

B. BRISSONII

SELECTARVM EX
iure ciuili Antiquita-
tum, libri IIII.

EIVSDEM,

Ad legem Iuliam de Adulterijs, liber singularis.

De Solutionibus & liberationibus, libri tres.

LVGDVNI
APVD IOAN. TORNÆSIYM,
ET GVL. GAZEIVM.
M. D. LVIII.

Cum Priuilegio Regis.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or title.

Main body of extremely faint, illegible text, possibly a list or a series of entries, arranged in a structured format.

RENATO DAIL-

LONIO EPISCOPO

LVCIONENSI

B. Briffonius s. d.

MAGNAM omnino Iuris ci-
uilibus scientia rerum veterum
memoriam desiderat, nec nisi
eo, qui totius antiquitatis
animo perceptam cognitio-
nem habeat, dignè ac mere-
tur, explicari potest. In quo
demonstrando si longiori oratione utar, tibi tuiq;
similibus, quibus idem mecum probari scio, vide-
bor in re minimè dubia laborare. Tantum dicam,
qui contrà sentiunt, ignorare eos, quibus ex fonti-
bus ius ciuile haustum sit. Quòd si, uti est, ex popu-
li Rom. legibus institutisq; descriptum fateantur,
hoc quoque concedant necesse est, ei qui in Iure-
consultorum libris non dicam cum voluptate, sed
& cum fructu versari volet, totum rerum Roma-
narum statum tenendum esse. Quarum ignoratio-
ne cum peccari persæpe, multaq; in occulto latere
cogitarem, mihi animum ad scribendum appellen-
ti, visum est ab hac potissimum parte initium du-
cere. Itaque selectos quosdam auctorum nostro-

rum locos, quorum ex antiquitate interpretatio peteretur, in libellum contuli, eumq; de amicorum sententia in manus hominum venire passus sum, ut hoc veluti *προομιλις*, interim dum seriū aliquod & legitimum carmen meditor, à literarum studio gratiam inirem. Tibi verò vni ex omnibus potissimum primas hæc nostras prolusiones inscripsi, qui ita sacras colis, ut à civilibus studiis non abhorreas. In quibus cum te accuratam à primis ætatis temporibus operam posuisse ipse optimus testis sim, isto tui nominis præsidio aduersus maleuolorum obtreçtationes, quibus sermonis materiam argumenti nouitas dabit, libellum nostrum muniendum putavi. Quem etiam nū, quando iacta alea est, meq; adeò totū tibi commendo atq; trado. Leue quidem, sed tibi non ingratum futurum munus, si eo apud te loco fuerit, quo esse so-

lent, quæ ab optima voluntate proficiscuntur. Vale Lutetiæ

Parisiorum. Pridie

• Kal. Iul.

M. D. LVI.

★

5

E L E N C H V S C A -
P I T V M

*

L I B R I P R I M I .

- De modo & altitudine antiquorum ædificiorum, parietumq; crassitudine.* CAPVT I.
- De legitimo inter vicinas aedes interijci solito spatio.*
CAP. II.
- Explicatur quod Vlpianus scribit multa animaduersionem hodie pecuniariam esse: & de modo æstimationeq; multarum.* CAP. III.
- Declaratur Vlpiani locus, & de diuerso matronarum metreticumq; vestitu.* CAP. IIII.
- De vetusto bonorum, liberorumq; profitorum more.*
CAP. V.
- Quorsum Paulus Ianionis instrumento trutinam contineri dixit.* CAP. VI.
- De mancipationis sollempnibus.* CAP. VII.
- Quales olim emerentur venderenturq; nūmi.* CAP. VIII.
- Notata in veterum cautionibus vox, Recte.* CAP. IX.
- De aqua equis spargi solita, & agitatoribus quedam.*
CAP. X.
- Explicata lex vltima C. de emancipationibus. & de veteri emancipationum manumissionumq; sollempnitate.*
CAP. XI.
- Vetus de adfessoribus constitutio cum aliquot ad eam pertinentibus locis explicata.* CAP. XII.
- Quid sit ad peregrinitatem redigi, & de Romanæ ciuitatis iure.* CAP. XIII.
- Collegia illicita quibus legibus, senatusconsultis, constitutionibusq; coërceantur.* CAP. XIIIII.
- De iure nundinarum.* CAP. XV.
- De principum orationibus.* CAP. XVI.
- De Quæstorum sub imperatoribus munere.* CAP. XVII.
- Observata quedam de vxorum ad viros deductione.*
CAP. XVIII.

<i>Exemplis demonstrata antiqua seruitutum recipiendarum formula.</i>	CAP. XIX.
<i>Explicatur Pomponij in l. ij. de origine iuris locus.</i>	CAP. XX.

L I B. I I.

<i>De ordine exercendorum publicorum iudiciorum.</i>	CAP. I.
<i>Observata veterum in concipiendis sententijs verba.</i>	CAP. II.
<i>Vnde originem habuerit medicis concessa immunitas.</i>	

CAP. III.

<i>Medicos olim heredes eius fuisse demonstratur.</i>	CAP. IIII.
<i>Qui sint caligati milites, & vnde appellentur.</i>	CAP. V.
<i>De veteri militaris ordinis conferendi ritu.</i>	CAP. VI.
<i>De militum cingendorum & discingendorum ratione.</i>	

CAP. VII.

<i>De incendiõrum cura apud Rom. & instrumentis ad ar- cenda incendia comparatis.</i>	CAP. VIII.
<i>De seruis compeditis, deq; ergastulis.</i>	CAP. IX.

<i>Expositum Marcelli responsum, & de vnionum disso- lutione.</i>	CAP. X.
---	---------

<i>Vnde sicariorum nomen, & de sicæ forma.</i>	CAP. XI.
--	----------

<i>De veritate lectionis l. Fulcinius. & illud sciendum. Versic. denique. ex quibus caus. in possess. & de stationibus ac tabernis in foro.</i>	CAP. XII.
---	-----------

<i>De iactatione motuq; capitis sanaticorum.</i>	CAP. XIII.
--	------------

<i>De iure sepulchrorum.</i>	CAP. XIII I.
------------------------------	--------------

<i>Qui & quatenus religiosus locus fiebat.</i>	CAP. XV.
--	----------

<i>Macerijs sepulchra olim includi consueuisse.</i>	CAP. XVI.
---	-----------

<i>De festiis numero legibus quibusdam cõstituto.</i>	CAP. XVII.
---	------------

<i>De pœna iniuste prouocantium.</i>	CAP. XVIII.
--------------------------------------	-------------

<i>De appellationum temporibus.</i>	CAP. XIX.
-------------------------------------	-----------

<i>Pregnantium mulierum pœnam Romanorum aliorumq; populorum institutis differri solitam demonstratur.</i>	
---	--

CAP. XX.

<i>Constitutionis, qua spadones fieri prohibentur, auctor de- monstratur.</i>	CAP. XXI.
---	-----------

L I B. I I I.

<i>De legitimo vsurarum modo, & legitima vsure appel- latione.</i>	CAP. I.
--	---------

Vnde

<i>Vnde legitima etas appellata sit.</i>	CAP.	II.
<i>Legis Iulie Miscellae sententia in aliquot Iurisconsulto- rum locis demonstratur.</i>	CAP.	III.
<i>Quibus magistratibus & qua lege multam dicere permis- sum fuerit.</i>	CAP.	III.
<i>De vetusta aqua & ignis interdictione, & ea, qua in lo- cum eius successit, deportatione.</i>	CAP.	V.
<i>Constitutiones duae de interdictis proferuntur.</i>	CAP.	VI.
<i>De libellis, qui principibus offerebantur.</i>	CAP.	VII.
<i>Vetus rerum venalium proseribendarum mos explica- tur.</i>	CAP.	VIII.
<i>Quae sint seruilia verbera.</i>	CAP.	IX.
<i>De aedilibus municipalibus.</i>	CAP.	X.
<i>Quae fuerint olim sollemnia patrimoniorum onera.</i>	CA.	XI.
<i>De pupillarum tabularum appellatione, & earum con- scribendarum forma.</i>	CAP.	XII.
<i>De veterum habitationibus in hortis.</i>	CAP.	XIII.
<i>De magistratuum, proconsulum, praesidumq; insigni- bus.</i>	CAP.	XIII.
<i>De sellis & praetextis magistratuum.</i>	CAP.	XV.
<i>De senatorijs ornamentis.</i>	CAP.	XVI.
<i>De premijs delatorum.</i>	CAP.	XVII.
<i>De procuratoribus Caesaris.</i>	CAP.	XVIII.
<i>De praefecto ariarj.</i>	CAP.	XIX.
<i>De procuratore rei privatae.</i>	CAP.	XX.
<i>De fisci patrono.</i>	CAP.	XXI.

L I B. I I I I.

<i>Qualiter accipienda sit possessionis definitio à Iauoleno tra- dita in l. Qu. estio. D. de verb. sign.</i>	CAPVT	L
<i>Extraordinariae executiones olim quanam appellaren- tur.</i>	CAP.	II.
<i>Quae sint sollemnia munera in l. Cùm plures. D. de admin. tut.</i>	CAP.	III.
<i>Illicitarum olim mercium exempla.</i>	CAP.	IIII.
<i>De agrorum formis & earum aeneis tabulis.</i>	CAP.	V.
<i>De legibus agrorum.</i>	CAP.	VI.
<i>De legibus Iulys iudiciorum.</i>	CAP.	VII.
		<i>De itin</i>

<i>De itinerum per lapides dimetiendorum ratione & leuga Francica.</i>	CAP. VIII.
<i>Quanam in iure dominij impetrando olim forma seruetur.</i>	CAP. IX.
<i>De plus petentibus.</i>	CAP. X.
<i>De statu, imaginibusq; principum.</i>	CAP. XI.
<i>De Viarum curatoribus.</i>	CAP. XII.
<i>De decurionibus.</i>	CAP. XIII.
<i>Explicata lex, Absse. D. ex quibus causis maior particula.</i>	CAP. XIII.
<i>Expositum Tabernæ casariæ verbum in Aristonis responsio.</i>	CAP. XV.
<i>Coniunctam olim fuisse iuris diuini & humani scientiam.</i>	CAP. XVI.
<i>De mastigophoris ad l. Ultim. D. de muneribus & honoribus.</i>	CAP. XVII.
<i>In horrea quæ res olim recondentur.</i>	CAP. XVIII.
<i>Quod honori veteres ducbant morientium testamentis sibi aliquid relinqui.</i>	CAP. XIX.
<i>De legis actionibus.</i>	CAP. XX.
<i>De actis iudicialijs & notis.</i>	CAP. XXI.
<i>Explicatur l. vnica. C. de nudo iure Quiritium tollendo.</i>	CAP. XXII.
<i>Restitutum antiquum verbum in l. mulieris. D. de verborum signific.</i>	CAP. XXIII.

B. BRISSONII

SELECTARVM EX IVRE

CIVILI ANTIQVITATVM

LIBER PRIMVS.

De modo & altitudine antiquorum ædificiorum, parietumq; crassitudine.

CAP. I.

IMPERATORES Seuerus & Antoninus re-
scripsere, ædificare cuiq;
in suo, & ei balneum su-
perponere licere, dum ne
vsitatum altitudinis mo-
dum excedat. l. j. C. de ædi-
fic. priu. Est & apud Vlp.
scriptum, si quid contra
leges, edictæue principū,
quæ ad modum ædificio-
rum facta sunt, fiat, nun-
tari nouum opus posse. l. j. §. nuntiatio. D. de oper. no. nunt.

Ex quo perspicuè apparet, fuisse aliquem Romæ ædificiorum altitudini præscriptum modum: qui qualis ante Imperatorum tempora fuerit, certò definire non possum. Habitam certè de ea re à Rutilio Florenti & libera tum Republ. orationem fuisse reperio: qua quid contineretur, vt intelligerem, nondum auctorum lectione sum consecutus. Quod si de Imperatorum constitutionibus quæratur, illud comper-
tum habeo, septuaginta pedibus altius ædes tolli non licuisse: eumq; modum ab Augusto primum constitutum, cum ædifi-
ciorum crebris ruinis, quibus vrbis aspectus deformabatur,

b subuen

subuenire vellet, quemadmodum à Strabon. lib. v. Geograph. ita scribitur: πῶς δὲ τὰς συμπύκνωσας τὰ ὑψηλὰ τῶν οἰκοδομημάτων λαθελών, καὶ κωλύσας θάλασσαν ποδῶν οἱ τὸ πῶς ταῖς ἰσθμοῖς ταῖς δημοσίαις. Ea q̄; ratione credo, eum principem integram illam Rutilij, cuius paulo antè meminì, orationem in Senatu recitasse: quo magis, ipsa enim Tranquilli verba ponam, persuaderet eam rem non à se primò animaduertitam, sed antiquis iam tunc curæ fuisse. Secutus aliquo interuallo Augustum Nero, post repressum illud, quo bona pars vr̄bis conflagrauit, incendium, etiam ædificiorum altitudinem cohibuit, spatia q̄; dimensus est, vt Corn. Tacit. lib. xv. narrat. Sed quem in ea remodum seruari, nec tacitus aperit, nec ego hariolari possum. Vt ut sit, Augusti constitutionem postea Traianum renouasse Sex. Aurelius auctor est. Quibus omnibus, ait, Traianus per exquisita remedia plurimùm opitulatus est, statuens ne domorum altitudo lx. superaret pedes ob ruinas faciles & sumptus, si quando talia contingerent, exitiosos. Atque hæc quidem altitudo hisce temporibus haberetur, vt est re vera, permaxima. Sed animaduertendum est, quod Vitruuius lib. ij. cap. ix. refert, in maiestate vr̄bis & ciuium infinita frequentia innumeras habitationes explicari opus fuisse: & cum tantam multitudinem ad habitandum in vr̄be area plana recipere non posset, ad auxilium altitudinis ædificiorum rem ipsam coëgisse deuenire, vt necessàrio pilis lapideis mœnianis q̄; ac contignationibus alto spatio cœnacula multiplicarentur. Qua de re Seneca lib. iij. Controuersiar. conqueritur. Tanta, inquit, altitudo est ædificiorum, tantæ q̄; viarum angustia, vt neque aduersus ignem præsidium, neque ex ruinis vllum vllam in partem effugium sit. Hæc de ædium altitudine. Proximum est, vt de crassitudine parietum adscribam, quod Vitruuius lib. ij. legibus publicis vetitum fuisse commemorat, maiores crassitudines quàm sesquipedales loco cõmuni substitui: ceteros autem parietes, ne spatia angustiora fierent, eadem crassitudine collocari. Latericios vero nisi displinthij, aut trisplinthij fuissent, sesquipedali crassitudine non potuisse plus quàm vnã sustinere contignationem. Confirmat hoc & Plinius lib. xxxv. cap. xij. his verbis: Romæ, ait, non fiunt talia ædificia, quia sesquipedalis paries, non plus, quàm vnã con-

tignat

tignationem tolerat:cautumq; est,ne communis crassior fiat,
nec intergerinorum ratio patitur.

De legitimo inter vicinas aedes interijci solito spatio.

CAP. II.

SUPERIORI sermoni subijcere placet de vicinarum inter se ædium interuallo nondum patefactum xij. Tabularum caput. Est autem à Festo Pompeio lib. j. & ab Isidoro lib. xv. Etymol. cap. vlt. traditum inter vicinorum ædificia spatium in latitudinem duos pedes & semissem patens ad circumeundi facultatem intermitteri consueuisse: quod in Antonini & veri rescripto significari Iacobus Cuiacius vir Iurisprudentiæ in antiquam dignitatem restituendæ natus lib. j. Observatio. adnotauit. Hoc verò spatium Ambitum antiquitus appellatum iidem auctores scribunt. Quod vocabulum ex xij. Tab. manare ex eo dilucidè colligitur, quod Varro lib. iij. de lingua. Lat. xij. Tab. interpretes ambitum parietum, circuitum interpretari, refert: antiquo planè loquendi more, quo, Am, pro, Circum, vsurpatum alijs exemplis ex eodem Varrone, Festo, & Macrobio, vt ceteros minorum gentium ræccam, planum fieri potest. Et ita ambitum accipiendum constat apud Ciceton. in Topic. cum ait: Vt si ita respondeas, quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quantum parietis communis tegendi causa rectum proieceretur. Et apud Vitruuium lib. j. cap. j. in illo loco. Iura quoque nota habeat oportet ea, quæ necessaria sunt ædificijs communibus parietum ad ambitum. Sic & in inscriptione Romæ in Sadoleti hortis effossa.

INTER DVOS

PARIETES

AMBITVS PRIVAT.

FLAVI SABINI.

Iam duos pedes cum semissem, sestertium pedem in xij. Tab. appellari, Volusius Metia. in lib. de Assc. scribit, cuius verba in vulgatis codicibus corrupta faciliè quisque sic emendanda esse videt. Lex etiam xij. Tab. argumento est, in qua duo pedes & semis sestertius pes vocatur: quo verbo dupondium & semissem veteres intellexisse, Plinius quoq; lib. xxxij. cap.

b 2 iij. cum

ij. cum Festo lib. xvij. tradit: eadē forma qua & Trientertium & Befalterū dixisse eos idem Festus auctor est. Subductis itaque omnibus, ambitum xij. Tab. circumscriptum fuisse relinquitur, verbis, vt mihi quidem verisimile fit, ita conceptis, **AMBITVS PARIETVM SESTERTIYS PES ESTO.** Ceterū vt recentiorum Imperatorum ad ædificiorum ambitum pertinentes constitutiones non prætermittam, ab horreis publicis priuatorum ædes centum pedibus, à ceteris verò publicis ædificijs xv. pedum spatio remoueri Constantino primū placuit. l. iij. & l. xlvj. de oper. publ. in C. Th. Theodosio deinde satis visum etiam ab horreis publicis priuatorum ædificia xv. pedum interuallo disungi. l. si cui. l. mceniana. C. de ædif. priuat. qui & hoc in d. l. mceniana. constituit, vt priuatorum inter se mceniana, decem pedes, à publicis verò operibus, xv. distent. Quam, vt opinor, legem Gundebaldus rex in legibus Burgundionum intellexit, cum ita cauet: De seruitute luminis vel aëris similiter constitutum, vt inter priuatorum fabricas decem pedes, inter publicas, xv. dimittantur secundum legem Theodosij.

Explicatur quod Vlpianus scribit, multæ animaduersionem hodie pecuniariam esse: & de modo estimationeque multarum.

CAP. III.

MULTÆ & pœnæ differentias enumerans Vlpianus, multam definit esse specialis peccati coercionem: cuius animaduersio hodie pecuniaria sit. Aliud est fraus. D. de verb. sign. Quem locum accuratiùs intuens, deprehendi non temere verbum, Hodie, adiectum esse, propterea quòd alia olim fuerit multæ animaduersio. Nec enim pecuniaria primū, sed vt Isidor. ex lib. ij. M. Tullij de Repub. refert, olim multa ouium & boum erat, quòd tunc esset res in pecore. Id quod à Plinio quoque lib. xvij. cap. ij. traditur, confirmaturque ex eo quod Plutarch. in Publicola, contumacibus qui Consulibus non paruissent, constitutam fuisse narrat *ἀπειθείας Πυλίου, ἄνθρωπον ἄνθρωπος καὶ δ' οὐδὲν προσβάτῳ ἀξίαν.* Qua de re quæ plenius ex bonorum auctorum libris didici, proferre non pigebit. Primum erit quod ex Varron. Gellius lib. xj. cap. j. commemorat his verbis concipi solitam

solitam multæ dictionem: *Marco Terentio, quando ciuitas neque respondit, neque excusatus est, ego unum ouem multam dico.* Quæ verba & apud Nonium Marc. in verbo, Ouis, sed cum vitio, quod ex Gellio facillè tolli possit, referuntur. Atq; ea ita sollempnia verba erant, vt non aliter iusta multæ dictio haberetur, nisi in qua ouis masculino genere esset. Etiam illud si bubus & ouibus simul multa dicebatur, obseruari solitum Plinius in eo, de quo proximè memini loco, docet, vt ne bouem prius quàm ouem nominaret, qui indiceret multam. Ceterùm quod ad modum multarum attinet, ex Sex. Pomp. lib. xj. & lib. xiiij. notandum est, non licuisse quõndam pluribus quàm xxx. bubus & duabus ouibus quemquam multare: legeq; id ita Titum Menenium Lanatum, & Pub. Sextium Capitolinum Consules sanxisse. Quod & ab eodem auctore lib. xiiij. traditum fuisse conijcio, cuius verba hodie concisa nullum bonum sensum habent, & ex alijs suprâ scriptis locis supplenda sunt. Est & in hac parte non leue mendum apud Dionys. Halicar. lib. x. transpositione verborum commissum. Sic enim vulgo scriptum est, ἡ μὲν τοὶ ζῆμματα ἐκ ἐπιπέδοις ζῆμασι γίνονται ἐν δόκαι, κατὰ τὸν ποταμὸν, ἀλλ' οὐτοὶ τῶν ἀξίων ὠρεῶν μέγιστον ἀπέδειξαν τὴν ὄρον ζῆμίας δύο βόας καὶ τριάκοντα πρόβατα, cum tamen δύο πρόβατα καὶ τριάκοντα βόας scribendum esse nemo non ex Festo, cui Gellius Varronis auctoritate nixus consensit, intelligat. Planè Festo Halicarnassæus in Consulatum nomine, qui multarum modum statuerunt, refragatur: & fortè, Græcus homo (Latini enim eiusq; probatissimi auctoris apud me pluris est fides) in fraudem ex eo impulsus est, quòd illi, quibus legem de modo multarum tribuit, Consules legem de æstimatione multarum tulisse dicantur, biennioq; post eos Coss. id est, anno ab Vrbe condita circiter trecentesimo, vt Capitolinus lapis probat, P. Sestius Q. F. Vibi. N. Capitolinus, & Tit. Menenius Lanatus Consulatum gessere. Pecoralis verò multæ æstimatione postquam signato ære populus vti cœpit, facta est, oue denis assibus, boue, centenis æstimato, quemadmodum Fest. lib. j. & lib. xj. & lib. xiiij. & lib. xiiij. tradit. Plutarch. in Valerio Public. ἢ δὲ τιμὴ μὲν προβατῶν ὅμοιοι δέκα, βόας ἡ ἕκαστ' ὅπου νομισμασι χωρῶν πολλῶν τότε ῥωμαίων, ἀλλὰ προβάτων καὶ κτηνοτροφίας ἐυθνήοντων. Constat autem

huiusmodi æstimationem lege factam. De legis nomine video dubitari. Eam Festus Tarpeiam, Gellius Ateriam vocat. Non dubito autem, quin à Spurio Tarpeio Montanea & A. Aterio Fontilena rogata sit, quos simul Consulatum gessisse præter Liuium lib. iij. Capitolinus lapis testatur: Quamquam, ut hoc obiter attingam, in alterius ex Coss. nomine edendo mira sit inter antiquos auctores scripturæ vitio, ut existimo, dissensio. Nam quem Liuius & Plinius lib. vij. cap. xxvij. A. Æternium nominant, eundem Gellius lib. ij. cap. xj. & Solinus Collectaneor. cap. v. A. Thermum appellant. Halicarnasceus autem A. Terminium. Quæ omnia nomina falsa & mendosa sunt, eorumq; loco verum & germanum Aterij nomen ex Capitolino lapide, quo certius monumentum nullum habemus, reponendum est. Vnde legem Ateriam dixit Gellius: qui ea ratione in concordiam cum Festo adducitur, quando ab utroque ex his Consulibus, à quibus rogata est, legem nomen accipere nihil prohibeat. Plus negotij Liuius facessit, qui legem de multarum æstimatione à L. Papyrio Crasso, & L. Julio Coss. laram lib. iij. tradit, nisi renouatores fuisse eos, non primos auctores dixerimus. Post eas certè leges suprema multa trium millium & xx. asium fuit, ut est à Festo lib. xj. scriptum, cum antea x. millibus æris & xv. millibus quosdam multatos apud Halicar. lib. x. & Liuium lib. iij. legamus. Verum inuenero etiam æstimatione constituta non desijt multa ouibus atque bubus ex vetere instituto dici: quod suis etiamnum temporibus in vsu fuisse Varro lib. ij. de re Rusticæ. cap. j. indicat. Plinius lib. xxxij. cap. j. Ex qua consuetudine, inquit, multa legum antiquarum pecore constat etiam Romæ. Sed est paulatim vetustus mos consuetudine oblitteratus, obtinuitq; multa pecunia ac nummis dici: ut bene Vlpian. multæ animaduersionem hodie pecuniariam esse scripserit. Eodemq; modo animaduertere est, alijs plerisque Pandectarum locis verbo, Hodie, vetusti motis iurisq; abrogationem significari. Ut ecce in l. hodie. D. de pæn. Hodie, ait lex, licet ei, qui extra ordinem de crimine cognoscit, quam vult sententiam ferre vel grauiorem vel leuiorem. Meritò, Hodie. Nam olim minuendæ vel augendæ pænæ, quæ lege imposita esset, potestatem Quæstor non habebat. Verùm hodie ipso

veter

veterum iudiciorum ordine sublato, pœnz arbitrio cognitō-
rum extra ordinem infliguntur l. iij. §. j. D. ad l. lul. pecul. l. vij.
§. ult. D. ad l. lul. repet. l. in senatusconsultum. §. j. D. ad Turpil-
lia. l. ordo. D. de public. iudic. Sic & in l. hodie. D. ad l. Corn.
de fals. & l. iij. D. ad l. lul. pecul. & l. j. D. ad l. Iuliam amb. & l. iij.
§. penult. ad l. Corn. de sicar. verbum Hodie accipi liquet. Si-
militer & in l. & suum. D. de pa&. Hodie tamen, ait Vlpian. ita
demum pœtio huiusmodi creditoribus obest, &c. hodie, id
est, post rescriptum D. Marci. de quo in l. rescriptū. D. eo. tit.

*Declaratur Vlpiani locus, & de diuerso matronarum
meretricumq; vestitu.*

CAP. IIII.

VLPIANVS scribit, si quis virgines appellasset, si
tamen ancillari veste vestitas, minus peccare vide-
tur. Multo minus, si meretricia veste feminæ, nō ma-
trifam. vestitæ fuissent. l. item apud Labeonem. §. si
quis virgines. D. de iniur. Quæ verba matronalem habitum à
meretricio diuersum fuisse indicant, vt vel sola vestis differen-
tia à meretricibus honestæ matres. discerni ac dinosci pos-
sent. Id quod ad Vlp. sententiam accommodatissimè Tertull.
ostendit in lib. de Cultu femin. his verbis. Aut quid minus ha-
bent infelicissimæ illæ publicarum libidinum victimæ, quas si
quæ leges à matronis & matronalibus decoramentis coërce-
bant, iam certè seculi improbitas cottidie insurgēs honestissi-
mis quibusq; feminis vsque ad errorem dignoscendi coæquat.
Idem in lib. de Pallio. Conuerte, ait, ad feminas: habes spe-
ctare quod Cæcinnæ Seuerus grauius Senatui impressit. Ma-
tronæ sine stola in publico. Denique Lentuli Auguris con-
sultis quæ ita se exauctorasset, pro stupro erat pœna, quando-
quidem iudices custodesq; dignitatis habitus velut lenocinij
factitandi impedimenta sedulo quædam desuefecerant. Sed
iam ex antiquitatis veluti parietinis eruere tentemus quod
propositis locis aliquid lucis adferat. Inuenio autem honestas
mulieres stola & palla indutas fuisse, quemadmodum Non.
Marc. in cap. de genere vestim. scribit: & Vlpian. significat in
l. vestis. §. muliebria. D. de auro arg. legat. Vnde matronalem
stolam Valer. lib. vj. cap. j. dixit, & stolas atque ornatus matro-
nales Vitru. lib. j. cap. j. coniunxit. Sed & Festus lib. xj. matro-
nas

nas tradit appellatas eas ferè, quibus stolas habendi ius esset. Nam meretricibus turpibusq; & inhonestis mulieribus stolatum vsum legibus interdictum fuisse ex eo Tertulliani, quem inijsio adscripsi, loco conijci potest. Quamobrem Martialis lib. j. inquit,

Quis Floralia vestit, & stolatum

Permittit meretricibus pudorem?

Erat verò stola oblonga & ad talos vsque demittebatur, vt Horat. lib. j. Sermon. sat. ij. indicat. Cuius etiam interpres Acron illo verborum circuitu, quæ eodem loco leguntur,

- sunt qui nolunt tetigisse nisi illos,

Quarum subsuta talos tegit instita veste.

matronas designari scribit, quæ stola utebantur ad imos pedes demissa, cuius infimam partem instita ambiebat. Atque in hoc ipso vel maximum inter muliebres stolas & viriles togas discrimen intercedebat, quas prioribus oris infra genua paulum, posterioribus vsque ad medios poplites peruenisse Quintilian. lib. xj. cap. vlti. declarat, illud quoque oratori cavendum monens, ne veste longiore vtatur, quoniam mulierum sit longa veste vti. Præterea vittis crines honestæ matresfam, contra atque meretrices, coëreabant, vt à Scruio. in vij. Æneid. notatur. Hinc Ouid. lib. j. de Arte amand.

Este procul vittæ tenues insigne pudoris,

Quæq; tegis medios instita longa pedes.

Et alio eiusdem libri loco,

Ecquid ab hac omnes rigide summuimus arte,

Quas stola contingi, sumptaq; vitta vetat?

Idem lib. iij. de Ponto, epist. ad Maximum.

Scripsimus hæc illis, quarum nec vitta ligatos

Attingit crines, nec stola longa pedes.

Sic & Tibullus lib. j. Eleg. vj.

Sit modo casta doce, quamquam nec vitta ligatos

Impediat crines, nec stola longa pedes.

Igitur vittis crines redimitæ, vesteq; talari induta honestæ mulieres in publicum procedebant. Succinctioribus contra, & quæ ad viriles proximè accederent, meretrices utebantur: quemadmodum Nonius eodem capite sentit. Quam vestium matronalium & meretriciarum differentiam non obscure

Horat.

Horat. lib. j. Sermo. sat. ij. expressit, cum propter demissam ad talos vestem in matronis facile crurum vitia tegi ait, quæ in meretricibus latere non possunt ob vestium breuitatē. Idem & Iuuenalis satyr. vj. comprobat, eloquentiam matronis non esse adfectandam iniquis, meretricibusq; relinquendam, quæ crure tenus medio tunicas succingant. Isidorus autem lib. xix. Etymol. cap. xxv. meretriciæ vestis signum fuisse palium lineum, quo & matronæ in adulterio deprehensæ induerentur, scribit. Quod ut ego alijs defectus testimonijs pro certo adfirmare non possum, ita exploratum habeo, adulterij damnatas vestem mutasse, depositaq; stola togam, ut à matronis discernerentur, sumpsisse. Hoc me Acron in illius Horatiani versus interpretatione docuit, quo matronæ, id est honestæ mulieri togata, id est impudica opponitur. Versus ita habet:

- quid inter-

Est in matrona, ancilla, peccæ sue togata?

Vnde Iuuenalis adulteram perstringens sat. ij.

Non sumet, ait, damnata togam.

Clarius hoc Martialis duobus locis demonstrat. Vnus est lib. j. Epigr.

Coccina famose donas et ianthina mæcha.

Vis dare quæ meruit munera? mitte togam.

Alter est lib. x. in hæc verba:

Thein viderat in toga spadonem:

Damnatam Numa dixit esse mæcham.

Hoc amplius, ut ceteras matronalis meretricijq; ornatus differentias persequar, sellis lecticisq; honestiores matronæ gestabantur, quarum usum probrosis feminis à Domitiano interdictum Tranquillus narrat. Dion. lib. lviii. πρότερόν τε ἄρα ὅτι Ἀγύστος, καὶ ὁ τιβέριος, ἄλλοι τε τινὲς ἐν σκιμποδίοις ὁπτοῖσι αἰ γυναικὸς καὶ ἐν νῦν ναμίσει, δὴν ὅτι ἐφίροισι. Idem aliàs: καὶ σκιμποδίων κατὰ τὴν ὁπτοῖα αἰ τῶν βασιλευτῶν γυναικὸς χρωταί, ἐς τὴν γαρσίαν ἐσκόμισι. Seneca in lib. de Remed. fortuit. Quam in patente stola circumlatam per urbem populus ab omni parte æquē ut maritus inspexerit. Apul. lib. xj. de Asino aur. Vidi & vrsam mansuam, cultu matronali sella vehabatur. Accedat etiam in argumentum litem legato. D. de legat. lib. iij. Sed enim lapsus ad molliem moribus, de prisca pudoris &

modestiae magistra seueritate multum consuetudo deflexit. Iam Tertullia. pessum ire pudicitiam conquereretur, quod stolis sellisq; ciceratis in publico mulieres versarentur, quasi in semetipsas lenocinantes, quo facilius de plano conueniri possent. Versa etiam tandem est in fastum, quae pro pudicitiae velamento concessa lectica fuerat. Hic ne ceterarum quoque gentium laudabilia instituta, quorum nobis ad imitandum exempla proponi utile est, praetereantur, admonendi sumus Spartae solis meretricibus floridas vestes & mundum aureum, ut Clemens Alex. lib. iiii. Pædag. auctor est, gestare licuisse. In matronis id vitio datum. Floridas planè vestes etiam Atheniensium legibus fuisse meretricibus, quod à reliquis feminis dinoscerentur attributas, Suidas in verbo *ἱρῶνας* indicat. Verum ut ad Vlpian. tandem aliquando redeam, iniuriarum postulari posse non videtur, qui meretricia veste indutas matronas blando sermone adtemptauit, libidinisue causa adfectatus est, quippe iusto errore lapsus, cuius ipsae iniuriam passae mulieres, causam praebuere, quae se cum eiusmodi ornatu contra ciuitatis morem publico committere non debuerunt. Nec valde absimilis, & ex eodem ferè fonte ducta illa quaestio est, quam Quintilia. lib. vij. cap. iij. proponit, an qui in lupanar cum aliena vxore fuerit deprehensus, adulterij teneatur. Nam & hic iusti erroris excusatione adulterij crimen deprecari potest.

De vetusto bonorum, liberorumq; profitendorum more.

C A P. V.

PROFESSIONVM duo in libris nostris genera memorantur, quae nobis initio huius sermonis, vitandae confusionis causa distinguenda sunt. Aliae enim Natales, aliae Censuales professiones appellantur. l. statum. C. de fide instrum. l. vlt. C. sine censu vel reliq. Illis natos sibi liberos apud acta parentes profitebantur: his censum, patrimoniumq; edebant. De priore specie accipiendae sunt l. etiam. D. de probatio. l. non nudis. C. eod. titul. l. nec omissa. l. parentes. l. interrogatam. l. liberos. C. de liber. cau. Ex eoq; vetere liberorū profitendorum more ductum est, quod Scæuola in l. Imperatores. §. j. D. de probatio. refert, mulierem grauid

gravidam repudiatam filium absente marito vt spurium in actis professam esse. Huiusmodi verò professiones à Marco Antonino Philosopho primùm institutas Iul. Capitolinus, ita scribit. Inter hæc liberales causas ita munivit, vt primus iuberet apud præfectos ærarij Saturni vnumquemq; ciuium natos sibi liberos profiteri intra diem tricesimum nomine imposito. Per prouincias tabulariorum publicorum vsus instituit, apud quos de originibus idem fieret, quod Romæ apud præfectos ærarij: vt si fortè aliquis in prouincia natus, causam liberalem diceret, testationes inde ferret. Quamquam etiã ante Marci ætatem clarorum virorum ortus in acta publica relatos ex Sueton. in Tiber. cap. v. & in Calig. cap. viij. intelligimus. Sed & huiusmodi professionum speciem quandam Seruius Tullus præmonstrauerat, qui in singulorum liberorum recens natorum capita aliquid Iunonis Lucinæ templo inferri, patresq; in censu habendo, non facultates modò, sed suum quoque & vxoris & liberorum nomen, ætatemq; profiteri instituit: quemadmodum Halicarnass. lib. iij. auctor est. Ex Antonini verò constitutione apud præfectum ærarij fieri, actisq; adscribi liberorum professiones cõsueuissè idem ipse Capitolinus in Gordian. indicat. Iam illud, inquit, satis constat, quòd filium Gordianum nomine Antonini & signo illustrauit, cum apud præfectum ærarij more Roma. professus filium publicis actis nomen eius insereret. Apuleius Apolog. ij. Pater eius natum sibi filium more ceterorum professus est. Tabulæ eius partim ærario publico, partim domi adseruabantur. Cui adde quod Seruius in illud Vergil. ij. Georgic.

- Nec insanus populi tabularia vidit,

in templo Saturni (quod ærarij custodiæ adtributum, & vt Plutarch. in Problem. ait, φυλακτικὸν ἢ συμβολαίων erat) solita reponi acta scribit, quæ parentes libetis susceptis faciebant. Ex quo Iuuenal. satyr. ix.

Tollia enim, & libris actorum spargere gaudes

Argumenta viri: foribus suspende coronas.

Iam pater es.

Venio nunc ad censuales professiones, quæ Romæ iam inde à Seruij Tulli temporibus singulis lustris fiebant. De his mentio habetur in l. vi. §. si autem aliquis. D. de munerib. &

honor. & l. censualis. C. de donatio. & apud Sicul. Flacc. in lib. de Condicio. agr. & Hygen. in lib. de Limitib. agror. non vno loco. Earum verò forma aliquatenus exprimitur in l. forma censuali. D. de censib. Ad quam alludens Apuleius Apolog. j. Quòd si, inquit, hæc exempla nihili putas, ac me non ad causam agendam, verùm ad censum differendum vocasti, profiteor mihi & patri meo relictum à patre *η-s* vicies, & quæ sequuntur. In censum porrò vnà cum fortunis familiæ quilibet suæ capita deferebat. Erat enim census *κατὰ τὴν ἰσομετρὴν καὶ τὴν ἀνδρομετρὴν ἀπογραφή*. Etiam eorum qui censebantur, ætas adscribebatur, adeo vt ex censualibus tabulis ætatum nonnunquam probationes peterentur. Plinius deniq; lib. vij. ex censu longissima quorundam vitæ spatia exscripta profert. Atq; hoc modo Augusti edicto totus orbis Romanus paulo ante Christi natiuitatem descriptus, eiq; censui agendo in Iudæa Quirinus, vel, vt alij appellant, Cyrenius præfuisse dicitur. Quod à Beato Luca Euangelij sui secundo cap. & à Iosippo lib. xvij. Antiquit. Iudaic. & à Suida in verbo *ἀπογραφή* relatum est. Vnde Tertullian. lib. iij. aduersus Marcio. Et tamen, ait, quomodo in Synagogam potuit admitti tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus de tribu, de populo, de domo, de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt. Ceterùm prisca illius professionum natalium moris exemplum quoddam in Gallia optimus princeps Franciscus constitutione anno M. D. XXXIX. edita rettulit.

Quorsum Paulus Lanionis instrumento trutinam contineri dixit.

CAP. VI.

MIRANTVR nonnulli in lanionis instrumēto pondera trutinasq; à Paulo poni in l. cum de lanionis. D. de instr. & instr. leg. ignorantes nimirum olim carnem ponderè venisse, vt & in aliquibus Galliæ partibus ad hunc diem mansit: ideoq; lanionibus necessarias ad eam appendendam trutinas fuisse. Quod Lamprid. in Alexand. perspicuè ostendit: Cùm edulitatem, ait, populus Rom. ab eo peteret, non quidem edulitatem proposuit, sed iussit, ne quis fuminatam occideret, ne quis lactentem, ne quis

quis vaccam, ne quis damalionem: Tantumq; intra bini-
 nium vel prope annum porcinae carnis fuit & bubulae, ut cum
 fuisset octo minutalis libra, ad duos unumq; utriusque carnis
 libra redigeretur. Hoc idem apud Graecos factitatum Plut.
 lib. ij. Symposiac. cap. vlt. indicat: ἢ ἕ, inquit, ἔς μισθὰς αὐτῆ
 χρωδαίου τῶν ἰουανίαν ἀναρῶσα πολλά δ' ἔπειτα πεισῶ, καὶ πολ-
 λὲς δ' ἀπὸντας, ἔδ' ἵνα ἡ συνώλειον ἰσθμῶς ἔταρ ἕσπερ ἀπ' ἡρω-
 πολικῆς προπέλεις σαρμῶ λαβῶν ἑκάστος μίσην αὐτῶ κρῖσθαι.
 Atque ut cetera omnia omittam, bellè hunc locum illustrabit
 promptum ex antiquis monumentis Edictum, quod Romæ
 extat in hæc verba:

RATIO DOCVIT VUTILITATE SVADENTE, CON-
 SVETVDINE DIMICANDI SVMMOTA, SVB EXA-
 GIO POTIVS PECORA VENDERE, QVAM DIGI-
 TIS CONCLVDENTIBVS TRADERE ET APPEN-
 SO PECORE, CAPITE, PEDIBVS ET SEVO, LA-
 CTENTE ET SVBGVLARI LANIO CEDENTIBVS,
 RELIQVA CARO CVM PELLE ET INTERRANEIS
 PROFICIAT VENDITORI SVB CONSPECTV PV-
 BLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA, VT
 QVANTVM CARO OCCISI PECORIS APPENDAT
 ET EMPTOR NORIT, ET VENDITOR A COM-
 MODIS OMNIBVS PRAEDA DAMNATA, QVAM
 TRIBVNVS OFFICINAE, CANCELLARIVS ET
 SCRIBA CAPERE CONSVEVERANT DE PECVA-
 RIIS. QVÆ FORMA INTERDICTI DISPOSITIO-
 NIS SVBGLADII PERICVLO PERPETVO CVSTO-
 DIENDA MANDATVR.

Refertur verò hoc in Inscriptionibus Antiquis. titulo Edicti
 Aproniani. Et fortè, nihil enim præter coniecturam habeo,
 ab eo Aproniano propositum fuit, quem Valentiniano im-
 perante Urbis præfecturam gessisse Ammia. Marcell. lib. xxvj.
 testis est. Coniecturam meam illa ratio adiuvat, quòd cura
 carnis ad præfectum Urbis pertineret l. j. §. cura carnis. D. de
 offic. præf. Urb.

De maucipationis sollempnibus.

CAP. VII.

DV o fuere proptij rerum abalienandarum iure Quiri-
 tum comparati modi, citra quos legitimum in accipien-

c 3

tem

tem dominium transferri non poterat, Mancipatio, & Cessio in iure. Nec enim vel à domino res tradita, si neque mancipata, neque in iure cessa esset, accipientis antè ex iure *Quiritum* fiebat, quàm per tempus lege statutum possessa vsucapraq; esset. Vsucapione planè accedente, quæ ipso quoque *Horatio* teste quædam res mancipat, quod traditioni deerat supplebatur: interim in bonis tantum habere, qui rem ita acceperant, dicebantur, vt ab *Vlpiano* in *Institutio. tit. j.* exponitur. Hac de causa non res modò quæ mancipi erant, mancipatione alienari, sed & liberorum emancipationes, adoptionesq;, per imaginariam mancipationis sollemnitatè expediti consueuerant: quemadmodum *Gaius lib. j. Institut. tit. vj. & Fest. Pomp. lib. v. & Gellius lib. v. cap. xix.* tradunt. Ex quo *Suetonij* in *Augusto* locus interpretationem accipit, in quo ita scriptum est: Adoptauit & *Lucium & Gaium* domi emptos per æs & libram à patre. Hereditates quoque in heredes per mancipationem transferebantur. Eaq; erant per æs & libram facta testamenta, quorum in *Vlpiani, Iustinianiq;* *Institutio. fit* mentio. Vnde per æs & libram heres apud *Cicero. lib. ij. de Leg. qui & familiaris* emptor appellabatur. Cuius rei causam cum *Plutarchus* non intelligeret, sic in lib. de *Seraminum. vind.* cum *Romanis* loquens scripsit: ὅταν δὲ διαθήκας γράψωσι, ἑτέρος μὲν ἀπολείψουσιν ἑληθεσίμους, ἑτέροι δὲ πωλήσοι τὰς εἰσίας· ὃ δὲ οὐκ ἐπιτρέψουσιν εἶναι. Mancipationis porò sollemnna *Boët. in Topic.* *Cicero. ex antiquorum Iurisconsultorum* libris ita exponit. Mancipatio, ait, imaginaria quædam venditio est, quod ipsum ius proprium Romanorum est ciuium. Eaq; res ita agitur adhibitis non minus quàm quinque testibus. Ciuibus Romanis puberibus, & præterea alio eiusdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur *libripens*. Is qui mancipio accipit, æs tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex iure *Quiritum* meum esse dico, isq; mihi emptus esto hoc ære æneaq; libra. Deinde ære percutit libram, idq; æs dat ei à quo mancipiū accipit, quasi pretij loco. Quod posterius à *Varro. lib. viij. de lingua Lat. præstringitur*, cum ait, Pro asibus nonnumquam æs dicebant antiqui: à quo dicimus assem tenentes, Hoc ære æneaq; libra, *Vlpia. in Institutionib. tit. xix.* Mancipatio propria species alienationis est

& ret

& rerum mancipi, eaq; fit certis verbis, libripende & quinque testibus presentibus. Quod & Horatius significat cum ait,

Si proprium est quod quis libra mercatur & ere.

Ex quo & in emancipationibus, & in testamentis, quæ per mancipationem familiæ fiebant, quinque testes ciues Romanos cum libripende adhibitos supra positi auctorum loci memorant. Atque hanc libræ adhibendæ sollemnitate ab eo profectam esse nemo nescit, quod veteres infectum argentum appendere, non numerare solerent. Plin. lib. xxxij. cap. iij. Populus Romanus ne argento quidem signato ante Pyrrhum regem deuictum vsus est. Libralis, vnde etiam nunc Libella dicitur, & dupondius appendebatur assis. Quare Æris grauis pœna dicta, & adhuc Expensa in rationibus dicuntur. Item impendia, & dependere. Quin & militum stipendiorum, hoc est, stipis ponderandæ pensatores Libripendes dicuntur. qua consuetudine & in his emptionibus quæ mancipi sunt, etiam nunc libra interponitur. Cuius rei vestigium ad sua vsque tempora in æde Saturni mansisse Varro circa finem lib. iij. de lingua Latin. scribit, in qua trutina propter pensuram posita extabat. Porro adscribi solita fuisse in veteribus mancipijs hæc verba comperio, RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO. quibus monebatur emptor assè libram tangere. Varro lib. iij. de lingua Latin. Æs Raudus dictum: ex eo in veteribus mancipijs scriptum, RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO. Festus lib. xvj. in eiusdem verbi explicatione, Vulgus quidem, ait, in vsu habuit non modò pro ære imperfecto, vt Lucilius cum ait, *Plumbi paxillum Rodus limina sexam*: sed etiam pro signato: cum dicitur in mancipando, RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO, id est, assè tangito libram. Raudusculi autem verbo etiam Cicero epist. viij. lib. iij. ad Attic. Et epist. penult. lib. vj. & epist. ij. lib. vij. vsus est. Valer. lib. v. cap. vj. Cuius testandæ rei gratia capitis effigies æræ portæ qua excesserat, conclusa est, dictaq; Raudusculana, quod olim Rauda æra dicebantur.

Quales olim emerentur venderenturq; neni. CAP. VIII.

LEGE Cornelia de falsis, quemadmodum Vlpianus scribit, exprimebatur, nequis nummos stanneos, plumbicos.

beos emere vendere dolo malo vellet. l. ix. §. primo. D. ad legem Corneliam de falsis. Quod legis caput absurdum scio, plerisque visum iri, quibus nouum videbitur nummos, quibus merx ipsa æstimatur, mercis vice fungi. Ego didici hoc ad peregrinos nummos, Daricos. puça, Philippos, tetradrachmum Atticum, siclos, & alios id genus esse referendum, quos ceterarum rerum exemplo in emptionem deduci solitos Voluf. Metianus in lib. de Assè & partibus eius indicat. At peregrinus, ait, nummus loco mercis, vt nunc tetrachmum & drachma habebatur. Hoc autem tetrachmum, vt hoc obiter addam, tetradrachmum à Cassio lib. xij. Epist. Ciceron. & à Polluce lib. ix. onomast. appellatur. Similiter & victoriatum nummum, qui à victoriæ signo impresso id nomen accepit, priusquam lege Clodia percussus esset, ex Illyrico aduectum, mercisq; loco habitum Plin. lib. xxxij. cap. iij. refert. Cuius nummi Varro lib. viij. & lib. ix. de lingua Latin. Cicer. pro M. Fonteio. Quintilian. lib. vj. cap. iij. Tertullia. in lib. de Virginibus velandis. & idem Plinius lib. xx. cap. vlti. & lib. xxij. cap. vj. meminere. Solidos quoque veterum principum effigie formatos sua ætate venisse Constant. in l. j. C. de vet. numif. pot. lib. xj. indicat.

Notata in veterum cautionibus vox, Rectè. CAP. IX.

VETERVM cautiones magna arte diligentiaq; compositas, vt etiam superuacaneis multis clausulis abundarent, facile est ex Aquiliana stipulatione, & ea, quæ in Papiniani auditorio lecta est, cautione intelligere. Inter cetera autem vñitata earum verba dandi faciendiq; promissionibus vocem *Rectè* addere solitos obseruauit. Quod ego hoc capite exemplis planum faciam. Scæuola in l. qui Romæ. §. Callimachus. de verb. oblig. *Eaq; rectè sibi dari fieri sic interroganti Sticho seruo L. Titij promissit Callimachus.* Papinianus in l. reos. §. cum tabulis. D. de duob. re. *Tot aureos rectè dari stipulatus est Iulius Carpus.* Paulus in l. lecta. D. si cert. pct. *Eaq; proba rectè dari kalendis futuris stipulatus est, &c.* Cato de re Rust. cap. cxxxvj. *Rectè hæc dari fieriq; satisq; dari domino, aut cui iusserit. promittito, satisq; dato arbitrato domini.* Varro etiam præscam formulam recensens

censens lib. ij. de re Rustic. cap. ij. Sanas rectè esse, habereq; ,
 rectè licere, hæc sic rectè fieri spondes: Inuenimus & hæc ver-
 ba in stipulationibus posita, *Eam rem rectè restitui*, vbi vt & in
 clausula *Rectè defendi*, verbum *Rectè* pro viri boni arbitrio
 est: I. hæc verba in stipulatione. D. de verb. sign. l. iam tamen.
 §. nunc videamus. l. ex clausula. l. vir bonus. D. iudicatum sol-
 ui. l. rectè. D. de iudicijs. l. hæc autem. §. rectè. ex quib. caus. in
 possessionem. Est & illa in libris nostris cautio, *His rebus rectè*
prestari. l. ipsi quoque. D. de rei vindicatio. l. redhibere. §. pen.
 D. de ædificio edicto. Cuius potestatem explicat Vlpian. in
 l. aliud. §. vlt. D. de ver. signif. Ita *Rectè cauere* in l. ij. D. de vsu-
 fructu ear. rer. & apud Plin. lib. x. Epistol. Item *Rectè promit-
 tere* in l. penult. D. de transactio. *Rectè ire agere* in l. si mihi. D.
 de seruitutib. rustic. præd. Palam rectè pronuntiare in l. j. §. j. &
 l. Ædiles aiunt. D. de ædificio edicto. Nec omittenda est &
 illa veteribus familiaris & in re iudiciaria per sepe vsurpata lo-
 cutio *Rectè atque ordine facere*, vt in Senatusconsulto Velle-
 iano, *Rectè atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure ad-
 ditum erit*. l. ij. D. ad Senatusconf. Velleia. quæ duo etiam con-
 iunguntur in l. diui. §. rectè. D. de liberali caus. l. obseruare.
 §. rectè. D. de officio proconf. Et apud Ciceronem pro Quin-
 tio, & Philipp. v. & in oratione Cæsaris, quæ est apud Sallu-
 stium in Catilinæ bello, & aliàs per sepe.

De aqua equis spargi solita, & agitatoribus quedam.

CAP. X.

SCI O quæri qui & quales sint quos Vlpian. scribit
 aquam equis spargere in l. iij. D. de his qui notant.
 infam. Nam plerique nodum in scirpo quærentes,
 inuolucris aliquid illis verbis contineri existimant,
 quod nobis antiquitatis ignoratio obscurum reddat. Ego ve-
 rò, quod & verba ipsa palam sonant, eos significari credo qui
 Circensibus deseruientes, equos cursu inealescentes frigida
 perfundebant, quò paululum refocillati alacrius cursum re-
 peterent. Cuius rei mihi indicium aliquod Sex. Pomp. lib. xj.
 facit, qui Nasiternam genus esse vasis aquarum anatis & paten-
 tis scribit, quale est quo equi perfundi solent. Huius autem
 vasis & Varro lib. j. de re Rustic. & Non. Marcell. & Fulgentius
 d in lib

in libello De obscuris vocibus ad Calcid. meminere. Ceterum quod eodem loco Vlpia. ait, agitadores famosos non esse, in dubitationem à Theophilo adducitur, qui inter famosas personas *ήνιοχορ* numerat, quem aurigam agitarorem interpretari licet. Cui & *κυνωγίστην* coniungit, eum, ut existimo, intelligens, qui ludo venatorio operas suas locat, aur in arena honorari se paritur. l. aut damnum. §. pen. D. de pœnis. Quo modo & venatorem apud Vegetium lib. ij. cap. xxiii. interpretor. Nam qui virtutis causa vel etiam mercede seras extra arenam venatur, nota caret l. j. §. bestias. D. de postul. Sed quod ad aurigas attinet, in famosis eos nemo Vlpiano repugnantem iure numeraverit, cum & laudi virtutiq; duci hoc exercitationis genus solum historiarum monumenta testentur, & ex nobilissima quoque iuventute amplissimoq; ordine in circum nonnullos aurigas productos Suetonius in Augusto cap. xliij. & in Caligula cap. xvij. narret. Itaque eorum, quibus vixit, temporum moribus potius, quam ex prudentum definitione aurigas Theophilus inter infames collocavit.

Explicata l. ult. C. de emancipatio. Et de veteri emancipationum manumissionumq; solemnitate. CAP. XI.

DISPLICERE sibi in emancipationibus vetustas imaginariarum venditionum & iniuriosorum *παράτωρ* solemnitates Iustinianus profirerur in l. ult. C. de emancipat. Quod quemadmodum olim se haberet, intelligi nihilominus astringer. Tam enim antiquum ius in hæc studia incumbentibus, quam novum tenendum est. Sciendum est autem instar servorum filios familias venditari manumittiq; solitos, nec semel tantum, sed & iterum ac tertio, quemadmodum Caius lib. j. Institutio. tradit, adumbrata venditionis specie fiduciario patri micipari, quo scilicet patriæ potestatis nexu penitus liberarentur, à qua post trinam demum venditionem absolutio ex regis legibus contingebat. hoc modo cum in imaginariam servilem causam ut & à Paulo in l. iij. §. j. D. de cap. deminut. scriptum est, deducerentur, qui per emancipationem patris potestare exibant, colaphis quoque præterea in ea solemnitate peragenda cædebantur,

bantur, quod in d.l.vlt.& in Nouel. Constitution. lxxxj. Iustinianus significat. Nam & hoc in seruorum manumissione factum Isidorus ex quopiam bono auctore lib.ix. Etymolog. cap. iiii. refert. Quibus & illud adde, vt reliqua manumissionum sollempnia cōplectar, quod Sex. Pompeius lib.xj. scribit, dominum eius serui, quem ad libertatem perducere volebat, caput aut aliud niembrum tenentem dixisse, hunc hominem liberum esse volo, statimq; cum manumisisse. Quæ fortè verba Hermogenianus intelligit in l.manumissio. D.de manum. vind. Præterea verò eis quibus plena libertas dabatur, vindictam licetoris virgam imponi solitam Plutarch. in lib. De sera numinis vindicta. & Persius satyra v. significant, sine cuius impositione imperatorem ex lege Augusti solo verbo liberum facere cum, quem manumittit, à Paulo traditur in l. apud eum. D.de manum. Circumagebantur deinde & vertebantur serui, quod & eadem satyra Persius & Senecæ epistola viij. hb. j. ad Lucilium. & lib. ij. Controuersiarum ostendunt, ac denique raso capite pileum accipiebant. Id quod ad exemplum, qui naue fracta salui euaserant, Nonio Marcello institutum placet. Mihi an ab hoc more mos ille ductus sit, dubitanti probabilius illius institutionis ratio reddi posse videtur, quod qui libertate mutabantur, tamquam nonni homines fierent, ita crinem mutabant, quod apud Athenienses quoque seruatum Suidas in verbo *αὐτὸν παρὰ τὸν ἀδελφὸν ἔριξε* memorat. Extremum illud erit libertate donatos nouum patroni nomen assumpsisse, suoq; quod vnicum antea habuisset eos lex, Cùm precum. C. de liberali causa indicat. vnà cum prænomine adiunxisse. Quò alludens Persius

Verterit, ait, hunc dominus momento turbinis, exit

Marcus Damas.

Sed hæc hæctenus.

Vetus de adscrisibus constitutio cum aliquot ad eam pertinentibus locis explicata.

CAP. XII.

PRINCIPIBUS magistratibusq; olim in consiliū iuris studiosi adhibebantur. l. Cellus. de legat. ij. l. an manumittere. D. de man. vind. l. iij. §. j. D. de minor. xxy. an. l. j. D. de offic. adfess. & hoc adfidere appellabant. l. metum. §. sed ex facto. D. quod metus causa. Sucto-

d 2 nius

nus in Tiberio cap. xxxij. Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat consiliarium, adfidebatq; mixtim, vel ex aduerso in parte primori. Nec vrbani modò magistratibus, sed & prouinciarum rectoribus, vt ex Lampridio in Alexandro apparet, sui erant adfessores: de quibus quò sanctius integriusq; ius diceretur, antiquitus constitutum fuisse traditur, vt ne cui in sua prouincia vltra quattuor menses sine speciali principis beneficio liceret adfidere. Cuius constitutionis sanciedæ auctorem Spartianus Pescenninû Nigrum memorat, qui cum Marco Antonino & Commodò Imperatoribus honoribus in Repub. floruerit, facillè coniectura capi potest, ab illis principibus hanc esse constitutionem sacratam. A quo non longè abhorret quod Xiphilinus & Zonaras à Marco constitutum fuisse referunt, vt ne quis patriæ suæ præfesset, *ἡγομεδίθη, αἰοῦν, τὸν μισθὸν τοῦ ἴδιου ἀρχαίου, ὅθεν ἔχουσιν, ὅτι ὁ κέσσι. ὅτι τῆ συνέτα ἡγομονίου ὅπου ἔ ἡ πᾶσις αἰτὸ ἡν, ἡγομόσω.* Illam verò constitutionem ipsidem, quas posui, exceptionibus, conditionibusq; temperatam Diocletianus protulit in l. in consiliarijs. C. de adfess. ex qua interpretationem accipit l. hi qui. & l. si cui in prouincia. D. ex quib. caus. maio. Eoq; referendum est quod Macer scribit, Si eadem prouincia postea diuisa sub duobus præsidibus constituta sit, sine constitutionis offensa ex altera ortum in altera adfessurum, cum in sua prouincia videatur adfidere, quæ ad alterius præsidis administrationē pertineat. l. iij. D. de offic. adfess. Verum enim verò sic ea constitutio accepta est, vt in his dumtaxat, qui publico salario fruerebuntur, id est, qui præsidibus, rectoribusq; prouinciarum adfiderent, locum haberet, quibus è publico salaria ab eodem Pescennino addita, ac deinde ab Alexandro constituta Spartianus, Lampridiusq; referunt. Ex quo cum Papiniano efficiemus in consilium curatoris Reipub. virum eiusdem ciuitatis adfidere non prohiberi, quippe qui publico salario non fruatur. l. vlt. D. de offic. adfess. Non de nihilo igitur in Diocletiani rescripto additum est, **MODERATORIBVS ADSEDERIT.** Ceterum extat generalior Valentiniani & Theodosij Constitutio, quæ districtè prohibet aliquod administrationis officium intra eam prouinciam, in qua prouincialis & ciuis habetur, quem affe-

ctare,

ctare, eumq; qui contra fecerit, aduersus leges fecisse & facti-
legij, id est, legum violatarum crimine teneri indicat. l.vlti.
C. de crimin. sacril. Ac ne apparitorem quidem, vel statorem,
vel protectorem, vel agentem in rebus in ea prouincia, in
qua natus est, vel domicilium habet, quemquam ferendum
Iulianus sanxit in l.ij, C. de diuer. off. lib. xij. Vsq; adeò care-
re suspicione voluere Imperatores eos, qui aliquam in pro-
uincijs potestatem obtinerent.

*Quid sit ad peregrinitatem redigi, & de Romanæ ci-
uitatis iure.*

CAP. XIII.

PROMENDVM ex antiquitate est, quid hoc va-
leat, quod apud Vlpianum legimus ad peregrini-
tatem redigi deportatos. l. sed si hac lege. §. sed si
per pœnam. D. de in ius voc. Quo genere dicendi
etiam Tranquillus in Claudio vitur. Splendidum, ait, virum,
Græciæq; prouinciæ principem, verùm Latini sermonis igna-
rum non modò albo iudicum erasit, sed etiam in peregrinita-
tem redegit. Peregrini autem dicebantur qui ciues Roma-
ni non erant. l. sed et si. §. solemus. D. de hered. inst. quos à ve-
teribus primum hostes appellatos ab eo quòd pari cum ciui-
bus iure viuerent, notius est, quàm vt probatione egeat. Et
æquabantur quidem hi in iure reddendo ciuibus, quod eis
per prætorem, cui ea iurisdictio euenerat, dicebatur. Cete-
rùm ciuitatis Romanæ commodis non fruebantur, quæ fuis-
se permaxima & summi beneficij loco exteris tributa acce-
pimus. Ex ciuium enim Romanorum testamentis soli ci-
ues capiebant, ciuiumq; dumtaxat Romæ rata habebantur tes-
tamenta. Idcirco in lege Falcidia non sine ratione scriptum
est: QVICVMQVE CIVIS ROMANVS POST HANC
LEGEN ROGATAM TESTAMENTVM FACIET,
IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECV-
NIAM PVBLICO IVRE DARE VOLET, &c. Inter
solos ciues etiam Romæ iustæ nuptiæ contrahebantur. §. j.
Inst. de nupt. Propriumq; eorum erat, quòd in liberos ha-
bebant patriæ potestatis ius. §. j. Inst. de patr. potest. Verberis
etiam cædi ciues, aut in crucem agi, aut iniussu populi
in eos animaduerti fas non erat. In legionibus quoque non

alij quàm qui ciuitatem accepissent, militabant. Hoc amplius, inter solos ciues sollemnes per nexum abalienationes locum habuisse Cicero in Topicis ostendit. Eademq; ante Iustiniani constitutionem vscapionum causa fuit, Quæ cum iure ciuili, id est, lege xij. Tabularum introductæ essent, Italici soli finibus continebantur, idq; ipsum nominatim lege cauebatur aduersus hostem æternam auctoritatem esse, vt idem Cicero j. Offic. notat. Adde & honores Romæ gerere, suffragium ferre, sed & toga vt dumtaxat ciuibus licuisse. Fuit enim, vt priora duo, quæ in promptu sunt omnibus, omittam, toga Romani hominis certissimum insigne. l. sed si accepto. D. de iur. fisc. Nec sine crimine aliam Romano homini vel in media Asia vestem sumere licebat. Itaque apud Litiuum à Q. Fabio in inuidiam P. Scipio eo nomine adducitur, quòd in Sicilia palliatus fuisset. Idemq; cum Rabirio Posthumo ab aduersarijs obiectum esset, accuratam in eo facto purgando orationem Cicero consumit. Quorū omnium quæ Quiritium peculiaria ac propria fuisse docuimus, peregrini expertes erant. Nam neque testamenti factio cum his, vt Ulpianus in Institut. tit. xxij. & in §. solemus. tradit, neque connubium erat, quemadmodum idem auctor Institut. tit. v. indicat his verbis. Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis, cum Latinis autem & peregrinis ita, si concessum sit. Quod & Boëthius ad Topica Ciceronis in loco à consequentibus tradit. Hinc Seneca lib. iij. de benef. cap. xxxv. Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti, non est mihi cum extraneo connubium. Itaque nec peregrinis eadem quæ ciuibus in liberos potestas erat. Sed & omnis ad honores aditus peregrinis interclusus erat, suffragiorum in vrbe ius nullum. Ad hæc togæ vsus interdictus Plinius lib. iij. epistol. ad Minut. Idem cum Græco pallio amictus intrasset (carent enim togæ iure quibus igni & aqua interdictum est) postquam se composuit circumspexitq; habitum suum, Latine, inquit, declamaturus sum. Sucton. in Claud. cap. xv. Peregrinitatis reum orta inter aduocatos leui contentione, togatumue, an palliatum dicere causam oporteret, quasi æquitatem integram ostentans mutare habitum, prout accusaretur, defendereturue iussit. Eam ob rem togæ

iure amicos populos à Romanis donatos historiarum monumentis proditum est, idq; & nouæ Carthagini concessum Tertullianus in lib.de Pallio significat. Inde togatæ Galliarum nomen, quam & ad honores aspirasse Tacit.lib.xj.& suffragiorum ius in vrbe habuisse memorat, & Paulus Manutius non dubijs argumentis in Epist.ad Atticum confirmat. Sic & Hispaniæ populos quosdam iuris Italici factos togatos stultosq; appellatos Strabo lib.ij.Geographiæ scribit. Ex hoc merere etiam regibus, quos amicos & socios appellabant, inter cetera togam muneri mittebant, cuius rei apud Cornelium Tacitum lib.x.exemplum extat. Nec verò virilium togarum tantum, sed & prætextarum iure peregrinos caruisse ex Macrobio lib.j.cap.vj.colligitur. Ad hæc prænominibus peregrini non utebantur, quæ tum denuim, cum in ciuitatem essent adlecti, assumpsisse eos Cicero lib.xij.Epist. ad Acilium procos. ostendit. Cum Demetrio, ait, Mega mihi vetustissimum hospitium est: familiaritas autem tanta quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella rogatu meo ciuitatem à Cæsare impetrauit, qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur: Gentilicia planè Romanorum nomina, quemadmodum à Tranquillo scriptum est, peregrinæ condicionis homines vsurpare Claudius Cæsar vetuit: permagni interesse ad ciuitatis decus ornamentumq; existimauit, ne nominum quidem societate peregrinis ciues Romanos coniungi. Peregrini porro etiam in vrbe habebantur, qui dediticiorum numero erant, vt Ulpianus in Institut.tit.xxij.scribit, idemq; eiusdem libri titul.x.auctor est & eos peregrinos effici, quibus aqua & igni interdicebatur. Cuius in pœnæ locum cum hodie deportatio successerit, consequens est, quod à nobis initio positum est, per deportationis pœnam in peregrinorum statum conditionemq; ciues redigi, id est, vt cum ipsis Iureconsultis loquar, ἀπελιδας effici. l. quidam. D. de pœn. l. j. §. hi quibus. de legat. iij. Proinde hereditatum quoque capiendarum, & testamenti faciendi, & patriæ potestatis, & alia omnino Quiritum iura amittere. l. j. C. de heredibus instituend. l. eius qui. §. j. D. de testamentis. §. cum autem. Institution. quib. mod. ius patr. pot.

Collegia illicita quibus legibus, senatusconsultis, constitutionibusq; coercantur.

CAP. XIII.

ONSTANS omnium sententia est, nullā illicitis cæteribus capitaliorem Reipub. pestem esse. Itaque neque societatem, neq; collegium, neq; huiusmodi corpus passim omnibus habere Romæ, quantum ab vltima antiquitate repeto, concedebatur, eamq; rem & legibus, & senatusconsultis, & constitutionibus, mandatisq; principum coercitam, collegiaq;, præter pauca & certa publica auctoritate cõfirmata, quæ vtiilitas ciuitatis desiderasset, sublata Alconius in Cornelia. Cicer. & nostri auctores. in l. j. D. quod cuiusq; vniuer. & l. j. & l. iij. D. de colleg. & corp. scribunt. Leges in eam rem lætas inuestiganti mihi regia Tarquinij lege vetustior nulla occurrit, qua præter collegia à Numā instituta reliqua omnia dissoluit, quemadmodum Hali carnass. lib. iij. his verbis refert. *σωσίους τε συμπέσεις, ὅσαι πρότερον ἐγένοντο λεωμοτιῶν ἢ φρατριάσων, ἢ γατόνων ἐντα τῆ πόλει καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροῶν, ἐφ' ἧσά κ' ἐθυσίας πάσαις κοινῆ προσηύων μηκῆντι σιωπῆων, ἵνα μὴ σωσίοντες εἰς τὸ εὐρὸν πολλὰς βουλὰς ἀποφύγῃντες μὲτ' ἀλλήλων ποιῶνται ποδὶ κάταλύσιως τῆς ἀρχῆς.* Senatusconsulto verò, quibus collegia, quæ contra leges instituta esse videbantur, sublata sunt, tria memorantur: vnum à Pædia. in Pisonian. quod L. Cæcilio & Q. Martio Coss. factum est. Alterum à Cicerone lib. ij. epist. ad Q. Fratrem, quod Lentulo & Metello Coss. Tertium à Tacito lib. xiiij. Neronianis temporibus factum, cum de contentione inter colonos Nucerinos Pompeianosq; orta ad Senatum relatum esset. Principum de eadem re constitutiones à 'ulio Cæsare repetemus, quem bellis ciuilibus compositis collegia cuncta præter antiquitus constituta distraxisse Sueton. in eius vita cap. xlij. refert. Quod ipsum & ab Augusto postea factum, cum plurimæ factiones titulo collegij noui ad nullius non facinoris societatem cõissent, idem auctor in August. cap. xxxij. scribit. Mandatis quinetiam principalibus, quæ præsidibus dabantur, caput hoc insertum accepimus, vt ne collegia sodalitiãue esse præsides prouinciarum paterentur, nèue milites collegia in castris haberent, id est, non tantum in vrbe, sed in Italia &

in

in prouincijs locum habere Diuus quoque Seuerus rescripsit l.j. D. de colleg. & corp. Qua de causa etiam Iudæorum religionis causa conuentus in prouincijs præfides proconsulesq; inhiabant, quoad illis sacrorum suorum causa coire Augustus epistola ad Norbanum Flaccum Asiæ Proconsulem præfidesq; prouinciarū missa permisit, quemadmodum Philo in oratione ad C. Cæsarem refert, qui & ab eo principe ut collegium Iudæorum esse pateretur impetrauit, quod tamen stare postea Claudius passus non est, qui omnes Iudæorum societates vniuersitatesq;, vt Dion lib. lvij. auctor est, dissoluit, post quem deinde Antoninus Iudæorū vniuersitati velut publicè improbatæ legari nihil posse rescripsit, l.j. C. de Iudæis. Vt enim legitimis approbatisq; collegijs & hereditates & legata dari restituiq; Senatusconsultis Marci, vt opinor, temporibus factis concedebatur. l. cum senatus. D. de rebus dub. l. omnibus. D. ad Trebellian. ita illicitis atque illegitimis collegijs nihil iure relinqui poterat. l. collegium. C. de hered. instituend. Licita porro & legitima collegia ea demum habebantur, quibus coeundi ius lege vel Senatusconsulto permillum esset. l. semper. §. quibusdam. D. de iure immunit. l.j. D. quod cuius. vniuers. Quo in genere figulorum, fabrorum, ærariorum, pistorum, tibicinum, aurificum, cerdonum, coriariorum, lictorum, viatorum, publicanorum, nauiculariorum, & eorum qui annonæ vrbs seruiebant, collegia in veterum libris recensentur. Inuenio & in Antiquis inscriptionibus, & in Cod. Theodos. centonariorum, ac dendrophorum corpus: mensorum item frumenti, in l. ab his. §. j. D. de vacat. mun. Item vinariorum, lupinariorum, & caligariorum apud Lampridium in Alexandro: à quo principe omnium artium corpora instituta hisq; ex seipsis defensores datos idem auctor scribit, defensores appellans, quos & syndicos dicimus, quemadmodum in l.j. §. tutores. D. quand. appell. sit. l. ij. & l. xvj. §. vlti. & l. vlt. D. de munerib. & honor. præter quos etiam patronum sibi aliquem collegia quæq; constituebant, cuius rei in Inscriptionibus antiquis testimonia reperiuntur. Huiusmodi verò collegijs arcæ communis habendæ, pecuniæq; in commune cogendæ ius competeat. Manumittendorū quoque seruorum potestatem his concessisse Marcus dicitur. l.j.

D. de libert. vnluerfit. Quorum omnium nihil illicitis collegijs tribuebatur. Illicita autem existimabantur vtique omnia, quae non ex senatus Principisue auctoritate coissent. Aliter enim noua collegia iure institui non potuisse argumento est, quod Bithyniam Proconsule regens Plinius, cum è re Nicomedensium ciuitatis existimaret fabrorum collegium institui, id vt facere sibi liceret, à Traiano per litteras, lib. x. Epistol. suarum petit: Cuius tamen petitioni Traianus ad sensus non est, veritus ne quod aliàs acciderat, collegiorum factionibus ea ciuitas vexaretur. Ceterum qui illicitum collegium coisse dicebantur, Romæ apud præfectum vrbi accusabantur. l. j. §. vlti. D. de offic. præfect. vrbi.

De iure nundinarum.

CAP. XV.

COLLEGIIS nundinas adiungamus, quas ne in priuatis quidem prædijs ad arbitriū instituere cuique permittebatur, sed accedere Principis vel senatus auctoritatem necesse erat. A Principe peti solitum nundinarū habendarum ius indicio est l. j. D. de nundin. in qua ita est. *Nundinis à Principe impetratis, non utendo qui meruit, decennij tempore vsus amittit.* A senatu verò impetratum ius hoc quoque fuisse Plinius lib. v. Epistol. ad Valerianum ostendit. Solers, ait, vir prætorius à senatu petijt vt sibi instituere in agris suis nundinas permetteretur. Contradixerunt Vicentinorum legati. Atque ita Claudium Imperatorem legibus publicis seipsum subijcientem ius nundinarum in sua prædia à Consulibus petijisse accepimus, vt est à Suetonio in eius vita relatam.

De principum orationibus.

CAP. XVI.

AMPLISSIMI ordinis auctoritas, ex quo vnus dominatu omnia teneri cœpere, valde fracta & imminuta est: à bonis tamen principibus aliquatenus in eo retenta, quòd quæ constituturi essent, orationibus complexi, de his censendi arbitrium senatui relinquebant. Cuiusmodi multæ libris nostris memorantur in senatu recitatae principum orationes. l. j. & l. ij. D. de ferijs. l. ij. D. de fugit. l. cum hic status. D. de donatio. inter vir. l. cum hi. D. de

D. de tranſact. l. oratio. D. de ſponſal. l. j. §. j. D. ne de ſtat. de-
 funct. l. iij. D. ſi libert. ingen. eſſe dic. Eas verò orationes pa-
 trum conſultum, quemadmodum lex, oratione. D. de ritu
 nupt. indicat, ſtatim ſubſequebatur. Tacitus lib. xj. Oratione
 principis ſecuto patrum conſulto primi Hedui ſenatorum in
 Vrbe ius adepti ſunt: Exemplo erit Senatusconſultum de pe-
 titione hereditatis, quod ad orationem Hadriani factum ex
 litem veniunt. §. præter. l. illud. l. ſi & rem. D. de petit. heredit.
 & l. j. C. eodem tit. perſpicuè intelligimus. Atque hinc fit, vt
 quod vno in loco oratione inductum traditur, id aliàs Sena-
 tusconſulto citra vllam planè pugnam atque diſcordiam tri-
 buatur. Vt ecce, de alimentis teſtamento relictiſ sine Præto-
 ris auctoritate tranſigi interdum oratione, interdum Sena-
 tusconſulto prohibitum dicitur. l. cum hi. D. de tranſact. l. ele-
 ganter. §. j. D. de condiēt. indeb. Alienatio rerum minoris ora-
 tione & Senatusconſulto interdicta promiſcuè dicitur. l. j. &
 l. non fit. D. de rebus eor. l. j. l. ſi ad reſolvendam. C. de præd.
 min. Et quod Senatusconſulto Orphitiano plerumque vindi-
 catur, oratione Imperatorum Anronini & Commodi in ſe-
 natu recitata factum Vlpianus in Inſt. tit. xxvj. ſcribit & Caius
 in l. penult. D. ad Senatuſc. Tertyllian. ſcribunt Amplius quod
 Senatusconſulto cautum conſtitutumq; crebrò legimus, ne
 tutor pupillam vel filio ſuo, vel ſibi nuptum collocet. l. j. C. de
 interd. matrim. l. ampliſſimi. C. de excuſ. tut. l. Senatusconſul-
 to. l. libertū. §. j. D. de rit. nupt. id orationi D. Marci adſcribitur
 in l. ſi quis tutor. §. quamuis. & l. non ſolum. §. ſed etſi filiuſam.
 D. de rit. nupt. Quæ omnia ea ratione non eſſe contraria de-
 fendetur, quòd Senatui eorum cenſendorum orationibus in
 ſenatu recitatiſ Imperatores auctores fuerint.

De Quæſtorum ſub imperatoribus munere.

CAP. XVII.

MOVET me proximè habitus de orationibus prin-
 cipum ſermo, vt de Quæſtorum officio, per quos
 eæ plerumque recitabantur, quæ legendo adnota-
 ui, in medium adferam, eoq; magis quod inde lex j.
 D. de offic. Quæſtoris, illuſtrabitur, in qua Quæſtores libris
 principalibus epistoſiſq; in ſenatu legendis vacaſſe, & Candi-
 datos

datos principis appellatos Vlpianus scribit : quo sensu Candidati nomen apud Velleium Paterculum lib. posteriore accipiendum cenſeo, cùm ita ait : Quo tempore mihi fratriq; meo Candidatis Cæſaris proximè à nobiliſſimis ac ſacerdotibus viris deſtinari Prætoribus cõtiguit. Fuiſſe verò hoc Quæſtorum ſub Cæſaribus munus, vt orationes Cæſarum recitarent, multa declarant : Illud imprimis, quod Suetonius Neronem refert præterito Quæſtoris officio per Conſules pleriq; recitaſſe. Cuius & illud eſt in Tito cap. vj. Recepta ad ſe prope omnium officiorum cura, cùm patris nomine & ipſe epiſtolas dictaret, & edicta conſcriberet, orationeſq; in ſenatu recitaret, etiam Quæſtoris vice præfecturam quoque prætorij ſuſcepit. Tacitus lib. xvj. Inter quorum aſpectus & minas ingreſſi curiam ſenatores & oratio principis per Quæſtorem eius audita eſt. Dion lib. liiij. *σωαγαγών δὲ ἐκ τούτου τὸ βουλευόμεον, αὐτὸς μὲν ἔδειξεν ἕκαστον ὑπὸ βραχέως, τὸ δὲ διὰ βιβλίου τῷ τεμνίᾳ ἀναγνῶναι δὲ, τὰ τε πνευματικά ἐκ κατὰ τοῦ νόμου.* Idem lib. lix. de Claudio. *καὶ ἐπὶ πάντα ὅσα ἐς τὸ σωῆσαι αἰσίου, αὐτὸς ἀνεγίνωσκον, ἅλλα τῶν τεμνίᾳ τὴν γὰρ πρῶτον ἐξ παρὰν ὡς γὰρ πλῆθει ἀναγιγνώσκοντες ἴδοντο.* Nec verò ad orationes modo recitandas, ſed & ad cetera omnia, quæ vel abſentes, vel præſentes, ſi laborem recitandi fugiebant, ſenatu nota facere vellent, Quæſtorum opera Principes utebantur, vt ex his Suetonij verbis apparet, quæ ſunt in Auguſto, cap. lxxv. De filia abſens ac libello per Quæſtorem recitato notum ſenatu fecit.

Obſervata quædam de vxorum ad viros deductione.

CAP. XVIII.

POSSUNT de antiquo nuptiarum ritu ex Pandectis nonnulla colligi : ne id quidem negligendum duxi, qui minuta quæque antiquitatis veſtigia ſtudioſè perſequor, quod sæpe inter legendum occurrit, vxorem mariti domum deductam. l. ſi vxor. §. ſi minor. D. de adult. l. quæſitum. D. de ſponſal. l. ij. in fine. D. de privileg. credit. l. hæc condicio. D. de condic. & demonſt. l. ſi vt certo. §. interdum. D. commo. l. dotis promiſſio. l. cùm poſt. §. in domum. D. de iur. dot. l. cùm hic ſtatus. §. ſi quis ſponſam. D. de donat.

donat. inter vir. l. ij. D. de his quæ vt indign. Quibus omnibus vetus Romanorum mos in mariti domum nouas nuptas traducendi demonstratur, qui etiam l. cum fuerit. D. de condit. & demonstrat. & l. penult. D. de donat. int. vir. hifce, quos subieci locis, perspicuè comprobatur. Tacitus lib. xij. Nullo exemplo deducta in domū patruī fratris filia. Seneca lib. iij. controuersiarum. Cū infelici face ad dotalem suum noua nupta deduceretur, si qua fides est, exhorruī. Augustin. lib. vj. de Ciuitate Dei cap. ix. Sed domum ducenda est, quæ nubit, adhibetur Deus Domiducus, sic enim eum deum, qui ei sollemni deductioni præerat, appellabant, eiusmodiq; epitheto Marcianus Cap. lib. ij. de nup. Philologiæ Inunem ornat. Ab hoc autem more manauit, quod dicimus vxorem ducere: nam id præcise dicitur: etenim cū dicimus, vxorem ducere, deest, domum. Plenè autem ac perfectè sic enuntiatur, Vxorem domum ducere. Terentius Hecy. *Nunquam se illa diua vxorem ducturum domum.*

Et aliàs: *Vt ad pauca redeam, vxorem deducit domum.*

Idem Phormi. *Dotem si accipiet, vxor ducenda est domum.*

Plautus Aulul. *Volo te vxorem domum ducere.*

Et alio eiusdem Comædiz loco. *Vt indotatas ducant vxores domum.*

Eodemq; modo Græci ἀγὼν γυναικᾶ imminutè dicunt, apud quos ista quoque deductio in vsu fuit. Lysias in orat. de Eratosthenis cæde. ἰπιδὴν ἰδ' ὄφ' ἔμοι γῆμαι, καὶ γυναικᾶ ἀγαγόμενῃ εἰς τὴν οἰκίαν. Pollux lib. iij. ὄνομας. ὃ ἢ ἀγὼν τὴν νύμφον ἐκ τῆς πατρὸς οἰκίας νυμφεγωγῶ δὴπότε μὴ ὁ νυμφίος μίτρα, ἢ νόμισον δὲ μετρίαι τὸς δ' ἐπιτρογαμοῦντας. Ab eadem etiam consuetudine & illud profectum est, quod Non. Marcell. not. Innubere à veteribus dictum pro transire, quòd quæ nubere, ad maritorum domos transirent. Atq; hac de causâ absenti per litteras vel nuntium posse mulierem vtilliter nubere nostris placet, si in domum eius deducatur. Absentem verò mulierem ex litteris suis vel nuntio suo duci non posse, quia deductione in mariti domum quasi in domicilium matrimonij opus esset. l. mulierem. D. de rit. nupt. l. cū post s. in domum. D. de iur. dot. Vir absens, ait Paulus lib. ij. sent. tit. xx. vxorem ducere potest, femina absens nubere non potest.

Cuius differentia hanc interpretes rationem adfert, quod in absentis domum vxore à parentibus eius vel amicis deducta nuptiæ celebrari possunt. Quod idem fieri non potest, vbi à viri domo vxor abest. Ceterum vespere in maritorum domum vxores transferebantur, tædis ac facibus præeuntibus. Noctu enim nubebant, quemadmodum Sex. Pomp. lib. xiiij. notat. Eaq; ratio est, cur in Catulli epithalamio noctem imminere pueri puellæq; moneant. Velatæ item domum deducebantur, vt Tertullian. in lib. de virginib. velan. tradit, ingredientiæq; domus postes inungebant. Ex quo & vxorum nomen fluxisse Donatus in Terentium credit. & Isidor. lib. ix. Etym. cap. vlt. probat. Sed hæc aliàs.

*Exemplis demonstrata antiqua seruitutum recipien-
darum formula.*

CAP. XIX.

IN legibus mancipiorum qualiter olim seruitutum receptio fieret, scitu ac cognitione dignum est. Id quod ego aliquot exemplis planum faciam. Vnum sumetur ex l. qui libertatis in fine. D. de euiet. **ITINERA, ACTVS, QUIBUS SVNT, VTIQVE SVNT.** & ex l. si seruitus. D. de seruit. vrb. præd. quæ seruitutem luminum ita recipi solitam indicat. **LUMINA VTI NVNC SVNT, ITA SINT.** Quod in Cicerone quoque lib. j. de Orat. obseruari potest. Quo quidem, ait, in genere, familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodammodo nuper etrauit. nam cum ædes L. Fusio venderet, in mancipio lumina vti tum erant, ita recepit. Alterum promemus ex l. si arborem. §. hæc lex traditionis. D. de seruit. vrb. de stillicidij seruitute. **STILLICIDIA VTI NVNC SVNT, ITA SINT.** & ex l. cum in lege. D. de contrah. emp. **FLUMINA, STILLICIDIA VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT.** Quod etiam à Varrone lib. iij. de lingua Lat. notatur. Fluius ait, quod fluit, item flumen, à quo lege prædiorum vrb. scribitur, stillicidia fluminaq;, vt ita fluant cadantq;. Postremum nobis suppeditat l. cum debere. D. de seruitutib. vrb. præd. **PARIES ONERI FERENDO VTI NVNC ITA SIT.** Generalem verò receptionem
Heren

Herennius Modestinus in l. quæro. D. de act. empt. ita conceptam profert. **SERVITUTES SI QUÆ DEBENTVR DEBEVNTVR.** quam Ulpianus ita concipit. **QUIBUS EST SERVITVS VTIQVE EST.** l. quidquid. D. commun. prædi. & de his seruitutum exceptionibus accipiendū est illud Siculi Flacci in libro de condicionibus agrorum. Priuatæ itaque, ait, viæ ad finitiones agrorum non pertinent, sed ad itinera eis præstanda, quæ sub exceptione nominari in emptionibus agrorum solent.

Explicatur Pomponij in l. ij. de origine iuris locus.

C A P. X X.

FVs Ciuile per multa secula inter sacra ceremoniasq; Deorum abditum, solisq; Pontificibus notum fuisse Cicero pro Muræna, & Valerius Maximus lib. ij. cap. j. scribunt. Ex quibus quemadmodum noster Pomponius in l. ij. §. deinde ex his. D. de orig. iur. ait, constituebatur, quis quoquo anno præset priuatis: quæ verba nondum quisquam ex animi mei sententia interpretatus est. Nam malè qui verbi præset vim cognitam non habebant, pro priuatis, priuatus emendarunt. Vfus est verò eo vocabulo & idem auctor aliquot post interiectis versibus. Augescente, inquit, ciuitate, & qui præerant, genera agendi composuerunt. Ego autem præset, iuri dicundo præset, actionesq; & iudicia dare interpretor, & ita quoque accipi contendo apud Ciceronem lib. j. de Oratore. in eo Crassi sermone, qui vt ab homine iuris perito ex medio foro petitis verbis contexitur, multisq; præsetem, inquit, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu confertum vocarent. Quod ita accipio, vt philosophorum artem cum iuris ciuilis scientia non esse conferendam æquandamq; sentiens, de ea re si controuersia incidat, multis se iudicia constituturum significet, qui actione vel interdicto cum ijs congregari non dubitent. Et ea quidem verba sic à plerisq; intelligi audio, quasi patrocinio suo defensurum se, consilioq; instructurum in eam contentionem descendentes, Crassius sentiat, quam illi esse verbi Præset vim existimant: cui quantum ex antiqua Latine loquendi consuetudine conijcere ac meminisse

minisse possum, in hac sententia locus non est: tam enim caufarum actores, quàm consultos, qui litigantibus iuris sui persequendi vias tradebant, & ius caufarum actoribus, vt cum Alconio loquar, suggerebant, adesse, non præesse dicebantur. Possunt innumerabilia de hac significatione auctorum loca proferri, illustriora aliquot, ex quibus hoc aperte ostendatur, proposuisse contentus ero. Cicero pro Cæcinnæ: Hoc loco percommodè cecidit, quod non adest is, qui paulò antè adfuit, & adesse nobis in hac causa solet Gaius Aquilius. Idem in Topicis: Priuata iudicia maximarum quidem rerum in iure consultorum mihi videntur esse prudentia: nam & adsunt multùm, & adhibentur in consilio, & patronis diligētibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. Quintilianus lib. vltimi cap. iij. Quid si fortè iurisperitus illi non aderit? Adde quòd in Pomponio ea quæ Ciceroni adstruitur, ferri interpretatio non potest: nec enim verisimile est Pontifices tela agentibus subministrasse, aut iudicio contendentibus adfuisse. Et nostram interpretationem hæc quoque phrasæ comprobant, quæ in Cicerone nostrisq; auctoribus crebrò occurrunt. *Questio, iudicio, iurisdictioni præesse l. qui iurisdictioni. D. de iurisdictione omnium iud. l. qui neque. D. de iudic. l. j. §. postulare. D. de postul. l. vlti. D. de aq. & aq. pluuiæ.*

✱

F I N I S.

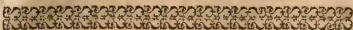

EMPER mihi curæ fuit, Pater, iuris ciuiliſ
ſcientiam, ad quam ab incunte pænè ætate ani-
mi quadam inductione ſum delatus, cum opti-
marum artium ſtudijs coniungere, & adſcitis
vndiq; ornamētis illuſtrare. Hoc cūm mihi be-
nè ac feliciter eueniſſe ſentiam, idem alijs vt ſa-
ciant, auctor eſſe non dubitabo. Itaque aptiſſimum hoc & ac-
commodatiſſimum effloſcēti noſtræ ætati ſcribendi argumen-
tum ratus, ſeci non inuitus, vt ex his quæ à me in eo genere obi-
ter notata erant, paucula quædam capita ſubſeciuiſ horis deliba-
rem. Quæ cūm doctiſſimis hominibus, quorum apud me pluri-
mum auctoritas valet, non indigna viderentur quæ exirent, ni-
bil putauī alicnum me à meo pudore ſacturum, ſi meum in or-
nando iure ciuili ſtudio diuulgato libello proſiterer. Idq; eò
ſeci libentiùs, quòd apud te, cui non negotij tantum, ſed & otij
noſtri rationem conſtare volo, teſtatum relinquere cuperem,
quibus in ſtudijs quod à forenſibus exercitationibus datur, tem-
pus conſumam. Hoc conſilio tibi iſtæ noſtrorum ſcriptorum
primitiæ offeruntur: quas etiam abſque vlla nuncupatione no-
ſtra rectè vindicareſ, cuius ſumptu, cura, diligentia à prima pue-
ritia liberaliter educatus, & in celeberrimis Galliæ ſcholis in-
ſtitutus, ſi quid ſim adſecutus (quod perexiguum eſſe non diffi-
teor) eius tu fructum à me repetere tuo iure poteſ. Quod ego
ita eſſe planè adgnoſco: nec iam obſcurè diſſimulo, ſed aperte
præ me ſero cupiſſe me aliquod meæ in te obſeruantia fixum
ad memoriã ſempiternam monumentum extare. Eaſq; reſ ſa-
cit, vt ſi minus ex his ſcriptis, ingenij laudem, pij certè animi
& officioſæ voluntatiſ prædicationem ab æquiſ æſti-
matoribus me conſecuturum non deſpe-
rem. Vale, Lutetiæ Pariſto-
rum Kalend. Iul.

M. D. LVI.

*

f

B. BRISSONII SELE-
CTARVM EX IVRE CIVILI
ANTIQUITATVM
LIB. II.

De ordine exercendorum publicorum iudiciorum.

CAP. I.

ORDINEM exercendorum publi-
corum iudiciorum capitalium in vsu
esse desisse, hodieq; de criminibus
publicis extra ordinem quaeri, non
semel Iureconfulti scribunt. l.ordo.
D.de publ. iud. l.in senatusconsultum.
§.j.D.ad Turpillia.l.j. §.vl.l.hodie.
D.de pœn. Inde admonitus ve-
terem capitalium quaestionum ex-
ercendarum formam exponere institui: rem mehercle anci-
pitem ac dubiam, maximisq; tenebris inuolutam: sed cuius
cognitio non minùs utilis, quàm iucunda futura est. Primum
autem ad Quaestorem, cui iudicij exercitio obtigisset, rei no-
men defererebat is, qui accusare paratus erat, idq; recipi postu-
labat, & qua lege reum faceret profitebatur. Subscribebat
deinde in crimen, id est, vt Vlpian. in l. iij. §. item subscribere.
interpretatur, libello subscribebat se professum esse. Quæ res
cum similitudine supplicij obstringebat. Hæc Seneca paucis
comprehendit in lib. de Morte Claudij, Ducit, ait, illum ante
tribunal Æaci. Is lege Cornelia, quæ de sicarijs lata est, quaerebat.
postulat nomen rei recipi. edit subscriptionem. Sub-
scribebant verò cum accusatoribus & alij, vt ex Asconio ad
fi. Milonianæ & Cornelianæ, & ex ipso Cicerone in Diuina-
tio. liquet. Sic Paterculus libro postero. Quo tẽpore Capito
patruus meus Agrippæ in Cassium subscripsit. Cælius lib. viij.
Epist. Cicer. Itaque sine vilo subscriptore descendit, & Tuc-
cium reum fecit. Tacit. lib. j. Nec multo post Granium Mar-
cellum Quaestorem Bithyniæ Quaestor ipsius Cepio Crispi-
nus

nus maiestatis postulavit subscribente Romano Hispano. Sueton. in lib. de clar. Rhetorib. Donec ob ingenium & studium manumissus accusanti patrono subscripsit. Reo autem ad Prætozem tracto ita accusatio Ascon. in ij. Verrin. auctore instituebatur : accusatore verbi gratia ita dicente, Aio te Siculos spoliasse, Aio te Clodium occidisse. Quòd si reus silentio ac taciturnitate excipiebat, nec quicquam contradicebat, lis æstimabatur vt victo: sin negabat, à magistratu dies inquirendorum criminum petebatur. Et hoc modo reus legibus interrogari dicebatur. Cic. pro Domo sua. Quis me vniquam vlla lege interrogavit, quis postulavit, quis diem dixit? Sallust. in Catil. coniuratio. P. Antonius & Pub. Sylla designati Coss. legibus ambitus interrogati sunt. Interrogatio enim non ad magistratum, sed ad accusatorem refertur, vt idem Sallust. alio eiusdem libri loco indicat. Ipse, ait, Plautia lege interrogatus erat ab L. Paulo. Tacit. lib. xiiij. Damnatus iisdem Coss. Tarquin. Priscus Bithynis interrogantibus. Idem lib. xvj. Quæ obliterari non sinebat Capito Cossutianus præter animum ad flagitia præcipitem inimicus Thraseæ, quòd auctoritate eius concidisset, iuuantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant. Post eam verò interrogationem in reatu reus constitutus dicebatur, si Asconio credimus, qui Reum fieri nihil aliud esse ait, quàm apud prætozem legibus interrogari. Incidebat verò nonnumquàm de accusatore constituendo contentio, pluribus certatim ad accusationem cuiuslibet è populo patentem vel præmij spe, vel laudis studio, vel priuatarum inimicitiarum causa prosiientibus. Cuiusmodi in accusatione Verris inter Ciceronem & Cæcilium controuersia extitit. Super ea re iudicium ipsis quaestionum iudicibus cognoscentibus reddebatur, quod diuinationem Quintiliano Gellioq; testibus appellabant. Et hoc quoque ipsis publicorum iudiciorum legibus cautum fuisse auctor Rhetoric. ad Herenn. lib. j. declarat, vt si reo commodum esset, iudicium de accusatore fieret, vtrum illi accusare liceret. Rei nomine recepto, die plerumque decimo vtrumque & accusatorem & reum, quantum ex Ascon. in comm. Cornelia. colligo, adesse Prætor iubebat : & spatium accusatori ad probationes conquirendas dabat, quemadmodum

in Verris accusatione factum in Cicer. legimus. Tacit. lib. xij. Syllanum magna pars accusatorum circumsteterat, polcebatq; tempus euocandorum testium. Plin. lib. iij. epist. ad Minutia. socios ministrosq; Classici detulerunt, nominatimq; in eos inquisitionem postularunt. Interdum autem ipsi reo inquisitio permittebatur. Pater hoc ex eo quod Tacit. lib. xij. Suillium repetundarum postularum annuam inquisitionem impetrasse dicit, & quod Plin. lib. vj. epist. ad Ursulum in senatu actum refert sub exemplo legis ambitus, an in futurum ad legem repetundarum adijceretur, ut sicut accusatoribus inquirendi denunciandiq; testibus potestas ea lege esset, ita reis quoque fieret. Iam quod ad iudices attinet, eos prætor ex decurijs conscribebat, eorumq; nomina in urnam mittebat, & ex his numerum necessarium sortiebatur. Ex eo numero accusatori reoq; integrum erat reiicere, quos ex aliqua causa suspectos haberent. In reiectorum locum alios prætor subfortiebatur, quoad legitimus numerus (qui legibus quibusdam amplissimus definiebatur) conficeretur. His perfectis iureiurando conscripti iudices, ut Halic. lib. vij. ostendit, adigebantur: iurabantq; omnes in leges præter ipsum prætorem. Iuratorum nomina libellis consignabantur, & vbique habebantur: sed & in arca reponabantur, ne selectorum vice alijs corruptis suppositis fraus aliqua fieri posset. Quæ omnia ab Asc. accuratè in ij. orat. in Verr. exponuntur. Die verò cognitionis iudices, accusatores & reos à præcone citari moris fuisse idem auctor in iij. Verr. cum Festo Pompei. lib. xvj. scribit. Apuleius lib. iij. de Asino aur. Rursum præconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exurgit. Valer. Max. lib. vj. cap. j. Citatus itaque Scantinius reus, vno teste qui tentatus erat, damnatus est. Quòd si citatus accusator neque respondisset, neque excusatus esset, accusatus è reis eximebatur, quem admodum disertè Cicer. iij. in Verr. orat. & Pædia. in Corneli. significant. Sin iudicio vtraque pars aderat, oratoribus dicendi potestas fiebat: citabantur testes, palamq; ac publicè interrogabantur. eorum quoque dicta in promptu refellebantur. Causa vtrinque perorata præco dixisse oratores pronuntiabat, ut à Quintilian. lib. j. cap. v. & Asc. in iij. Verrin. scribitur: apud quem tamen pro præcone perperam, ut existimo, prætor

prætor subditus est. Tum in consilium iudices mittebantur, & ad sententiam dicendam dimittebantur. Tabellas autem accipiebant iudices absolutionis, condemnationis, & ampliationis litteris inscriptas ac signatas, earumq; aliquam, cum in consilium missi fuerant, in cistam conijcere necesse habebant, antequam eis lege Glaucia comperendinandi data est potestas. Atque ex hoc sollempni ordine nonnihil Pompeia lex immutauit. Ea enim, Asconio in Milonia. auctore, testes priusquam causa ageretur, per triduum audiri, dictaq; eorum à iudicibus consignari iussit: quarta dein die omnes in posterum adesse iuberit ac coram accusatore & reo pilas, in quibus iudicum nomina inscripta essent, æquari: postera rursus die sortitionem iudicum fieri vnus & octoginta, qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent, accusatoriq; duæ ad dicendum horæ, reo tres darentur: illoq; ipso die reus iudicaretur. Ita tamen, vt priusquam sententiæ scerentur, quinos ex singulis ordinibus accusatori, totidem reo reijcere liceret. De hac lege illud accipiendum est, quod initio lib. iiii. de Finib. Cic. ita scribit. Cùm ego te hac noua lege videam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare. Meminit & huius legis in Bruto: qua veluti frenos eloquentiæ impositos Tacit. in lib. de Oratorib. dixit ob conclusam tam exiguo temporis spatio causarum actionem. Quam obseruationem posterioribus temporibus neglectam reperio. Nam & Plinius lib. ij. epistol. Arriano, horis pene quinque egisse se narrat. Sed & antiqua illa omnis iudiciorum sollempnitas, occupata & euerfa ab Imperatoribus populi libertate, ex vsu excessit.

Obseruata veterum in concipiendis sententijs verba.

CAP. II.

VETERIBVS vsitatum in concipiendis sententijs morem hunc fuisse, quæ iurati iudices cognouissent, ea non vt esse facta, sed videri pronuntiarent. Budæus ex Cicero. Acad. iiii. & Plinio lib. xiiii. cap. xiiij. & l. j. §. j. D. ad Turpillian. obseruauit. Quod ego alijs Iureconsultorum aliorumq; auctorum locis confirmabo. Papi- nian. in l. ob hæc. D. de his qui notant. infam. Ob hæc verba,

ait, sententia præsidis, *Callido commento videris accusationis instigator fuisse*. Refertur & in l. proximè. D. de his, quæ in test. delent. sententia Prudente & Pollione Coss. ab Antonio Aug. dicta in hæc verba: *Cùm Valerius Nepos mutata voluntate incidit testamentum suum, & heredum nomina induxerit, hereditas eius secundum Diui patris mei constitutionem ad eos, qui scripti sunt, pertinere non videtur*. Cicer. iiii. in Verr. Actio. Vix hoc ille dixerat, cùm iste pronuntiavit Stheniũ litteras publicas corrupisse videri. Et paulò post. Omnium sententia pronuntiatum est, Non videri Sthenium impediri edicto. Sallust. in Catilin. coniuratio. Consulente Cicerone frequens Senatus decreuit Tarquinij iudicium falsum videri. Tacit. lib. xiiij. Pronuntiemus vtrò dominum iure cæsum videri. Festus etiam lib. xv. ita veteres cùm capitis condemnabant, pronuntiasse tradit, Parum cauissè videri. Centumvira-lem quoque in querela inofficiosi testamenti pronuntiationem, ex Plinio lib. v. Epist. ad Seuer. hoc modo conceptam fuisse intelligimus, Videri patrem iustas irascendi filio causas habuisse. Idem in senatusconsultis, augurumq; ac pontificum decretis seruatum Liu. lib. xxiiij. & lib. xxv. & Cic. lib. iij. Epist. ad Attic. & auctor Rhetoric. ad Herenn. lib. j. demonstrant. Interdum tamen aliter quoque pronuntiasse iudices inuenio. Attilium namque Calatinum inter Valerium & Luctatium iudicem sumptum ita pronuntiasse Valer. Max. lib. ij. cap. iij. refert, Itaque Luctari, quamuis adhuc tacueris, secundum te litem do. Seneca in præfatio. lib. vij. Declamatio. Summa rei hæc fuit. Centumviri dixerunt dare ipsos secundum aduersarium Albutij si iurasset Macer. in l. j. D. quæ sentent. sine appell. resc. Si iudex, ait, ita pronuntiauerit, *Cùm constet Titium Seio ex illa specie quinquaginta, item ex illa xxv. debere, idcirco L. Titium Seio centum condemno*. Vlpian. in l. in sententijs. D. de re iud. Si tamen, inquit, is qui petit, summam expresserit, & iudex ait, *Solue quod petitum est*, vel *Quantum petitum est*, valere sententiã. Idemq; in l. quid tamen. §. Pomponius. D. de arbitr. incertæ sententiæ hæc exempla profert. *Quantum ei debes redde: Diuisioni vestræ stari placet, pro ea parte, quam soluisi creditoribus, accipe*. Proponitur & in l. si præses. D. de pæn. ita interlocutus præses, *Vim fecisti*. Est & hæc

hæc irrogandæ relegationis expressa forma, *Illum prouincia illa, insulisq; illis relego.*

Vnde originem habuerit medicis concessa immunitas.

C A P. I I I.

SERVO Romæ medicina coli, & in aliquo pretio haberi cœpit. Diu vt ingenuo homine indigna, neglecta, & ad seruos libertinosq; ablegata est, quos solos serè medicinam factitasse exemplis propè infinitis demonstrari potest. Ex quibus notiora & illustriora sceligam. Sueton. de Nerone, In desperatione rerum, ait, mortem timore appetitam ita expauit, vt haustum venenum pœnitentia euomuerit, medicumq; manumiserit, quòd minus noxium temperasset. Quintilia. lib. vij. cap. ij. Pollio, inquit, contrà seruisse cum Pisauri dominis duobus, medicinam factitasse, manumissum alienæ se familiæ immiscuissc. Seneca lib. iij. de Benefic. cap. xxiiij. Tenebatur inclusus Domitius, imperauit medico, eidemq; seruo suo, vt sibi venenum daret. Cicero denique in oratio. pro rege Deiota. Philippum medicum seruum fuisse non vno loco indicat. Et ne nostris omis aliena laboriosius consècter, huius quoque rei non obscura dant indicia l. patronus. §. vlt. l. medicus. D. de oper. libert. l. alimenta. §. j. D. de alim. leg. l. Thais. §. Lucius. D. de fidic. lib. l. j. §. sin autem. C. de com. ser. man. Itaque & in familia medicos seruos artificum numero locoq; habitos ex Varro. lib. j. de re Rust. cap. xvj. & Galeno in lib. de Curatio. per sang. missio. patet. Primus, quemadmodum Tranquilli auctoritate adductus, existimo, Iulius Cæsar medicinam professos Romæ ciuitate donauit. Augustus deinde cum Antonij Musæ liberti opera graui ac periculoso morbo afflictam valetudinem recuperasset, in beneficij præmium, laborisq; eximij mercedem, Musæ ipsi præter magnam pecuniarum vim, a reorum annulorum ius, vniuerso verò medicorum ordini à munetibus ciuilibus immunitatem dedit. Quod Dion lib. liij. his verbis rettulit. καὶ ὅτε τὸ τοιοῦτον χρέμαται παρὰ τὴν Ἀντωνίου ἔπαρξεν ἐπιβολῆς πολλὰ, καὶ τὸ χρεῖσις διακτυλίσις (ἀπελευθέρωσεν γὰρ ἡν) χρεῖσις, τὸν γὰρ ἀτίλαιον καὶ ἑαυτῶν καὶ τοῖς ὁμοτίμοις ἄχ' ὅτι καὶ τοῖς τότε ἔσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑστέροις ἐλαβεν.

ἔλαβη. Hoc amplius, statuā ei patres ære collato iuxta signum Æsculapij statuiffe Tranquillus auctōr est, cuius beneficio Augustum conseruatum Plinius quoque lib. xix. cap. viij & lib. xxv. cap. vij. & lib. xxix. cap. j. memorat. Atq; hifce in Musam collatis honoribus ornata medicina, paulatin ad aliquē amplitudinis gradum peruenit. Confirmata enim est Vespasiani, Hadriani, aliorumq; Imperatorum rescriptis, medicis data ab Augusto immunitas, l. vlt. in fin. D. de munerib. & honorib. tandemq; ad certum numerum reuocata, verentibus Imperatoribus ne eo proposito præmio ad medicinam quisque ciuiliū munerum euitandorum causa animum adiungeret. Itaque in singulis ciuitatibus medicorum, qui immunitate fruerebantur, numerum definiti placuit: eaq; de re Modest. epistolam Antonini Pij refert in lvij. D. de excusat. tut. eiusq; statuti numeri meminere l. j. D. de decret. ab ord. fac. l. j. & l. v. de professorib. & med. lib. x. C. Nec tamen intra eum numerum qui erant ordine inuito, vt à Diocletia. sæpius rescriptum dicitur, immunitatem habebant. l. nec intra. C. de professorib. lib. x. C. Quod argumento est, decreto decutionum vel ijs qui statuto numero continebantur, immunitatem tributam fuisse. Ceterum valde artis suæ decus Commodi temporibus Clau. Galenus auxit, cui summos Romæ honores habitos, statuatq; publicè positā serunt. Secutus aliquo interuallo Alexander medicis annonas, Lampridio teste, addidit: sed & data medicis à superioribus principibus beneficia Imp. Constantinus, Honor. & Theod. cōfirmarunt, quorum in Iustiniæno Theodosianoq; Codice etiānum cōstitutiones extant. Quorum omnium vestigijs insistent Julianus, oneribus municipilibus medicos Græca constitutione liberauit, quā ex eius Epistolis, quod ad rem faciat, hūc transcribere dignū putauit. τὴν ἰατρικὴν ἐπιτήμην σωτηριώδη τοῖς ἀνθρώποις τυγχάνειν τὸ εὐεργετῆ χάρις μαρτυρεῖ. διὸ καὶ ταύτην ὡς ἀπὸ πειροϊτικῶν δικαίων φιλοσόφων πάλαις ἐνεύθησεν. τὸ γὰρ ἀδυνάει τῆ ἀμετέρας φύσεως, καὶ τὸ τῆ ἐπισυμβασιόντων ἀβρῶσημάτων ἐπικυροῦσθαι. ὅσα ταύτης καὶ γὰρ ἦν τῆ δίκαιος λογισμῶν, σωτῆρα τοῖς ἀνθρώποις βασιλευσῶσι, διαπίπτεις ἐπιλύομεν τῶν βασιλικῶν λειτουργημάτων ἀνωχλήτος ὑμᾶς τοῖς κοινῶς χόρους διατάξαι. Quæ cōstitutio etiam Latine reddita extat in l. ratio æquitatis. de medic. & profess. in Cod. Theod.

Medic

Medicos olim χερεεγους fuisse demonstratur. CAP. IIIII.

QVONIAM in medicorum sermonem venimus, prætermittendū non puto, idcirco ignobilius medicorum munus fuisse, quod ipsimet manibus suis olim venas inciderent, medicamenta præberent, clysteres, emplastra, collyria admouerent, iisdemq; omnibus, quibus hodie chirurgi, partibus fungerentur. Cuius rei ex libris quoque nostris non dubia argumenta promi possunt: vel illud imprimis, quod aduersus medicum, qui imperitè serum secuerit, ex locato, vel ex l. Aquilia actionem dari traditur in l. qua actione. §. vlt. & l. idem iuris. D. ad leg. Aquil. Et quòd in instrumento medici collyria, emplastra, serraamenta à Paulo poni legimus. in l. cum de lanionis. §. in instrumento. D. de instruc. & instr. & lib. iij. Sentent. titul. ix. hoc idem aliorum quoque auctorum testimonijs, perspicuè comprobatur, quorum me multitudo ipsa penè obruit. Cicer. in Piso. Sed ei medico, quem tecum duxeras imperasti, vt venas hominis incideret. Lamprid. in Commodo. Imitatus est & medicum, vt sanguinem hominibus mitteret scalpris seralibus. Seneca lib. vij. epist. Numquid æger laudat medicum secantem? Accedat & Suet. in Nero. cap. xxxvij. locus. & quod Plin. lib. xxix. cap. j. scribit Artagathum medicum à scuitia secandi vrendiq; in carnificem transiisse. Galenus planè ipse in lib. de curatione. per sanguin. missio. venas se aperuisse aliquoties narrat. Hinc & forcipes secandi causa medicis à Sosipatro tribuuntur, quos præterea vulneribus manus attulisse, & inunxisse, virilitatem excidisse, aliaq; omnia per se expleuisse, ad quæ aliena nunc opera vtuntur, vt aliquem modum faciat Plin. lib. vij. cap. iij. Seneca lib. iij. de ira. Gell. lib. xij. cap. v. Paul. lib. v. Sentent. titul. xxiiij. Vlpian. in l. iij. §. vlt. D. ad legem Cornel. de sic. probant.

Qui sint caligati milites, & vnde appellentur. CAP. V.

PARVUM liquet quo sensu caligati milites appellentur in l. ij. D. de not. infa. l. à caligato. C. de nup. l. de militibus. D. de custod. reo. l. omne. §. exploratores. D. de re milit. Idque in controuersiam à plerisq; vocari scio. Iustinianus certè in Nou. quib. mod. natur. efficiant.

ciât. legit. Caligatos viliores, & obscuriores, & quos gregarios dicimus, milites interpretatur. Quam interpretationem Suetonij verba hæc in Augusto, comprobant: Murales coronas quàm parcissime & sine ambitione etiã caligatis tribuit. Idem in Vitellio: Veterem de se persuasionem Vitellius recentibus etiam de se experimentis auxerat, tota via caligatorum quoque militum obuios exosculans: nec appellationis huius ratio obscura est. A caliga enim nomen ductum est, quod vulgare fuisse constat vel infimi ordinis militum calceamentum. Unde & imperatori Caio, Caligulæ cognomen tributum Tacit. lib. j. & Dion lib. lvij. tradunt, quòd in castris genitus, & contubernio legionum eductus, plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum vteretur. Sic Ventidium Bassum iuventam inopem in caliga militari tolerasse: & sic à caliga Marium ad consulatum perductum Seneca lib. v. de Benefic. cap. xvj. & Plin. lib. vij. cap. xliij. scribunt. Nec tamen gregarios solum, sed & ipsos centuriones, ducesq; in castris caligatos fuisse indicio est, quòd Iulianum centurionem caligas crebertimis atque acutis clavis ceterorum militum more fixas gestantem dum strato faxeis crustis solo curreret, lapsum lossipp. lib. xj. de bello Iud. cap. iij. refert. Ex quo coniicio commune omnium, qui in castris versabantur, id calceamentum fuisse, quod & à Dione *σπαρτιατικὸν ὑπόδημα* appellatur. Sed enim in caligarum ornatu facilè potuit elucere gregariorum & clariorum militum differentia. Clavis enim caligæ figebantur, ijsq; vel ferreis, vel argenteis, vel aureis, vt quisque luxu atq; opibus diffuebat. Atque in exercitu quidem Antiochi Syriæ regis tantum auri argentiq; fuisse, memoria à Valer. lib. ix. cap. j. & Iustino lib. xxxvij. proditum est, vt etiam gregarij milites caligas auro figerent. Caligares inde clavi à Plinio lib. xxij. cap. xxij. & lib. xxxiiij. cap. xiiij. & à Sospitro lib. j. Instit. grammat. & ab Isidoro lib. xvj. cap. xx. memoratur. eòq; pertinere Iuuenalis iste versus creditur:

- Et in digito clauus mihi militis hæret.

Ab vrbe autem in castra transisse eam auratorum clauorum luxuriam credibile est. Nam & vrbana calceameta ciuimodi clavis suffigi solita Plinius lib. xxxij. cap. iij. Fest. lib. iij. & Isid. lib. xix. Etymol. cap. vlt. indicant. Et in Græcia quoq; eundem

dem luxum viguisse ex eo apparet, quòd Agnonem Teium Alexandri magni præfectum aureis clavis crepidas suffigere solitum Plinius lib. xxxij. cap. iij. scribit.

De veteri militaris ordinis conferendi ritu. CAP. VI.

Eos, qui militiæ nomen dabant, non priùs militum numero habitos, quàm iureiurando adacti, cincti, & in numeros relati essent, librorum nostrorum auctoritate comprobatur. Sacramenti certè militaris meminit l. ij. D. de priuileg. veter. l. miles. D. de adult. l. milites. §. missionum. l. vlt. D. de re milit. l. ij. §. ignominia. D. de his, qui not. infam. eiusq; fide rupta militis nomen amitti docet l. ex militari. D. de milit. test. Hoc verò primum militiæ vinculum Seneca lib. xv. Epist. meritò appellat, quo qui nondum obstricti, aut etiam qui soluti essent, iure cum hostibus, quemadmodum Catonis ad Popilium epistola à Cicer. lib. j. Officior. & à Plutarch. in Problemat. relata indicat, pugnare posse non videbantur. Primùm autem iureiurando milites fieri L. Flacco & Varrone Coss. cœpère. Ante enim, ait Frontin. lib. iij. Stratagemat. cap. j. sacramento tantùm à Tribunis rogabantur: ceterùm ipsi inter se coniurabant se fugæ atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi cibi petendi, feriendæve hostis, aut ciuis seruandi causa. Liuius lib. xxxij. Milites tunc, quod numquam antea factum erat, iureiurando à Tribunis militum adacti iussu Coss. conuenturos neq; iniussu abituros. Nam ad eam diem nihil præter sacramentum erat, id est Consulibus & senatui præstitum: de quo Halicar. lib. x. verba accipienda sunt: *συναγαγὼν τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, ἔπειθ' ὅτι πάντες ὁμωμόκασι τὴν στρατιωτικὸν ὄρκον, ἀκαλυψήσαν τοῖς ὑπάτοις ἐφ' ἧς ἂν ἑαλῶνται πολέμοις, καὶ μὴτ' ἀπελάσαν τὰ σμῆα, μὴτ' ἄλλο πράξει μὴδὲν ἑναντίον τῷ δήμῳ.* Iureiurando verò scripti milites à Tribuno militari adactos fuisse in verba hæc, Gell. lib. xvj. cap. iij. rettulit in magistratu C. Lælij C. Filij Cos. L. Cornelij P. Filij Cos. In exercitu, decemq; millia passuum propè furtum non facies, & cet. Atq; hoc in legitima militia seruabatur: in tumultu enim singuli milites sacramento propter imminentis periculi celebritatem non rogabantur, vt à Seruio in Vergil. Æneid. tradid-

tur. Ceterum sub Christianis Imperatoribus ita conceptam iurifurandi militaris formulam Veget.lib.ij.cap.v.ostendit,vt iurarent milites per Deum, Christum;& spiritum sanctum,& per maiestatem Imperatoris,omnia se facturos quæ præciperet Imperator, numquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Rom.Republic. Addit Isidor.lib.ix. Etymol. cap.j. iurasse eos militiam se nisi post completa stipendia non recessuros, id est, post impleta legitima militiæ tempora, quæ idem auctor xxv.annorum spatjo definita scribit, secutus, credo, Seruium, qui in ij.Æncid.Vergilij idem tradit. Qua tamen in re variatum est. Augustum Tranquillus auctor est ad certam stipendiorum præmiorumq; formulam milites adstrinxisse, definitis pro gradu cuiusque & temporibus militiæ, & commodis missionū. Tempora ea fuisse Dion lib.liiij. exponit, vt xij.annis Prætoriani milites, reliqui sexdecim militiæ obstricti tenerentur. Prætorias tamen cohortes Tiberio imperante post impletā demum sexdecim stipendia missionem impetrasse, & commoda finitæ militiæ accepisse, Tacit. lib.j.histor. Aug.testatur. Quod beneficium etiam Pannonicis legionibus tumultus sedandi causa ab eodem Tiberio concessum cum reliquis extra Italiam militantibus, vt non nisi post xx.annorum militiam missio daretur, Dion lib.lvij. refert. Idq; tempus sequentibus Imperatoribus probari video, quibus post xx.annorum stipendia non ex causa ignominia missos veteranorum priuilegijs frui placet.l.j. C.de excus.veter.l.ij.de re milit.lib.xij.C.l.veteranus.C.quando pro uoc.non est nec.l.vlt. C.de his qui non implet.stip. lib.x. Sacramento porrò milites etiam ante decursa stipendia honestè plerumque soluebantur valetudinis, vel ætatis iam ingravescentis causa ex Imperatoris indulgentia missi facti.l.ij. D. de priuil.veter.l.ij. §.ignominia.D.de not.infa.

De militum cingendorum & discingendorum ratione.

C A P. V I I.

X P O S I T O militaris sacramenti ritu, consequens est, reliqua militiæ sollempnia à me initio huius sermonis proposita exequar. Cingi verò consueuissè eos, qui inter milites recipiebantur, ex l.filiusfam.

& l.Tit

& l. Titius. & l. quod dicitur. §. j. D. de mil. test. facillè colligi potest. Id quod in his quoque qui Præfectura ornabantur, obseruatum fuisse indicio est, quod Xiphilinus de Traiano ita scribit: *Ἰὼ μίλλωντι τὴν διορυγόντων ἐπαρέξαν, τὸ εἶφθ' ὃ παρεζώνοντι αὐτὸν ἐξῆν, ἄρξεν, ἐγύμνωσέ τε αὐτό.* Fluxit autem mos iste ex eo, quod qui militabant, omnes cincti erant quemadmodum Seruius in ij. Æncid. Verg. tradit. Ex quo in procinctu facta testamenta, Festo interprete, dicebantur, quæ milites pugnaturi, vel vt planius Plutarchus, *ὅταν περιζώνουσι ἐμὲλον*, præsentibus commilitonibus nuncupabant: de quibus Cicero lib. j. de Orato. & lib. ij. de Natur. Deor. & Velleius Pater. lib. posteriore, vt alios notiores omittam, meminere. Nec verò in castris discinctus quis sine nota versabatur: quin imò hoc grande scelus, morteque piandum militaris disciplinae seueri censores credebant, si quis ambulasset, aut vallum subijisset discinctus. Exemplum Tacit. lib. xj. præbet. Cui adde ignominia militaris genus fuisse, vt discincti vel stare, vel opus facere milites cogentur. Qua ignominia plerumque milites suos adfecisse Augustum Tranquillus narrat. Eademque ante eum coercitione M. Curionè, & Marcellum vsos. Frontinus lib. iij. Stratagemat. cum Liuius prodidit. Itaque & eos qui sub iugum mittebantur, discinctos fuisse Festus lib. ix. adnotat. Denique quemadmodum cingi, qui ad aliquam militiam promouebant, ita discingi, qui exauctorabantur, consueuerant. Quod Herodia. lib. ij. demonstrat, cum prætorianis militibus ob Pertinacis cædem irrogatam pœnam explicat. & Inpp. recentiorum constitutiones satis docent, quæ cinguli ademptione militares viros sæpe mutant. Postremò, in numeros milites referri debebant. Nam qui nondum in numeris erant, etiamsi lecti tirones essent, & publicis expensis iter facerent, nondum tamen milites habebantur. Lex co. D. de milit. testam.

De incendiõrum cura apud Rom. & instrumentis ad arcenda incendia comparatis. CAP. VIII.

VRBE M Romam incendijs obnoxiam fuisse nemo est in historicorum libri vel mediocriter versatus, qui nesciat. His arcendis, apud vetustiores, quemadmodum Paul. in

Lj.D. de offic. præf. vig. scribit, Triumviri præerant, qui ab eo quòd excubias agerēt, nocturni sunt appellati. Quorum muneri id incubuisse, vt noctu oborta incendia ne latius pervagarentur, restinguerent, ex eo perspicuè apparet, quod à Valer. Max. lib. viij. cap. j. relatam est, M. Miltium, Cn. Lolium & L. Sextilium Triumviros, quòd ad extinguendum Sacra via incendium tardiùs venerant, necnon Publiù Bilium Triumvirum nocturnum, quòd vigilias negligentius circumierat, à Trib. pleb. die dicta ad populum damnatos esse. Interuenisse etiam nonnumquam Ædiles idem Paul. auctor est. Idq; negotij eis nò semel ab Augusto datum in Dione legimus. Verba eius lib. liij. hæc sunt: *τοῖς δ' ἀγορανόμοις παραχρῆμα ἱπικαλῆσθαι τε, ὅπως μὴ ἐμπιπρῆσαι, ἕκαστὰ τι ταύτων συμβῆ, καταποδινῆναι τὸ πῦρ πρός τετραξί.* Et lib. liiij. *ταῖς δ' ἀγορανόμοις τοῖς ἑσπερίοις τὴν ἑνὶ ἱπικαλῆσθαι καὶ ἀσθῆσιν γήχαισι.* Velleius quoq; Paterculus lib. posteriore Egnatium Rufum magnam in Ædilitate extinguendis priuata familia incendijs populi gratiam collegisse scribit. Verum enimuero pluribus simul excitatis incendijs, cùm ei oneri Ædiles non sufficerent, maiori multitudine opus esse Augustus videns, septem vigilum cohortes instituit qui per vrbs regiones dispositi excubantesq; diurna, nocturnaq; incendia arcerent, vt idem Paul. in liij. D. de offic. præf. vig. & Sueton: in Aug. cap. xxx. referunt. Atque has aduersus incendia vigilum cohortes ex libertinis conscriptas dato ex Equestri ordine præfecto, Dion lib. lv. commemorat. *ἱπικαλῆσθαι, αἰετ, γὰρ ἕως χρόνου τότε πολλὰ ἐπὶ πόλεις πικαλῆσθαι, αὐτοῖς τε ἑσπερίοις ἐπὶ τῆς πόλεις πικαλῆσθαι αὐτοῖς καὶ ἀρχόντα ἱπικαλῆσθαι αὐτοῖς πρός τετραξί, ὡς καὶ δὲ ὀλίγον σφῆς διακλῆσθαι ἢ μὴ τοι ἢ ἐπιπίσει τῶν.* Strabo lib. v. Geograph. *ἱπικαλῆσθαι μὲν δὲ ὁ Σεβαστὸς καὶ ἕτεροι ταύτων ἱλασμάτων ἐπὶ πόλεις, πικαλῆσθαι τῆς ἱπικαλῆσθαι σωτήρας στρατωτικῶν ἐκ τῶν ἑσπερίων τὸ βοηθῆσθαι.* Nec verò libertino milite aliàs temere vsum Augustum Tranquillus adnotauit. Sed enim hæc quamuis vrbana, grauis tamen ac dura libertinis visâ militia est: quam cùm plerique omnes detrectarent, eorum allieciendorum, continendorumq; causa, Latinis, qui sex annis in cohorte vigilum militabant pro præmio ius Quiritum lege Visellia propositum fuit, postea etiam, cùm longius sexenn

sexennij tempus existimaretur, Senatusconsulto ad triennium redactum est, quemadmodum Vlpian. in Institutio. tit. iij. scribit. Oberrasse autem per urbem præfectum vigilum calceatum cum hamis & dolabris, supra citata l. iij. §. sciendum. continetur: quæ fuisse instrumenta incendijs arcendis accommodata faciliè omnes conijciunt, cum ex illo Pauli loco, tum ex Plinij epistola, quam ad Traianum de Nicomediensi incendio mittit, & ex l. quæsitum. §. acetum. D. de instru. & instruin. Sed qualis tandem hama fuerit, non satis constat. ἀμα certè à Polluce lib. j. Onom. vt & à Cato. de re Rust. ca. cxxxv. inter εργαλῆα γεωργικὰ, à Suida verò inter οἰκοδομικὰ & παιδικὰ ponitur. Et verisimile est disturbandis ædibus aptum, vt & dolabram instrumentum fuisse. Quod etiam conijciendum his Ætichini verbis, quæ sunt in Orat. contra Ctesiphone. relinquitur. δὴλος ὄβρι ἐπιδότης ἡβάσι καὶ δόλος καὶ ἐλευθέρως ἄκειν ἄμα τῆ ἡμίρα ἔχοντες ἄμας ἢ δίκυλλας. Possumus etiam (nam in re obscura hariolari quid vetat?) hamas suspicari vasa maiora fuisse, quæ aqua vel aceto plena restinguendi ignis causa circumferrentur. Coniectura hæc illo argumento nititur, quod ὑποκροετικῶς hamula pro ampulla à Columella lib. x. & Apitio vsurpetur: prior planè interpretatio probabilior fit adiuncto dolabræ verbo, cuius & in re rustica ad præfractas stirpes summasq; radices, quibus ager arbuſto confitus implicabatur refodiendas, & in re bellica ad urbium expugnationem vsus fuisse Colum. lib. ij. cap. ij. & Tacit. lib. xix. significant. His & sifones adde, quæ in genere incendiatorum instrumentorum habentur, hamisq; à Plinio in ea ad Traian. epistola, de qua proximè memini, & ab Vlpian. in l. quæsitum. §. acetum. D. de instrum. & instr. adiunguntur. Sifones autem Isidor. lib. vlt. Etymolog. cap. vj. vasa appellata scribit, quæ aquas sufflando funderent, quibus aduersus incendia Orientales populi utebantur. Meminit sifonis Columell. lib. iij. cap. x. & Seneca lib. ij. Natur. quæstio. Solemus, inquit, duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressa vtrinque palma in modum sifonis exprimere. Palsim autem in ædibus sifones fuisse, qui subterraneis meatibus ductam aquam exprimerent, Strabo lib. v. testis est. ποσθῶν δὲ κῆαι, ἢ εἰς γάγγιον ὑδάτος εἴς τῆν ὑδραγωγίον, ὡς περὶ μὲν εἴς τῆν

ἡ πόλις καὶ τῶν ὑπονόμων ῥῶν, ἀπασαν δ' οἰκίαν χεῖρ' ὄν δεξα-
 μβίας ἢ σίφωνας καὶ κρητὸς ἔχων ἀφθόνος. Acetum quoque ignis
 exstinguendi causa parari & haberi olim consueverat. L. quæ-
 situm. §. acetum. D. de instrum. & instr. l. iij. §. penori. D. de pe-
 nu leg. Cui rei aptissimum id esse, etiam Luitprandus lib. iij.
 historiae suæ cap. vj. ostendit, qui Græcum ignem nullo præ-
 terquam aceti liquore exstingui ait: Atque hæc suere repri-
 mendis ignibus subsidia, quæ ut in propatulo quisque habe-
 ret, Nero constituit: quemadmodum à Tacito lib. xv. scri-
 ptum est.

De seruis compeditis, deq; ergastulis.

CAP. IX.

PLACET veterum in custodiendis mancipijs mo-
 rem referre, qui malos seruos, & quos fugæ suspe-
 ctos habebant, neruo ac compedibus coercere,
 vinctosq; continere consueverant. Cuius rei in li-
 bris nostris vestigia quædam adgnosci possunt. l. eleganter.
 §. item Labeo. D. de dolo. l. i. §. pen. l. sed & si seruo. D. de iniur.
 l. si vt certo. §. custodiam. D. commod. §. vlt. Inst. de l. Aquil.
 §. pœna autem. Inst. de iniur. Ac ianitores quidem & hostiarij
 more antiquo in catena erant, vt à Sucton. in lib. de claris.
 Rhetorib. traditur. Sed alij quoque opus ruri facere vincti
 cogebantur: adeoq; alligatis mancipijs rura ferè omnia cole-
 bantur, quemadmodum Columella lib. j. cap. vlt. ostendit: ex
 quo illa apud Plinium lib. xvij. cap. iij. de imminura agricul-
 turæ dignitate querela. At nunc, ait, eadem illa vincti pedes,
 damnatæ manus, inscripti vultus exercent. Seneca lib. vij. de
 Benef. cap. x. O miserum, si quem delectat sui patrimonij libet
 magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos. Hinc
 etiam Ouid. in lib. de Ponto, ad Græcin. de spe loquens,

Hæc facit vt viuat fossor quoque compede vinctus,

Liberatq; à ferro crura futura putet.

Et Propertius:

Squallidus in magna fastidit compede fossor.

Eandem rationem habet quod à Martiale lib. ix. Epigram. ita
 scribitur:

Vt Setina meos consumat gleba ligones,

Et sonet innumera compede. Tuscus ager.

Ceter

Ceterum vincti hi serui villarum ac possessionum ergastulis continebantur. Vnde Plinius *μίσθων μικῶς* coli rura ergastulis pessimum esse lib. xvij. cap. vj. pronuntiat. Et Senec. lib. iij. controuersiar. sonantia laxi ruris ergastula dicit. Ideoq; Columella circumspēdis patribusq; diligenter recognoscenda ergastula, lib. j. cap. viij. præcipit, vt explorent, an diligenter vincti sint mancipia, an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ ac munitæ. Erant verò eæ seruiles cellæ obscuræ, & quantum ex eodem Columella & Cato. conijcio, subterraneæ, quibus plerumque indignissimè liberi quoque homines supprimebantur. Eaq; de causa Augustum primum, mox & Tiberium recognoscendorum repurgandorumq; ergastulorum curam suscepisse Suet. in eorum vita narrat. Cum ijs, raptos per agros viatores sine discrimine liberos, seruosq; suppressos iniusta seruitute detineri fama distulisset. Atque hæc qui secum reputabit omnia, minus mirabitur à Sallustio in proœmio Coniuratio. Cat. agriculturam seruile officium appellari, cum rura iam, vel frugi seruis (quales se omnes habere in prædijs suis Plin. Rufo. lib. iij. epist. scribit) vel vinctis coërentur. Nec alio apud Græcos loco agricultura fuit, qui seruis ad rura exercenda utebantur, quos Lacedæmonij *εὐλώτας*, Thessali *πενίπτες*, Cretes *κλαρώτας* Syracusij *καλλιουέλος* appellabant, vt ab Aristotel. lib. j. Politic. & Polluce lib. iij. onomast. & ab Æmilio Probo in Pausan. & Suida scriptū est. Quibus, vel ipsius Halicarnassæi lib. ij. Antiquit. testimonio haud multum absimiles erant, easdem certè operas præstantes, qui ab Atheniensibus *δαῖτες* appellabantur. Quinetiam vincendorum seruorum vsitatum Persis morem fuisse Xenoph. lib. j. *πρεδ. κύρ.* subindicat. Sed nihil hæc ad libri institutum. Illud proposito congruit, admonere, deteriorem longè in manumissione fuisse victorum, quàm solutorum seruorū condicionem. Hi enim manumissione vel plenam statim libertatem ciuitatemq; Roma. vel Latinorum ius cum spe ciuitatis multis ex causis obtinenda consequabantur. Illi manumissione dediticij efficiebantur, imaginariamq; dumtaxat libertatem sine vlla ciuitatis quandoque adipiscenda spe nanciscebantur, quemadmodum Vlpian. in Instit. tit. j. & Iustinian. in l. vn. C. de deditic. libert. toll. & Institut. de libertin. §. vlt. significant. Id quod lege

Ælia introductum, & Vlp. & Theophilus consentiunt, quam vt auctore Augusto latam existimem, Suetonij in Aug. verba faciunt. Hoc quoq; ait, adiecit, ne vincētus v̄mquam, tortū sue quis v̄llo libertatis genere ciuitatem adipisceretur.

*Expositum Marcelli responsum, & de vnionum
dissolutione.*

CAP. X.

IN explicatione legum non rarò ab interpretibus verborū ignorance peccatur. Vnum ego ex multis, exemplum proponam. Marcellus speciem huiusmodi refert in l. Seia. D. de auro arg. Seia vnionem cum hyacinthis legauit, postea vnionem soluit, nec v̄lum mortis tempore inter ornamenta sua vnionem reliquit. Quæsitum est, an heres æstimationem rei, quæ in hereditate non est, præstare debeat. Hæc verba Accursius, qui in errorem reliquos induxit, sic accepit, quasi à testatrice dum viueret, legatario vniones præstiti solutiq; fuerint. Quæ interpretatio à Marcelli mente abhorret, quem de re tam ridicula, & apèrta, consultum nemini sano verosimile fiet. Probabilius verò est, & ad sequentia accommodatius, de dissolutione vnionis propositam fuisse quæstionem: quam sic accipere possumus, vt detractus & demptus de linea vnio fuerit, veluti in l. argumeto. §. margarita. D. de auro argent. Vel sic, vt aceto dissolutus ac liquefactus sit. Constat enim aceti asperitatem vsque in tabem margaritas resolvere. Vitruu. lib. viij. cap. iij. Item margarita, non minus saxa silicea, quæ neque ferrum, neq; ignis potest per se dissoluere, cum ab igni sunt percalesceta, aceto sparso disiliunt, & persoluuntur. Vitruuio Plinius lib. xxij. cap. j. consentit. Atque ita Cleopatram, in illa celebratissima cœna, vnionē aure detractum aceto mersisse, & liquefactum absorbuisse. Idem Plin. lib. ix. cap. xxxv. & Macrob. lib. iij. Saturnal. cap. vij. referunt. Æsopi quoque tragædi filium aceto liquatos magnæ summæ vniones potionibus aspergere solitum Valer. Max. lib. ix. cap. j. auctor est. Idem & de Caligula narratur à Sueton. in eius vita his verbis: Nepotinis altera sumptibus omnium prodigorum ingenia superauit, commentus nouum balnearum v̄sum, portentosissimâ genera ciborum atque cœnarum, vt calidis, frigidisq; v̄n-
guentis

guentis lauaretur, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet. Sed ut ad Marcelli responsum veniam, siue hanc siue illam dissolutionem intellexisse cum dicamus, verum est vnionis legatum utroque modo ceu claro mutatae voluntatis indicio dato exstingui.

Vnde sicariorum nomen, & de sica forma. CAP. XI.

LEGE Cornelia, quam de sicarijs L. Cornelius Syl-
la Dictator tulit, caedes quocumque telo factae vindicantur. Sicarios enim per abusionem omnes dici, qui eadem quocumque telo commississent, optinuisse Quintilian. lib. x. cap. j. tradit. cum proprie ad eos tantum, qui sica occiderint, appellatio ea pertineat. De qua quod compluries in auctoribus sermonem ficti videam, non inutile putavi quae de eius forma obseruauerim, subiicere. Nam ex Grammaticis quidam sicam à secando dictam, ex nostro etiam Iustinian. in §. item lex Cornelia. Institut. de publ. iudic. sicam ferreum cultrum esse quisque intelliget. Qualis verò sica fuerit, nemo tam sagax est, ut ex eo cruce possit. Quod tamen latere Iosippus non patitur, qui sicam breuissimum fuisse cultrum recuruum & inflexum, Persici acinacis longitudine lib. 14
xx. Antiq. Iud. cap. j. docet his verbis. Καὶ ἐὶ σπέρειο δὲ Καλλέμω (λησαὶ δ' εἰσὶν ἑτοί) τότε μάλιστε ἐπλήθυνον, χρομῆνοι ξιφιδίοις παραπλησίους μὲν τὸ μέγεθος τοῖς ἦν πρῶτον ἀκινάκταις, ἐπιπάμωτοι δὲ καὶ παραπλησίους τοῖς ὑπὸ ῥωμαίων οἰκταις καταμέναις, ἀφ' ἧν ἢ προσγορεῖται δὲ λησινοῦσῆς ἑλαβον. Cui Suidæ interpretatio concordat, qui sicas à Roma. τὰ ἐπιπάμωτον ξιφον appellari dicit. Quod etiam indicat ille Tranquilli locus apud Isidor. lib. xvij. Etymolog. cap. xvj. quo gladiatoris cuiusdam in ludum emissi gladio ex acie recta curuato accurrisse vnum ad eum corrigendum narrat, tumq; à pugnante responsum fuisse, Sica pugnabo. Breuissimam autem sicam fuisse indicio est quòd vel à pueris, ut Cic. in Catilin. significat, vibraretur: ac proinde caedibus media in turba perpetrandis aptissima erat, cum veste recta ea, & aut sinu occultata, nec sic opinantes confoderentur. Quod Iosippus non vno loco ostendit, cuius verba uti sunt à Rufino Latinè reddita, facillioris intelligentiae causa subiici. Sic autem lib. ij. de bello Iud. cap. xij.

scribit: Regione purgata aliud genus latrocinantium in Hierosolymis oriebatur. Hi autem sicarij vocabantur, die claro & in media ciuitate passim quosque interficientes: potissimum verò diebus sollempnitate festiuus immiscebantur vulgo, sicas sub veste gestantes. His inimicos interficiebant, ac deinceps collapsis hominibus illi inter reliquos de scelere conquirebantur. Idem eiusdem lib. cap. xvij. Inter infirmiore[m] autem vulgum irrupentes multi sicariorum (sic enim vocant latrones gladios in sinibus gestantes) recepti audacissimè prosequerentur opus quod adorti erant. Sed & lib. xx. Antiquit. lud. cap. ij. multos à sicarijs gladios sub veste portantibus & plebi permixtis in turba occisos refert. Qua de causa summo hoc hominum genus odio habebatur.

De veritate lectionis l. Fulcinius. §. illud sciendum.

versic. deniq; ex quibus caus. in possess. eat. & de stationibus ac tabernis in foro.

CAP. XII.

FVM, qui in foro eodem agit, si circa columnas vel stationes se occultet, latitare videri veteres responderunt l. Fulcinius. §. denique. D. ex quib. caus. maio. Quod etiam confirmat l. cum qui. D. de priuileg. cred. Nec vllam habet ea sententia obscuram definitionem. Tantum quod ad verba attinet, videndum esse vir quidam doctissimus mihiq; multis de causis coniunctissimus, cui ego tantum quantum alij nulli tribuo, admonuit, ne in §. deniq; stationum pro statuis, nomen irrepsit. Quod ego vti omnino improbare fas mihi non puto, ita omnium codicum fide comprobata[m] lectionem non temere reiiciendam censeo: quæ & ferri potest & idoneum, meo iudicio, sensum habet. In foro enim Romano ad tabernas stationes alijs quoque locis memorari animaduerti. Suet. in Nero. cap. xxxvij. Saluidieno, ait, Orphito obiectum est, quòd tabernas tres de domo sua circa forum ciuitatis ad stationem locasset. Plinius lib. vij. ca. liij. C. Seruilius, ait, Pansa cum staret in foro ad tabernam hora dici secunda in P. Pansam fratrem innixus. Id ipsum & l. penult. C. de operib. publ. comprobatur, in qua stationes in aliqua basilicæ parte, tabulato opere constitui Imp. prohibent. Dicebantur & artificum stationes: Acron. in illum

lum Horatij verſum lib.j. Sermon. ſatyr. iiii.

Nulla taberna meos habeat, neque pila libellos,

Hæc, ait, poſuit pro bibliopolæ ſtatione, qui armaria circa pilas vel columnas habebant. Mos autem erat, & auctore Cornuto in j. ſatyr. Perſij, vt tabernarij cupientes ne mingerent ſtationum ſuarum angulos, pingerent ſupra duos angues. Ita tabernæ ſtatio adnectitur in Litem apud Labconem. §. conuicium. D. de iniur. Erant verò ſtationibus accommodatiſſimæ tabernæ, quas circa forum diſpoſitas Vitruu. lib. v. cap. j. indicat, & Liuius lib. xxvj. his verbis, inuentum Romæ emptorem, vt cxtemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Roma, tunc eſſent, iuſſerit venire. Hoc & Quintilian. lib. vj. cap. iiii. oſtendit, quoddam C. Iulij factum referens, qui ſæpius obſtrepenti & inſtanti Hcluiio, qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet, digito demonſtraſſe fertur imaginem Galli in ſcuto Martiano Cimbrico pictam, cui tunc Heluius ſimillimus viſus eſt. Tabernæ autem, ait, erant circa forum, & ſcutū illud ſigni cauſa poſitum. Quod Plinius à Cratſſo oratore ſub Veteribus in teſtem detortum lib. xxxv. cap. iiii. ſcribit: quo in loco argentariorum menſas fuiſſe, Plaut. in Curgulio. demonſtrat.

In foro inſimo, ait, boni homines atque dites ambulant

Sub Veteribus ibi ſunt qui dant, quiq; accipiunt ſenore.

Veteres autem cū dicunt Latini auctores, tabernas intelligunt. Eratq; & alius in foro à nouis tabernis appellatus locus, qui Sub nouis, æquè dicebatur, vt Varro lib. v. de lingua Lat. & Liu. lib. ij. & lib. xxv. & Plin. lib. xxxv. cap. x. docent. Sed ad rem in foro poſitas argentarias tabernas ſubindicat l. qui tabernas. D. de cont. emp. quod vt adfirmare poſſemus, etiam teſtimonijs externis deficientibus vnum hoc argumentum ſufficeret, quòd qui argentaria cedebant, foro cedere dicebantur l. ſi hominem. §. quotiēs. D. de poſ. l. vlt. D. de curat. bonis dan.

De iactatione motuq; capitis fanaticorum. CAP. XIII.

APVD Viuianum quæſitum Vlpian. refert; ſi ſeruus inter fanaticos non ſemper caput iactaret, & aliqua profatus eſſet, an nihilominus ſanus videretur. l. j. §. apud Viuianum.

num. D. de ædific. ed. Quibus verbis fanaticorum insanum morem strictim attigit. Fanaticos autem, Gallos magnæ Deum matris Cybeles sacerdotes accipe. Sic enim à Liviò lib. xxxvj. & à Iuven. satyr. ij. & à Prudentio in Roma. alijsq; Latinis auctoribus appellantur. Hi quippe ceu diuino spiritu afflati & æstu quodam mentis perciti, vagari, caput iactare, contorquere, hac atque illac inflectere furibundorum specie solebant. Lamprid. in Heliogab. iactauit autem caput inter præciosos fanaticos, & genitalia sibi deuinxit. Vbi præciosos ea ratione, qua sectos à Mart. lib. v. Epigram. dictos palam est, quòd virilia sibi testa amputarent. Ouidius,

- *Mollesq; ministri*

Cedunt iactatis vilia membra comis.

Varro Eudæmonibus, vt est apud Nonium, Tibi nunc semi-iri, teretem comam iactant tibi Galli. Luca lib. j.

- *Crinemq; rotantes*

Sanguinei populis cecinerunt tristia Galli.

Quod & à lymphatis in Bacchanaliumq; celebritate factum Catullus in poemate de nupt. Pelei ostendit, & Tacit. lib. xj. his verbis: Ipsa crine fluxo thyrsum quatiens, iuxtaq; Silius edera victus gerere cothurnos, iacere caput. Atque hæ sunt, quas Plutarch. *μανίας* vocat *ἢ δεινομελίω ἢ δαίχων* *οὐκ κλένω.*

De iure sepulchrorum.

CAP. XIII.

SEPULCHROVVM alia esse hereditaria, alia familiaria nostri tradunt. Hereditaria iisdem auctoribus definimus, quæ sibi heredibusq; suis patrifam. constituit, vel hereditario iure adquisijt: in quæ heredibus quibuscumque vel minima ex parte institutis, nec heredibus modò, sed & bonorum possessoribus, ijsq; quibus libertatis conseruandæ causa bona addicta fuerint, & omnibus omnino qui heredum loco habeantur & sepeliri & mortuum inferre licet. l. familiaria. l. vel quæ. D. de religiof. l. iij. §. is autem cui. D. de fideic. libert. Eorumq; adeò sepulchrorum iura etiam apud heredes restituta hereditate manere. l. quia perinde, in fin. D. ad Trebellia. quinimo & ei, cui vt indigno post aditionem hereditas ablata sit, integra seruari placet. l. si quis

quis heres. D. de religiof. quod adeundo heres effectus, hereditate ablata, heres esse non desinat. l. ex facto in fine. D. de vulg. & pupill. Familiaria verò sepulchra ea esse statuuntur, quæ sibi quis familiæq; suæ constituerit: quorum ea causa est, ut ad heredes etiam extraneos, ceterosq; successores pertineant: hoc amplius & ad eos, qui in familia sunt: & licet heredes non sint, ad proximos verò cognatos adfinesq; minime heredes institutos non pertineant. Ius familiarium. Ius sepulchri. l. si sepulchrum. C. de religiof. Vnde quaeritur, an in familiaria sepulchra liberti inferri possint. Quod ea ratione defendi potest, quòd in patroni familia liberti numerarentur, familiæq; appellatione Iustiniano in l. ult. C. de verb. signific. teste, continerentur. Merito cum & gentilicium patronorum nomen ferrent, ut Alciatus, qui primus horridam & incultam Iurisprudentiam bonarum literarum luce illustravit, lib. iij. Dispunct. cap. iij. adnotavit, confirmariq; apertissimis Tertuliani in lib. de Resurrectio. carn. & Lactantij lib. iij. Instit. cap. iij. testimonijs potest. Cuius rei ut alia notiora omittam, exemplum est, quòd Spurius Caruilij libertum, Caruilium quoque à Plut. in Problem. & Pompeij quendam libertum Pompeium Lenæum à Plinio lib. xxv. cap. v. & Sucto. in lib. de clar. grammat. & Lauream Tullium Ciceronis libertum ab eodem Plinio lib. xxxj. cap. j. & Cornelium Alexandrum Cornelij Lentuli libertum à Suida appellari videmus. Quamquam quid emendicatis suffragijs opus est, cum hoc ipsum Iureconsultorum testimonio confici possit. Est enim non obscure positum in l. is qui cõplures. D. de leg. lib. iij. & l. libertis. D. de cond. & demonstrat. ex eoq; præterea perspicue demonstratur, quod Re extra familiam ita alienari prohibita, Ne de nomine exeat, fideicommissio quoq; inuitati liberti intelliguntur. l. cum pater. §. ab instituto. D. de legat. lib. j. l. pater. §. duobus. D. de legat. lib. iij. His & illud non æquè tritum addamus, ipsa patronorum origine libertos censeri, vteribus placuisse, quòd initium libertatis quasi nouæ vitæ ab ijs accepissent. l. adsumptio. in fin. l. filij. D. ad municip. l. ij. C. de municipalib. lib. x. C. Ex quibus omnibus effici videbitur, familiaria sepulchra libertis patere. Quod tamen Vlpian. negat: cuius in d. l. vel quod hæc sunt verba: Libertis autem nec sepeliri, nec alios inferre poterunt,

runt, nisi heredes extiterint patrono, quamuis quidam inscripserint se monumentum sibi libertisq; fecisse: quæ ego ad hereditaria sepulchra referri verba debere aliquando existimaui, de ijsq; tantum eo capite agi: vt quod initio capitis scriptum est, *Sed in utroque heredibus quidem*, sic interpretamur, tam in eo quod sibi heredibusq; suis quis constituit, quam in eo quod hereditario iure adquisijt. Nunc vereor, ne hæc tota ab Vlpiani mente interpretatio abhorreat. Omnis certè dubitationis tollendæ causâ, inscribere monumentis veteres solitos sibi, & vxori & libertis libertabusq;, posterisq; corum se fecisse, Antiquæ Inscriptiones ostendunt, quarum ego vnâ exempli causâ subieci. **TELAVNIUS GENETLIVS NVMMVLARIVS DE BASILICA IVLIA, NATIONE BESS. SIBI ET CONIVGI, LIBERIS, LIBERTIS, LIBERTABVS QVE DEINCEPS DE DOMO SVA DESCENDENTIBVS POSVIT.** Cauceri planè interdum solebat, ne monumentum heredes sequeretur. Idq; his notis scribebatur **H. M. H. N. S.** quæ à Valerio Probo explicantur, & in Antiq. Inscription. crebrò occurrunt.

Qui & quatenus religiosus locus fiebat. CAP. XV.

RELIGIOSVM locum tum demum fieri, cum illatum corpus est, res est iure civili notissima. Nec enim monumentum per se quicquam religionis habet, planeq; profani iuris esse intellegitur, priusquam eò mortuus sit illatus, quemadmodum l. iij. §. non fuit. D. ad legem Iul. pecul. arguit. Quamobrem cenotaphium religiosum non esse, venireq; & donari posse bene Diui fratres rescripserunt. l. sed Diui. D. de rer. diu. l. vel quod. in fin. D. de religios. cum memoriæ tantum & honoris causâ, sine corporis inlatione extruatur. l. monumentum. D. de religios. Ceterum cum cadauera cremari vsus optinuisset, priusquam in os mortui gleba iniecta esset, locus ille vbi corpus crematum erat, religiosus non habebatur: iniecta gleba tum & humatus defunctus, & sepulchrum esse ac religione teneri incipiebat, vt à Cicer. lib. ij. de Legib. scribitur. Verum quatenus religio locum occuparet, videamus. Non est enim existiman-
dum

dum totum cum fundum, in quo monumentum esset, religiosum fuisse, sed eatenus demum, quatenus corpus humanum esset, ut ex Celso Ulpian. in l. ij. §. sepulchrum. D. de religiof. refert. Sed & purum agrum monumento cohærentem profani iuris esse ab Imp. rescriptum est. l. locum. C. de relig. Lapides planè, quibus monumentum inædificatum erat, religiosi habebantur, ut nec remoti quidem vindicari quasi semel iuris diuini facti, possent. l. quæ religiosis. D. de rei vindic. At non quod circa sepulchrum (in medijs enim plerumque agris sepulchra, Siculo Flacco auctore, faciebant) spatium relinquebatur, eodem iure censebatur. Intra maceriam quippe sepulchrorum hortis vel ceteris culturis loca pura seruata, si nihil nominatim venditor excepisset, fundi emptorem sequebantur. l. æde sacra. in fi. D. de contrah. empt. Eaq; de causa monumentorum locus definiri, & quantum terræ spatium religioni cederet, designari, monumentisq; inscribi solebat. Hinc Cicero Philipp. ix. sepulchro Seruij Sulpitij, qui in legatione Pop. Rom. obierat, locum publicè dari, & pedes triginta quaquauerus designari censet. Plenæ sunt adèò monumentorum inscriptiones harum notarum IN FR. P. X. IN AGR. P. XX. quæ hoc significant In fronte pedes decem, in agrum pedes xx. patere. quæ notæ à Valerio Probo ponuntur. coq; Horat. lib. j. Serm. sat. viij. adludit,

Hoc misera plebi stabat commune sepulchrum,

Pantolabo scurrae Nomentanoq; nepoti.

Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum

Hic dabat, heredes monumentum ne sequeretur.

In fronte autem, ut Acron interpretatur, in latitudine significat, in agrum verò in longitudine. Atque ita certo ambitu sepulchri locus titulo id ipsum testante, concludebatur. Quod etiam Aggen. Urbic. sensit, cum in lib. de limit. agror. ad Frontin. Mæcileia, inquit, habent iuris sui hortorum modum circumiacentem & præscriptum agri finem.

Macerijs sepulchra olim includi consueuisse. CAP. XVI.

CONSERTANEVM instituto à nobis de sepulchris sermoni fuerit, adnotare Ulpiani locum ex l. æde sacra. in fin. D. de contrahenda empt. in quo ita est: *Intra maceriam*

i sepulc

sepulchrorum loca pura hortis vel ceteris culturis servata si nihil nominatim venditor excepit, ad emptorem pertinent.
 Vnde notandum est macerij sepulchra claudi solita. Quod & inscriptio antiqua, quæ Paduæ exstat, docet his verbis: INFERENDI IN AREA, HVMANDI SEPELIENDI-
 QUE IVS POTESTAS QVE ESTO, VT HVIC AREAE, QVAM EGO DEFINII, ET A' FRONTE MACERIAM DVXI, ET. TITVLVM, POSVI VLTRE EAM AREAM ET MACERIAM IN FRONTE IN AGRO VERSVS LATE P. X. RETRO VSQVE AD CANABETVM HVIC AREAE CEDET, IN QVA PEDATVRA NEQVE HVMARI, NEQVE TVMV-
 LVM FIERI VOLO, VT HABEAT EA AREA ET A' LATERE ACCESSVM SVVM.

Hoc idem altera inscriptio docet, quæ apud Lirim amnem in Italia visitur. Ea est huiusmodi:

HVIVS MONVMENTI IVS, QVA MACERIA CLV-
 SVM EST, CVM TABERNA ET CENACVLO HE-
 REDEM NON SEQVITVR. INTRA MACERIAM
 HVMARI QVEMQVAM NON LICET.

Ex quibus inscriptionibus etiam illud, vt obiter moneam, comprobatur, quod Vlpian. in l. iij. §. si quis in hereditarium. D. de sepulc. viol. scribit, licere cauere testatori, ne quis in sepulchrum inferatur, vt rescripto Imperatoris Antonini comprehensum ait.

De testium numero legibus quibusdam constituto.

CAP. XVII.

TVI T antiquis quoque legislatoribus curæ testium numerum & in pecuniarijs & in capitalibus causis coartare, ne in infinitum excrecentes probationes veritati tenebras offunderent. Vnde Arcadius in l. j. D. de testib. *Quamquam, ait, legibus quibusdam amplif-
 simus numerus testium definitus sit* (quod ego ad legem Seruilijam repetundarum referri posse censeo, qua, vt Val. Max. lib. viij. cap. j. scribit, centum atque viginti hominibus testimonium denuntiare licuit) *tamen ex constitutionibus principum hæc licentia ad sufficientem numerum coartatur, vt iudices moderentur, & eum solum numerum, quem necessarium esse*

esse putauerint, euocari patientur. Quinetiam quod apud nos ex regis Ludouic. xij. constitutione receptum est, vt ne in singula factorum capitula plures, quàm decem testes audiantur, id antiquitus legibus quibusdam cautum inuenio. Sic enim legis Mamilie capite quinto scriptum erat: CVM CVRATOR HAC LEGE NON ERIT, TVNC QUI CVMQVE MAGISTRATVS IN NOVA COLONIA, MVNICIPIO, PRÆFECTVRA, FORO, CONCILIABVLO, IVRI DICVNDQVE PRÆERIT, EIVS MAGISTRATVS DE EA RE IVRISDICTIONE, IVDICIS QVE DATIO, ADDICTIO QVE ESTO: IN QVE EAM REM IS, QUI HAC LEGE IVDICIUM DEDERIT, TESTIBVS PVBLICE DVMTAXAT IN RES SINGVLAS DECEM, DENVNTIANDI POTESTATEM FACITO. Refertur & apud Valer. Probum notis scripta edicti prætorij particula quæ hoc habet. *Quanti ea res erit, tante pecunie iudicium Recuperatorium dabo: testibusq; publice dumtaxat decem denuntiandi potestatem faciam.*

De pœna iniuste prouocantium. CAP. XVIII.

QVANDO QUIDEM cœpi quandam nostrorum principum constitutionem ab antiquitate arcessere, admonendum & illud putavi, quod apud nos moribus constitutionibusq; receptum est, vti his quorum appellatio pronuntiatur, sexaginta Parisiensium librarum pœna irrogetur, hoc ad exemplum quodammodo Romani moris esse introductum. Etenim pœnam quandam antiquis temporibus iniuste prouocantibus inflictam Paul. lib. v. Sent. tit. xxxv. ostendit his verbis: *Ne liberum quis & solutum haberet arbitrium retractandæ & renouandæ sententiæ; & pœnæ, & tempora appellationibus præstituta sunt. Quod nisi iuste appellauerint, tempora ad cauendum in pœna appellationis quinque dierum præstituta sunt.* De ea pœna caueri fideiussoribus solitum sequentia eiusdem auctoris verba indicant, quæ ita habent: *In causa appellationis tam vnus quàm plures fideiussores, si idonei sunt, dari possunt. Sufficit etiam per vnum idoneum*

** aliam, in denuntiarum pœna consula*

Eaꝑ; , fortè , cautio est , quam de prouocatione exercenda olim dari solitam Diocletia. sustulit in l. eos. §. vlt. C. de appellatio. Ipsiꝑum verò , quo de agimus , perspicuè Tacit. lib. xiiij. his verbis probat : Auxitq; (de Nerone loquitur) patrum honorem , statuendo , vt qui à priuatis iudicibus ad Senatum prouocauissent , eiusdem pecuniæ periculum facerent , cuius hi qui Imperatorem appellarent. Nam antea vacuum id solutumq; pœna fuerat. Diocletiani quoque iam citata constitutio , ne temerè omnibus ac passim prouocandi facultas præbeatur , eum qui malam litem fuerit profecutus , à iudice pœna adfici præcipit.

De appellationum temporibus.

CAP. XIX.

RÆTER ea quæ superiori capite tractaui , sunt alia satis multa in appellationum quæstione necdum planè cognita , & ex vetustate eruenda. Quæ ego in proprium locum reijciens , interim tritiora & vulgatiora adnotare contentus ero. Quæritur autem , quæ fuerint olim constituta appellationum tempora , de quibus in l. ei cuius. in fin. D. de appellat. recip. l. qui suspectum. §. vlt. D. de appellatio. fit sermo. Nec ambiguum est , ad appellandum in propria causa biduū , in aliena triduum fuisse datum. l. j. §. biduum. §. quod in sententijs. §. in propria. D. quando appellan. fit. l. à sententia. l. qui suspectum. in prin. D. de appellat. l. eos. §. fin autem. C. eo titul. l. iij. D. de appellat. recip. Idq; ita principum constitutionibus definitum fuisse existimo , quibus totam appellationum exercendarum formam fuisse præscriptam ex l. penult. D. de appell. recip. l. j. D. de libell. dimiss. l. j. §. j. D. nihil nou. app. pend. & l. j. §. dies. D. quando appellad. fit. colligimus. Sed hæc tempora à Iustiano ampliata sunt , ex cuius constitutione decem dierum spatium à recitatione sententiæ ad appellationem interponendam datur. Nou. de appellatio. & intra quæ temp. Ob illa difficilior est quæstio , quot fuerint ad libellos Appellatorios , quos & Apostolos & dimissorias litteras vocant , petendos præstituti dies. Quod tamen Pauli ope expediri potest , qui intra quintum diem eos libellos peti necesse fuisse , lib. v. Sentent. tit. xxxvj. ita docet. *Ab eo qui appellatur , ad eum qui de appellatione cogniturus est , litteræ*

litteræ dimissorie dirigantur, quæ vulgo Apostoli appellantur: quorum postulatio & acceptio intra quintum diem ex officio * finienda est. Quod à Gratiano transcriptum est in ca. ab eo. ij. quæst. vj. Hic & illa inspectio incurret, quæ fuerint prouocationis exercendæ peragendæq; tempora præfinita. Certa enim fuisse ostendit l. ij. §. ci quoque. D. de iudic. & l. j. D. de vacat. & excus. mun. Videtur autem anni primùm spatium postea à Iustinian. huic rei biennium præstitutum. l. vlt. §. illud. C. de temporib. appellat. Nou. de his qui ingrediuntur ad appell.

Prægnantium mulierum pœnam Romanorum aliorumq; populorum institutis differri solitam demonstratur.

C A P. XX.

PRÆGNANTIS mulieris vltimo supplicio damnatz pœnam Romanorum legibus differri, quoad pepererit, etiam remotis à professione nostra hominibus notum est. Hoc enim & Clemens Alexandrin. lib. ij. Stromat. scribit, & scitissimè M. Quintilian. ad fictum argumentum accommodat in ea declamat. cui titulus est, Prægnans adultera. Nec verò Romanorum proprium hoc ius fuit. Eo enim Athenienses quoque vsos, indicio est, quod veneficij apud Areopagitas postulatam prægnantem mulierem, cum in ea causa esset, vt capitis damnaretur de consilij sententia seruata fuisse dum partum edidisset, Ælia. lib. v. Var. histor. memorat. Sed quid Athenienses dico? Ab ipsis Ægyptiorum legibus huius laudabilis instituti origo repentina est. Sic enim Plutarch. in lib. de Sera numin. vind. τὸν δὲ Ἰνὸν Ἰνὸν Ἰνὸν, αἰτ, νόμος ἄρ' ἔκ τῆς αἰτίας ἡμῶν ἀποστράψατος Διοκῆσιν ἰνὸς τῶν Ἑλλήνων, ὅς τελευτᾶ τῶν ἔγκυον ἄρ' ἀλλ' ὀφθαλμοῦ, μέχρι τῆς φυλάξεως. Numquam igitur satis Claudij Imperatoris crudelitas damnabitur, quem ne supplicio quidem prægnantium mulierum abstinuisset Dion lib. lvij. prodidit: cum tamen iuris sanctio non capitalemodò pœnam sumi, sed ne quæstionem quidem de prægnante haberi patiatur. l. iij. D. de præn.

Constitutionis, qua spadones fieri prohibentur, auctor demonstratur.

CAP. XXI.

RE F E R T V R in l. iij. §. idem diuus. D. ad legem Cornel. de sicar. Hadriani rescriptum, cuius verba ita habent: Constitutum quidem est, ne spadones fierent: eos autem, qui hoc crimine arguerentur, Legis Cornelie pœna teneri, & bona eorum fisco meo vindicari debere. Audimus constitutum hoc esse: à quo verò constitutum fuerit, ignoramus, & huius sanctissimæ constitutionis etiamnum auctorem requirimus, cuius nomen libris nostris est suppressum. Domitiani autem hanc esse constitutionem luce clarius demonstrabo. Nam de eo Sueton. in eius vita cap. vij. Castrari, inquit, mares vetuit: spadonum qui residui apud mangones erant, pretia moderatus est. Ammia. Marcellin. lib. xvij. Horum & similium tædio iuuat veterem laudare Domitianum, qui licet patri, fratriq; dissimilis memoriam nominis sui inexpressibili detestatione perfudit, receptissima tamen inclaruit lege, qua minaciter interdixerat, ne intra terminos iurisdictionis Roma. castraret quisquam puerum. Xiphilin. in Domitia. *καὶ ἡ τῶτο καὶ αὐτῶς ἑαλεῖν τῶν ἐν ἰωνίᾳ ἱερῶν, ὅμους ἱπποδ' καὶ ὁ τίτ' ἰχθυῶν πῶδ' τὸς ἐκτομίας ἱπποδ' ἀνα, ἀπυρόσων ἄβι ἐκέρω ἕβρα μυσίωα ἔτι γ' ἡ τ' Παμάλων ἀρχὴ ἐκτίμωαδ.* Quo nomine Martialis ei assentatorio suo more pluribus locis gratulatur, lib. vj. Epigram. cùm ait:

Lusus erat sacrae connubia fallere tædæ,

Lusus & immeritos execuisset mares.

Vtraque tu prohibes, Cæsar, populisq; futuris

Succurris, nasci quos sine fraude iubes.

* *prafide*

Nec spado iam, nec mæchus eris, te consule, quisquam:

At prius, ô mores, & spado mæchus erat. Idem lib. x.

Tibi summe Rhæni domitor & parens orbis

Pudice princeps gratias agunt vrbes,

Populiq; habebunt, parere iam scelus non est.

Non puer auari scetus arte mangonis

Virilitatis damna mæret ereptæ.

Et alio eiusdem libri loco:

Immatura dabant infandis corpora pœnas.

Non

Non tulit Aufonius talia monstra pater.

Idem qui teneris nuper succurrit ephebis,

Ne faceret steriles seua libido viros.

Ceterum idem ipsum & à Nerua postea constitutum esse, historijs proditum est. Sic enim in eius vita Xiphilinus, *ἡγομώδιστος δὲ ἅμα τὴν καὶ πρὸ τοῦ μὴ ἐννοχίζεσθαι πῦρα.* Et Zonaras tomo ij. de eodem. *ἔτι οὐ ἡγομώδιστος ἔτι μὴ τινὰ τὰ παιδογόνια μὲν παρὰ Ρωμαίους ἐκτέμνει.* Hadrianus deinde non liberos tantum, sed & seruos inuitos, sinentésue castrare, thli-biasq; facere prohibuit. L. lege Cornelia. §. vlt. l. hi quoque. D. ad legem Cornel. de sicar. Memoratur etiam à Venuleio Sc-natusconsultum Neratio Prisco & Annio Vero Coss. factum, quo qui seruum castrandum tradidisset, dimidia bo-norum parte multabatur. Ad extremum Con-stantinus quoque Eunuchos fieri su-periorum principum constitu-tionibus renouatis ve-nit. l. j. C. de eu-nuchis.

F I N I S.

V. C. IACOBO FABRO INQUI-
sitoriarum classium in Senatu Parisiensi præfidi,
& Abbati Casæ-dei B. Brisso-
nius s. D.

*

P VDET me planè, vir clarissime, verba tibi
pro rebus dare, & in referenda gratia levis hoc
litterarum munere defungi. Sed quam tu in be-
nemerendo, eandem ut in eo quod rependitur
benignè accipiendo humanitatem mihi præstes,
postulo. Ita novus cumulus ad superiora tua
in me beneficia accedet: quorum recordatione incensus cum
grati tibi animi significationem aliquam dare gestiret animus,
firmiora, quibus eam consignaret, hoc tertio Selectarum
ex iure civili Antiquitatum libro, monu-
menta non habuit. Vale. Lute-

tiæ Paris. Idib. Iunij.

M. D. LVII.

*

B. BRIS

B. BRISSONII SELE-
CTARVM EX IVRE CIVILI
ANTIQUITATVM
LIB. III.

*De legitimo vsurarum modo, & legitime vsuræ ap-
pellatione.*

C A P. I.

TOTA de vsuris quæstio multorum
abunde libris explicata est. Illud
omnes silentio præteruectos miror,
quis, & qua lege constitutus fuerit
legitimus ille vsurarum modus, qui
nostris Iurecõsultis tam sæpe in ore
est. l. iij. §. ult. D. quod certo lo. l. pec-
cuniæ. l. placuit. D. de vsur. l. iij. in fi.
D. de annu. leg. l. idemq;. §. si procu-
rator. D. mandati. l. cum debitor. D. in quib. caus. pign. l. j. §. j.
D. de pignor. l. iij. D. de naut. scen. De quo prius quàm dicam
quod sentio, hoc imprimis constare volo legitimum vsura-
rum modum appellari statutum vsuris terminum, præscri-
ptumq; modum seu finem, ad quem vsque vsuras licuerit sti-
pulari: exemplo eo, quo & modum legatis concessum lege
Falcidia dicimus, quæ dôdrâte tenus legare permisit. l. si vsuf-
fructus. D. ad legem Falc. l. quod condicionis. D. de donatio.
causa mort. l. si legatarius. D. de dolo. & Institut. de l. Falcid. in
prin. Huiusmodi verò vsurarum finem ante Iustinian. cente-
simam fuisse contendo. Ex omnibus enim causis centesimam
stipulari licuit, supra centesimam stipulari nihil licuit: lici-
tumq; fuit quod intra centesimam consistebat, illicitum quod
eam excedebat, scenus: præterquam in nauticis pecunijs, in
quibus quasi pro pretio periculi, quod in se creditor recipie-
bat, maiores centesimis vsuræ in stipulatum deduci poterant.
Leos. §. j. C. de vsur. Nam & cum ad creditorem pecuniæ tra-
iecticiæ periculum non pertinebat, intra legitimum modum

k vsurar

vsurarum exactio coërcebatur. l. ij. C. de nau. sc̄en. ac tamdiu demum à legitimarum aut vulgariū vsurarum obseruatione libera traiecticia pecunia erat, quamdiu periculo creditoris, nauis in salo nauigabat: ad eam verò, cū in portu nauis stabat, discusso omni periculo, reuocabatur. l. j. C. de nau. sc̄en. Idcirco quod pro operis serui traiecticiæ pecuniæ gratia, vt fieri solebat (l. traiecticiæ. D. de obligat. & actio.) secuti, in stipulatum deductum erat, non vltra finem centesimæ debebatur. l. nihil. §. pro operis. D. de nau. sc̄en. Cuius vera lectioe ex Pandectis Florentinis pridem prodita, sunt tamen qui in eo adhuc errore versentur, vt nulla illius legis bene interpunctæ ope, contra diserta atque aperta Iustiniani verba, adfirmant, centesimarum vsurarum obseruatione antiquitus traiecticiam pecuniam circumscripam. Hoc verò qui admittunt, omnem peruertunt nauticarum, ceterarumq; pecuniarum differentiam. Etenim vel extra nautici sc̄enoris causam centesimas vsuras toleratas, & Cic. in epist. ad Attic. & Sidorius Apollinaris, & l. si pro mutua. C. si cert. pet. probant. Nec tamen nego centesimas vsuras grauisimas olim visas, neque passim frequentatas, vt & Maximæ & Grauisimæ appellentur in l. qui sine. D. de negot. gest. l. tutor. §. idem solent. l. non existimo. D. de administr. tut. Hoc verò dico licitas, legeq; permissas fuisse, ac proinde legitimarum vsurarum appellatione exaudiendas. Quod cum dico, graues mihi constitutos esse aduersarios sc̄io, qui de hac re secus atque ego sentiunt, quorum auctoritati ipsa veritate nixa sententia nostra apud æquos iudices non cedit. In hac adeò opinione plurimum aliquot locorum coniunctione, collationeq; confirmor. Nam pecuniæ, quam in vsus suos verterint, modò legitimas, modò maximas vsuras debere tutores dicuntur. l. tutor qui repertorium. §. pecuniæ. l. non existimo. D. de administr. tut. l. j. C. de vsur. pupill. l. iij. C. arbitr. tut. l. qui sine. D. de neg. gest. quibus verbis cū promiscuè atque indifferenter nostri auctores vtantur, maximam autem vsuram centesimam accipi oportere nemo neget, quòd ea amplior vberiorq; nulla licita fuit, vt & d. l. si pro mutua. probat: consequens est & legitimæ vsuræ appellatione centesimam intelligi. Alia verò in illa questione legitimarum, alia pupillarium vsurarum, quæ à nonnullis

nullis confunduntur, causâ constituenda est. Non enim quæ pupillis præstantur vsuræ, centesimæ semper incrementum recipiunt, sed in his demum causis, quæ legibus definitæ sunt: videlicet, si vel pecuniam in vsus suos tutores verterint, vel apud se pecuniam non esse improbè inficiati mendacij prætoris sententiâ conniæti sint, vel deponere pecuniam in prædiorum comparationem iussi id facere neglexerint, aut à debitoribus pupillaribus centesimas exegerint, vel ipsi pupillis ad onera sua expedienda sub iisdem vsuris pecuniam accipiendi necessitatem imposuerint, cum nullam penes se quantitatem esse falsò negassent. Ex reliquis causis, cum tutelæ restitutioni vsurarum emolumentum accedit, non maximæ legitimæquæ tutori irrogantur, sed secundum morem regionis, in qua res agitur, vel quincunces vel semisses vel trientes, aut quæ aliæ in ea regione frequentantur. d. l. tutor. §. pecuniæ. §. quæ sint autem. & l. ij. C. de vsur. pupillarib. l. si postea. D. rem pupilli saluam. fo. Pupillarium igitur vsurarum modus iudicis arbitrio, si cum tutore ex supra scriptis causis pupilli agant, vel ipsi à debitoribus suis centesimam sint stipulati, ad regionis morem redigitur, argum. l. j. D. de vsur. Atque ita in l. quotiens. §. sed & si. D. de adm. tut. & aliàs ubi occurrent, pupillares vsuræ accipiendæ sunt. Verùm ne longiùs à proposito aberret oratio, concludamus tandem, vsuram legitimam, centesimæ sine modoquæ contineri. Ex quo efficitur ad centesimam referendum esse, quod & responsum & constitutum est, in fraudem vsurarum adiectam pœnam in eo quod legitimam vsuram excedit, non valere. l. Iulianus. §. idem Papinianus. D. de actionib. empr. l. cum allegas. C. de vsur. Eodemquæ modo apud Papinian. in l. j. §. pacto. D. de pignorib. illa verba, *fni legitimæ vsuræ* sic interpretanda esse, id est intra centesimæ modum. Quibus ita positis, reliquum est, ut quare centesima legitimus vsurarum modus appelletur, inuestigemus. Eam verò appellationem ex eo descendere nemini non probabitur, quia lege aliqua præscriptus & constitutus vsuris hic modus fuerit. Id enim demum legitimum in libris nostris, ut aliàs pluribus ostendam, appellari solet, quod lege aliqua vel senatusconsulto præditum confirmatumue est. Coërcitam verò multis legibus fœneratorum acerbiteratam constat, legesquæ

in hanc sententiã latas scēnabres appellatas Festus lib.vj. auctor est. Sunt & principum constitutionibus illicitæ scēnabrationes repressæ. l.cōstitutionibus. C.de vsur.Sed qua potissimum lege intra centesimam vsurarum exactio cohibita sit, hoc est de quo quærimus, & cuius gratia tota hæc disputatio suscepta est. Puto autem hoc esse Gabinia lege, senatusq; consultis effectum: quibus hoc comprehensum fuisse Cicero lib.v.epist.ad Attic.indicat,vti in creditorum causa centesimæ perpetuo scēnore ducerentur, vetitumq; ex ea syngrapha ius dici, ex qua maius vsura centesima scēnus promissum esset: nec tantum scēnatoribus, & supra modum lege constitutum accipientibus, sed & vsuram facientibus pœnam constitutam. Quod & in Cilicia edicto translatio cauissè se, cùm eam prouinciam pro consule obtineret, Cicero refert. Eiusmodiq; à Lucullo Asiam proconsule regente edictum propositum Plutarchus in eius vita scribit: *πρωτον μὲν, αἰτ, ἐκατὸν ἐκίλευσε, καὶ μὴ πλέον εἰς τὸς τόκους λογίζεσθαι.* Apparet igitur legitimæ vsuræ nomen centesimæ meritò tribui. arg.l.legitima.D.de pact.l.j.D.vnde legit.eodemq; sensu licitum vsurarum modum accipi oportet in l.solutum. §.si in sortem.D.de pigneratic.act.& l.pœnam.D.de vsur.

Vnde legitima ætas appellata sit.

C A P. II.

QUOD proximè de vsura, id nunc de ætate legitima in mentem venit quærere, quid causæ sit, cur ita passim in libris nostris xxv.annorum ætas appelletur. Sic enim appellatur in Lex duobus, D.de neg.gest.l.quæro.in fi.D.de testament.tut.l.j.D.de fideiussor.tutor.l.cùm pater. §.curatoris.D.de legat.lib.ij. l.Aurelio. §.j. D.de liber.leg. l.vlt. §.diuus. D.de publican. l.si fideiussores. D.de fideiussorib.l.vlt.in fi.D.de appellatio.l.penult. C. quando dies leg.ced.& alijs multis locis multos de ea re quid sentirent percontatus, nullum vmquam relatu dignum responsum tuli. Probabile quidem est inde appellationem hanc fluxisse, quod lege aliqua adolescentibus id spatium ætatis ad res suas recipiendas præscriptum fuerit. Id modò in dubitationem venit, qua sit istud lege constitutum. Enimuerò si in re obscura & antiquitatis tenebris inuoluta hariolari licet, temptabo

præbo dicere lege Lætoria id esse inductum, quam de minoribus xxv. annis scriptam, totamq; in eo argumento versatam ex ijs eius legis capitibus, quæ ad nos peruenerunt, facili coniectura capi potest. Quorum vnum ex Cic. lib. iij. Offic. colligimus, quo circumscriptio adolescentium vindicabatur, ætatiq; fraudibus expositæ succurrebatur. Alterum ex Spartiano in M. Anto. Philosophi vita, quo minoribus xxv. annis curatores dandos continebatur. Tertium ex Sueton. lib. iij. prætorum, quo minores xxv. annis stipulari vetabantur, id est vt Priscian. lib. viij. & lib. xvij. interpretatur, *ἐπιπρωτέως*, & vt nostri auctores loquuntur, spondendo obligari. Quod respexisse Plautum in Rudente, vir clarissimus, idemq; in omnium bonarum artium disciplinis egregius, Æmarus Ranconnetus me aliquando admonuit. Verba Plauti hæc sunt: 12ud

- Cedo qui cum habeam iudicem,

Ni dolo malo instipulatus sis, niue etiam dum sem

Quinque & viginti annos natus.

Quibus ego coniecturis adductus ad suspicandum id quoque ea lege cautum fuisse, aut nisi lege expressum fuit, ex sententia certè arreptam crediderim, vt adolescentibus rerum suarum administratio tum demum, cum ad vicesimum quintum annum peruenissent, committeretur. Atque eam legem Plautus fortè intellexit, cum in Pseudolo sic Callidorum loquentem facit:

Tum lex me perdit quina vicenaria,

Metuunt credere omnes.

Credibile quoque est ex hac lege descendisse tempus in integrum restitutioni statutum: quod & ideo legitimum appellatur in linterdum. D. de minorib. Exposui breuiter coniecturam nostram. Qui melius coniecerit, is optimus vates esto. 10

Legis Iuliæ Miscellæ sententia in alijs Iuriconsultorum

locis demonstratur. CAP. III.

CONDITIONES, quæ aliquod omnino nuptijs impedimentum adferunt, tamquam in fraudem legis adiectas, rejici, consentiens in vnum omnium Iuriconsultorum fert opinio. In his Papinianus;

k 3

Quod

Quod in fraudem, ait, legis ad impediendas nuptias adscriptum est, nullam vim habet, veluti, TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA QVAM QVAM HABET IN POTESTATE, NON NVPSERIT. vel FILIOFA. SI PATER EIVS VXOREM NON DVXERIT, l. hæres. §. ult. D. de condi. & dem. Et aliàs, hac mulieri iniecta condicione, SI ARI- CIAE NON NVPSERIT, interesse traditur, vtrum fraus legi facta sit, necne. Nam si ea sit, quæ alibi nuptias non facile inuenire possit, interpretandum Iulia censebat, ipso iure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum. Legem enim vtilem Reipub. sobolis scilicet procreandæ causa interpretatione adiuvandam esse. l. hoc modo. D. de cond. & demonstr. Legis denique beneficio alijs id genus condicionibus reiectis mulieres sibi relicta legata capere nostri auctores definiunt in l. cum tale. §. rescriptum. l. mulieri. D. cod. tit. Reticitur verò in ijs omnibus locis eius vtilissimæ legis nomen, quod ego post accuratam cogitationem inuentum ignorari diutius non patiar. Mea hæc est coniectura (temerariam enim adseuerationem, quoad vitis doctissimis hoc probari intellexero, inhibebo) legem Iuliam Miscellam significari, qua id comprehensum fuisse Iustinian. in l. ij. C. de indicta vid. toll. & in Nou. de nuptijs. §. quæ verò, auctor est, vt mulieres, quibus mariti viduitatem induxissent, etiam secundis contractis nuptijs nihilominus sibi relicta legata consequerentur, præstito prius iureiurando se procreandæ sobolis gratia ad secundas nuptias euolare. Cui legi Iustinian. in illis locis, quod ad iusiurandum attinet, obrogauit. Eò verò lex per interpretationem prudentium producta est, vt omnes inde condiciones, quæ liberam auferant nuptiarum contrahendarum potestatem, legatarijs remittantur, quasi nullam fieri nuptijs moram oportere lex senserit.

Quibus magistratibus, & qua lege multam dicere permissum fuerit.

CAP. IIII.

IIs demum competere multæ dicendæ ius Vlpianus tradit, quibus publicè iudicium est, vel, vt idem alio loco scribit, quibus iudicatio data est. l. aliud est fraus. D. de verbor. signific. l. ij. in fi. D. de iudic.

Secund

Secundum hoc magistratus omnes Romæ multæ dicendæ ius habuisse inuenio. Nam vt à Coss. ordiatur, vel ipsi Senatoribus, qui tardius in senatum venissent, vel omnino non venissent, multam irrogasse eos Cicer. in Anton. ostendit. De prætoris fati in Pandectis expressum est. l. ij. D. si quis in ius voc. non ier. l. ij. §. j. D. de vent. inspic. Ædiles quoque multam dixisse, & Lilius aliquotiens, & Gellius lib. x. cap. vi. indicant. De Tribunis plebis, si quis Gellij lib. vij. cap. xix. auctoritatem defugiat, exemplis Lilius abundat. ex quo etiam didicimus, à Tribunis dictæ multæ certationem apud populum fuisse, qui de ea concilio habito statuebat. Horum tamen repressa Neronis temporibus potestate etiam illud constitutum Tacit. lib. xij. refert, vt ne multam ab his dictam Quæstores ararij in publicas tabulas ante quattuor menses referrent: medio tempore contradicere liceret, deq; eo Coss. statuerent. Verum enimvero hanc sibi multæ dictionem in libera Re- publ. magistratus propria auctoritate non vindicarunt. Legem itaque fuisse ambigendum non est, quæ nec obediens & noxios ciues multa pro iurisdictione sua coercere magistratibus permisit. Eam ab A. Aterino & Sp. Tarpeio Coss. latam Dionys. Halicar. lib. x. his verbis docet. *πρωτων ἂν ἐν ἡδὲ τῆ λοχίῳ ἐκκλησίας νόμον ἐκύρωσαν, ἵνα ταῖς ἀρχαῖς πέντας δὲ τὸς ἀκοσμοῦντας εἰς τὴν αὐτῶν δέξοισιν, ζήμιον. Τίως γὰρ οὐκ ἀπασιν δὲν; ἀλλὰ τοῖς κατὰ τοὺς νόμους.* Curatoribus etiam aquarum multæ dicendæ ius Senatusconsulto, quod à Frontino sub fi. lib. ij. de Aquæductib. ponitur, concessum fuit. Præsidibus prouinciarum id ipsum principalibus mandatis permisit, Vlpian. in d. l. aliud. in fi. auctor est. Procuratoribus verò suis hanc ipsimet Cæsares potestatem denegarunt. l. ij. C. de modo mult.

De vetusta aquæ & ignis interdictione, & ea quæ in locum eius successit, deportatione. C A P. V.

NEQVE libertatem, neque ciuitatem inuitis quicquam amittere iure Quiritum poterat, quemadmodum à maioribus constitutum Cicero in suis pro Corn. Balbo, pro A. Cæcina, pro Domo sua orationibus scribit. Eodem iure ciui Rom. spiritus eripi, vi- taq;

taq; adimi non poterat: quod elegantissimè apud Sallust. in Coniuratio. Catilin. Cæsar persequitur. Atque ita nec ciuitate extrudi, nec vltimo supplicio adfici noxij ciues poterant. Quorum tamen impunita peccata non relinqui, cum disciplina publicæ vigorem postularet, inuenta ratio est, quæ ciuitate, saluis maiorum constitutionibus pellerentur. Nimirum aqua & igni interdici institutum est, vt, his subsidijs, quibus vita humana continetur, destituti, in alias terras migrare, seq; in aliam ciuitatem conferre cogèrentur, in quam recepti Romanam amittebant: quòd duarum ciuitatum eos esse ciues æquè Romanorum instituta legesq; non paterentur, vt à Cicero. pro Balbo, & à Cornel. Nepote (si modo, is eius libelli auctor est) in Pompo: Attici vita traditum est. Hoc ergo consilio, duobus illis elementis, sine quibus vita foueri non potest, interdicebantur: quæ proinde nuptijs quoque adhibita Plut. in Problemat. Festus lib. j. & Scæuola in l. penult. §. j. D. de donat. inter vir. testantur. Quorum vtrumq; Ouid. lib. iiii. Factor. duobus his versibus complexus est:

An quòd in his vitæ causa est, hæc perdidit exul,

His noua fit coniunx, hæc duo magna putant?

Lactantius lib. ij. Institut. cap. x. Exulibus quoque, ait, aqua & igni interdici solebat, Adhuc enim nefas videbatur, quamuis malos, tamen homines supplicio capitis adficere. Interdicto igitur earum rerum vsu, quibus vita humana constat, perinde habebatur, ac si esset, qui eam sententiam exceperet, morte multatus. Ex quibus cum Pompo. in l. vlti. D. de legatio. efficiamus populum vi ipsa ciuitate expulisse eos, quibus aqua & igni interdicebat, cum ne recto quidem excipere eos liceret. Quod & ipsa interdictione nominatim comprehensum fuisse Cicero pro Domo sua indicat. Qui ciues, ait, Romani erant capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant; quam erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est mutandi soli causa venerant. Id autem ne esset faciendum, non adempcione ciuitatis, sed recti, aquæ & ignis interdictione faciebant. Quinetiam qui ita damnatos celassent, recepissent, tenuissent, lege Iulia de vi tenebatur, quem admodum Paul. lib. v. Sentent. tit. xxviii. scribit. Quod à Cæsare, cum damnatis de vi aqua & igni interdici iuberet, legi
sua

sux infertim fuisse probabile est. Hoc amplius, cum Senato-
ribus aqua & ignis interdicebatur, rogationi adscribi solitum
ex eadem Ciceron. oratione colligimus, vt ne eum suo loco
cenfor legeret, vt non modò non in ciuium numero esse, sed
nec in eo dignitatis, in quo collocatus esset, gradu stare per-
mitteretur. Atque hæc pœna antiquis legibus (quemadmo-
dum ex libris nostris, Liiij. q. ac Paterculi & aliorum qui res
gestas pop. Rom. litteris prodidit, scriptis intellegimus) nul-
la exilij facta mentione irrogabatur. Mansitq; eius vsus ad Im-
peratorum vsque tempora, quibus primùm reorum in insu-
las deportatio in Rempub. inuectâ, & ne iuris antiqui vincula
aperte reuelli viderentur, in locum aquæ & ignis interdictio-
nis suffecta est, vt vetusti moris vmbra retenta, qui deporta-
rentur, sic haberentur quasi aqua & igni interdicti essent. L. ij.
§. j. D. de pœn. L. ij. D. ad legem Iuli. pecul. l. penult. in fin. D. de
var. & extr. Itaque aqua & igni interdictos nostri deportatos
interpretantur. l. j. §. hi quibus. D. de legat. lib. iij. L. ij. D. de pub.
iud. Eademq; illorum verborum & in alijs locis interpretatio
facienda est. Imperator. D. de statu ho. l. qui dolo. in fi. D. de
vt publ. l. amissione. D. de cap. min. L. iij. in fin. D. de gradib.
l. cum quis. D. de solutio.

Constitutiones duæ de interdictis proferuntur. CAP. VI.

ER est, quando in hoc sermone versamur, Au-
gusti constitutionem de aqua & igni interdictis, in
medium proferte, qua in continenti & in insulis,
quæ quadringētis minūs stadijs à continenti abes-
sent, exceptis Rhodo, Co, Lesbo, Sardibus, morari eos ver-
sariq; prohibuit, alia præterea quædam constitutione sua
complexus, quæ Dion lib. lvi. ita rettulit: ἀπαγορεύσει μὴ εἶναι
πυρὸς καὶ ὕδατος ἐρχέσθαι, μήτε γὰρ ἐπιείρω διατρέχειν, μήτε
γὰρ πῦρ τῆν ὕδατα ἐλατῶν τετρακοσίων ἀπὸ τῆς ἐπαύρου σκεδῶν ἀπέ-
χουσι, πληρὸν καὶ τὴν καὶ ῥόδου, σαρδῶν τε καὶ λισβῶν. πάντας γὰρ ἀπὸ
αὐτῶν ὅπως ῥόντας ἀπεκείλει. ἐκεῖνά τε ἐν αὐτοῖς προστάξει ὅ ἴσμεν
τε πικραῖς δαίαι πῦρ ἀλλοσι, μήτε πλοῖα πλείω φορτικῶν τε ἐνὸς καὶ
χιλιοφῶτος, καὶ κωπητῶν δύο κελῖν δαίαι, μήτε δόλοισι ἢ καὶ ἀπυλευ-
θεροῖς ἢ ἄλλοις ἰσχυροῖς χρῆσθαι, μήτε ποταμῶν ὑπὲρ δώδωνα καὶ ἡμίσειαν
μνησθῆναι ἔχον. Quam constitutionem ad deportatos pertine-

re palam est, qui in sulis concludi, & quasi aqua & igni interditi civitate arceri solebant. Cuius fugæ tedionē res novās molirentur, & bonis supra statutam quantitatem exuendos, & à continente procul remouendos, & auium in superlongarum seu enetrarum comparatione, magnoq; famulatio interdicens Augustus putauit. Fuit verò alia, veteribus quorū que vsitata interdictio, quæ non latam fugam, sed loci dumtaxat vnius vel prouincie interdictionē continebat; ad quāque pertinentem constitutionem, ab Vlpian. sine auctoris nomine relatam, auctori suo vindicabo. At ille, constitutum esse etiam, cui patria interdictum est, etiam vrbe abstinere debere. Id quod ab Imperatore Claudio constitutum Sueton. in eius vita cap. xliii. ita declarat. Sanxit, vt his, quibus à magistratibus prouincie interdicerentur, vrbe quoque in Italia submouerentur. Et est hoc consequens ei quod dicitur, Romanā cōmūnem patriam esse. l. Roma. D. ad municip.

De libellis, qui principibus offerrebantur.

C. A. P. VII.

QUOTIENS in l. diuus. D. de re iudic. incido, quā diuum Hadrianum aditum per libellum à Tarentino narrat, totiens mihi vetus aduocatum, compellendorumq; principum mos in mentem venit, quōs vel à presentibus libello adiri solitos Tacit. lib. iiii. ostendit. Componit, ait, ad Cæsarem codicillos. Moris quippe erat, quamquam presentem scripto adire. Tranquill. in Aug. cap. liij. Promiscuis salutationibus admittebat & plebem, tanta comitate aduentum desideria excipiens, vt quendam loco contipuerit, quod sic sibi libellos porrigere dubitaret, quasi Elephanto stipem. Idem in Donutian. cap. xvij. Stephanus professus coniurationis indicium, & ob hoc admissus legenti traditum à se libellum & attento, inguina suffodit. Martial. lib. viij. Epigram.

Dante tibi turba querulos Auguste libellos,

Nos quoque quod domino carmina parua damus. Et alias,
Sed iam supplicibus dominum lassare libellis

Desine, & in patriam serus ab vrbe redi.

Sic libellum principi datum, in libris nostris sepe legimus. l. libertus. D. de in ius voc. l. item apud Labconem. §. si quis libello.

bello. D. de iur. l. delegatorum. §. relogati. D. de interd. l. que-
 situm. D. ad Turp. & C. tit. quando libel. princ. dat. Libellis ve-
 rò vel subscribat ipse, vel subscribendi curā alijs mandabat:
 easq; subscriptiones viti legis habuisse definit. l. j. D. de cōstit.
 princ. quarum extat exemplum in l. nō distinguemus. §. cū
 quidam. D. de arbitr. Atq; huic subscribendi muneri Iurispē-
 riti plerumque ab Imperatoribus præstiebantur. Ita rescri-
 ptum refert Trypho. ab Imperatore libellos agente Papinia-
 no. l. rescriptum. D. de distract. pign. & Aurelius Arcadius ma-
 gister libellorum dicitur in inscriptione. l. j. D. de offic. præf.
 prator. Id quōd illustrius appareat, libelli à Celso Iuriconsultō
 subscripti, cuius fides ex Iani Parrhasij Caranæiq; scriptis con-
 stat, exemplum ex Antiquis Inscriptionibus subiiciam, vnde
 verusta concipiendorum subscribendorumq; libellorum for-
 mula intelligatur. Verba libelli ita habent: CVM ANTE

HOS DIES CONIUGEM ET FILIVM AMISE-
 RIMO ET OPPRESSVS NECESSITATE COR-
 PORATORVM FICTILI SARCOPHAGO COM-
 MENDAVERIM, DONEC IIS LOCVS QVEM
 EMERAM EDIFICARETVR VIA FLAMINIA
 INTER MILIARIVM II. ET III. PARTÈ DE-
 VA, ROGO, DOMINE IMPERATOR, PERMIT-
 TAS MIHI IN EODEM LOCO IN MARMO-
 REO SARCOPHAGO, QVEM MIHI MODÒ
 COMPRAVI, NIEA CORPORA COLLEGERE,
 VT QUANDO ME ESSE DESIERO, PARI-
 TER CVM IIS PONARER.

SEPVLTORVM MIHI FIERI PLACET. *del. et*
 IVBENTIVS CELSVS PROMAGISTER. SUB-
 SCRIPSI III. NON. NOVEMB. ANTIO POL-
 LIONE ET OPIMINIO COSS. Huic quantum exi-
 stimo, numeri præpositi; à posterioribus principibus, Libel-
 lenses appellantur.

sup. Vetus, veterum venalium proscriptendarum, mos, exp. cat. CAP. VIII.

SI quis pignus proseripserit, venditurus tamquam à me
 Suceperit, infamandi mei causa, cum eo iniuriarum agi
 buq.

secundum Seruij Sulpitij sententiam potest: vt est ab Vlpian. scriptum in litem apud Labeonem. §. item si quis pignus. D. de iniur. In quo ego veteris moris reliquias adgnosco, quo venalia prædia proscribebantur, id est, proposito diuulgatoq; libello venum ire, venumq; exponi significabantur, vt ego Plauti, Ciceronisq; testimonijs planè faciam. Plaut. Trinūmo:

Quia ruri dum sum

Ego vnos sex dies, me absente atque inconsultu meo

Aedes venales hisce inscribit litteris.

Cic. iij. officior. Claudius, ait, ædes quas in Cælio monte habebat, proscripsit, insulam vendidit. Emit P. Calphurnius Lanarius. Et paulò post: Sic tu cum ædes proscribas, tabulam tamquam plagam ponas, domum propter vitia vendas, istam eam vt aliquis incurrat imprudens. Cuiusmodi tabula forte in specie à Iuliano proposita significatur, in l. Iulianus. §. idem Iulianus. D. de actio. empt. Maximè verò in auctiōibus libelli isti ac tabulæ figebantur, vt admonerentur quos emendi cupiditas teneret, qua die, quibus legibus, condicionibusq; prædia addicerentur, vt ex oratio. Cicero. pro Quintio, & aliquot epistolarum ad Att. libri præcipuè duodecimi locis perspicuè demonstratur. Plinius lib. vij. Epistol. ad Fabat. Miraris quod Eros libertus meus hereditarios agros, quos ego iusseram proscribi, non expectata auctiōe addixit. Quin & hoc idem in locandis ædibus seruatum deprehendi, vt pendente de ædibus tabula proscriberetur faciendæ locatiō. Terentius Heautontimor.

Inscripsi ilicò aedes mercede.

Cic. lib. xvj. ad Attic. Iste locare incipit, non proscripserat neque edicta die.

Quæ sint seruilia verbera.

CAP. IX.

IN metallum dampnatis libertatem adimi Callistratus in l. in metallum. D. de iure. fil. ex eo demonstrat, quòd seruilibus verberibus coercerentur. Seruilia verbera, flagra, flagella, tora, interpretor, quibus seruos rumpi solitos præter veteres comœdias, quarum huc testimonia, quòd in promptu sint omnibus, aduocare nihil necesse est, etiam l. sed est. quæstionis. §. pen. & litem apud

apud Labeonem. §. adijcitur. D. de iniur. alizq; à me infra pos-
 sitz ostendunt; cum liberi fustibus duntaxat castigarentur.
 l. capitalium. §. non omnes. D. de pœn. l. vi. D. de iniur. Quod
 & Seneca in libello ioculati de morte Claudij significat; eo-
 dem argumento euincens Claudium in seruitute fuisse, quod
 seruilibus verberibus vapulasset. Apparuit, ait; subito C. Cæ-
 sar; & peccet illum in seruitutem coepit. Producit vèstes, qui
 illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis, vapulatum.
 Idemq; in lib. de Clementia, equitem quemdam Roma quia
 filium suum flagellis ceciderat, pene à turba in foro graphijs
 confossum narrat, indignum facinus existimante populo ser-
 uiliter à patre ingenuum filium tractari. Hinc animaduerte-
 re possumus, quibus ex causis liberi fustibus castigantur, ex
 iisdem seruos flagellis cædi. l. in seruorum. D. de pœn. l. leuiâ.
 D. de accusatio. l. Pedius. §. j. D. de incendi. rui. Leniorem au-
 tem fuisse fustium quàm flagellorum castigationem ex eo sa-
 tis apparet, quod fustium admonitio in leui & modica casti-
 gatione ponitur, flagellorū contrà verberatio in atrocij coë-
 ctionis grauissimaq; & seruilis iniuria consistere videtur; vt
 ex coniunctione l. sed. sicut in fin. D. de usufruct. cum l. item
 apud Labeonem. §. si communem. D. de iur. & l. prætor edi-
 xit. §. præterea. D. eo. tit. cum l. sed si hac lege. §. penult. D. de
 in ius voc. Illuceseit. Denique fustium ictus, admonitio voca-
 bulo ipso pœnæ lenitatem significantè appellatur, l. veluti. D.
 de pœn. Vnde quod à Venulo traditur; atrociter verbe-
 randi ius legatum proconsulis non habere. l. si quid erit. D. de
 offic. proconsul. id ad flagellorum coëctiorem proculdubio
 referendum est.

De edilibus municipalibus.

C A P. X.

NON Romæ tantum, sed & in municipijs Ediles
 fuisse non abs re adnoto, quandoquidem eius rei
 ignorantia, quæ de municipalibus dicuntur, de vr-
 banis magistratibus dicta incitè accipi video. No-
 strorum primùm, dein aliorum auctorum locos ponam. In
 l. qui in sulam. §. j. D. loca. Edilem in municipio balneas con-
 duxisse narratur. Obscurius in l. eos. D. de decurionib. huius-
 modi Edilis significatur, de quo tamen sensisse legem, vel

*lesionem. Vix puto. hoc quoque fructuarium substitutum. Ergo
 quod ob transitum exercitus conferretur fructibus; sed
 si quid municipio; nam solent possessores certam partem fru-
 ctuum municipio viliori pretio adducere. solent quoque fisco sisiones
 prestare; hac ratione ad fructuarium pertinet. Hactenus
 Vlpianus; cuius nos breuitatem aliorum oportet diuauimus.
 Cloacarij autem tributum; item eius quod ob formam aqua-
 ductus penditur; etiam metum in. l. cum; setuus. §. hepes. D.
 de leg. lib. ij. De posteriore illud praeterea in libello varior. au-
 etor. de lititib. scriptum reperi. Aquatum distus aut per me-
 dias possessiones diriguntur; quae ad possessoribus ipsis vice
 temporum repleantur; propter quod & scusa; tributa per-
 saluunt. Forinas enim appellat sabinae am. medius aquatut
 publicatum; in cuius iurisdictione; ab his; quorum per agros aqua
 transibat; annuum tributum conferrebat. Vtius hoc verbum
 Frontinus lib. ij. de Aqueductib. Vtuntur & Imperatores in
 l. §. (ih. qua; tam en. pro; formarum; nonnulli male forinarum
 emendant) & l. iij. & l. v. §. de aqueductib. lib. xj. Sed iam ad
 reliqua gradum faciamus. Collationem vix mutjenda; ssex-
 nendeq; causa ad onus prediorum pertinuisse declaratur ex l. in
 summa. C. de pign. l. Iulianus. §. Idem Iulianus. D. de act. emp.
 l. honor. §. vltim. l. vlti. §. si aliquis. D. de mun. & hono. l. sunt
 minor. D. de vacat. mun. Siculus Flaccus in lib. de Conditio.
 agtor. Quaedam pro; ait; vix aliquando fines transeunt pos-
 sessionum; quarum tamen omnium non vna eademq; est con-
 ditio. Nam sunt vix publicae regales; quae publice munun-
 tur; in quatumdam tutelam a possessoribus; per tempora sum-
 ma certa exiguntur. Et hoc quiduis; Ascensio in ip. Vstris in-
 terprete; exigere vjam dicebatur. Quod verò ad tributum ob
 transitum exercitus; atmet; dilucidius id sit eiusdem Siculi
 Flacci loco ad finem libri; de quo proklamemini; qui ita
 habet. Nam de quotiens militi praetentantialitue; cui equitaz
 tui annona publica praestanda est; si ligna sint stramenta de-
 portanda; quarendum; quae ciuitates; quibus sagis huiusmodi
 munera praebere solitis sint. Est de hoc argumento Nouella
 Iustinian. constitutio; quae inscribitur; De transitu exercitus.
 In onetibus porro patrimoniorum; etiam hospitium susceptio
 ponenda; est. diij. de munetib. patum. lib. x. C. l. iij. §. munus.
 l. vlt.*

l. i. in fi. D. de munerib. & honorib. l. j. C. de episc. & cleric. Plerumq; enim militibus superuenientibus, vel publicis personis ea iter facientibus, hospitia in ciuitatibus præberi oportuit. l. iij. §. eos milites. D. de munerib. & honorib. l. i. l. i. c. i. t. s. n. a. t. e. n. u. e. l. D. de offic. præf. toto tit. de morat. & epidemeticis. lib. xij. C. Ab hoc tamen hospitii recipiendi munere, militibus & veteranis, medicis, philosophis vacatio immunitasq; principum constitutionibus indulta est. l. vi. §. penult. & l. vi. D. de munerib. & honorib. His adiunge quæ fisco præstabantur functiones; stipendia, annonas, capitationes, de quibus alias vberius. Atque hæ sunt Tributiones; quæ possessionibus sunt. l. penult. D. de veteran. l. rescriptum. §. vi. D. de munerib. & honorib. & l. tributiones patrimonij in l. filij. §. vi. D. ad munic. quæ & Tributa prædiorum appellantur. l. inter. l. epi. & l. a. §. pactum. D. de pact. l. usufructu legato. §. quoniam igitur. D. de usufr. l. neque. D. de impens. res dot. l. sine herede. §. Lucius. D. de admin. tut. l. Iulianus. §. idem Iulianus. D. de actio. empt. & muner. rei coherentia. l. sunt muner. D. de vacat. muner.

De pupillarum tabularum appellatione, & earum conscribendarum forma. CAP. XII.

PVILLARES tabulas in libris nostris secundas appellari nemini ignotum est; appellationis verò istius causa & ratio nescio, an æquè omnibus cognita sit, quam ego paucis patefaciam. Antè omnia autem secundas appellatas liquere volo, ad differentiam patrum, quæ & Principales, & primæ tabulæ dicuntur. l. ij. §. si primis. D. de statulib. l. j. D. si cui plus quam per l. Falcid. l. in ratione. §. quod vulgo. in fin. l. in duplicibus. D. ad legem Falcid. l. ij. in princ. D. quemadmod. test. apert. post legatum. §. qui principale. D. de his quæ vt indign. Eam verò differentiam ex eo fluxisse suspicor, quòd pupillaris substitutio in inferiore parte testamenti, & in ima cera fieri solet. Quæ pars etiam separatim plerumque propria cera proprioq; signo consignabatur, cum eo vt & priore parte testamenti à parentibus caueretur, ne inferiores tabulæ viuo filio & adhuc impubere aperirentur, quemadmodum Iustinian. scribit in §. si autem.

Instit.

Instit. de pupill. substitit. Sed ipsa Caij verba, quæ hoc disertè continent, melius erit ex lib. ij. Institutio. tit. iij. huc transferre. Sic autem habent. *Sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, ut ad notitiam substituti peruenire non possit, ne vitæ pupilli aliquas substitutus insidias moliat. Nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua substitutio pupillaris scripta est, quamdiu pupillus annos pubertatis egredietur, obsignata permaneat, & prior pars testamenti, in qua beres scriptus est, referatur.* Hæc ille: secundum quæ in specie l. ult. D. ad Trebellian. Iulius Fœbus testamento sibi facto, Polycrati filio, si intra pubertatem decessisset, secundas tabulas fecisse refertur, matricq; eius commendasse aperendas, si impubes obiisset. Quod etiam ab eo, qui attentè leget, observari potest in l. si mater. in prin. D. de except. rei iud. Quamquam autem superscriptum à patre non fuisset, ne pupillares tabulæ aperirentur, si tamen seorsim signatæ relictæ essent, prætor aperiri eas, nisi causa cognita non patiebatur. l. pupillares. D. quemadmod. test. aper. Nec tamen semper seorsim à paternis pupillares tabulæ, sed & coniunctim plerumq; signabatur. Quinimmo signatas esse patris tabulas sufficiebat, licet filij resignatæ essent. l. patris. D. de vulg. & pup. l. vt bonorum. D. de bonor. possel. secun. tab. Finem faciam, si prius illud adscripsero, ex his explicatu facile relinqui, quod in l. nam quod. §. si quis compulsus. D. ad Trebellian. scribitur, ex testamento quod secundas tabulas habebat, aditam hereditatem.

De veterum habitationibus in hortis. CAP. XIII.

HABENTVR in l. lex Cornelia. §. domum. D. de iniur. hæc verba: *Quid si quis in villa habitet. vel in hortis?* Quibus admonemur veteres in hortis habitationes habuisse. Quod & l. penult. D. de donatio. int. vir. ostendit. & Tacit. lib. xvj. Tum ad Thraseam, ait, in hortis agentem quæstor Consulis missus vespertascete iam die. Sueton. in Claud. cap. v. Tunc demum abiecta spe dignitatis ad otium concessit, modò in hortis & suburbano, modò in Campaniæ secessu delitescens. A scon. in Milonia. de Pompeio. Plerumque non domi suæ, sed in hortis manebat. Quæ de causa mirum nemini videbitur quod de penu in hortis
 in condita

condita legitur in l. ham quod. §. ult. D. de penu leg. In qua l. hoc præterea notandum censeo, quod ait, *Sed et si in hortis sit urbi iunctis.* Nam extra urbem Romanorum horti erant, ut Cicero lib. xij. epistol. ad Attic. indicat, cum de horti emptione idcirco se cogitare scribit, ut ne Romæ in turba sit, & ne ab urbe absit. Etenim qui in hortis erant, abesse, cum in continentibus urbis essent, non videbantur; secundum definitionem. l. absentem. D. de verb. signif. Inimò præsentēs eos haberi discretè traditur in l. præsens. D. de procurato. Ceterum quæ in hortis ponebantur ædificia, voluptuaria erant, & amenitatis gratia, extructa, in quæ sui colligendi causa Romani secedebant. Atq; has amœnas hortorum habitations diætas appellabant, ut in d. l. penult. §. j. de penu leg. l. senatus. §. j. D. de leg. lib. j. l. si cuius rei. §. ult. D. de usufruc. l. uxorem. §. j. D. de leg. lib. iij. & apud Plin. lib. ij. epist. ad Gallum, quæ & visitata Græcis commutatione Zetæ dicuntur à Lampridio in Heliogabalo, duobus locis.

De magistratuum, proconsulium, præsidumq; insignibus. CAP. XIII.

CUM utrisque luminibus orbatum idcirco postulare non posse Vlpiano placet, quod insignia magistratus videre & reuereri non possit. l. j. casum. D. de postuland. Vbi insignia magistratus, quæ Græci *μοναὶ καὶ ἀρχαὶ* vocant, eodē sensu, dixit, quæ & Consularia insignia in l. ij. D. de his qui not. infra. & Proconsularia insignia in l. j. D. de offic. proconsul. & insignia regum apud Eiu. lib. ij. & Valer. Max. lib. iij. cap. j. dicuntur. Insignia hæc, breuiter à Prudentio in Roma. his versibus collecta sunt:

- Nonne cursim transeunt

*- Fasces, secures, sella, prætextæ, toga,
Lictor, tribunal & trecenta insignia
Quibus tumetis?*

Et à Seneca lib. j. de Benefic. Quid habet corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insigne. Quæ omnia nobis singillatim explicanda sunt, in initio à fascibus sumpto quæ magistratibus præferebatur: consuli quidem duodecim, præ-

toti verò sex. Vnde Ouid. in fragm. ad Pifo. Cōſulatum ab eo geſtum demonſtrare volens, hac periphrasi uſus eſt:

Cum tua biſſenos' numeraret purpura faſces. V

Qua & Martialis compluribus uſitur, ueluti lib. vii. Epig.

Poſquam biſſenis ingentem faſcibus arum Rexerat, adfero qui ſacer orbe fuit.

Et lib. viii. de Conſulatu Silij

Auguſto pia thura, uictimasq;

Pro noſtro date Silio Camæne. Et ruruſ lib. ix.

Biſſenos cito, me rogante, faſces

Det Stella bonus, annuatq; Ceſar.

De prætorijſ faſcibus unicum Valerij. Maximij teſtimo-

niũ ſufficit, qui lib. j. cap. j. ita ſcribit: qui prætor à patre

(ſuo collegij) Saliorum magiſtro iuſſus, ſex liſtoribus præc-

dentibus arma dubia tulit. Totidem autem & Proconſulibus

in prouinciam euntibus faſces datos lex, Proconſules. D. de

offic. Proconſul. tradit. At præſides, qui nulloodum cōſulatu

geſto in prouincias à Cæſaribus mittebantur, quinque dum-

taxat faſcibus uſos Dion lib. liij. his uerbis docet. *φαρδῶχοι δὲ*

διὰ πέντε. πάντες ὁμοίως δι' ἑρατοροὶ χροῖται, καὶ ὅτι γὰρ ἐκ ἐκ

τῶν ἀπακινῶτων εἰσὶ, καὶ ὀνομάζονται ἐπ' αὐτῷ ἔ' εἰδμεν τότε.

πάντες ἔ' ἡγεμονίας ποσμέματα ὅταν ἐς πλὴν προπταγμῶν σφίσι

χάρακ' εἰσέλθωσι, ἐκάτεροι ὁμοίως ἀντιλαμβάνουσι ἐπιπύδην διαφ-

φωσι, ἐνθὺς κατὰ πύδωντα. Atq; ita Cappadociz equitem Ro-

manum. cum quinque liſtoribus à Tiberio præfectum idem

auſtor lib. lvij. narrat. Proconſules. certè ſtatim atque ur-

bem egreſſi eſſent, inſignia ſua accepſiſſe, nec priuſ depoſuiſ-

ſe, quàm reuerſi portam Romæ ingreſſi eſſent, ex noſtris lu-

reconſultis conſtat. l. j. & l. vlt. D. de off. Procons. Ceterũ fa-

ſcũũ origo à Romulo repetenda eſt, quem ſibi xij. liſtores

inſtituiſſe Lilius & Halicarn. conſentiunt, qui cũũ uirgarum

faſcibus ſecuri coniunctis anteirent: quos nã cum ceteris

regum inſignibus populus ad Coſſ. Tarquinio exacto tran-

ſtulit, id modò cauens ne duplicarentur. Inuidiz deinde ſum-

mouendæ cauſa, quam terror hic impetij ſpeciesq; regiz do-

minationis concitabat, diſiunxiſſe à faſcibus ſecures Publico-

la fertur, primuſq; nudatos ſecuribus faſces in concione po-

pulo submississe, vt à Plutarcho in eius vita, Halicarnass. lib. v. Quintilian. lib. iij. cap. vij. Valerio lib. iij. cap. j. & ab auctore libelli de Vir. illustrib. proditum est. Quem morem posteri quoque sanctè seruarunt, adeò vt in vrbe, solis virgis, quas ex Gallica arbore plerumque sumptas Plinius auctor est; Consulares fasces, aliter atque Dictatorij, constarent: aptarentur verò alligarenturq; tum demum secures, cum extra urbem ita exigente cum imperio Coss. proficiscebantur. Ex his fascibus virgas ocys iubente magistratu lictores expeditisse historias legentibus tam notum est, vt exempla congerere putidæ sit diligentix. Enimuero non apud vtrumque ex Coss. simul fasces erant, sed apud alterum tantum, idq; alterius: primum quidem apud maiorem natu ex instituto Publicolæ, vel ex lege Iulia de maritandis ordinibus apud eum qui plures liberos suscepisset, vt est à Gell. relatū lib. ij. cap. xv. Quo autem mense Consul fasces non habebat, antiquo more cum accensus præibat, lictores ponè sequebantur: quem morem renouasse in Consulatu suo Iulium Cæsarem Sueton. in eius vita cap. xx. commemorat. Extremum illud erit, vt omnia, quæ de fascibus sciri interest, absoluam, foribus Consulum eos suspendi solitos, ijsq; inde sumptis lictores qui domo egredienti Consuli apparebant, obuiam plebem summouisse, & fores, si quò ingrediendum Consuli esset, pulsasse. Prius illud ex auctore libelli de Viris illust. posterius hoc ex Liuiο lib. vj. & Plinio lib. vj. cap. xxx. & Solino cap. vj. plenius aliquando Deo faciente cum alijs, quæ hic consultò omitto, demonstrabo. Ad reliqua insignia magistratuum gradum vertamus.

De sellis & prætextis magistratuum.

CAP. XV.

IN insignibus magistratuum à Prudentio sellæ numerantur: de quibus vt tractemus, ille quoque Vipiani, qui nos in hunc sermonem adduxit, locus monet, in quo sellæ prætoris fit mentio. d. l. j. §. casum. D. de postulan. Sedebant verò & Coss. & prætores & Ædiles prætextati in sellis curulibus, quemadmodum Liuius initio lib. ij. docet his verbis: Non patientibus tacitum Tribunis pleb. quòd pro Consule vno plebeio des. patricios magistratus (prætorem & Ædiles duos. intelligit) curq; sellis prætex

prætextatos tamquam Coss. sedentes nobilitas sibi sumpsisset. Ac Consularium quidem sellarum Sueton. in Claudio cap. xxiii. meminit: sed & Cic. lib. vij. epist. ad Curium, comitijs quæstorij institutis sellam Q. Maximi Consulis in campo positam narrat. In sella verò curuli etiã prætorem ius dixisse præter d. l. j. casum: Varronis verba ex lib. ij. de vita popul. Rom. à Nonio relata docent. Prædijus Pætus cum esset prætor, & sedens in sella curuli ius diceret populo: Picus Martius aduolauit, atque in capite eius adsedit. Quintilian. lib. vj. cap. iij. Marcus Cælius prætor eum sellam eius curulem Consul Mauricus fregisset, alteram posuit. Valerius lib. iij. cap. v. Quamquam quid intersuit vtrum repulsam an sic adeptam Prætoriam domum referret: quam cum propinqui ab eo polli animaduertent, id egerunt, ne aut sellam ponere, aut ius dicere audiret. Ediles quoque curules eadem sella insignitos & nomen ipsum, & Græci Flauij historia à Liuiο lib. ix. & à Gellio lib. vj. cap. ix. relata satis docet. Vnde autem sellæ curulis nomen manauerit, idem Gellius lib. iij. ca. xvij. declarat, ex Basso narrans veterum ætate, Senatores, qui curulem magistratum gessissent, curiu. solitos honoris gratia in curiam vehi: in quo currū sella esset, supra quam considerent: vnde Curulis appellaretur. Quod & Isidor. lib. xx. Etymolog. cap. j. paulò planius atq; pinguius exposuit. Venio nunc ad prætextam, qua prætores olim ornatos fuisse Suet. in Iulio ca. xvj. indicat. cum de prætura Cæsaris agens sic ait: Ac nihilominus permanere in magistratu ac ius dicere ausus, vt comperit paratos qui vi ac per arma prohiberent, dimissos lictoribus, abiectaq; prætexta domū clam refugit. Fit & de ædificia prætexta sermo à Plin. lib. ix. cap. xxxix. & à Cic. in Orat. contra Vatin.

De senatorijs ornamentis.

CAP. XVI.

SPECIOSAS personas accipere, debemus clarissimas personas vtriusque sexus: item eorum, qui ornamentis senatorijs vtuntur. I. speciosas. De de verbor. signifi. Duo locus hic vt explicemus, desiderat: vnum, quæ olim clarissimæ personæ appellarentur: alterum, qualia Senatoria ornamenta essent. Quorum vtrumque non ad eius loci modò, sed & aliorum multorum intelligen-

tiã

m 3 tiã

tiam sciri necesse est Clarissimorum nomine Senatores olim ornabantur, ut ostendit L. butator. D. de cur. sur. in qua ita est: Curator Senatus consulto constituitur, cum clara persona voluti Senatoris vel vxoris eius in ea causa sit, ut eius bona vendere debeant: feminæ enim matrimonio cum Senatore contracto, clarissimarum nomen sortiebantur. l. feminæ. D. de senatorib. l. cum te. C. de nupt. quomodo clarissimam factam per maritum in l. filij. §. j. D. ad municipal. interpretatur eam quæ senatori nupsit. Sic & Lamprid. in Alex. Solusq; omnium Imperatorum fuit, sub quo mulier quasi clarissima loco viri senatum ingressa sit. Nec verò alijs quàm qui ex senatorio ordipe, vel senatoria dignitate donati essent, clarissimi titulum primum collatum puto. Atque ita claram dignitatem in non est verisimile. D. quod met. caus. & clarissimos viros accipi oportere censeo in l. deferre. D. de iure ficti. & in l. sed & si suscepit. §. sed & si proponas. D. de iudic. l. cum tabulis. §. j. D. de his, quæ vè indig. l. custodias. D. de public. iud. l. patronorum. D. de legat. lib. ij. Lamprid. in Alex. Præfectis prætorio suis senatoriam addidit dignitatem, ut viri clarissimi & essent & dicerentur. Et erat coram senatoria dignitas omnium quæ tunc temporis erant, clarissima vel ipsius Hadriani testimonio, quem Spartia. scribit senatus fastigium in tantum extulisse, ut cum Tatianum ex præfecto prætorij ornamentis consularibus præditiu faceret senatorem, nihil se amplius aut maius habere, quod in eum conferret, testatus sit. Postea præsidibus omnibus prouinciarum, & magistris census, & principibus agentium in rebus, & alijs multis clarissimorum titulus tributus villescere sensim cepit, ut videre est in recentiorum Imp. constitutionibus. Nunc ad senatoria ornamenta transeamus, in quibus latus clauus præcipue ponitur, quo ab Equestri ordine senatoriu distinctum Plin. lib. xxxij. cap. j. & Lamprid. in Alexand. docent. Hinc illud Vlpian. in Instit. tit. vij. *Hoc amplius principalibus constitutionibus concessum est mulieri in hoc donare viro suo, ut is ab Imperatore lato clauo vel equo publico honoretur.* Quibus verbis vtriusque ordinis distinctio notat. Id enim ipsum ita Gaius effert in l. nuper. D. de donat. inter vir. *Nuper ex indulgentia principis Antonini recepta est alia causa donationis, quam dicimus honoris*

honoris causa, ut ecce se vxor viro latyclanij petendi gratia do-
 net, vel ut equestris ordinis fiat. Hinc etiam Augulto sumen-
 ti virilem togam, cum tunica lati clauu refuta ex ytraque par-
 te ad pedes decidisset, omniis loco quosdam interpretatos
 Sueton, tradit, futurum, ut is ordo, cuius id insigne esset, et
 quandoque subijceretur. Idem & in Claud. cap. xxxij. sic sic
 Latum clauum quamuis ab initio adfirmasset, non lecturum
 se senatorem nisi ciuis Roma. esset, libertino tamen tribuit.
 Habebat vero clauus senatorius latiore purpuram, ut ex
 Plinij capite iam a me citato, & lib. ix. cap. xxxvj. colligimus
 de cuius forma & aliquid ex Quintilian. lib. xj. cap. vlt. elici
 potest. Erat præterea in calceamentis magna inter senato-
 rium & equestrem ordinem differentia. Patricij enim calcei,
 quos veteres, Mulleos, Festo teste appellabant, lunæ impres-
 sam effigiem habebant. Vnde Martialis, Iuuenalis, Statius Pa-
 pinus lunatam pellem, & patriciam lunam dixere. Hinc Ci-
 cero xij. in Anto. orat. de quodam in senatum repente adle-
 cto: Est etiam Alinius quidam senator voluptarius lectus ipse
 a se. Apertam curiam vidit post Cæsaris mortem. Mutatio
 calceos: patet conscripserit repetitò factus est. Huius vero lu-
 nati calceamenti variaz à Plutarcho in Problemat. causæ ad-
 feruntur: probabilior reliquis illa est, quam Iidor. lib. vlt. Ety-
 molog. cap. vlt. & Zonaras tomo ij. sequuntur, ut dicamus à
 Romulo institutos patriciorum calceos. suis adfixa lunæ fi-
 gura, quæ in eis non fideris formam, sed notam centenarij
 numeri significabat, quia initio centum senatores erant; Atq;
 hæc insignia vestium quibusdam senatu à se motis Augustum
 conseruasse Tranquillus refert: quibusdam etiam priusquam
 in senatum lecti essent, à Claudio tributa, Dion lib. lvij. au-
 ctor est, præfectisq; prætorio ab Imperatoribus plerumquæ
 data, Lampridius cum alijs testatur.

De præmijs delatorum, eorumq; coercitione.

CAP. XVII.

INTER ceteras quæ ab accusando repellunt cau-
 sas, quosdam propter rursam quæstum summoue-
 ri traditur: quales sunt, qui duo iudicia aduersus
 duos subscripta habent. I. qui accusare. D. de accu-
 satio.

fatio. Quæret hic aliquis, in quo ille turpis quæstus versetur? quod facillime expediet, qui didicerit accusatoribus olim ac delatoribus præmia constituta, quorum dulcedine ad accusandum pelliciebantur: Quod & l. ij. D. de iure fil. ostendit, & Quintilian. lib. vlt. cap. vij. cum ad deferendos reos præmia duci proximum latrocinio esse ait. Tacit. lib. v. Lælius Balbus Acuriam P. Vitellij quondam uxorem maiestatis postulauerat, qua damnata cum præmium accusatori decerneretur, Otho Trib. pleb. intetcessit. Idemq; auctor lib. iij. de præmijs accusatorum abolendis, si maiestatis postulatus ante iudicium perfectum se ipse vita priuasset, in Senatu actum scribit. Præmia verò hæc partim legibus ipsis, ex quibus crimen intenti debatur, definita erant: partim æstimatione arbitrioq; eius, qui de crimine cognouisset, constituebantur. Vtuti lege Cornelia ad S. C. Silanianum pertinente de præmio accusatorum, qui seruos ante quæstionem de familia habitam fugam elapsos conquisissent & renuntiaissent, hoc cauebatur, vt in singulos seruos, quos conuicissent, quinque aureos ex bonis occisi: aut si inde redigi ea quantitas non posset, ex publico acciperent. l. lege Cornelia. D. de Senat. Silan. In eo quoque Senatusconsulto, quod à Frontino lib. ij. de Aquæductib. refertur, præmium accusatori constituitur dimidia pars eius, quo condemnabitur is, qui in Senatusconsultum commiserit. Lege etiam repetundarum quartam bonorum rei, pro præmio accusatoribus concessam. Tacit. lib. iij. indicat. Sed & Papiæ legis delatorum præmia ad quartanas à Nerone reducta Sueton. in eius vita cap. x. auctor est. vnde vulgare præmium interpretandum aliquando suspicatus sum, in l. edicto. §. heredes. D. de iure fil. ad differentiam eius quod edicto Traiani his qui se deserunt, tribuitur, quod vberius est, & dimidiam bonorum continet. At in eo Senatusconsulto quod in eos factum est, qui *ἰπυράματα*, aliqdue quid sine scripto in notam aliquorum produxerint, pro modo substantiæ accusatæ personæ, æstimatione iudicis ei qui indicauerit, pretium constitui iubetur. l. lex Cornelia. in fin. D. de iniur. Secundum hæc accusatoribus Eprio & Cossutiano quinagies n. s. singulis, Ostorio, duodecies decreta apud Tacit. lib. xv. legimus. Hoc verò quæstu cum multi turpiter vitam tolerarent,

rent, temporumq; licentia ad calumnias abuterentur, exilio, grauioribusq; alijs pœnis id genus hominum à Tito, Domitiano, Traiano, adfectum esse, historiarum monumentis proditum est. Tranquillus in Tito cap. viij. Inter aduersa temporum, delatores, mandatoresq; erant ex licentia veteri. Hos adsiuè in foro flagellis ac fustibus cæsos, ac nouissimè traductos per amphitheatri arenam partim subijci in seruos ac uenire imperauit, partim in asperissimas insularum auchi. Xiphilin. in Tito. τὸς τε μνηστὰς ἀγέλασιν ἐκ τῆς πύλης. Domitianum quoque fiscales calumnias magna calumniantium pœna repressisse Tranquill. refert, & hanc eius uocem celebratam. Princeps qui delatores non castigat, irritat. Quo nomine ei Martialis his uersibus gratulatur lib. j. Epigr.

Turba grauis paci, placideq; inimica quieti,

Quæ semper miseras sollicitabat opes,

Tradita Getulis, nec cepit arena nocentes:

Et delator habet, quod dabat exilium.

Exulat Ausonia profugus delator ab vrbe.

Eandem pœnam delatoribus Traianum infixisse Plinius in Panegyrico docet, cuius uerba ipsa quia elegantia sunt, hic posui: Vidimus, ait, delatorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. Non solitudinem illi nouiter, sed templum, sed forum infederant: nulla iam testamenta secuta; nullus status certus, non orbitas, non liberi proderant. Auxerat hoc malum principum auaritia. Aduertisti oculos atque ut antè castris, ita postea pacem foro reddidisti, excidisti intestinum malum. & mox: Congesti sunt in nauigia raptim conquisita ac tempestatibus dediti: abirent, fugerentq; vastatas delationibus terras.

De procuratoribus Cæsaris.

CAP. XVIII.

PROCURATOR Cæsaris inter fiscum dumtaxat & priuatos ius dicebat: in lite priuatorum idoneus competensq; iudex non erat. l. j. C. de iurisdic. om. iud. Ideoq; à procuratore Cæsaris, qui partibus præsidis non fungatur, inutiliter in causa priuatorum iudicem dari à Papinian. in l. ex consensu, §. j. D. de appellatio. responsum est, & à Gordiano rescriptum in l. j. C. de pedan. iudicib.

n Nam

Nam cum vice præsidis fungebatur, quod vsu venisse interdum præter superiores locos, etiam l.ij. C. de pœn. l. iij. C. vbi causæ fiscal. l. iij. C. ad leg. Fab. de plagiar. comprobant, tum proculdubio de omnibus causis, quæ in provincia incidissent cognoscebat. Verùm hunc ingressi de procuratoribus Cæsarium dicendi campum, reliqua quæ ad eos pertinent, exequamur. Primum autem ponendum est, ex Equestri ordine eos legi consueuisse: quod Tacit. in Agricolæ vita indicat. Vtrumque, ait; auum procuratorem Cæsarium habuit, quæ Equestris nobilitas est. Lecti deinde fiscalium rationum causa in prouincias mittebantur, vel rerum omnium prouinciarum, vel certarum procuracione mandata. Labesse. & l. qui mittuntur. §. j. D. ex quib. caus. maio. Et initio quidem non aliarum partes erant, quàm vt vestigalia colligerent, & fisci inruerentur, æquoq; cum priuatis iudicio persequerentur. Paulatim iurisdictio his attributa est, vt suum proprium fiscales causæ iudicem haberent. Dion lib. lviij. καπίτωνα, ait, ἦν τῶν Ἀσιῶν ἐπιτροπὸν ἕξειν ἐς τὸ συνίδριον ἰούργου, καὶ ἐγκαλίως κῆτῶ, ὅτι στρατιῶτας ἐχρῆσθαι, ἐξ ἄλλων τινῶν ἕως ἀρχῆν ἔχων ἑστραφίην ἐφυγάδενυσαν. ὃ γὰρ ἔβην τῶν τοῖς αὐτοκρατορικῶν χημάτων διακῆσαι πλείον ἢ ἄλλων ποταμῶν; ἢ τὰς νομισματικὰς παραστάσεις ἐκλίνας, καὶ πάλιν τῶν διακοσῶν ἐν τῇ αἰγορῇ καὶ ἡτ' τὸς νόμος ἐξ ἴσῃ τοῖς ἰδιωτικῶν δικαίωσιν. Claudium planè Tranquillus refert præcario exegisse; vt rata essent, quæ procuratores sui in iudicando statuerent. Accepta ergo à principibus iudicandi potestate, de pecuniarijs, quæ inter fiscum & priuatos mouebantur, controuersijs, procuratores in prouincijs cognoscebant. l. ij. C. si aduers. fisc. l. cum hi. §. transactiones. D. de trans. actio. l. si heredum. C. cod. Vnde Vlpian. de officio Proconsulis agens, Sane, inquit, si fiscalis pecuniaria causa sit, quæ ad procuratorem principis respicit, melius fecerit, si se abstineat. l. nec quicquam. §. j. D. de offic. Procons. vbi meritò, si fiscalis pecuniaria causa sit. Nam de criminum quæstionibus procurator Cæsaris non cognoscebat, sed eâ cognitio ad præconsulem vel præsidem pertinebat. l. iij. C. ad legem Fab. de plag. l. ij. C. de pœn. Finita certè præter quæstione; vel crimine morte extincto, apud procuratorem reliqua de bonis dissectio peragebatur. l. j. & l. ij. C. vbi causæ fiscal. Deportandi

verò, vel relegandi, vel alterius pœnæ inferendæ, aut etiam multæ dicendæ ius non habebat. l. vlt. D. de offic. procur. Cæsar. l. ij. C. de pœn. l. curatores. C. de modo mult. Sed nec de causis status cognoscebat. l. ij. C. vbi de causa stat. de his scilicet, in quibus de ingenuitate quærebatur. l. si pater. C. ne de statu def. Nam libertinitatis & seruitutis causæ apud eum agebantur. l. iam dudum. C. vbi causa stat. Locare planè atq; addicere fisci prædia. l. iij. §. diui. l. vlti. D. de iure fisc. l. iij. C. vbi causa fisc. Debita fiscalia exigere. Moschis. §. j. D. de iure fisc. l. vlt. D. de interrogar. in iu. fac. Iubere item seruos fisci (quod in eo præcipuum est) delatas hereditates adire procurator poterat. l. j. D. de offic. procur. Cæf. l. aufertur. §. penult. de iure fisc. l. si quis mihi. §. j. D. de acquir. hered. Non tamen sine auctoritate principis & inconsulto eo transigere. d. l. j. & l. nulli. D. de transaction. Ceterùm aduersus procuratorum suorum sententiã solus princeps in integrum restituere poterat. l. j. C. vbi & apud quem in integ. rest.

De præfecto ærarij.

CAP. XIX.

QUOD in prouincijs procuratoris Cæsaris, hoc in vrbe, quãtum conijcio, præfecti ærarij munus erat. De cuius constituendi origine, varièq; mutata ærarij administratione breuiter cõmemorandum est. Ærarij, quod in Saturni æde à Valerio Publicola cõstitutum, Plutarchus, Macrobius, alijq; referunt, cura Quæstoribus stante Repub. mādabatur: quorum officio pecuniæ publicæ, quæ per eos ex vectigalibus, pöpuliq; Rom. agris, prædis iteni ac manubijs redigebatur, in diuersos vsus erogandæ onus incubuisse notius est, quàm vt exempla testimoniaq; proferenda sint. Posteaquam verò imperium suum omne in principem populus transtulit, variè habita ac sæpe immutata eius rei forma fuit. Nam Augustus senatui primũ eligere præfectos permisit: dein ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducti sunt ex numero Prætorum, qui præessent, quemadmodum Tacit. lib. xiiij. scribit, & Sueton. in Aug. cap. xxxvj. ira perstringit. Auctor & aliarum rerum fuit, vt cura ærarij à Quæstoribus vrbani ad Prætores, Prætoriosue transiret. Eaq; de causa verisimile est ab eo prætorum numerum auctum: quod idem codena

loco Tranquillus & noster Pompo. in l. ij. D. de orig. iur. scribit. Itaq; in eo Senatusconsulto, quod de Curatoribus aquarum, Q. Ælio Tuberone & P. Fabio Maximo Coss. factum est, ita scriptum erat, vt apud Frontinum lib. ij. de Aquæductibus legimus. Quiq; ita delati essent, eis Prætores ærarij mercede cibaria, quanta præfecti frumento dando dare ferreq; solent, annua darent & attribuerent. Et paulò post: Q. Ælius, Q. Fabius Coss. ambo, alteruc si videbitur, adhibitis Prætoribus, qui ærario præsint, præbenda locent. Tacit. lib. j. Resistentibus ærarij prætoribus subuenit Cæsar, pretiumq; ædium Aurelio tribuit. In monumento quoq; apud Dalmatas effosso prætoris ærarij fit mentio. Per hos verò ærarium ad Claudij vsque tempus administratum est. Is, quia fors ad parum idoneos deerrabat, Quæstores rursus imposuit: ijsq; (ponam enim ipsa Taciti ex libro xliij. verba) ne metu offensio-num segnus consulerent, extra ordinem honores permisit. Qua de re sic Tranquil. in Claudio cap. xxliij. Collegio Quæstorum curam ærarij Saturni reddidit, quam medio tempore Prætores, aut qui tunc Prætura functi, sustinuerant. Hæc ille. Sed deerrat, ait Tacitus, robur ætatis eum primum magistratum capeissentibus. Igitur Nero præfectura perfunctos experientia probatos delegit, & tabularum pecuniarumq; publicarum curam à Quæstoribus ad præfectos transtulit. Præfecti verò hi ærarij appellati sunt, quos ex prætorijs creatos existimo. A prætoribus certè Vespasiano imperante ærarium tractatum fuisse idem Tacit. lib. xx. scribit. Pomponius etiam à Diuo Nerua prætorem vnum adiectum refert, qui inter fsecum & priuatos ius diceret. Quem præfectum ærarij appellatum verosimile est: cuius idem quod Quæstoris in libera Repub. munus fuisse Gell. lib. xliij. cap. xxij. locuples testis est. Manubiæ sunt, ait, non præda, sed pecunia per Quæstores popul. Rom. ex præda vendita contracta. Quod per Quæstores autem dixi, intelligi nunc oportet præfectum ærario significari. Nam cura ærarij à Quæstoribus ad præfectum translata est. Quamobrem vacantia & caduca bona, aut quæ ex alia causa in ærarium colligebantur, præfecti ærarij cogebant. l. edicto. D. de iure fise. Fiscales quoque causæ apud eos agebantur: quod significari ab Vlpian. palam est in l. ij. §. hoc interdicitum.

terdictum. D. ne quid in loco pub. cum ait, *Res enim fiscales quasi propriae & privatae principis sunt. Igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc interdictum locum habebit: sed si forte de his sit controuersia, praefecti eorum indices sunt.* Vbi nescio an non pro, eorum, xararij ab Vlpiano scriptum fuerit. Cognouisse planè praefectos & pronuntiasse l. cum quidam. D. de his quae ut indign. & l. senatus. §. quòd si tribus. & l. Arrius Seuerus. D. de iure fisc. docent: Ex eorumq; auctoritate & arbitrato de alimentis fisco ex vltima voluntate debitis transigebatur. l. cum hi. §. transactiones. D. de transactionib. Apud hos etiam natales profefsiones ex constitutione D. Marci fiebant, vt Capitolinus scribit. Fuit verò & alius xararij militaris, quod sibi in bellorum subsidia Augustum instituisse Sueton. auctor est, praefectus: qui in inscriptione Mediolanensi, quae Plinij Elogium continet, à praefecto xararij Saturni separatur.

De procuratore rei privatae.

CAP. XX.

PRÆTER fisci procuratorem, alium etiam rerum priuatarum, proprijque sui patrimonij procuratorem principes habuere. Hoc nos Vlpian. docet in l. cum seruus. §. vltimo. D. de legat. lib. j. his verbis, *Sed & praedia Caesaris, quae in formam patrimonij redacta sub procuratore patrimonij habentur, si legentur, nec estimatio eorum debet praestari.* Meminit huius procuratoris & Capitolinus in Macrino. Mortem, ait, Antonini senatus gratanter accepit; & Opiliū Macrinum libertatem publicani curaturum sperans, primum in patricos adlegit, nouum hominem, & qui paulo antè procurator priuatæ rei fuisset. Et initio eius libelli. Occiso ergo Antonino Bassiano Opilius Macrinus praefect. praetoriò eius, qui antea priuatas curabat, imperium arripuit. Institutum verò primum à Seuerò hunc procuratorem post Clodium Albinum victum Spartian. auctor est. Antea verò rei familiari principis liberti plerumque, nonnumquam Equites sine aliqua adinistrationis, & nuneris forma duo pluresue praeficiebantur. Tacit. lib. xiiij. Ministri fuere P. Celerius Eques Rom. & Aelius libertus rei familiari principis in Asia praepositi: Hunc procuratorem credo

rei dominicæ appellari in l.penult.de conueniend.fisci de-
bit.lib.x.Cod. Idem, aut certè quod ad procuracionem re-
rum priuatarum attinet, simile sub posterioribus Imperato-
ribus Comitum rerum priuatarum munus: de quo in l.vlti.C.
de adfessorib.l.vlt.de petit.bonor.subl.lib.x.C.l.ij.C.de bon.
vacantib.l.neminem.de decurionib.lib.x.C.l.j.C.de aduoc.
diuersiudicum.

De fisci patrono.

C A P. X X I.

F V I T & fisco suus ac proprius patronus, isq; à
Marco Antonino Philolopho primùm, si Capitoli-
no credimus, institutus. Aderat hic fiscalibus cau-
sis, l.vlt. D.de iure fis.l.vlt. C.de aduoc.fis. liberali-
busq; maximè quæ non interueniente eo. decisæ in integrum
ex eiusdem Marci rescripto restituebantur, l.ij. §. diuus Ha-
drianus. & l. si fiscus. D. de iure fisc. Et quoniam rara de hoc
aduocato in Pandectis litterarum monumenta extant, ad po-
steriorum Imperatorum tempora orationem conuertam, ex
eorumq; constitutionibus, quæ fuerit huius aduocationis ra-
tio, petam. Inuenio autem ex aduocatione cuiusque sedis,
quæ certo numero definita erat, fisci patronos creatos, vel
singulos vel binos, eosq; vel annuo, vel bienni munere fun-
ctos pro varia cuiusque fori consuetudine. Et aduocationem
quidem præfecturæ prætorianæ orientis Theodosius centum
quinquaginta togatorum numero conclusit. l. cum aduoca-
tio. l. nemini. C. de aduoc. diuersiudicior. Quem numerum
& in Illyricana præfectura, cui eadem quæ Orientali priuile-
gia tribuunt, obseruari Imperatoribus placuit. l. iisdem. l. vlt.
C. de aduoc. diuersiudicior. l. ij. C. de aduoc. diuersiudicum.
Ex ea classe in vtraque præfectura vnicus primùm fisci patro-
nus creabatur, quoad Valentinia. & Marcia. constitutione ad
Palladium Pr. Præt. Orient. emissa, in Orientis præfectura bi-
nos ex primoribus aduocatis singulis annis ad patronarum
fisci adsumi constituere. l. binos. C. de adu. diu. iudicior. At in
Illyrici præfectura, qui vnicus eligebatur, fisci patronus bien-
nio demum officij finem sortiebatur. l. sancimus. ij. C. eod.
Vtrobique verò, qui patronatu fisci perfuncti erant, cohorta-
lis vel alterius vilioris condicionis nexibus cum liberis poste-
risq;

risq; suis liberabatur, & Comituta consistoriana alijsq; honoribus ornabantur. d. l. cum aduocatio. & l. iisdem. & l. nemini. C. de adu. diu. iudicior. l. laudabile. & l. restituendæ. C. de adu. diu. iudicum. Utrobique etiam sexaginta quattuor primores aduocati ex centumquinquaginta statutis, patronorum fisci beneficijs priuilegijsq; honorabantur. l. post duos. C. eo. titul. Reliquarum sedium varia condicio erat. In Alexandrino foro quinquaginta dumtaxat statuti erant aduocati, ex quibus patronus fisci vnicus creabatur, qui biennium eo munere functus, ex consulari rectoris prouinciæ dignitate decorabatur. l. petitionem. C. eodem titulo. In foro præsidali Syriæ triginta aduocatorum numerus præscriptus erat, ex eoq; fisci patronus vnoquoque biennio eligebatur. l. petitionem. C. de adu. diu. iudicum. In foro comitis Orientis quadraginta aduocati erant, vnus fisci patronus, qui biennio fisco patrociniū præstabat. l. iij.

C. de aduoc. diu.

iudicum.

II. D. M.

F I N I S.

V. C. ÆGIDIO BOVRDINO,

Regio in Senatu Parisiensi procuratori,

B. Brissonius s. d.

BSOLVTO tertio harum *Antiquitatum* libro, gradum sistente me subito tuorum beneficiorum memoria pupugit, quartique inchoandi cupiditatem iniecit, ut te litterario eo munere, quo solo possum, remunerarer. Amplissimum verò protinus mihi ad scribendum astu quodam animi delato, argumentum libri nostri suppedi-
tauerunt: in quibus cum multa nostra aetas obseruet cotidie, plura etiam fortasse posteritas adnotatura est. Ex his plane quae tunc occurrerunt, digniora seligens libellum istum concinnaui.

Eum nunc ad te cum omni nostra opera deferro. Bene vale. Lutetiae Parisiorum Kal. Octobrib.

M. D. LVII.

B. BRIS

B. BRISSONII SELE-
CTARVM EX IVRE CIVILI
ANTIQUITATVM
LIB. IIII.

*

*Qualiter accipienda sit possessionis definitio à Iauo-
leno tradita in l. quæstio. D. de verb. sign. CAP. I.*

BSCURVM est, quid hæc Iauoleni
verba significant: *Possessio ab agro
iuris proprietate distat. Quidquid
enim adprehendimus, cuius proprie-
tas ad nos non pertinet, nec pertinere
potest, hoc possessionem appellamus.*

Atq; exercuit hic locus clarissimos
nostræ ætatis Iureconsultos, quo-
rum alij à xij. Tabul. rem inani con-
iectura repetentes, alij ad loca sacra, quæ extra commercium
posita hac definitione concludi non possunt, referentes, lon-
ge à Iauoleni mente aberrant. Mihi valdè semper Gerardi
Pererij Tholosani professoris sententia placuit, qui cùm in eo
errare atque labi ceteros animaduertisset, quòd quæ de re
ipsa & corpore à Iauoleno dicuntur, ea ad detentionem rei
transferunt, primus, quod sciam, animum aduertit ad cogi-
tandum, num aliqua antiquitus prædia fuerint, in quæ defi-
nitio illa caderet. Etenim Iauoleno trium harum appellatio-
num, Ager, Possessio, Fundus, differentiam exequenti pro-
positum fuit docere corpus id, cuius plenum vsum habemus,
proprietatem non habemus, nec habere possumus, possessio-
nem appellari. Quo in genere prouincialia, tributaria, stipen-
diariaq;, item vectigalia prædia pono. Cuius rei demonstnan-
dæ initium paulò altius repetam necesse est. Lege belli ca-
pientium fiunt, quæ ab hostibus capiuntur. Proinde bello
subactarum prouinciarum agri publici populi Rom. fiebant.
l. si captiuus. §. j. D. de capti. Liuius lib. iij. ad fi. Agrum de quo
ambig

ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisq; Coriolis publicum populi Roma. factum. Cicer. v. orat. in Verr. Perpaucæ Siciliae ciuitates bello à maioribus nostris subactæ sunt, quarum cum esset ager publicus populi Rom. factus, tamen illis est redditus. Seldenim ex hoste captos agros, Romani, vt eodem loco Cicero, & Siculus Flaccus in lib. de Condition. agror. & Hygen. in lib. de Limiti. demonstrant, alios in victorem populum partiebantur, alios per quæstores, laterculis limitibusq; actis diuisos vendebāt, alios militibus in præmium adsignabant, alios per censores locabant, alijs certum vectigal imponebant, quod stipendiarium dicebatur. Huiusmodi, quæ tributum quotannis populo pendebant, prædia, tributaria stipendiariaq; dicebantur: quorum dominium ad populum Roman. plenissimum verò fruendi ius ad prouinciales ipsos possessores pertinuisse Theophilus bene sentit in §. per traditionem. Instit. de rer. diuision. Erant & vectigales agri ciuitatum ac municipiorum, quos vel ad tempus, vel in perpetuum municipes locabant, dominio apud se manente, solum fruendi ius in conductorem transferentes, vt ex l. si finita. §. si de vectigalibus. D. de dam. inf. & l. si domus. §. ult. de leg. lib. j. & l. j. D. si ager vectigal. perspicue liquet: Quo posito, vel tunc tacente, ad ea prædia possessionis appellationem pertinere, eoq; lauolenum respexisse satis intellegitur. Ea enim eorum prædiorum condicio erat, vt eorum prouinciales neq; essent, neque esse possent ex iure Quiritum domini: sed ea in bonis tantum haberent, τὴν ἐν αὐτοῖς κτήμασιν, vt Theophili verbis vtar, *χρῆσιν καὶ ἐπικρασίαν ἐν πλοῦσι τῶν καθ' ἑαυτὸν ἔχοντες, ὡς ἀνεκδοτὰ μεταφύροντα καὶ κληρονόμοις παρατίμηναι.* Proprietas quidem idcirco ad prouinciales non pertinebat, quod ea in suum dominium populus victor redegisset: pertinere verò idcirco non poterat, quia nec mancipatione abalienari ea, nec vsucapi, cum iuris Italici non essent, poterant: quibus modis legitimum & ex iure Quiritum dominium contingebat. Quod Iustinian. in l. vii. C. de vsucap. transf. & in Instit. tit. de vsucapio. in prin. & in §. per traditionem. de rer. diuif. strictim attingit. Ex quo sequitur conuenienter lauoleni definitioni ea prædia possessiones appellari posse. Cui interpretationi mirifice consentit eiusdem verbi à Festo lib. xiiij. & Isidoro

doro lib. xv. Etymolog. cap. xiiij. tradita definitio, quæ ita habet: Possessiones appellantur agri latè patentes publici priuatiq; , qui non mancipatione, sed vsu tenebantur: id est, vt ego interpretor, quorum ex iure Quiritum domini non sunt qui possident, sed vsum detentionemq; habent.

Extraordinariæ executiones olim quanam appellarentur.

CAP. II.

RDINARIÆ, extraordinariæq; cognitiones vt accipiendæ sint, satis iam ex eorum qui de iure ciuili recta sentiunt, Commentarijs innotescit. Extraordinariæ executiones quam significationē habeant, adhuc in obscuro positum, nec cuiusquam interpretatione patefactum puto. Duobus verò modis suas iudiciumue à se datorum sententias magistratus exequabantur. Interdum enim iudicem arbitrumue in eam rem dabant. l. à diuo. §. si post. & §. sed si emptor. & §. sic quoque iudices. D. de re iudic. l. si prator. D. de iudic. Idq; rectè atque ordine fiebat. Nonnumquam verò viatorem, apparitoremq; vice arbitri ad iudicari, vel decreti sui vel præcepti executionem dabant. l. vlt. D. de iudic. Eaq; extra ordinem fieri executio dicebatur, quemadmodum demonstrat l. si pignora. D. de euis. his verbis: *Si pignora ueneant per apparitores Prætoris extra ordinem sententiam exequentes.* l. vlt. §. si quis. D. quod met. caus. in qua extra ordinem exactum dicitur, quod apparitore præsidis interueniente cognitione iudicis nulla habita exactum fuerat, quod ciuilitè per iudicem peti debebat. Sic & in l. iij. D. ne vis fiat ci, qui in poss. extra ordinem exequi decretum suum Prætores dicuntur, quod ipsimet iure suæ potestatis, ministrorum manu exequuntur. Nam ordinario iure interdicto res expeditur: vt euenit & in specie l. j. §. nec solum. D. si vent. nom. mul. in poss. Quemadmodum igitur ordinaria cognitio tum appellabatur, cum ex formula apud iudices datos causa agebatur, & extraordinaria verò cum ipsi magistratus notionem adhibebant suam: ita & quod iudicibus datis, actionibus interdictisq; redditis exequabantur, ordine exequi: quod verò viribus imperij sui, per apparitores, & si res posceret, manu militari exequabantur, extra ordinem exequi dicebantur.

bantur. Illa etiam prætoria erant iurisdictionis tuendæ remedia, pignoris capio, multæ dictio, corporis retentio ac coercitio. l. j. §. ex hoc rescripto. in fi. D. de vent. in sp. §. quibus. Instit. de satisf. tut. l. iij. §. j. D. de damno infect. l. cum eo. in fi. D. ad legem Iul. pecul.

Quæ sint sollemnia munera in l. cum plures. §. cum tutor. D. de admin. tut.

CAP. III.

TUTOR in re pupilli administranda, boni & attententi patrisfam. officio fungi, ac proinde minimè necessarijs sumptibus abstinere debet. Minervæ tamen & *Διακρυα* præceptoribus pro facultate patrimonij & dignitate natalium constituere, sed & sollemnia munera parentibus cognatisq; mittere cum posse lex admittit. l. cum plures. §. cum tutor. D. de admin. tut. in qua merito dubitatur, quænam ea sint sollemnia munera. Utique enim nuptialia, quod prima fronte quis diceret, intelligenda non sunt: quæ de pupilli bonis mittere tutor prohibetur, cum perquam necessaria non sit ista muneratio. l. tutor secundum. §. ult. D. de adm. tut. l. j. §. præterea. D. de tutel. & rat. dist. Magis est autem, ut sollemnia secundum Varronis, Fæsti, & Sertuij interpretationem anniuersaria accipiamus, eaq; munera significari dicamus, quæ quotannis more recepto sibi inuicem cognati natali cuiusq; die missitabant. Suadet hoc Martialis versus lib. ix. Epig. qui ita habet,

Chara claret sollemne tibi cognatio munus.

Et aliàs:

*Luce propinquorum qua plurima mittitur ales,
Dum Stelle turdos, dum tibi Flacce paro.*

Tertullian. in lib. de Idololatria. Etiam strenæ captandæ, & septimontium, & bruma, & charæ cognitionis honoraria exigenda omnia. Atque hoc nomine à Martiale Clytus quidam notatur, qui sæpius vno in anno natalem suum, munera à cognatis, amicisq; captans, celebrabat. Iam Saturnalium ferijs muneribus sese Roman. inuitasse ex Macr. lib. j. cap. vij. & Martiale lib. iij. vij. & x. Epig. alijsq; ita in promptu est, ut in eo probando longior sumi oratio non debeat.

Illicit

Illicitarum olim mercium exempla. CAP. VIII.

ILICITAS aliquas merces olim fuisse non nostri tantum consulti in l. cotem. §. illicitarum. D. de public. & l. j. D. de his quæ vt indig. & l. illicitas. §. illicita. D. de off. præsid. probant, sed & Tertullianus in lib. v. aduersus Marcionem his verbis: Quamobrem Pontice nauclere si nunquam fertiuas merces vel illicitas in acutos tuas recepisti. Eiusmodi verò mercium exempla ex posteriorum Imperatorum constitutionibus in medio posita sunt. Nec enim ignotæ sunt Valentina. & Theod. constitutiones, quibus purpuræ distrahende, & ferici à Barbaris comparandi, priuatis potestatem auferunt. l. j. & ij. C. quæ res vendi non poss. l. j. de vestib. holofer. lib. xi. C. Equè patet, vinum, oleum, loricas, scuta, arcus, sagittas, gladios, spathas, vel alterius cuiuscumque generis arma ad Barbaros transferre non licere. l. j. & ij. C. quæ res export. non poss. Salis quoque commercium præter salinarum conductores alijs omnibus lege prohibetur. l. si quis sinei. C. de vestig. & commiss. Armorum denique mercimonium priuatis à Iustiniano interdicitur in Nouell. de armis. Verum hæc exempla ex eorum qui longo post Iureconsultos interuallo secuti sunt, principum constitutionibus sumpta, antiquioribus Iureconsultorum scriptis accommodari posse non videbuntur, nisi earumdem ferè rerum omnium quas recensui iam olim commercium cum Barbaris interdictum fuisse doctero. Constat certè ex ipsamet l. cotem. D. de publican. non licuisse ferrum, frumentum, sales, cotem item subigendo ferro necessariam, hostibus venundari. Sed nec equum militarem extra prouinciã duci concessum fuisse declarat l. officium. §. j. D. de re milit. Cotès verò Creticas dumtaxat primùm notas oleo ferri aciem excitantes: postea verò etiam aquarias cotes Italiam dedisse linæ vice ferro imperantes Plinius lib. xvij. cap. xxvij. & lib. xxxvj. ca. xxij. scribit. Hinc Cretæ Cororiæ in l. Cæsar. D. de publica. Atque ex his eadem opera illustrabitur hinc de litorib. & itiner. cust. lib. xij. C. in qua mercès illicitas ad Barbaros transferri Imp. vetant.

De

De agrorum formis, & earum æneis tabulis. CAP. V.

QVI tabulam æneam legis, formamque agrorum continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, lege Julia peculatus tenetur. Verba hæc sunt Vlpiani in l. qui tabulam. D. ad legem lul. pecul. Quæ ut intelligantur, admonendi sumus agrorum adsignatorum, limitatorumque, id est, qui limitibus institutis per centurias diuisi erant, formas modum cuiusque centuriæ ac limitum completentes, æneis tabulis ad æternitatem fixis tollendæ in posterum omnis controuersiæ causa inscribi consueuisse. Hoc Sicul. Flacc. lib. j. de Condi. agror. docet. Nominibus, ait, agrorum diuisorum; qui institutis limitibus diuisi sunt, & formæ varias appellationes accipiunt. Quidam arboreas finales, alij in venis, alij in membris scripserunt: Et quamuis vna res sit forma, alij dicunt perticam, alij centuriationem, alij metationem, alij limitationem, alij cancellationem, alij typon, quod ut supra diximus, vna res est forma. Quidam formas, quarum mentio habita est, in ære sculpsērunt; id est, in æneis tabulis scripserunt. Et alio loco: Horum etiam agrorum qui ex vicinis populis sumpti sunt, proprias factas esse formas, id est, suis quamque limitibus regionem diuisam. Nam in his æneis tabulis totam diuisionis & adsignationis rationem perscribebant: verbi gratia, Datum adsignatum illi tantum. Redditum, commutatum pro suo, Redditum veteri possessori: quorum notæ quædam apud Valer. Probum conspiciuntur. Hoc idem Siculus ostendit, his verbis: Comperimus verò in aliquibus regionibus & pascua & siluas adsignatas esse, adscriptumque in formis ita. Illi & illi tot siluas & pascua, iugera tot. Hygen. lib. j. de Limitib. Omnes significationes, ait, & formas æneis tabulis inscribemus. Data, adsignata, concessa, excepta, reddita, commutata pro suo veteri possessori, & quæcunque alia inscriptio singularum litterarum fuerit. Idem lib. ij. Nuper enim quidam euocatus Augusti cum in Pannonia agros veteres ex voluntate & liberalitate Imp. Traiani adsignaret in ære, id est in formis, non tantum modum quem adsignabat adscripsit, aut notauit, sed & extremam lineam vniuscuiusque modi comprehendit. Idem alio loco: Nam & alia præfectura aliter con-

ccffi

cessi sunt limites, vt habeant in æris inscriptionibus inter limitem nouum & veterem iugera fortè hex. Aggen, Vrbicus Frontini interpres. Ex modo, ait, illo, qui ære scriptura continetur, forma liquebit, etiã si dominus aliquid vendidisset. Sic accipiendum erit quod iidem auctores in controuersijs æs respici scribunt. Ex his enim tabulis controuersia de agrorum modo finibusq; decidebatur. Ceterum diuisorum dumtaxat, atque adsignatorum agrorum formæ in tabulas referebantur: in occupatorijs agris, id est, quos pulsus veteribus possessoribus victor populus occuparat, nullum æs, nullam formam fuisse, quæ publicæ fidei possessoribus testimonium redderet, idem Siculus tradit.

De legibus agrorum.

CAP. VI.

PRIVSQVAM ab agrorum sermone, in quo superioris capituli oratio versata est, discedam, etiam illud adnotabo, leges quasdam agris dici solitas: quod & ad intelligentiam l. j. §. vt. D. de aqua & aq. pluui. pertinet. Dicebantur verò hæc leges priuatis quidem agris à patribus, qui eos constituebant: adsignatis autem vel colonicis, ab his qui veteranos coloniasq; ex lege deducebant. Hygen. lib. ij. de Limitib. cum de adsignatis agris agit. Hi agri, ait, leges accipiunt ab his, qui veteranos deducunt: & ita propriam obseruationem eorum lex data præstat in his terris. Siculus Flacc. in lib. de Conditio. agr. Auctores, ait, adsignationis, diuisionisq; leges quasdam colonis describunt, vt qui agri delubris sepulchrisue publicis, qui solis itineris vi actus, ambitus ductusq; aquarum, qui publicis vtilitatibus seruiert, ad id usq; tempus, quo agri diuisiones fierent, in eadem conditione essent qua antè fuerant. Sic & Frontinus omnes limites secundum legem colonicam itineri publico seruire debere scripsit. Atque ita legem interpretari in d. l. qui tabulam. D. ad legem lul. pecul. nihil prohibet.

De legibus Iulij iudiciorum.

CAP. VII.

VÆ seruntur iudicariæ Iulij leges. Priuatorum iudiciorum vna: altera publicorum. Illa totam, priuatorum iudiciorum formam, rationem, ac regulam complectebatur, vel ipso Gellio teste, cuius ipsamet

ipsamet verba ex lib. xiii. cap. ij. posui. Atque in rerum quidem diffusionibus, comprehenditionibus, & alijs quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Iulia & ex Sabini Massurij, & ex quorundam aliorum Iurisprætorū Commentarijs commōiti & adminiculati sumus. Eius legis ex his quæ extant Antiquitatis reliquijs, tria capita norasse mihi videor: vnum, quò cauebatur, ne minor xx. annis iudicare cogeretur: quod in l. cum lege. D. de recept. qui arbitr. positum est. Alterum, quò vetabatur iudex eius rei de qua iudex erat, arbitrium recipere, in'ue se compromitti iubere: quod æquè relatum est in l. sed si in' seruum. §. si quis iudex. D. de recept. qui arbitr. Tertij, quod de ijs qui se iurisdictioni alicuius subijciunt, scriptum erat, verba quædam Vlpian. exponit in l. ij. D. de iudic. Ad eundem modum lege Iulia publicorum forma, meo quidem iudicio, publicorum iudiciorum exercendorum præscribatur. Proferam argumenti causa, quæ in iure ciuili ex hæc ipsa lege descendentiã continentur. Id autem ea lege cautum fuisse traditur, ne eodem tempore de duobus reis quis quereretur, nisi suarum iniuriarum causa. l. hos accusare. §. lege. D. de accusatio. Eadem lege continebatur, vt locum, in quo delictum admissum esset, & personam cum qua admissum diceretur, & mensẽ designarent qui reos deferebant. l. libellorum. D. de accusatio. Hac etiam lege contra adgnatos & adfines testimonium dicere inuitum neminem cogi Paulus ait in l. Iurisconsultus. D. de gradib. & adf. Cuius capitis plenius idẽ in l. iij. D. de testib. sententiam. exponit. *Lege,* inquit, *Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuntietur, vt testimonium litis dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosque qui priore gradu sint. Item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentium, viri, vxoris, item patroni, patronæ, & vt ne patroni, patronæ aduersus liberos, neque liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere.* Quò referenda est l. ij. D. de accusatio. cuius in Pand. Flor. verba transposita faciliè à quouis restituentur. Ad hæc lege Iulia publicorum comprehensum accepimus, vt ne reus qui accusatori publico iudicio ideo præscribat, quò dicat se eodem crimine ab alio accusatum & absolutum fuisse, prius accusetur, quàm de prioris accusat

accusatoris præuacatione confiterit, & pronuntiatum fuerit. l. ij. D. de præuacatorib. Planè eùm in priore accusatione præuacatio accusatori obijciebatur legem voluisse, vt reus antè perageretur, tunc de præuacatione quæreretur, Papius lib. iij. Epistol. ad Minutia. auctor est. Videlicet quia optimè ex accusatione ipsa accusatoris fides æstimaretur. Erat & illud in ea lege, vt si seruus capitali crimine postularetur, sisti eum vel ab extraneo satisfactò promitteretur. Quòd si non defenderetur, in vincula publica conijceretur, vt ex vinculis causam diceret. l. ij. D. de custod. reo. Reum quoque vel accusatorem qui domum iudicis ingrediatur, per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus committere, & centum aureis multari Modestinus adnotat in l. j. in fi. D. ad legem Iul. de amb. Enimuero quod Imper. Alexand. rescripsit, Reos capitalium criminum absentes per procuratores defendi legibus iudiciorum publicorum permitti l. iij. C. de accusatio. non tam ad legem Iuliam, quàm ad omnes speciales publicorum criminum leges videtur pertinere.

De itinerum per lapides dimetiendorum ratione, & leuga Francica.

CAP. VIII.

IRITVM est, Romanos itinerum spatia miliaribus & lapidibus dimensos fuisse. Pleni sunt exemplorum libri, quibus congrendis opera, litterisq; non abutar. Si quis tamen eius rei probationem ex libris nostris desideret, in promptu sunt l. j. §. initio. D. de offic. præf. vrb. l. propter litem. §. vlt. D. de excus. tut. §. qui excusare. Instit. eod. Apparet autem ex d. §. initio. lapidem & miliarium pro eodem dici. Et miliarium à mille passuum numero dictum nemo ignorat. Lapidis in eadem significatione vnde manarit appellatio, hoc est quod explicare studeo. Quod mihi antea obscurum Plutarchus in Gracchis patefecit, à quo didici singulis miliarijs, auctore Tiberio Graccho, lapideas columnas spatiorum signa inscripta habentes positas fuisse. Vnde lapidibus itinerum quoque dimensionem fieri in vsum venit. Verba Plutarchi sunt hæc: πρὸς δὲ τούτους διαμετρήσας, καὶ μίλιον ὅσον πᾶσι. τὸ δὲ μίλιον ὅσα τῶν ὁδῶν ὄλεθρον ἀπέδ' ἔχοντες λίθινος σημεῖα τῶν μέτρων κατέστησαν. ἄλλος δὲ

P ΛΙΘΟΣ

λίθους ἑλαττοῦ ἀπὸ χονδρῆς ἀλίθων ἑκατέρωθεν τῶν ἑδῶν διήθηται. ὡς εἰς ἄφελος τοῖς ἱπποῖς ἔχουσιν ἐπιβάσαν ἐπ' αὐτῶν ἀνεβαλὶος μὴ δευράσις. Hoc & Quintil.lib.iii.j.cap.vlt.indicat.Refcitit quoque (de partitione loquitur) audientem certo singularū partium sine, non aliter quàm facientibus iter multum detrahunt fatigationis notata in scriptis lapidibus spatia. Boëthius etiam lib.iii.Geometr.lapides quosdam, quos appellat Curforios antiquitas, in scriptos fuisse ait, quibus itinera discriminentur. Nec præteribo venisse aliquando in manus meas vetustum Canonum pœnitentialium, quos vocant, librum, ex cuius præfatione hæc verba excerpfi. Quisnam hominum erit, qui sibi manendum existimet in itinere, cum viderit miliaria lapidea litteris plena viam docere? Sed hoc ipsum illustrius fiet eius monumenti, quod Thelesæ extat, in scriptione relata, quæ ita habet: VIAM FECEI AB REGIO AD CAPVAM, ET IN EA VIA PONTES OMNES MILIARIOS TABELLARIOS QVE POSEIVEI, HINCE SVNT NOVCERIAM MEILIA LI. &c. Hic illud excessus loco subiungam, vt Romanos miliaribus, ita & Francos leugis iam ab vltima antiquitate metiri, esseq; hoc vocabulum mere Francicum. Vt ex Paulo Vvarnefrido lib.xv.appendicis ad Eutrop.& Hieronymo in Iohalem, & ex legibus, quas Theodoricus rex Francorum Baiuuaris conscripsit, & ex his fragmentis, quæ ex Isidoro alijsq; innotatis in libello variorum auctorum de Limitibus congesta sunt, comprobatur.

Quænam in iure dominij impetrando olim forma seruaretur.

CAP. IX.

CREDITORES, qui pignus acceperant, cuius facilis & expedita distractio non esset, debitoribus in solutione cessantibus, vt id sibi iure dominij possidere liceret, à principe plerumque impetrasse in iure civili satis est cognitum. Eleganter. D.de pign.actio. l.si is qui in aliena. §. vlt. D.de acquir.rer.do.tit.de iure dom. impet. C. Sed ea in re quænam sollempnia seruarentur, non satis liquet, eoq; obscurior est l.j. C.de iure dom. impetr. in qua huiusmodi sollempnium mentio habetur. Ego de eo quod
profer

proferam, hoc tantum habeo, pignus primum à creditore proferri venaleque; proponi solitum. Eius si emptor non inueniretur, vel minus idoneus inueniretur, tunc à principe creditor, ut sibi iure dominij tenere habereque; liceret, postulabat. Quo facto debitori anni spatium indulgebatur, intra quod oblato debito pignus luere ac reuocare posset: post eum annum lapsum deinceps creditor ex rescripto principis pro domino pignus possidebat. Quod nisi vnius Iustiniani testimonio cognitum esset, id ipsum vetustas ut alia multa obliuione obruisset. Verba Iustiniani ex l.vlt. C. de iure domin. impetr. hic adscripsi. Igitur in pignoribus, quæ iure dominij possidere aliquis cupiebat, proscriptio publica & annus luitionis antiquitus introducti sunt. Pignus autem publicè proscriptum neque vidimus, neque nisi tantummodo ex librorum recitatione audiuius. Hinc autem interpretatio d.l. si is qui in aliena. §. vlt. peterur, in qua ita est. Quæ cum ita sint, & cum ex principis auctoritate creditor ut proprium agrum tenere cœperit, iure dominij intra constitutum luendi tempus pignoris causa vertitur: constitutum tempus anni intellige, qui ad luendum pignus debitori concedebatur.

De plus petentibus.

CAP. X.

FOS, qui plus petebant, causa olim cecidisse Ciceronis ex lib. j. de Orator. verbis confirmari solet. Sunt & alia præterea de ea re loca notanda, quæ hic congepsi. Idem Cicero pro Q. Rosc. Com. Pecunia tibi debebatur certa, quæ nunc petitur per iudicem, in qua legitimæ partis sponsio facta est. Hic tu si amplius h. s. nummo petisti, quàm tibi debitum esset, causam perdidisti. Sueton. in Claudio cap. xiiij. Nam & ijs qui apud priuatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones. Paulus lib. ij. Sentent. tit. vlt. Quotiens, ait, de modo quartæ retinendæ quartitur, propter periculum plus petendi officio iudicis omnibus æstimatis quarta faciendæ est, quæ apud heredem maneat. Idem lib. ij. Sentent. tit. v. Compensatio debiti ex pari specie & causa dispari admittitur. Veluti si tibi pecuniam debeam, & tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum, aut cetera huiusmodi, licet ex diuerso contractu coin-

penfare vel deducere debuit, si totum petat plus petendo, causa cadet. Hoc etiam plus petitionis periculum à Maiora. in Nouell. tit. j. perstringitur. Denique eius aperta relicta sunt vestigia in l. j. D. de interrogat. in iu. fac. paulo verò obscuriora in l. si pater. D. de solutionib.

De statutis, imaginibusq; principum.

CAP. XI.

QUAM V A M fuerint honorum diuinorum auidi Rom. principes, multa eorum dicta factaq; declarant, vt cetera omittam, vel in statutis suis imaginibusq; tuendis quantum studij posuerint, ex eorum constitutionibus, fideq; historica æstimemus. Eas certè in militaribus signis, vt præsentia numina coli, arasq; etiamnum in castris eis poni solitas, ex Tacito lib. xiiij. & Veget. lib. ij. cap. v. & vj. constat. In vrbe verò tantæ religioni ac venerationi habitas æquè constat, non modò vt extrahere, rapere, violare eos, qui ad eas confugissent, eàsue prætulissent, sed ne conflare quidem eas ac vendere sine capitis periculo liceret. Hoc enim in maiestatis crimen, iudiciumq; vocari voluère, si eorum statua imagòue consecrata venisset. Qui statuas. D. ad legem Iul. maiest. Dixi, consecrata. Etenim non videri contra maiestatem fieri ob imagines Cæsaris nondum consecrata s venditas Scuerus & Antoninus rescripserunt. Non contrahit, in fin. D. ad legem Iul. maiest. Sed & illud temperamentum additum est, vt quamquam specialiter & per se venire statuarum principum non possent, domus tamen vel horti, vel prædij venditioni sine discrimine accederent. arg. l. in modicis. D. de contr. empt. Quod tamen dubitatione primùm non caruit. Etenim Falanio Equiti Rom. ab accusatore obiectum Corn. Tac. lib. j. narrat, quòd venditis hortis statuam Augusti simul mancipasset; quamquam is Tiberij rescripto periculum effugit, quo non ideo contra religiones fieri Coss. rescripsit, quòd effigies Augusti, vt alia numinum simulachra venditionibus hortorum vel domuum accederent. Hisdem quoque temporibus L. Ennium Equitem Ro. maiestatis postulatum idem auctor lib. iij. rettulit, quòd effigiem principis promiscuum ad vsu argenti vertisset. Quem tamen inter reos recipi Atticio Capitone Iuseconsulto contra consentè Tiberius vetuit. Pla-

nè eo imperante in iudicium adductum quemdam, maiestatisq; accusatum Suetonius cap. lviij. Tiberij prodidit, quòd statuæ Augusti caput dempsisset, vt alterius imponeret: damnatoq; eo, hoc genus calumniæ paulatim eò processisse, vt hæc quoque capitalia essent, circa Augusti simulacrum feruunt cæcidisse, vestem mutasse, nummo vel anulo effigiem impressam latinæ aut Iupanari intulisse. Vnde Seneca libro tertio de Benef. narrat, Tiberio imperante Prætorium quemdam virum in anulo insculptam Cæsaris imaginem habentem, cum matellam sumpsisset, maiestatis postulatum, quòd imaginem obscœnis admouisset. Ceterum cum improbi passim homines imaginibus Cæsaris sine causa prælatis staturisq; adprehensis inuidiam aduersarij concitarent, Senatuf. consulto prohibitum fuit, ne quis in alterius iniuriam ad statuas principum confugeret, imaginisue eorum portaret: qui secus faceret, in vincula publica mitteretur. l. senatusconsulto. D. de iniur. l. capitalium. §. ad statuas. D. de pœn.

De viarum curatoribus.

CAP. XII.

INTERDICTVM quod de via publica proponitur, ad vias tantum rusticas, non etiam ad vrbes cas pertinere, Vlpian. docens, hanc rationem subiicit. Harum enim cura pertinet ad magistratus. l. ij. §. hoc interdictum. D. ne quid in loco pub. verum, ad quos magistratus, tractandum est. Nam & eo Venuleij locus explicabitur, in quo, Nouam cloacam facere eum demum concedere debere ait, cui publicarum viarum cura sit. l. vlt. D. de cloac. Curam autem viarum ad Ædilium officium pertinuisse, vel edictum Ædilicium in Pandectis relatum docet: quòd edicebatur, ne quis animal aliquod quâ vulgo iter fieret, irâ haberet, vt nocere cuiquâ damnum dare possit. l. hi enim. l. quâ vulgo. D. de ædlic. ed. Comprobatur & eo quod aliàs legitur, lectos quòd in via positi essent, Ædilem concidisse. l. lectos. D. de pericul. & com. Manifestius verò lege Papiniani Græca, quæ sub tit. de via publ. posita est, id ipsum ostenditur, ex eoq; quod Dion lib. lvij. & Tranquill. in Vespasian. cap. v. narrat, Caij Caligulæ iussu Flauij Vespasiani Ædilitatem gerentis. vestem luto oppletam ac respersam, propter curam

verrendis vijs non adhibitam, quarum ad eum ex officio purgatio pertinebat. Erant & viarum curatores, quorum Paul. lib. v. Sentent. tit. vj. meminit: qui composito nomine Viocuri dicebantur, quod vocabulum apud Varro. lib. iij. de lingua Lat. reperitur. Planè à P. Victore curatores duo vnicuiq; vr-
bis regioni assignantur. Atque inter noua officia ab Augusto excogitata etiam viarum curationem Sueton. in eius vita ca. xxxvij. numerat. Capitolinusq; his curatoribus potestatem à M. Antonino philosopho datam memorat, vti punirent quos videretur, aut puniendos ad præfectum vrbi remitterent. Antea quoq; Quattuoruiros, qui viarum curam gererent, in Republ. constitutos Pompon. in Lij. §. deinde cùm esset. D. de orig. iur. scribit. Hi sunt qui à Dio. lib. liij. ἐκαστος τῶν τετρακταρίων ἀρχόντων ἀπὸ τῆς πόλεως ἀποκαλεῖται ἀρχόντων appellatur. De quibus & illæ Antiquitatis inscriptiones accipiendæ sunt, quæ Urbini & Tiburi ex-
tant, in quæ IIII. Vir. viar. curan. fit mentio. Sed & Quæstoribus viarum sternendarum muniendarumq; curam mandam fuisse inuenio. Hoc Tranquill. in Claud. cap. xxij. demonstrat. Collegio, ait, Quæstorum pro stratura viarum gladiatorum munus iniunxit. Augustum denique idem auctor scribit spatium vr-
bis in regiones vicosq; diuisisse, instituisseq; vt illas annui magistratus sortitò tuerentur, has magistri è plebe vicinæ cuiusque electi, quos Vicomagistros P. Victor vocat.

De decurionibus.

CAP. XIII.

MVLTA de decurionibus antiquitatis studiosis non ignoranda libris nostris continentur. Ea quàm potero breuissimè complectar. Decuriones publici consilij causa, quod & origo nominis ab Vlpian. in l. pupillus. §. decuriones. D. de verbor. significat. exposita indicat, in municipijs colonijsq; conscribebantur: erantq; suæ curiæ quasi Senatores. l. omnes. C. de decurionib. lib. x. vnde & Βουλευταὶ Græcis appellantur. Ex his magistratus, id est Duumviri, Ædiles, & vt in aliquibus municipijs, Dictatores, prætoresq; creabantur. Nec vero alijs quàm qui ex ordine decurionū essent, honores municipiorum mādabantur. l. honores. §. penult. D. de decurionib. Per eosdem omnia ciuitatum mu-

ncta

nera explicabantur. Nam & pecuniam publicam tractabant, erogandam decernebant, annona uti ciuitati superesset, providebant, curatoresq; frumenti, olei comparandi, vel operum publicorum, aut alterius negotij Reip. causa, nec non legatos, & syndicos, & tutores periculo suo constituiebant: tributa quoque, census, legata Reipub. relicta eorum vigilantia ac sollicitudine exigebantur, omniumq; in vniuersum, quæ ciuitatis administrationem respicerent, eis onus imponebatur. l. ij. §. j. cum sequen. l. non debere. l. libertus. §. exigendi. l. Lucius. & l. vlti. §. Imperatores. D. ad municipal. l. ex facto. D. de negot. gest. l. decuriones. C. de admin. rer. ad ciuit. pert. Atque ita curiæ nexibus obstricti erant, ut militia eis, l. ne quis officialium. l. quamuis. l. si quis decurio. C. de decurionib. lib. x. & vectigalium publicorum, alienarumq; quarumlibet rerum conductione, procurationeq; interdiceretur. l. ij. §. j. D. de admin. rer. ad ciuit. pert. l. spurij. §. decurio. D. de decurionib. l. curialis. C. loca. videlicet ne alienorum negotiorum cura à suo munere auocarentur. Quæ omnia ex Imp. constitutionibus descendunt. Nam de vectigalibus quidem, ut ne ea decurionibus per se vel per subiectam personam exercere liceret, ab Hadriano constitutum Xiphilin. ita scribit: *ἡ νόμος δέ τισι ἄλλα τὰ πολλὰ, ἢ ἵνα μὴ τις βουλευτὴς μὴ αὐτὸς μὴτε δι' ἑτέρου τίλλῃ τι μισθῶται.* Reliquorum auctores obscuro non sunt. Tot verò muneribus obnoxij decuriones cum essent, mirum videri non debet, si curiam quoad posset quisque defugeret, adeò ut pœnæ loco Christiani ab impijs principibus curijs addicerentur: quemadmodum Casiodor. Tripart. hist. lib. j. cap. ix. & lib. vj. cap. vij. & lib. vij. cap. vlt. testatur. Pro quibus tantis oneribus, decurionibus prærogatiua data fuit, ut à plebeijs in pœnis separarentur. Nam neque fustibus, neque quæstioni subijci, l. decuriones. C. ex quib. caus. infra. l. decuriones. C. de quæstionib. neque in metallum, vel in opus metalli damnari, vel furcæ figi, vel ad bestias, aut in opus publicum dari, vel viui exuri poterant: & si fortè huiusmodi sententiæ adfecti essent, auctoritate principis liberabantur. l. moris. §. istæ ferè. l. capitalium. §. & generaliter. D. de pœn. l. iij. D. de veteran. Et generaliter capite puniri eos Diuus Hadrianus prohibuit. l. diuus. D. de pœn. Quinimò ne leuiores quidem

quidem pœnæ ijs à præsidibus prouinciarum iure irrogabantur: sed si capitale quid admisissent, in carcerem dumtaxat eos diligentioris custodiæ causa recipere, victosq; custodire licebat: ac deinde de eorum pœna Imperatori scribendum erat, ut si relegandi extra prouinciam in insulam essent, vel alia pœna grauiore adficiendi, princeps ipse re cognita statueret. Quod & mandatis cauebatur. l. diui. §. ult. D. de pœn. l. si quis filio. §. eius. D. de iniusto rupt. l. j. §. j. D. quando appellan. sit. Atque hunc honorem non ipsorum tantum decurionum personæ, sed & parentibus liberisq; eorum habitum superioris loci declarant. Ad hæc ab extraordinarijs omnibus muneribus decuriones immunes erant. l. curiales. C. de decurionib. Quinetiam ne curiæ inopia ciuium desererentur, à Theodosio primum constitutum, à sequentibus deinde Imperatoribus confirmatum est, uti naturales filij curiæ oblati legitimi fierent, suorumq; heredum iura nanciscerentur. l. si quis. l. quoniam. C. de naturalib. liber. §. quibus connumerari. Institut. de heredit. quæ ab intest. Nou. quib. mod. natur. efficiant. sui.

Explicata l. abesse. D. ex quib. cau. maior. particula.

CAP. XIII.

PANDECTAS antiquitatis promptuarium merito quis appellet. Semper enim obseruatione dignum aliquid accurata earum lectio suppeditat. Quale illud est quod in l. abesse. D. ex quib. causis maior. legitur, abesse Reipubl. causa intelligi Tribunos militum & comites legatorum, qui ad ærarium delati, aut in commentarium principis delati sunt. Ex quo intelligimus comitum, eorumq; qui magistratibus vel proconsulibus aut legatis ministrabant, quibus è publico salaria præstabantur, nomina ad ærarium olim delata fuisse. Quod Senatusconsulti de curatoribus aquarum facti verba à Frontino libro secundo de Aquæductib. relata demonstrant. Ea sic habent: Quibus apparitoribus ex hoc Senatusconsulto curatoribus aquarum uti liceret, eos diebus x. proximis, quibus Senatusconsult. factum esset, ad ærarium deferrent: quiq; ita delati essent, ijs Prætores ærarij mercede cibaria quanta præfecti

fecti frumento danda dare, deferreque; solent, annua darent & attribuerent.

Expositum Tabernæ caseariae verbum in Aristonis responsō.

CAP. XV.

ARISTO Cerellio Vitali respondisse dicitur, non putare se ex taberna casearia fumum in superiora ædificia iure immitti posse, nisi eius rei seruitutem talem adinittat. l. sicuti. §. Aristo. D. si seruit. vindic. Immittendi enim fumi vtiliter cedi & constitui seruitutem non dubium est: sed eius in taberna casearia quis vsus fuerit, non assequetur, nisi qui ex antiquitate veterem caseorum fumigandorum morem repetierit. Quem Plinius lib. xj. cap. xlij. comprobat. At caprarum, ait, gregibus sua laus est in recenti maxime, augente gratiam fumo, qualis in ipsa vrbe conficitur cunctis præferendus. Martialis Xenijs:

*Non quemcumque locum, nec fumum caseus omnem:
Sed Velabrensẽm qui bibit, ille sapit.*

Credebantur autem gratioris & suauioris gustus esse casei fumo infuscati.

Coniunctam olim fuisse iuris diuini & humani scientiam.

CAP. XVI.

RIDICVLVM videtur nonnullis Iurisprudenciam rerum diuinarum & humanarum notitiam ab Vlpian. definiri, quod existiment rerum diuinarum cognitionem nihil cum iuris ciuilibus scientia commune habere. Atqui ex veteribus memorijs certissimum est, in vtriusque cognitionis facultate consultos pares fuisse, tenuisseque; & edocuisse eos quibus hostijs, quibus diebus, quo ritu, ad quæ templa sacra facienda essent, quæ sepulchrorum monumentorumque; iura, quæ iustorum funebrium sollempnia essent. Quæ ad ius publici & diuini referebantur omnia, cuius peritia æquè priscos prudentes atque humani iuris cognitione commendari video. Sic enim de Scæuola Valer. Max. lib. viij. cap. viij. Cum bene ac diu iura ciuium & ceremonias Deorum ordinasset. Idemque; Titum Manlium Torquatum iuris ciuilibus & factorum Pontificalium peritissimum

q lib. v.

idem auctor in Heliogabalo indicat: ἀγωνιδίτην δὲ ἢ τῶν ἑλευθερῶν τινὰ ἢ τῶν ἄλλων τῶν πλοσίων ἐκέλευεν, ἵνα καὶ σὺ τὸ-
 τω ἀνελίσκηται. προσκύνει τε αὐτὸς κάτωθεν τῆ μάστιγι καὶ χυ-
 σὸς, ὡσαύτε τις τῶν ταπεινοτάτων ἔσται. In certaminibus sacris
 etiam mastigophoros Pollux ponit ad fin.lib. iij. his verbis: ἐκ
 τῶν ἀνομαστικῶν ἀγώνων καὶ ὁ μαστιγισμὸς καὶ ὁ βραβύχῃ καὶ
 ὁ βραβύλα κοσμῶν, φασὶν ὁ Πλάτων. Σωφοῶν δὲ καὶ μαστιγοφόρων
 ποσὶ λίγα. Quin & Suidas ἀπὸ τῶν θυμίου βραβυλοφόρους τινὰς πρὸς
 ἑστῆσαν τῶν διατῶν fuisse tradit.

In horrea quæ res olim reconderentur. CAP. XVIII.

HORREA in vrbe Roma permulta fuisse ex Pub.
 Viçtoris de Region. vrb. Rom. libello intellegimus.
 Ea non frumentaria dumtaxat, quod vulgo credi-
 tur, sed & vinaria fuisse ostendit l. tabernam. D. de
 inst. & instr. Nec obscure significant Imp. qui vinum in hor-
 reis positum venisse narrant in l. ij. C. de peric. & com. quam-
 quam vini cellas frequentius apothecas appellari non me fu-
 git. Sed & mercium, instrumentorum, pignorum, rerumq;
 omnium mobilium custodia horrea attribuebantur. l. clavi-
 bus. D. de contrah. emptio. & l. heres absens. §. proinde. in fin.
 D. de iudic. l. vulgaris. §. certè si proponas. D. de furt. l. si quis
 ex argentarijs. D. de eden. l. pignus. C. de pignor. act. l. quæsi-
 tum. §. idem respondit. D. de instr. & instrum. In qua melius vt
 opinor, vulgati codices, quàm Pisani, scriptum habent, men-
 sas & ceteram suppellectilem in horrea patremfam. contulisse
 vt tutiore loco essent. Nam in hortis quemadmodum Floren-
 tinus codex habet, securioris custodia causa suppellectilem
 reclusam verisimile non est, cum auncenitatis tantum causa
 in hortis ædificia, furtis & ipsa obnoxia ponerentur. Ex con-
 trario verò horreis tutioris custodia gratia vt vel pretiosa
 quæque conderentur, præter superiores locos, etiam confir-
 mant l. Seix. §. pen. D. de instr. vel instr. leg. l. pediculis. §. idem
 cum quæreretur. D. de auro & arg. legat. & l. cui quæ Romæ.
 D. de legat. lib. iij. l. cum in plures. §. vt. D. locat. in tantum, vt
 pretiosissimam fortunatarum suarum partem in ea Romani re-
 ponerent. l. iij. §. effraçturæ. D. de offic. præf. vigil. Hinc illud
 in l. in ratione. ij. §. verum est. D. ad legem Falcid. Pondus æ-

genti, quod in horreis habeo. & in l. pediculis. §. item cum quaereretur. D. de auro arg. Argentum quod in domo vel intra horreum fuerit. Apuleius lib. iij. de Asino aur. Tunc horreum quoddam satis validis claustris obseptum, obsecratumq; quod medijs edibus constitutum, gazis Milonis fuerat refertum, securibus validis aggregsi diffundunt. Atque hac de causa effraeturæ periculo horrea subiacebant, quemadmodum ex d. §. effraeturæ. & ex l. j. & iij. C. loca. & l. dominus. D. eo. tit. liquido apparet.

Quod honori veteres ducebant morientium testamentis sibi aliquid relinqui.

CAP. XIX.

NESCIO, an hoc leuioris operæ videbitur, sed tamen quod ad commendationes morientium pertineat, non prætermittendum, veteres honori duxisse, si quantumlibet modicum sibi supremo morientium iudicio relinqueretur. Ex quo Ulpianus in l. iij. §. j. D. de legat. præst. Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est & liberis. Ceterum si seruo eorum fuerit adscriptum vel subiectæ eorum iuri personæ, non debetur. Nec enim quaerimus, cui adquiratur, sed cui honor habitus sit. Idem quoq; id testatur l. sed & si suscepit. §. sed etsi proponas. D. de iudic. Cicero pro Quintio: Moritur in Gallia, & moritur repente: heredem testamento reliquit hunc Quintium, ut ad quem summus maeror morte veniebat, ad eundem summus honor quoque perueniret. Idem pro Cæcinnæ: Vsum fructum omnium suorum bonorum Coponiæ legauit, ut frueretur vnâ cum filio. Magnus honor viri iucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. Quintilianus Maior in Declamatio. Institutus es primo loco heres. Non facio tibi istius honoris controyersiam. Valer. lib. vij. cap. vij. Consideremus, quæ testamenta aut rescissa sunt legitime facta, aut cum merito rescindi possent, rata manserunt: quæ ue ad alios, quàm qui expectabant, honorem hereditatis transtulerunt. Per contrarium autem iniuriosum atq; turpe putabatur amicorum parentumue testamento præteriri. Exheredationem certè filij, iniuriam Papinian. appellat in l. Papinianus. D. de inoffic. test. & propri loco Antonio Cicero obiicit, quod ex amicor

amicorum testamentis nullas accepisset hereditates.

De legis actionibus.

CAP. XX.

LEGIS actio quo sensu in Iureconsultorum libris accipienda sit, haud facile ex cuiusquam commentarijs intelligas. Nec enim probanda nonnullorum opinio est, qui legis actionem Boëthio auctore cessionem in iure interpretantur: cum secundum hanc sententiam, actionibus, emancipationibus, adoptionibus, manumissionibusq;, quas in legis actionibus veteres numerant, nomen ipsum accommodari non possit. Quamobrem rectius est dicere appellationem istam ad sollemnes ex lege descendentes actus pertinuisse, ut legis actio apud eos esse diceretur, apud quos huiusmodi sollemnitates peragi explicariq; poterant. Hoc ut planum faciam, simul etiam ostendam necesse est verbi *lege agere* significationem latius quam vulgo existimetur, manare: nec tantum ex veterum sermone lege actum cum actio instituebatur, sed & cum adoptio, emancipatio manumissioq; imperio magistratus fieret. De iudiciali plane persecutione Ciceronis loca quæ subieci intelligenda sunt. Veluti lib. j. de Orato. Agerent enim tecum lege primum Pythagorci omnes atque Democritici. Et alijs: Alter plus lege agendo quam quantum in xij. Tab. lex permiserat. Idem pro Cæcina: Omnes qui in eadem causa sunt, & lege agant, & ius suum persequantur. Eodem sensu iij. in Verr. oratio. lege agere in hereditatem: quo genere dicendi Valerius quoq; Max. lib. vij. tit. vij. & Plin. lib. vij. cap. v. vsi sunt. Sic & Gellius lib. xx. cap. ix. Cum lege agitur, inquit, & vindicæ contenduntur. Ac ne plura quæ sunt propè innumerabilia conseret, ex xij. Tab. compositas actiones, quas certas & sollemnes prudentes constituerunt, legis actiones, id est legitimas actiones appellatas, Pomp. auctor est in l. ij. D. de orig. iur. Generalius verò hoc verbum accipitur apud Ovidium in Fastis, & Macr. lib. j. Saturn. cap. xvj. cum fastos dies definiunt, quibus lege licet agi: & apud Festum lib. xvj. cum religiosis diebus nefas fuisse ait apud Prætorem lege agere, & apud Ciceron. iij. in Verr. orat. illo loco: Quis apud istum Prætorem Chelidonia inuita lege agere potuit? Sic & apud Varron. lib. iij. de lingua

Lat. Contrarij, ait, horum vocantur Nefasti, per quos dies fari Prætores nefas erat, Do, dico, addico. Itaque non potest agi, quod necesse est vti aliquo verbo, cum lege quid peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber. Ita lege agere & legitimo iudicio agere dixit Ulpian. in Institutio. fragment. tit. de tutel. Sed iam apertioribus testimonijs causæ iugulum prememus. Tacit. lib. xij. Diuus Augustus apud Equestres, qui Ægypto præfident, lege agi, decretaq; eorum perinde haberi iusserat, ac si Romani magistratus essent. Quæ verba nihil aliud significare nemo nisi stultus negabit, quam præfecto Ægypto datam esse, quemadmodum nostri auctores loquuntur, legis actionem: proindeq; apud eum manumissiones seruorum, emancipationes, adoptiones, & alias id genus sollempnitates fieri permissum. Sic enim in l. j. D. de offic. iurid. Alex. Ulpian. ratiocinatur: Adoptare quis apud iuridicum potest, quia data est ei legis actio. & in l. ij. §. vlt. cum l. seq. D. de offic. proconsul. Apud legatum verò proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet iurisdictionem talem: nec adoptare potest, omnino enim non est apud eum legis actio. Imper. Gordian. in l. j. C. de adoptio. Hi qui in aliena potestate sunt, iuxta ius civile non nisi apud eum, apud quem plena legis actio est, adoptari possunt. Modestin. in l. magistratum. D. de offic. tit. Magistratum, apud quem legis actio est, emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se posse, Neratij sententia est. Paulus lib. ij. Sentent. tit. xxvj. Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari & manumitti potest. Ex quibus apparet adoptiones, emancipationesq; in numero legis actionum habitas: quod & Iustinian. in Nouella lxxxj. scribit. Inde Vopiscus in Aureliano: Hoc igitur, inquit, quod Cocceius Nerua in Traiano adoptando, quod Ulpianus Traianus in Hadriano, quod Hadrianus in Antonino, & ceteri deinceps in proposita suggestionem fecerunt, iam in adrogando Aureliano, quem mihi vicarium iudicij tui auctoritate fecisti, censui esse referendum. Iube igitur vt lege agatur, sitq; Aurelianus heres sacrorum, nominis, & honorum, totiusq; iuris. Atque hinc veras l. nemo alieno. D. de regul. iur. sensus pendet, quæ hoc meo quidem iudicio significat, neminem alieno

alieno nomine legitimos actus explicare posse. Nec enim adoptari, emancipariue quis absens, nec per alium huiusmodi solemnitatem peragere poterat. l. post mortem. §. ult. D. de adoptionib. Sed nec alteri petere, alienumue ius in iudicium deducere in eo iure licebat. Per procuratores id fieri utilitatis causa tandem receptum est. Institut. de his, per quos agere poss. Cicer. pro Rosc. Comædo: Alteri nemo petit, nisi qui cognitor est factus. & Cornificius in lib. Rhetoric. ad Herenn. legem profert, quæ maiorem lx. annis, aut cui morbus causa esset, cognitorem dare permetteret. Potest & hinc intellegi, quod in l. Barbarius. D. de off. præf. scriptum est, Apud eum egerunt vel lege, vel quo alio iure.

De actis iudicialijs & notis.

CAP. XXI.

HOS, qui notis scribunt acta præsidum, Reipubl. causa non abesse definit Vlpian. in linter eos. D. ex quibus caus. maior. Vnde colligitur olim notis excipi solita acta, quæ apud præsides, magistratusq; habebantur, cum aliter non posset loquentium celeritatem manus adsequi. Quod Ammia. Marcell. lib. xiiij. verbis quæ subieci, comprobat. Proinde die funestis interrogationibus præstituto Imaginarius iudex Equitum resedit magister, adhibitis alijs iam quæ agenda essent doctis. Ei assistebant hinc inde notarij, quid quæsitum esset quidue responsum, cursim ad Cæsarem perferentes. Actorum autem, si quis quemadmodum ea olim conciperentur scire desideret, exëmpla habemus in l. proximè. D. de his, quæ in test. delent. in l. penult. D. de auctorit. tut. & in l. penult. D. ad legem Iul. de vi priua. & in Beatorum, quos vocant, passionibus libris. Ceterùm notis veteres in legibus, Senatufconsultis, edictis scribendis vsos vnicus Valerij Probi libellus abundè docet. Sunt & in hanc sententiam elegantes Manij in libris Astronom. versus, quibus Notarum compendia qui tenuerit, cum leges & iura pop. Rom. sciturum, & intra domesticos, ac priuatos parietes, qualiter cuique ius reddendum sit, in promptu habiturum significat.

Hic, ait, scriptor erit felix, cui littera verbum est,

Quisq; notis linguam superet, cursumq; loquens

Excip

*Excipiet, longas noua per compendia voces. Et mox,
Hinc etiam legum tabulas, & condita iura
Nouerit, atque notis leuibus pendentia uerba,
Et licitum sciet, & uetitum quæ pœna sequatur,
Perpetuus populi priuato in limine prætor.*

Erant & notarum pleni iuris ciuilibus libri, quarum varia ac subtili interpretatione cum multi in fraudem inducerentur, magnæ etiam iudicantibus, discantibusq; tenebræ offunderentur, nouitij eas Imperatores, quemadmodum Isidor. lib. j. Etymolog. cap. xxij. scribit, ex legum codicibus sustulere. Et sanè Iustinian. disertè prohibuit quicquam in suis libris notis scribi, ne qua malignis interpretibus, imperitiæ, uerborum euertendorum ansa præberetur. Testamenta autem notis scribi longè antè in paganorum causis improbatum fuerat: in militibus, quibus quoquomodo uellent, & quomodo possent testamenta facere, principum constitutionibus concessum fuerat, tunc tolerabatur, cum litteris perscribi testamenta sua angustia temporis passæ non erant. l. Lucius. D. de milit. testam. Itaque nec notis scriptæ tabulæ edicto, quo Prætor secundum tabulas bonorum possessionem defert, continebantur. l. sed cum patrono. in fin. D. de bono possess.

Explicatur l. vnica. C. de nudo iure Quiritum tollendo.

CAP. XXII.

NON intelligunt Accursiani quid sibi ea constitutione Iustinianus uelit, quæ de nudo iure Quiritum tollendo inscribitur. Ac ne inrellegi quidem id ex Iustinianæis libris potest: sed eius rei explicatio ex Theophilo Græco Iureconsulto arcessenda est: qui duo fuisse antiquitus dominiorum genera perspicuè ad fi. tit. de libertin. tradit. Naturale vnum, quod in bonis: alterum legitimum, quod ex iure Quiritum appellaretur: quorum utrumque quæ adeptus esset, is pleno iure dominus dicebatur. Quod dominiorum discrimen ab Ulpiano etiam in Inst. tit. j. disertè proponitur. Qui tantum in bonis, ait ille, non etiam ex iure Quiritum seruum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantum alicuius seruus est, uelut hoc modo, si ciuis Rom. à ciue Ro. seruum emerit, isq; ei traditus sit, neque tamen mancipatus

cipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. Nam quamdiu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emptoris est: ex Quiritum autem venditoris est. Sed & idem auctor eodem lib. tit. de dominijs, hæc quoque separat. Si seruus, inquit, alterius in bonis, alterius ex iure Quiritum sit, ex omnibus causis adquiret ei, cuius in bonis est. Hoc autem ex iure Quiritum dominium iustum, legitimumq; in veterum libris appellatur: idq; sex ferè rebus perfici Varro. lib. ij. de re Rust. cap. x. scribit. si hereditatem iustam adiit, si, vt debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit: aut si in iure cessit, cui potuit cedere, & id vti oportuit: aut si vsucepuit: aut si è præda sub corona emit, tumue cum in bonis sectione cuius, publicè venit. Planè enim sine nexus vel cessionis in iure sollempnitate res ex iure Quiritum non abalienabatur, vt & Cic. in Topic. indicat, nec aliter alienata antè ex iure Quiritum eius, qui acceperat fiebat, quàm vsucepisset: hereditate certè & legato iustum dominium ex xij. Tab. quærebatur. Quæ omnia ab Vlpia. in Instit. tit. xix. exponuntur. Atque hoc sibi dominium adferebat is, qui vindicabat hac vulgata formula, HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITUM MEVM ESSE AIO. Hinc & illa iudicis dati formula apud Cicero. iij. orat. in Verr. Si paret fundum Capenatem, quo de agitur, ex iure Quiritum P. Seruiliij esse. Ceterùm hanc dominiorum subtilem differentiam Iustinianus sustulit: Ea q; est tituli illius, De nudo iu. Quir. tol. sententia.

Restitutum antiquum verbum in l. mulieris. D. de verborum signific.

CAP. XXXIII.

L S T sua verbis non minus quàm rebus antiquitas, cuius nos quoque studiosos esse pat. est. Itaque vetus elegans verbum scriptorum incuria multis in locis deprauatum hoc capite restituiam. Occasionem præbet Vlpian. cuius in l. mulieris. §. j. D. de verb. signif. verba hæc sunt: *Res abesse videntur, vt Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæc, quarum corpus manet, forma mutata est. Et ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfigurata, videri abesse: quoniam plerumque plus est in manus pretio, quàm in re.* Vbi

r nonn

nonnulli emendant, plus est in manu pretij: neutrum, ut mihi quidem videtur, rectè. Existimo enim ab Ulpian. scriptum fuisse, Manupretio, antiquorum more, qui hoc ita coniunctim enuntiabant: quomodo etiam reponendum cenleo in L. qui infulam. §. qui ædema. D. loca. pro lapide & manupretio. Varro lib. iiii. de lingua Lat. Quod manu factum erat & datum pro eo, manupretium à manibus & pretio. Isid. lib. xj. Etymolog. cap. j. Abusiue autem manus etiam ars vel artifex. Vnde manupretium dicimus. Hoc verbo Cato de Re rustic. cap. xiiij. vsus est. Vfus est & Plaut. in Menæchm. Cicero quoque iij. in Verr. orat. Tantum operis, ait, in ista locatione fuit, quantum pauca operæ fabricorum mercedis tulerunt & manupretij machinæ. Quo in loco Asconius, manupretium dici ait, ubi non tam materiæ ratio, quàm manus atque operis ducitur. Plinius lib. xxxij. cap. xj. Nec copia tantum argenti fuerit vitæ, sed validius penè manupretium. Idem lib. xxxiiij. cap. vij. Numerum apparuisse defuncto eo, cum thesaurum effregisset heres: solitum enim ex manupretio cuiusque signi denarios deponere aureos singulos. Et paulo post: Mercurio factò in ciuitate Galliæ Aruernis per annos decem, HS. ccc. manupretio. Idem lib. xxxv. cap. x. Manupretium eius tabulæ in nummo aureo mensura accepit. Emendandus in hoc verbo est Tertullian. in lib. de idololatr. cum ita scribit: Tot sunt artium vitæ quot hominum concupiscentiæ: sed de mercedibus & manus pretijs interest. Legendum enim ut in superioribus locis, Manupretijs. Sensus verò Ulpiani verborum obscurus non est. Hoc enim significat, plerumque pluris esse artificium atque formam operi artificis manu additam, quàm sit materia ipsa. Cuius rei exemplum est in §. si quis in aliena. Instit. de rer. diuif.

F I N I S.

Thuano Celio, Parisiensis Senatus Prae-
sidi, B. Briffonius s.

SUPERIORIBVS temporibus hac Satyrici
poetae quertella aures nostra personauere, Vbi
nunc lex Iulia dormis? Infederat videlicet
imperitorum animis ridicula quidem, sed ta-
men quae maximam ad nequitiam fenestram
patrefecerat opinio, adulterorum in Gallia im-
punita esse peccata, quae passim corruptis moribus laudi iam du-
ci, & in pretio haberi id vitij coeperat. Hanc tu Reipub. pernicio-
siam opinionem editis non ita dudum de aliquot adulteris
exemplis eripuisti, perfecistiq; , vt non tam puniendi volunta-
tem, quam accusatores maioribus nostris antebac defuisse iudi-
cemus. Quod spectaculum cum maximus bonorum omnium
plausus consecutus esset, hinc me laudum tuarum, ad quas hunc
cumulum accessisse valde gaudebam, recordatione incensum res
ipsa admonuit, vt antiquam de adulterijs coercendis ab Au-
gusto latam legem, quae quasi postliminio in vsum rediret, in or-
dinem digererem, & interpretatione adhibita illustrarem. Itaq;
non dum a quoquam tentatam questionem ingressus, cum ani-
mum meae in te obseruantiae testificandae cupiditas adderet, li-
bellum non iniucundum, vt spero, confeci, & vt in tuo nomine
appareret, curavi. Is si tibi probabitur, mibi, qui sola tibi grati-
ficandi voluntate ad scribendum accessi, abunde satisfactum
iudicabo: ad reliquos, si quis praeterea per se ex nostris
vigilijs fructus perueniat, id omne in inspe-
rato lucro deputabo. Vale. Lutetiae
Parisiorum, pridie Ka-
lend. Decemb.

1557.

*

B. BRISSONII

AD LEGEM IVLIAM DE

ADULTERIIS LIBER

SINGULARIS.

eg

ROBRA, quemadmodum Ulpian. scribit, quædam natura turpia sunt, quædam ciuilitate, & quasi more ciuitatis. In illis adulteria numerantur, quibus abstinendum esse nõ tam scitis legum, quàm naturali ratione dictante quisque intellegit. Nec enim, ut à Cicero. præclare scriptum est^a, si regnate Tar-

^a lib. 2. de legibus.

quinio nulla erat Romæ lata lex de stupris, idcirco non contra illam legem sempiternam Sextus Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filię attulit. Erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto auocans, quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed cum orta est. Orta est autem simul cum mente diuina. Argumento est consentiens in vnum omnium populorum de adulterij turpitudine opinio, quæ pro certissima lege naturæ accipienda est^b. Nam ex quo ptimum à fero & agresti cultu ad humanitatem traducti homines certis inter se matrimoniorum legibus deuincti sociatiq; sunt, qui prius incerto ac promiscuo coitu libidinem explebant suam: ex eo tempore vitio duci adulterium, legibusq; prohiberi cœpit.

^b Cic. 1. Tusc.

^c Fuit (ait Horatius) ^c hæc sapientia quondam

^c in art. poet.

*Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.* Et aliàs^d,
*Oppida ceperunt moliri, & ponere leges,
Neu quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.*

d lib.1 ferm.
lat.3.

e l.fi adu-
lerium. §.1. D. de
adulter.

f Plin. lib.8.
ca.7. Solin. ca.
38. Aelia. lib.1.
de Hist. anim.

g libro 1. Di-
bloth.

h Qujatil. lib.
7. cap. 10.

i Iuuenal. sa-
tyr. 6.

k Herod. lib.
2. Plato lib. 11.
de legib. Lu-
sian. lib. 1.

l lib. Reg. 2.
cap. 11.

m Patercul. li-
bro 1. Propert.
lib. 3.

n Plotare. in
Parallel.

o Bapt. Egnat.
in Epito. sua.

Quæ res efficit, vt quæ in iure ciuili crãtantes incesti cri-
mine liberantur, adulterio commisso nullam mulieres excu-
sationem habeant^e, propterea quòd lege naturali, quã igno-
rare cas insita ratio non permittit, prohibitam rem admise-
rint. Id adeò ex eo vel perspicuè apparet, quod est brutis
quibusdam à natura datum, vt adulteria auerferentur: & quan-
to ea hominibus odio esse debeant, quibus possint, indicijs
testentur^f. Nec immeritò certè huius vitij scditatem in ani-
mis nostris lucere ipsam per se communis parens voluit. Et-
enim vt omnia animo ac cogitatione percurras, adulterio
scdius crimen, atq; hominum inter se societati perniciosius
vix vllum reperies. Nam cetera quidem sermè omnia delicta
propria turpitudinis finibus continentur: adulterium quod-
dam veluti vitiorum agmen trahit: & vt Diodorus Siculus
verissimè scribit^g, ad eam, quæ marito infertur, iniuriam,
corruptelam quoque, ac deprauationem morum, prolis con-
fusionem, matrimoniorum perturbationem adiungit. Nec
verò vllum tantum scelus, vllum tam magnum facinus est, ad
quod suscipiendum libido voluptatis violatæq; pudicitia au-
dacia non impellat, M. Catonem dixisse accepimus^h. Nullam
adulteram non eandem veneficam esse: videlicet homo pry-
dentissimus sentiebat nullum esse scelus, cuius non facillè su-
spicio in eam caderet, quæ fide rupta, sacriq; lecti genio con-
tempto adulterum admittere ausa esset. Multæ ipsis etiam
visceribus vini afferre non dubitaueruntⁱ, medicamentisq;
conceptos ex adulterio partus abigere, ne materna adu-
leria in lucem editi liberi dissimilitudine formæ proderent.
Quid dicam maritorum nece adulteria cumulata? Notæ sunt
Candaulis Lydij^k, Vrix^l, Agamemnonis^m, Fabij Fabricia-
niⁿ, Romani Argyropia Constantinopolitani Imperatoris^o,
ex adulterio vxorum natæ cædes. Sed non est institutæ dispu-
tationis, quot ex hoc veluti fonte scelerum riuuli manarint,
repetitis ab vltima antiquitate exemplis recensere. Maneat
modò illud, quod paulò antè attigimus, adulterio vincula
quod

quodammodo diuini atque humani iuris reuelli, acerbissimisq; nexibus ad strictam coniugum coniunctionem dissolui, familias incerta stirpe confundi, parenti non suo illegitimas proles eandem cum iustis liberis partem laturas adscribi. Quo quid fingi possit hominum generi odiosius, non video. Lacedæmonios quidem cum acerbissima execratione aduersus eos quos vehementer odissent, uti vellent, inter cætera domus exitia, hoc imprecari solitos traditum est ^p, ut eorum vxores adulteris delectarentur. Quamobrem bene sanxisse mihi Græciæ ciuitates videntur, quæ solos adulteros impunè occidi permiserunt, non alia ratione, quemadmodum Xenophon in Hierone scribit, quàm quòd *λυμαντήρας αὐτὸς νόμισσι τὴν γυναικῶν φιλίας πρὸς τὸς ἀνδρας εἶναι*, in qua omnem vitæ suauitatem iucunditatemq; positam esse iudicant. Cui pene totius Græciæ communi constitutioni hoc sapientissimus Atheniensium legislator Solon addidit ^q, ut quæ in adulterio deprehensæ essent, mundo omni, ornamentoq; muliebri detractò, matronarum cœtù, sacrorumq;, quæ vel ancillis patebant, aditu prohiberentur, ne earum consuetudine honestæ matresfam. corrumperentur. Laudabilis & illa Thuriarum lex ^r, quæ Comædijs alios, quàm adulteros traduci, nominatimq;, perstringi vetabat, quasi hæc vna labes publica nota vindicanda esset. Quæ omnia prouidentissimus princeps, & iuris religiosissimus Augustus in animo reputans, cum disfluentem luxu ciuitatem Romanam, & ad omnem stuprorum adulteriorumq;, licentiam proiectâ cerneret, coercendi huius mali causa seuerissimam de adulterijs & stupris legem tulit, ut pœnæ metu eos, qui in officio sua sponte non continerentur, ab eo flagitio reuocaret. Eaq; est peruagata, & auctorum monumentis nobilitata lex Iulia. Cuius ego interpretationem verbis, qua fieri poterit fide, relatis, facere institui. Hanc autem legem etsi ab Augusto latam esse disertè Vlpian. scribat ^s, extiterè tamen, qui à Iulio Cæsare eius originem repeterent, & ab Augusto dumtaxat auctam confirmatamq;, dicerent. Quem in errorem eos, credo, ipsum legis nomen induxit, cum ignorarent Octauium, cui postea Augusti nomen delatum est, testamento maioris auunculi adoptatum C. Iulium Cæsarem esse appellatum ^t; more Romanis vsitato,

p Suid. in verbo *δυναμίσι* & in verbo *ἰσοσ*.

q Aeschines *ἐπὶ πρῶτῃ*. De molihen. *ἐπὶ Νικίῃ*.

r Plutarch. in lib. de Tranquilanimi.

s Lt. Dale a. adulter.

t Sueton. in Augusto c. 7. Flor. Epit. 116.

visitato, apud quos parentum adoptiuorum nomina gentili-
cijijs aliquantulum immutatis assumebant, qui in alienam fa-
miliam adoptione transibant^u. Vlpiano verò, ne quis relin-
quatur de re certissima posthac dubitandi locus, testes, licet
minimè necessarios addamus. Tranquillus de Augusto^r: Le-
ges retractauit, & quasdam de integro sanxit, vt sumptuariã,
& de adulterijs, & de pudicitia. Plutarchus in Apophthegm.
de eodem: *ῥεῖλαις τὴν πόλιν τῷ μοιχῶν νόμῳ, ὃν ἡ διοικεῖται πῶς
δὲ λείπει τὸς ὃν αἰτίαις γυναικῶς, καὶ πῶς δὲ ἀλάξιδνα τὸς
ἀλόγους. εἶτα πρῶτον ἔσθ' ὄργης τὴν αὐτὴν ἰσλία τῆ θυγατρὶ δια-
βιβλημένων κενόσκοι,* &c. Et hoc nomine ei quoque Horatius
ita gratulatur^y:

y lib. 4. carm.
oda 5.

*Nullis polluitur casta domus stupris,
Mos est lex maculosum edomuit nefas.
Laudantur simili prole puerpera,
Culpam pœna premit comes.*

z in Augusto
cap. 69.

a in Epit.

Quamquam & huic vitio fuisse eum principem deditum
litteris proditum est: quod ne amicos quidem negasse Tran-
quillus scribit^z, excusantes sanè non libidine, sed ratione ab
eo adulteria commissa, quò facilius consilia aduersariorum
per cuiusque mulieres exquireret. Sed tamen hominum, vt
elegantè cum Eutropio Sex. Aurel. Victor^a, ait, more, qui in
vliciscendis vitijs, quibus ipsi vehementer indulgent, acres
sunt, aliorum in hoc genere peccata grauissimè executus est.
Nam & poetam Ouidium quòd tres amatoriz artis libros
conscriptisset, exilio damnauit, ac ne filiaz quidem neptiq;
suz, quæ hac lege commiserant, vt parceret, adduci potuit.
Ita factum est, vt adulteriorum accusationibus fora per ali-
quod tempus perstrepent. Quæ cum paulatim conuenienti-
bus magistratibus & dissimulatione temporū remitterentur,
senescenti iam legi Iuliz opem tulisse, eamq; renouasse Domi-
tianus dicitur, multosq; nobiles ac locupletes viros ea lege
condemnasse^b. Ea res Martiali, assentandi honoris auidissimo
principi multis locis materiam dedit. Sic enim ille lib. vi.
Epigram.

b Zonar. An-
nal. tomo 2.

*Lusus erat sacrae connubia fallere sedæ,
Lusus est immeritos executisse mares.
Vtraque tu probibes Casar, populisq; futuris*

Succurris, nasci quos sine fraude iubes.

Nec spado iam, nec mæchus erit, te præside, quisquam:

At prius, ô mores, & spado mæchus erat.

Alio quoque eius in Rempubl. singula merita persecutus, quæ ei & spectacula, & ludos, & triumphos, & deos debeat, tandem ait,

Plus debet tibi Roma quod pudica est. Idem lib. v i i.

Sancta ducis summi prohibet censura, vetatq;

Mæchari.

Et aliàs^c,

Iulia lex populis, ex quo, Faustine, relata est,

Atque intrare domos iussa pudicitia:

Aut minus, aut certè non plus vigesima lux est.

Eoq; referendum est & illud Iuuenalis^d,

Qualis erat nuper tragico pollutus adulter

Concubitu, qui tunc leges renouerat amaras

Omnibus, atque ipsi Marti Veneriq; timendas.

Ceterum lex ista interdum^e De adulterijs coërcendis, interdum^f De pudicitia appellatur. Cuius verba hæc fuisse mihi traditum est:

I.

Ne quis posthac stuprum, adulterium facito
sciens dolo malo.

I I.

Qui stuprum, adulterium sciens dolo malo fe-
cerit, in insulam relegator.

I I I.

Patri, qui in potestate habet adulterum quem-
libet, quem in filia deprehenderit domi
suæ, generiue sui, occidere ius esto, dum
vnà cum eo incontinenti filiam occidat.

I I I I.

Viro deprehensum domi suæ in vxore sua
adulterum, qui leno fuerit, quiue artem lu-
dicram

c lib. 8. Epigr.

d Satyr. 2.

e l. 5. & l. 42.
Dad l. Iul. de
adult. l. 3. & l.
17. C. cod. tit.
l. 38. §. 1. D. de
minorib.
f l. 8. & l. 9. C.
de adult. Sue-
to. in Augusto
cap. 34.

dicram fecerit, vel in scenam saltandi, cantandæ causa prodierit, iudiciouẽ publico damnatus, neq; in integrum restitutus erit, quæue libertus eius mariti, vxorifue, patris, matris, filii, filiæ, vtriusque eorum fuerit, propriufue eorum, vel cum alio communis, quæue seruus erit, occidere liceto: Qui eorum aliquem occiderit, vxorem sine mora dimittito.

V.

Viro adulterum cum vxore sua deprehensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere, retinere per horas diurnas, nocturnasq; non plus quam viginti testandæ eius rei gratia, vt vt sine fraude suo iure possit, liceto.

V I.

Viro patriq; , qui in potestate habet, sexaginta dies vtiles ad accusandum dantur, intraq; eos dies cuilibet præferuntur. Post eos dies patri, maritoq; lapsos, extranei quilibet admittuntur.

V I I.

Ne quis inter reos eum, qui tunc sine detestatione Reipublicæ causa aberit, referto.

V I I I.

Minoribus xxv. annis adulterii accusare ne liceto.

I X.

Si seruus adulterii accusetur, & quæstionem in

eo haberi accusator postulet, iudices feruum æstimanto: & quantum æstimaerint, tantam pecuniam & alterum tantum eum qui nomen eius serui detulerit, ei ad quem ea res pertinet, dare iubento.

X.

Qui post maritum & patrem accusare possunt, si ad accusandum plures simul profiluerint, is cuius de ea re notio est, de iusto accusatore constituito.

X I.

Reos adulterii marem & feminam ex eadem causa ne facito.

X I I.

Si mulier ante denuntiationem nupserit, qui accusare volet, ab adultero incipito. Nec ante ad mulierem quisquam peruenito, quam adulterum reum peregerit.

X I I I.

Adultero absoluto, quæ nupsit, quamdiu nupta erit, aduersus omnes secura esto.

X I I I I.

Si vir, qui vxori adulteræ repudium misit, vel extraneus quis mulieri, antequam nuberet, adulterii se acturos denuntiauerint, eaquæ post denuntiationem nupserit, ab ea incipere accusare volenti ius esto.

X V.

Si vidua fit, de cuius adulterio agitur, accusa-

tor liberum arbitrium adulterum vel adulteram, vtrùm prius velit, postulandi habeto.

X V I.

Qui domum suam præbuerit, vt stuprum, adulteriumue cum aliena matrefa. vel cum masculo fieret, sciens hac lege tenetor.

X V I I.

Qui pro comperto stupro pretium acceperit, quæstumue ex adulterio vxoris suæ fecerit, hac lege tenetor.

X V I I I.

Damnatam adulterii si quis sciens vxorem duxerit, hac lege tenetor.

X I X.

Qui deprehensum in domo sua adulterum dimiserit, vxoremue in adulterio deprehensam retinuerit, hac lege tenetor.

X X.

Mulieri accusandæ sex menses vtiles dantor, postea accusare ne liceto.

X X I.

Adulterum, adulteramue post quinquennium continuum quam commissum esse adulterium dicetur, accusare ne liceto, eaq; præscriptio adultero, adulteræq; utilis esto.

X X I I.

De seruis ancillisue eius, de quo vel de qua quaeretur, parentisue vtriusque eorum, qui eis
ad

ad vsum à parentibus dati sint, si accusator postulet, quæstionem habeto.

X X I I I.

Quæstioni reus reâue, patroniue eorum, & is, qui crimen detulit, interfunto. Patronis interrogandi facultas esto.

X X I I I I.

Seruus de quo quæstio habita fuerit, publicus esto.

X X V.

Si reus, vel rea absoluti fuerint, seruorum damnum iudices æstimanto: siue mortui fuerint, quantæ pecuniæ ante quæstionem fuerint: siue salui, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factûm ue erit.

X X V I.

Serui, qui quæstioni postulari possunt, intra sexaginta dies ex die diuortii ne manumittuntur, néue alienantur.

X X V I I.

Adulterii damnato damnatæue testimonii dictio ne esto.

X X V I I I.

Diuortia septem ciuibus Romanis puberibus testibus adhibitis præter libertum eius, qui diuortium faciet, posthac faciunto. Aliter facta pro infectis habentur.

X X I X.

Dotale prædium Italicum maritus inuita vxo-

re ne alienato, néue consentiente ea obligato.

Nunc singula legis verba excutianus, eisq; congruam ex Iureconsultorum commentarijs, nostrisq;, qualecumq; sunt, obseruationibus interpretationem accomodemus. Prius caput ab Ulpia. refertur^a, quod ita conceptum est. **NE QVIS POSTHAC.** Verbum *Quis* utrumq; sexum, id est, tam masculos quam feminas complectitur^b. Nec verò rusticitati hic aut ætati venia datur. Proinde si minor xxv. annis adulterium commiserit, hac lege tenebitur: quoniam tale crimen post pubertatem incipit^c, nec iuste adulterij pœnam ætatis excusatione deprecabitur, cum auxilium in integrum restitutionis in executionibus pœnarum cesset^d. Ait autem **POSTHAC**, communis omnium legum regula, quæ futuris non præteritis casibus scribuntur^e. Neque enim (ait Cicero^f Verrem ridens) in vlla lege præteritum tempus reprehenditur, nisi eius rei, quæ sua sponte seclerata, ac nefaria est, vt etiam si lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Cuiusmodi delictum etsi lex Iulia coërcet, quæ id, quod semper malum facinus fuit, admitti prohibet, quia tamen nouis constitutis pœnis id sanxit, ante admissa in iudicium vocari noluit. **STUPRUM** ait, **ADULTERIVM**^g.

Stuprum propriè in virginem, vel viduam: adulterium in nuptam committitur^h propter partum ex altero conceptum composito nomine. Sed lex Iulia his verbis promiscuè, atq; indifferenter vtiturⁱ. Quorum Modestinus sententiam exponens, stuprum cum committere ait^k, qui liberam mulierem consuetudinis causa non matrimonij retinet: excepta videlicet concubina. Merito, excepta concubina, quæ quidem in concubinato licito iure sit. Nam concubinatus, quemadmodum Marcellus scribit^l, extra pœnam legis est, id est, vt ego interpretor, extra legis Iulix pœnam, quæ in concubina stuprum non vindicat^m, proptereaquod, vt Ulpianus cum Atilicino sentitⁿ, hæ solæ in concubinato haberi sine metu criminis possunt, in quas stuprum non committitur. Cuius rei gratia inuestigandum est, quibusnam in mulieribus olim stuprum impunè admitteretur. Ac primum in ea quæ se non patroni concubinam

a l. hæc verba. D. de adulterijs.

b l. r. D. de verb. sign. l. si quis id. quod. D. de iurid. elio.

c l. 36.

d l. 6. ex causa. §. si mulier. l. auxiliu. D. de minor. l. 38. §. 1. D. de adulter.

e l. 7. C. de legib.

f Oratio. 3. in Verr.

g lincet stupra. D. de verb. bor. signific.

h Sex. Pomp. lib. 1.

i l. 6. §. 1. D. de adulter.

k l. 34. D. de adulter.

l l. 3. D. de concubin.

m l. 6. v. or.

n l. 1. §. 1. D. de concubin.

esse patitur, stuprum non contrahi Papinian. ait °. Etenim quæ in concubinato patroni est, matronæ nomen non amittit °, matrisq; familiæ honestatem nihilominus retinet, cum obsequium patrono debeat. Vnde Seneca lib. IIII. Controuersiarum ait, Memini illum, cum libertum reum defenderet, cui obijciebatur, quod patroni concubinus fuisset, dixisse, impudicitia in ingenuo crimen est, in seruo necessitas, in liberto officium. Aliter atque de ea dicendum sit, quæ dignitatis matronalis oblita in concubinatum se alterius, quàm patroni tradit °. Itaque sine stupri crimine in concubinato esse aliena liberta potest °. Eoq; respexisse credo Horatium, qui cum docuisset sine periculo in matronis venerem non exceteri, suppliciaq; de adulteris sumpta recensuisset, subiicit °,

Tutior, at quantò merx est in classè secunda:

Libertinarum dico, Sallustius in quas

Non minùs insanit, quàm qui mæchatur.

Itaque quod aliàs Modestinus ait °, in liberæ mulieris consuetudine non concubinatum, sed nuptias intellegendas: si non corpore quæstum fecerit, de ingenua muliere non de quauis libera accipiendum est. In liberta enim non procedit. Sed nec in ingenuas mulieres, quæ palam quæstum corpore facerent, stuprum committebatur. Et ideo in concubinato haberi poterant °, quod utique si honestè vixissent, non licuisset. Vnde Imperatores Diocletianus & Maximianus, quorum à rege Rogerio in Neapolitanas leges constitutio translata est °. Si ea, aiunt °, quæ tibi stupro cognita est, & passim venalem formam exhibuit, ac prostitutam meretricio more vulgò se præbuit, adulterij crimen in ea cessat. Vbi bene Accursius earum, quæ in matrimonio habentur, separatam à virginibus vel viduis causam constituendam esse notat. Nam & in ea vxore adulterium vindicari, quæ vulgò sui copiam faciat, paulò post docebimus. Sic eueniebat, vt in ea nupta adulterium committeretur, in qua innupta stuprum non committebatur. Poterit hinc vulgatos codices versantibus scrupulum Marcelli locus inijcere, quo stuprum & in his mulieribus intellegi ait °, quæ turpiter viuerent, vulgòq; quæstum facerent. Sed profectò illic, Probrum, non, Stuprum, in Florentino Codice rectè legitur: hoc sensu, vt probrosæ sint

o l. 26. §. 1. D. de his quæ vt indign.
p l. i. vxor. §. 2. D. de adult. Libert. D. de oper. libert.

g l. Stuprum. D. de rit. nup. r l. 3. D. de cõ cubin.
s l. 1. a. Serm. l. 3. r. 2.

e l. in libert. D. de rit. nup.

u l. 3. D. de cõ cubin.

x In consit. Neapol. lib. 3. tit. 77.
y l. si ea. D. de adulter.

z l. 41. D. de ritu nupt.

sint feminae, quae turpiter viuunt, vulgoque sui copiam faciunt, etiam si non palam, quamquam ingenuorum nuptijs lege Iulia de maritandis ordinibus ex ea causa non repellantur, quae non quaecumque se stupratoribus vulgo committunt, sed quae passim, & sine vlllo defectu meretricio more & in vicem prostituta id faciunt, apprehenduntur ^a. Cato certe apud Gellium lib. i. x. ca. x. i. maiores hoc censuisse scribit, nisi quis palam corpore pecuniam quaereret, aut se lenoni locasset, etsi famosus & suspiciosus esset, vim in corpus liberum non æquum esse adferri. Nunc ad instituta pergamus. Præterea in ignominiosas feminas, quae pudore, matronaliq; verecundia deposita artem ludicram lenociniūm fecerint, operasq; suas in scenam saltandi, vel cantandi causa locauerint, quas & lex Iulia de maritandis ordinibus notat ^b, stuprum commissum hac lege non apprehenditur. Eaq; ratione pleræque mulieres, vt pœnas adulterij effugerent, tutiusq; de cetero libidini inferuirent, scenicis operis lenociniūm faciendo se dedebant. Qua fraude, ne delicti impunitatem sibi pararent, Senatusconsulto constitutum fuit eas ^c, quae se in fraudem legis, & euitandæ pœnæ causa in scenam locassent, vel lenocinium professæ essent, accusari nihilominus adulterij, & damnari posse. Cuius rei Sueton. in Tiberio ^d meminit his verbis: Feminae famosæ, vt ad euitandas legum pœnas, iure, ac dignitate matronali exoluerentur, lenocinium profiteri cœperant, & ex iuuentute ordinis vtriusque profligatissimus quisque, quominus in opera scenæ, arenæq; edenda Senatusconsulto tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibant. Eos, easq; omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exilij pœna affecit. In ministras quoque cauponæ quæ vinum potantibus præbent, stuprum non esse vindicandum Constant. statuit: quod eas vite vilis iudiciaria seueritate immunes indignasq; legum obseruatione reddit. Atque eodem modo nec Solonis legibus in ijs stuprum vindicabatur, quæ in taberna sederent, vel in foro venales res propositas haberent. Demosthenes *ἢν Νικίαν, τόντε νόμον ὑπὸ τῶν τοῖς παρεχόμενων, δε ὅτι ἐὰν ᾖθι ταύταις μοιχὸν λαβῶν, ὁπίσται ἄν ἐπ' ἐργασθεῖσι κἀθιστάι, ἢ γὰρ τῆ ἀγορᾷ πωλῶσι π.* De illo dubitari potest, an in alienas ancillas stuprum committatur: Et hoc crimen extra

legis

a I palam. D. de ritu nupt.

b Vlp. in Instituz. tit. 13.

c I mater. in fi. D. de adult.

d cap. 35.

legis Iulix pœnam est ^g, non tamen impunitum manet. Nam & extra ordinem de uirginata ancilla præfides cognoscere solitos Vlpianus ait ^f, & pro modo delicti animaduertere. Datur & eo nomine domino iniuriarum, & legis Aquiliæ actio: illa quidem, cum maturæ vitium oblatum est ^g, hæc cum immatura, id est nondum viripotens corrupta est ^h. Sed de priore stupri specie satis: tractemus & alias. Qui duas vxores eodem tempore ducit, is in secundam stuprum committere intellegitur, stupriq; accusari potest ⁱ. Nec enim iure Romano binas vxores eodem tempore in matrimonio habere licuit ^k, quod Atheniensium legibus licuisse accepimus. Quamquam & Iulium Cæsarem & Valentinianum idem in animo habuisse lege sancire Tranquillus ^l, & Casiodor ^m, & Paul. Diaconus ⁿ scribant. Sed meritò hoc moribus Romanis improbatum est, quibus non ei dumtaxat, qui duas vxores eodem tempore duxerit, sed & ei, qui vel bina dumtaxat sponsalia eodem tempore constituta habuerit, infamia irrogatur ^o: nisi patris imperio coactus quis fecerit. Excusatur enim, qui non sponte, sed cogente patre fecerit, cui obtemperare necesse habuit ^p. Mulier verò ipsa, quæ alijs iam nuptijs deuincto nupsit, siquidem falsa existimatione decepta nupsit, nullam pœnam incurrit: Posteriores certè nuptiæ primis manentibus vitiantur, stupriq; accusatio datur. Præter hæc & qui pupillam suam ab eius patre, sibi neque desponsatam, neque destinatam, nondum redditis rationibus contra Senatusconsultum duxerit, stupri tenetur ^q, quoniam nec matrimonium est ^r. Eademq; ratione si quis in ea prouincia, in qua administrat, vel aliquod officium gerit, vxorem duxerit, eiusmodi consuetudine stuprum committere intellegitur, cum nuptiæ non consistant ^s. Itidemq; liberos qui concubinas parentum duxerint, tam irreligioso matrimonio stuprum committere Imperator Alexander rescripsit ^t. Potest & illud ex posteriorum Imperatorum constitutionibus addi, Si quis Iudæus Christianam mulierem in matrimonio habeat, adulterij loco hoc crimen vindicari ^u. Ceterum stuprum non in virgine tantum, sed & in puero admittitur ^x. Est enim generale verbum, tantumdemq; apud nos valet, quantum apud Græcos φθογή ^y. Sequitur igitur non in fœminis tantum, sed & in mari-

e l. 6. D. de adulter.

f l. vlti. D. de off. præsid.

g l. 25. D. de iur.

h l. si seruus. §. si obuii. D. ad leg. Aquil.

i leum qui. C. de adulter. k l. 2. C. de incest. nupt.

l In Iulio ca. 52. m Lib. 2. hist. tripart. cap. 12. n Lib. 1. hist. Europ. o l. 2. D. de noc. infam.

p d. l. 1. in fi. & l. liberorū. D. de his qui not. infam.

q l. 7. D. de adulter.

r l. nō est. D. de ritu nupt. l. 17. D. rerum amot.

s l. prefectus. D. de rit. nupt. l. 3. §. 1. D. de donat. int. vir. t l. 4. C. de nupt.

u l. 5. C. de Iudæis. l. 2. de nupt. C. Theo. l. 7. de adulter. C. Theod.

x l. 34. D. ad l. tol. de adul. y l. 6. D. de ad.

bus admissa supra lege Iulia vindicari. Quod & Iustinianus scribit^a. Qua de re lex Scatinia antè lata erat. Cuius, ut iam ab alijs ante me notatos locos taceam, etiam Cicero^a, & Cælius^b, & Tertullianus^b, & Prudentius^c, meminere. Eius vero legis pœnam pecuniariam fuisse quidam existimant ex eo quòd Quintilian. stupratori pœnam decem milium constitutam, duobus locis^d tradat. Quod ego pro certo atque indubitato non admitto. Nam exempla quædam capitali supplicio ob ingenuos adolescentes stupratos affectorum, Suidas^e, & Valer. Max.^f memorant. Et quod à Quintilian. scribitur, potest, ut in schola sit, exercitationis gratia confictum, aut ex Græcorum legibus sumptum esse. Ego tamen ampliari iudicium postulo. Et ut sit, illam legem Iulia abrogatam fuisse non existimo. Nam postea quoque eius pœnam in vtriusque ordinis viris exercuisse Domitianum, Tranquillus refert^g. Planè etiam Constantinus capite animaduerti in prædicatores grauibus execrationibus præcipit^h. Ignis deinde pœna hoc crimen vindicandum Imp. Valentinianus Theodos. & Arcadius constituereⁱ. Addidit & Iustinianus, Zonara auctore, virilium amputationem: Quæ tamen pœnæ leues videbuntur, si cum magnitudine delicti comparentur, quod non diuinis modò præceptis, sed & ipsi naturæ ita aduersatur, non solum ut aniinus à factò, verum etiam à commemoratione abhorrere debeat. Ceterùm de incestu nihil lege Iulia expressum est, & ideo de incestu legem Iuliam cessare Papi-
 nian.^k ait: quod ita verum est, si non cum adulterio incestum iunctum sit^l. Raptus item lex Iulia non coercet. Sed hoc crimen ad legem Iuliam de vi pertinet^m. Et ideo bene Iustinia. stupri flagitium sine vi admissum lege Iulia puniri scribit. Amplius, inter liberas personas stuprum, adulteriùmue passas lex Iulia locum habetⁿ: violata seruorum connubia non vindicat^o, quia nec nuptiæ inter seruales personas contrahuntur, proinde ob violatum contubernium adulterij accusatio inter eas personas datur^p. Hæc autem verba, NE QVIS STUPRUM FACITO, Vlpiano interprete, & ad eos qui stuprum, adulteriùmue intulerint, & ad eos qui suaserint, pertinent^q. Eos enim legis quoque sententia teneri intellegimus, qui adulterium, stuprùmue facientibus opem ferunt, aut ma-

z §. item lex Iulia. Instit. de public. iudic.
 a Philipp. 3.
 b Lib. 8. Epi. 146.
 b In lib. de Monogam.
 c In Roma- no.
 d Lib. 4. ca. 1. lib. 7. cap. 4.
 e In verbo Γάμος αὐτῶν ἐστίν.
 f Lib. 6. ca. 1.

g In Domi- tian. cap. 8.

h Item vir. Cde adulter.

i Omnes de adulter. in C. Theod.

k L. 4. D. de quæstio.

l I. vim pas- sam. §. vlti. D. de adulter. l. 5. D. de quæ- stio.

m I. qui coe- tu. §. vlt. D. ad l. Iul. de vi pu- blic. l. 29. §. vlt. D. de adulter.

n L. 6. D. de adulter.

o l. 25. C. eo. tit.

p l. 13. C. eo. q l. 2. D. cod.

lo consilio, in fraudem illiciunt. *Sciens*, ait lex, *dolo malo*, quæ verba & in eo capite legis Iulix de maritandis ordinibus, quod à Paulo refertur^r, & in capite quinto legis Maniliæ, & in lege Fauia^s, & aliàs sæpe coniunguntur. Ostendunt autem cum demum ex hac lege plecti, qui dolo malo stuprum adulteriùmue commiserit. Si igitur dolus absit, cessabit eiusdem pœna: doli suspicionem quilibet facti error excludit. Proinde qui non animo adulterij, stuprue committendi honestæ matronæ, virginisue vitium obtulerit, cum iusta aliqua ratione ductus sine vilo dolo existimaret in ea stuprum non committi, excusatur^a: vt ecce, si non ex lege, nec vti oportet, repudiatam mulierem insciens quis duxerit, quamuis ea adhuc in priori matrimonio esse videatur, tamen adulter non erit, quia sine affectu delinquendi & dolo, & malo adulterium non committitur^x. Eademq; ratione qui meretricia veste indutas matronas stuprauerit, vix est, vt lege Iulia teneatur^r: quoniam hac mente, & cogitatione non fuit, vt stuprum, vel adulterium faceret. Quò pertinet illa quæstio, quæ à Quintiliano proponitur^s, an qui in lupanari cum aliena vxore fuerit deprehensus, adulterij teneatur. Hic enim meretrici se iungi iusta ratione credidit, cum in eo loco, in quo prostitutæ sedere solent, matrona prostaret. Et longè hic error à dolo & scientia abest, quorum vtrumque lex Iulia in hisce delictis exigit. His consequens est & illud, Adulterij eam demum mulierem teneri, quæ volens deliquerit: vim passa, quia culpa vacat, pœnam legis non timet^a. Eam igitur vxorem sine fraude ducere cuique licebit^b.

QVI STVPRYM ADVLTERIVM'VE

F E C. & C.

Adulterij pœnam ex lege Iulia capitalem non fuisse perspicuè ex eo apparet, quòd adulterij damnatas eadem lex vxores duci, & in testimonium citari vetet. Quod certè per absurdum fuisset cauere, si huius criminis pœna vitam, libertatẽue ademisset. Fuit verò proculdubio legis pœna relegatio, qua & Augustus vsus traditur, cum seueritatem legis in filiã neptemq; exerceret, quæ se adulterio maculauerant. Suetonius in Augusto^c: Iulias filiam & neptem omnibus probris

r Llege Iulia. D. de rira nupte.

s L3. D. de lege Fauia.

t l. i. D. ad l. Iul. pecul. l. 9.

§ pen. ad leg. Corn. de fals.

l. pen. in fi. D. de plagiar. l. 1.

D. de scil. ed. u. arg. l. igitur. D. de liber. caus. l. 3.

§. is qui nefcit. D. de lib. hom. exhib.

x l. pen. D. de adulter.

y arg. Litem apud Labeonem. §. si quis virginis. D. de iniur.

z lib. 7. ca. 3.

a l. si vxor. §. si quis plane. D. de adulter.

b l. si distam. C. eod.

c Cap. 67.

contaminatas relegauit, relegatisq; , vt mox subiicit, omnem vsu vini, omnemq; deliciae cultum ademit, neq; adiri à quoquam liberto, seruoq; , nisi se consulto permisit, & ita vt is certior fieret, qua is ætate, qua statura, quo colore esset. Post quinquennium demum ex insula in continentem leuioribus paulò condicionibus eas transtulit. Quod Cornel. Tacitus distinctius memorans, Iuliam filiam ob impudicitiam à patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausam fuisse narrat^d: Iuliam quoque neptem adulterij conuictam, damnatam ab eodem in insulam Trimerum haud procul Appulis litoribus relegatam, vbi xx. annis exilium tolerauit^e. Et illa quidem Marcello primùm Octauiae suæ sororis filio, deinde vt is obiit, Marco Agrippæ, postremoq; Tiberio nuptum à patre data est^f, quibus in matrimonijs incontinentissimè vixit, eaq; præcipua fuisse Tiberio causa creditur Rhodum secedendi^g, cum nec perferre eam posset, nec criminari, aut dimittere auderet, propter patris Augusti metum, cuius tamen auctoritate tandem ei libellus repudij absentis Tiberij nomine missus est^h. Ipsaq; in eas quas dixi insulas relegata. Nec alia quoq; quam exilij pœna, quod & Seneca in lib. de Clementia extollit, adulteris eius inflicta est. Cornelius Tacitusⁱ. Par causa scœuitiæ in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, solers ingenio, & prauè facundus, eandem Iuliam in matrimonio M. Agrippæ temerauerat: nec is libidini finis. Traditam Tiberio peruicax adulter contumacia, & odijs in maritum accendebat: litteræq; quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberij scripsit, à Graccho compositæ credebantur. Igitur amarus Cercinam Africi maris insulam, quattuordecim annis exilium tolerauit. Sed mihi temperare non possum quin ad hanc rem pertinentia Vellei Paterculi verba adscribam. Filia, ait^k, eius Iulia, per omnia tanti parentis immemor, nihil quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuria, libidine insectum reliquit: magnitudinemq; fortunæ suæ peccandi licentia metiebatur, quicquid liberet, pro licito vindicans. Tum Iulius Antonius singulare exemplum Clementiæ Cæsaris, violator eius domus, ipse sceleris à se commissi ultor fuit, quem victo eius patre, non tantum incolumitate donauit,

d Lib. I. hist. Aug.

e Idem Tacit. lib. 4.

f Sueton. in Aug. cap. 61.

g Tacit. lib. 1. Sueton. in Tiber. cap. 10.

h Sueton. in Tiber. cap. 12.

i Lib. 1.

k Lib. posteriore ad Vindic.

uerat, sed sacerdotio, prætura, consulatu, prouincijs, honoratum etiam matrimonio sororis suæ filix in arctissimam affinitatem receperat: Quintiusq; Crispinus singularem nequitiam supercilio truci protegens, & Appius Claudius & Sempronius Gracchus, ac Scipio, alijq; minoris nominis vtriusq; ordinis viri, quasi cuiuslibet vxore violata pœnas pependere, cum Cæsaris filiam, & Neronis violassent coniugem. Iulia relegata in insulam, patriæq;, & parctum subducta oculis: quam tamen comitata mater Scribonia, voluntarij exilij permansit comes. Hæc ille, cui Seneca quoq; consentiens, Diuus, ait¹, Augustus filiam intra pudicitix maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit, admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comestationibus ciuitatem. Fertur & illud inexplabilis Iulix libidinis argumentum, quod numquam nisi plena naue vectorem se tollere diceret^m, eaq; ratione etiam in infinitis adulterijs similes marito liberos procreare. Sed de domesticis Augusti malis satis, qui eam quam ipse tulerat legem, in liberis exerce re coactus est. Legis Iulix pœnam intra relegationem stetisse confirmat, quod Tacitus refertⁿ, Vstiliam, quæ Titidio Labconi nupserrat, adulterij conuictâ in insulam Scriphum abditam esse. Huius etiam pœnæ aliud exemplum Plinius in Epistolis^o suppeditat: Sequenti die audita est Galitta adulterij rea: nupta hæc Tribuno militum honores petituro: & suam, & mariti dignitatem Centurionis amore maculauerat. Maritus legato Consulari, ille Cæsari scripserat. Cæsar excusis probationibus Centurionem exauctorauit, atq; etiam relegauit. Circa milites porro, quos ab omni libidine puros seruari castrorum disciplina postulat, legis Iulix pœnam pleriq; Imperatores excessere. Macrinum enim Capitolinus scribit milires quosdam, qui hospitis sui ancillam corrupisse arguebantur, duobus miræ magnitudinis bobus, quos subito aperiri iusserat, inclusisse, capiribus, vt secum colloqui possent, exertis. Quamquam & ille pro innata crudelitate adulterij reos semper viuos simul iunctis corporibus incendiisse dicitur. Aurelianum quoque Flauius Vopiscus refert militem, qui adulterium cum hospitis vxore commiserat, ita puniuisse, vt duarum arborum capita inflecteret, quæ ad pedes militis de-

¹ Lib. 6. de Benefic. cap. 31.

^m Macrob. lib. 2. cap. 5.

ⁿ Lib. 2. ad fin.

^o Lib. 6. epist. ad Cornelia.

ligata subito dimitteret, ut scissus ille utrinque penderet. Militem plane adulterij ex hac lege condemnatum ipsa sententia sacramento ignominiae causa soluit^p. Sed nec inter milites postea recipiuntur, qui adulterij damnati fuerint^q. In ceteris secundum legis Iuliae constitutionem exilij poena seruabatur, ut verè à Beato Augustino^r scriptum sit, Adulteria Romae morte punita non fuisse. Primus Constantinus capitis poena adulterij crimen vindicandum constituit^s. Vnde perspicuum est à Triboniano additam esse eam parenthesim, quae in Alexandri rescripto^t legitur: Qui autem adulterij damnatam (si quocumque modo capitalem euaserit poenam) sciens duxerit uxorem, &c. Capitalem autem poenam Iustinianus in masculis probat, mulierem verò verberibus caesam in monasterium detrudi precipit, data potestate marito intra biennium, si hoc existimauerit eam inde reuocandi, quo transacto, aut viro praemortuo, eam raso capite, monastico habitu amictiri, & illic omni vitae tempore manere^u iubet. Verum eniuverò quod ad legis Iuliae poenam atinet, dubitari poterit, Si relegatione (vbi est certissimum) terminaretur, cur tandem Romanis tam grauis ac seuera visa sit, quam & deprecatus in Apuleiae Variliae condemnatione Tiberius dicitur^x: & Iuuenalis amaram, atque ipsi Marti Venerique timendam appellat^y. Etenim relegatione, quae libertatem, ciuitatemque conseruat^z, vix mitior alia poena huic sceleri infligi potuit. Ego existimo non propter relegationem modò, verum etiam propter alias adiunctas poenas legem Iuliam atrocem existimatam. Nam & ea lege damnatae mulieres alijs iure nubendi, & testimonij dicendi ius amittebant: quod lege cautum fuisse infra docuimus. Hoc amplius, matronali veste deposita togam induere cogebantur, quò à matronis discernentur. Quemadmodum ex Iuuenale, Martiali, alijsque auctoribus aliàs docui. Quae res non leuem notam in publico versantibus inurebat. Erat & hoc pergraue, quòd in ipsis rebus venereis deprehensos, caedere quibusdam personis lex permittebat. Accedebat, quòd adulterij conuicta mulier dotis parte multabatur. Quemadmodum Horatius^a his versibus significat:

*Nec vereor, ne dum coëto, vir urbe recurrat,
Ianna frangatur, latret canis, undique magna*

Passa

p l. 1. §. miles.
D. d. not. m.
f. m.
q l qui cum
vno. §. idelic
rij. D. de re
milit.
r Lib. 3. de Ci
uita. dei. ca. 7.
s l. quis i. 1.
C. de adulter.
t l. castitati.
C. eod.

u Nou. vt nul
li iudic.

x Corn. Ta-
cia. lib. 1.
y Sary. 1.
z l. 4. & l. 7.
§. hae est. D.
de interd. &
releg.

a Lib. 1. Ser-
mon.

*Pulsa domus strepitu resonet, vel pallida lecto
Defiliat mulier, miseram se conscia clamet,
Connubio hæc metuat, dosi, deprensa: egomet mi.*

Quod & ante Iuliam seruiatum Valer. Maxim. quoddam Marij iudicium referēs indicat ^b. Enimuerò adulterij damnatæ dos non publicabatur. Hoc enim quinque tantum legibus sancitum Vlpianus scribit ^c, maiestatis, Iuliæ vis publicæ, parricidij, veneficij, & de ficarijs. Sed ex ea causa tamquam dissidij causam mulier præstitisset, ex dote marito retetio concedebatur ^d, quemadmodum si alio quolibet modo matrimonium vxoris culpa solutum esset. Hic illud non incommode quæretur, quæ fuerit ante legem Iuliam adulterijs constituta pœna. Nullam verò certam statutam fuisse inuenio, sed maiorum more impudicarum mulierum coërcitionem propinquis ac necessarijs mandatam, qui in eas pro arbitrio statuerent. Hoc Suetonius in Tiberio ostendit ^e. Matronas prostratæ pudicitia, quibus accusator publicus deesset, vt propinqui more maiorum de communi sententia coërcerent, auctor fuit. Idem & Tacitus libro secundo: Adulterij grauiorem pœnam deprecatus, vt exemplo maiorum à propinquis suis vltra ducentesium lapidem remouerentur, sua sit. Hoc autem ex Romuli legibus fluxisse suspicor, quibus vt Dionysius Halicarnass. scribit ^f, ἀμαρτανόσσι π γυνή δικασήν τῶν ἀδελφῶν κάμνον ἐλάμβανι, καὶ τῶ μεγέθος τῆ τιμωρίας κύνειον. Ταῦτα ἴσθι συγγνώμῃς μὲν τῶ ἀνδρὸς ἐδικάζου, ἢ οἷς ἢν φθορὰ σάματῶν. Atque eodem modo patriæ potestatis ius moribus receptum esse à nostris dicitur ^g, quod tamen ex Romuli legibus descendit ^h. Extat sanè à Liuiο scriptum ⁱ Fabium Gurgitem aliquot matronas stupri damnatas pecunia multasse. Seuerius in vestalibus virginibus crimen hoc vindicabatur, quæ virginitatem, quam illibatam in constitutos annos seruare eas oportuerat, stupro violassent, more iam inde à Numæ, aut, quod alij existimant, à Tarquinij temporibus tradito, vt viuæ intra urbem in Campo scelerato defoderentur, quemadmodum Halicarnass. ^k & Plutarch. ^l scribunt. Suetonius in Domitia ^m. Incesta vestalium virginum à patre suo quoque & fratre neglecta, variè ac seuerè coërcuit, priora capitali supplicio, posteriora more veteri. Nam cùm Ocellatis fororibus,

b Lib. 3. ca. 4.

c l. 3. D. de bon. damnat.

d l. miles. §. socer. §. §. vit. D. de adulter.

e Cap. 35.

f Lib. 2. Antiquit.

g l. patre furioso. D. de his qui sunt sui vel al. iur.

h Halicarn. lib. 1.

i Lib. 10. ab urbe cond.

k Lib. 1. & 3. l. In Num. m. Cap. 4.

item

item Varonillæ liberum mortis permisisset arbitrium, corruptoresq; earum relegasset, mox Corneliam virginem maximam absolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam, atque conuictam, defodi imperavit, stupratoresq; virgis in Comitio ad necem cædi. Sic & Liuius Oppiam Minutiam Opimiamq; vestales viuas sub terram ad portam Collinam scelerato campo defossas narrat^o. Et hoc antiqui moris supplicium plenissimè à Plutarcho^o Zonarâque^p describitur: quibus additus Scruus cur intra urbem defoderentur, exponet^q.

n Lib. 7. &
lib 8 & li. 11.
o In Numa.
p Tomo 2.
q In II. Aen.
Vergil.

PATRI QUI IN POTESTATE
HABET, &c.

Patri dat lex ius occidendi adulterum cum filia deprehensum. De patre autem solo loquitur, & ideo nemo alius ex parentibus idem iure faciet^t. Nec enim dura ac seuera lex interpretatione adiuuanda, vel vltra propriam verborum significationem producenda est^t. Alioquin patris appellatio iusta interpretatione ad auum porrigetur^t. Hoc etiam lex exigit, vt pater in potestate habeat. Itaq; si pater filiusfam. sit, ius occidendi non habebit. In sua enim potestate filiam habere non videtur, qui ipse suæ potestatis non sit^o. Sic continget: vt neque auus, quia verbis legis deficitur: neque pater, quia in potestate viuo auo non habet, occidere possint^z. Sufficit autem patri in potestate habere eo tempore, quo occidit, non quo in matrimonium collocat^z. Finge enim in potestatem postea redactam, mortuo scilicet auo, cuius in potestate nuptiarum tempore erat. Ceterùm naturalis sit an adoptiuus pater, non distinguitur, cum vtrique ius hoc competere lex voluerit^z. Item nihil refert, cuius condicionis statusue sit is, qui in adulterio à patre deprehenditur. Ita enim lex loquitur^z, *Adulterum quemlibet*. Quamobrem quod apud Vlpianum^b legitur, *Non omnem adulterum licet occidere*, in marito solo procedit. Pater enim adulterum omnem iure occidet. An ergo & magistratum? Sed de hoc deliberabimus. Verba quidem permittunt^c. Hic & illa quæstio existit, an in adulterio deprehensam prægnantem filiam pater iure occidat, quæ apud Quintilianum in Declamatio.^d bellè agitur. Cur

r l. patri. D.
de adulter.

s Arg. l. cum
quidam. D. de
lib & posthu.
t l. iusta. D.
de verb. signa.

u l. patri. D.
de adulter.

x l. sic euenit.
D. eod.

y l. quod ait.
§ 1. D. eod.

z l. nec in ea
lege. D. eod.

a d. l. nec in
ea lege. l. ma-
rito. D. eo. tit.
b l. 7. §. vlti.
D. quod met.
caus.

c l. marito.
in fin. D. de a-
dulter.

d Declamatio.
277.

autem

autem plus iuris habet in hac parte pater, quàm maritus, quem iniuria hæc propius contingit? Illa ratio redditur^e, quòd plerumque paterna pietas pro liberis consilium capit: mariti verò & calor & imperus faciliè sæuientis fuit refrenandus. Animaduertit enim lex tardius, maturioriq; consilio ad eadẽ accessurum patrem, qui liberis ex animo bene velit, illosq; sibi saluos ac superstites votis omnibus exoptet. Numquam paterni affectus in tantum vineuntur odio, vt non aliqua resideat in his de filiorum salute sollicitudo. Itaque nihil periculi est, necis ius patri dare, quem præsumptum est non temere occisurum, qui vix in animum inducere possit, vt naturam ipsam vincat, patremq; sese esse obliuiscatur. Contrà maritum ira percitum, multò inconsultius ac facilius occisurum lex cogitauit: quòd, præstringente mentis aciem iusto dolore, adhibere in consilium rationem non possit. Itaque hunc pronum ad eadẽ mariti feruorem velut iniecto fræno cohibendum censuit. Planè non quilibet patres ius occidendi habent, sed hi demum, qui ius patris accusare possunt. Ignominiosi itaque ac famosi idem ius non habent^f. Quod ait lex, *Cum in filia adulterum deprehenderit*, planum facit ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsis rebus veneris, in ipsaq; turpitudine deprehendat: & vt in Draconis & Solonis legibus scriptum erat^g, *ὅτι ἕγω*, id est, vt Lucia interpretatur^h, *ἀπὸ τῆς ἢ ἀπὸ τῆς ἑχοντας*. Plurimum verò refert, quo loco pater adulterum deprehendat. Dat enim lex occidendi potestatem eum, quem domi suæ, generisue sui deprehenderit. Quare non vbicumque pater deprehenderit, ibi occidere poterit, sed domi suæ dumtaxat, vel generi sui. Maiorem enim iniuriam putauit legislator, quòd in domum patris, aut mariti ausa fuerit filia adulterum inducereⁱ. Domum hic pro domiciliò, & habitatione accipimus^k, vt & in lege Cornelia de iniurijs^l, & aliquoties in edictis prætorum^m, & in hac ipsa lege capite decimo sexto. Quare siue in propria domo pater habitet, siue in conductâ, vel gratis, siue hospitio receptus, & ibi adulterum deprehendat, ex lege occidetⁿ. Idem erit probandum, & si in villa vel hortis habitet. Sed si pater alibi habitet, habeat autem & aliam domum, in qua non habitet, deprehensam illic filiam, vbi non habitat,

^e l. nec in ea lege. in fin. D. de adulter.

^f l. marito. in fi. D. de adult.

^g l. quod ait lex. D. cod.

^h in Euancho.

ⁱ d. l. quod ait lex §. i.

^k l. nec in ea lege. §. sed domus. D. de ri.

^l l. §. domum. D. de iniur.

^m l. §. domum. D. de

ⁿ l. §. in princ. D. de liber. agnosce.

^o Arg. d. l. §. §. domum.

- o d. l. quod
aic. §. p. uult.
p l. nec in ea
lege. §. aus car
deodi eo.
- q d. l. nec in
ca lege. §. vlt.
r l. non de-
bet. D. de re-
gul. iur.
s Lib. 3. ca. 6.
- t L. quod ait
lex. §. vlti. D.
de adulter.
u Declama-
tio. 177.
- x l. 13 in fin.
D. de adulter.
- y Lib. 3. ca. 11.
- z Lib. 5. ca. 9.
- occidere non poterit °. Ius autem occidendi patri concedi-
tur domi suæ, licet ibi filia non habitet °. Nam factam iniu-
riam patri lex spectat, cuius domo ad libidinem filia abutitur.
Non tantum autem occidere adulterum, verum multo ma-
gis contumelia afficere pater potest °. Nam cui quod plus est
licet, utique licet & quod minus est °. Quod tamen in con-
trouersiam aliquando vocatum esse, quasi telo tantum necare
lex permittat, Quintilianus significat in Elementis °, nume-
rans τὸ πρῶτον, cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur
esse factum. Hinc est, inquit, adulter loris cæsus, vel fame ne-
catus. Postremo ita iure adulterum pater occidet, si & incon-
tinenti filiam occidat: quod sic accipiendum erit, ut ne oc-
ciso hodie adultero, reseruet, & postmodum filiam occidat, vel
contrà °. Quintilian. in Declamatio. ° Lex cum occidere mihi
adulterum cum adultera permittit, manifestè illud ostendit
non posse eos diuersis temporibus occidi: & si adultero sup-
plicium remittatur, etiam impunitatem alteri dandam. De-
bet itaque propè vno ictu & impetu pater vtrumque occi-
dere, & æquali ira aduersus vtrumque sumpta °, propterea
quòd lex parem in eos, qui deprehensi sunt, indignationem
exigit, & seueritatem requirit. Quòd si dum in adultero oc-
cupatus est, filia profugerit, & interpositis horis eam pater
persecutus apprehenderit, incontinenti videbitur occidisse.
Quòd pertinet & ille Quintiliani in Instit. Orat. locus °: Sed
vna causa plures habere quæstiones, & iudicationes, vt ego
arbitror, potest: vt in eo, qui cum adulteram deprehensam
occidisset, adulterum qui tum effugerat, postea in foro occi-
dit. Causa est vna: adulter fuit. Quæstiones, & iudicationes: an
illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Idem aliàs °: Non
vnum nocentem seruabas, quia antè adultero dimisso, adul-
teram occidere non licebat. Hoc enim argumentum lex fa-
cit, quæ prohibet adulteram sine adultero occidere. Eiusdem
generis alias dubitationes Sulpitius Victor in Institutionibus
Orator. ad M. Syllonem perstringit. Et huic legi similis lex à
Seneca in Declamationibus fingitur: Adulterum cum adul-
tera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat,
sine fraude sit. Nihil autem interest, prius adulterum, an adul-
teram pater occidat, dum vtrumque occidat. Nam si alterum
dumtax

dumtaxat occiderit, lege Cornelia de sicarijs reus erit^a. Quòd si adultero occiso filiam vulneret, verbis quidem legis non liberatur, sed rescripto Marci & Commodi ei impunitas conceditur, quasi fato magis, quàm voluntate eius seruata filia videatur, quæ grauib; sibi vulneribus post adulteri mortem infixis superuixerit. Summa eorum, quæ diximus, hæc est, patrem ita demum adulteros iure occidere, si & filiam in potestate habeat, adulterosq; in ipsa turpitudine domi suæ, generisue sui deprehendat, & vtrumq; incontinenti occidat.

VIRO ADULTERVM IN VXORE, &c.

Marito non quemlibet adulterum occidere lex Inlia permittit, vt patri, ne perturbatus dolore inconsultò ad eadem feratur. Viles igitur tantùm famosàsq; personas, veluti lenones, histrones, mimos, pantomimos, & omnes propter præmium in scenam artis ludicræ, pronuntiandisue causa prodeuntes, ei occidere permittit^b. Item publico iudicio damnatos, quo videlicet cuilibet ex populo experiri licet, nisi si cui lege aliqua accusandi non sit potestas^c. Nam hi inter infames habentur^d. Planè calumniæ præuaricationisue nomine in causa publici iudicij damnati, publico iudicio damnati esse non videntur^e. Quamquam infamia hos prætor notet^f. Nec enim de his criminibus aliqua publicorum iudiciorum lege cautum est^g. Excipit lex in integrum restitutos: quod de ea restitutione accipi oportet, quam princeps vel senatus indulserit. Hæc enim restitutio infamia eximit^h. Quæritur autem, si patronum ex eorum numero, quos deprehensos interficere maritus potest, libertus in adulterio suæ vxoris deprehenderit, an impunè occidat. Et durum est eam liberto potestatem dari, vt ei manus afferat, cui ne si vitam quidem pro eo profundat, cumulata gratiam rettulisse videatur. Nam cuius honori atque famæ, multò magis vitæ parcere debetⁱ. Marito etiam libertos occidere lex permittit, qui vel in patroni vxore, vel in patrona sua, aut in eius, cuius libertus patris, aut matris filij, nixue fuerit, adulterio deprehensi sint. Sed an illos quoque, qui ius aureorum anulorum impetrauerint, maritus ex lege occidet? Dubitationem facit, quòd hi pro ingenuis habentur^k. Quod vndenam profectum sit, quando hic se lo-

^a Inihil. D. de adulter.

^b l. marito. D. ad l. l. de adulter.

^c l. palam. §. senatus. D. de ritu nupt.

^d l. infamem. D. de public. iudic. l. 4. D. de accusatio.

^e d. §. senatus.

^f l. 1. & l. 4. §. calūniator. D. de not. infam.

^g Arg. l. 3. in h. D. de præuaricato.

^h l. 1. §. deinde. D. de postul.

ⁱ l. si adulteriū. §. pen. D. de aduker.

^k l. sed si hæc lege. §. l. D. de in sus voc.

cus offert, paulò altius repetendum est. Veteres, quemadmodum Macrobius ex Ateio Capito refert¹, non ornatus, sed signandi causa secum anulum circumferrebant. Unde nec plus habere quam unum licebat, nec cuiquam nisi libero. Ius enim anulorum famuli non habebant. Et erant primo in usu anuli ferrei^m: post augefcente luxu, cum ex auro facti essent, illi libertis relicti, hi ingenuisⁿ, nec omnibus quidem, sed qui ex Senatorio vel Equestri ordine essent, attributi sunt. Plinius in Epist.^o de Pallante Claudij liberto, cui prætoria ornamenta à Senatu delata erant, Mitto, ait, quod censent non exhortandum modò, verùm etiam compellendum ad usum aureorum anulorum. Erat enim contra maiestatem Senatus, si ferreis prætorius uteretur. Atque impetrare ius hoc aureos anulos gestandi à principe non modici beneficii loco liberti solebant^p: quod apertius à Dione quam à quoquam alio explicatum est^q. Ἰδού, ait, τῶν πάλαι ῥωμαίων εἶχ' ὅτι τῶν δουλοσύνης ποτε, ἀλλ' ἔδει τ' οὐκ ἐλευθέρω γίνεσθαι προφύλων διακτύλιος χρυσοῖς πληρ' τ' βουλευτῶν καὶ τῶν ἰππίων χρυσοῖς ἐξέμ' ἐν δὲ τῶτο τοῖς ἐλευθέροις οἷς ἄρ' ὁ τὸ λεγόμενον ἔχον ἐβλήθη καὶ τοι ἐν ἀλλοῖς χρυσοφοροῦσιν, ὅμως οὐ τιμῆς μίσην ὡς καὶ βελτίοισιν ἢ καὶ ἀπλευθέρων ἰππύων τε διωαμλίαις ἰδού^r. Sic Antonio Musæ liberto, à quo conseruatus erat, ius aureorum anulorum ab Augusto datum idem ipse auctor refert^r. Idem & à Galba vni ex libertis charissimo collatum Plutarchus^s scribit. Hoc autem iure impetrato liberti omnia ingenuitatis munia consequuebantur, quo alioquin non donati, si ingenuorum iura vsurpassent, legis Viscellix pœnis tenebantur^t. Ceterum ex Iustiniani Nouella omnibus, qui ad libertatem perducuntur, aureorum anulorum ius absque principali concessione competit^u. Verum enimvero, vt ex diuerticulo tandem in viam redeam: qui ius aureorum anulorum impetrauerunt, imaginem, quoad viuunt, ingenuitatis, non etiam statum habent. Viuunt^x quasi ingenui, moriuntur vt liberti^y. Nam in eorum successione sua patronis iura seruantur. Itaque & lege Iulia de adulterijs, ad tuenda matrimonia pro libertis eos haberi placuit, pœnâq; libertinorum subijci^z. Quinetiam si dominus à familia occisus esse dicatur, de ijs perinde atque de ceteris, quos viuus manumiserit, quæstio habebitur^a. Sed nec

à tut

1 Lib. 7. ca. 13.

m Plin. lib. 33.

cap. 1.

n Iliodor. lib.

10. Etymologiar.

o Lib. 8. epist.

ad Monta.

p l. 1. D. de

iure aur. anul.

l. falsi. §

1. de condi &

demonstrat.

q Lib. 4. h. l.

stor.

r Lib. 13.

s In Galba.

t l. l. Cad l.

Viscell. l. vi.

C. de iur. aur.

anul.

u Nou. vt li

berti. de cet.

x d. rub. d. li.

y l. 3. D. de

bon. libert.

z l. si is qui

ius. C. ad leg.

Iul. de adult.

a l. si exbe-

redatus. § vlt.

cum l. seq. D.

ad Silania.

à tutela liberorum patroni excusantur^b, quamquam quod ad extraneorum tutelam attinet, pro ingenuis habeantur^c. Et omnino saluo patronorum iure eadem horum quæ ceterorum ingenuorum causa est. Denique nec à Senatorijs nuptijs lege Iulia de maritandis ordinibus repelluntur^d. Aliud porro de his dicendum esse, qui natalibus restituti sint, extra omnem dubitationem est. Nam hi perinde ingenui fiunt, atq; si nullam medio tempore maculam seruitutis sustinuisissent^e. Lex etiam seruos occidendi marito ius tribuit. Neque distinguemus proprij sint, an alieni. Ideoq; alienum seruum in adulterio deprehensum occidens, legis Aquilæ actionem maritus non timebit. Cui consequens est heredem, vel promissorem, qui in hoc facinore deprehensum seruum occiderint, nec ex stipulatu^f, nec ex testamento teneri^g. Extrà has personas lege comprehensas si quenquam alium maritus occiderit, cædis reus erit. Nec vxorem igitur sine cædis crimine occidet. Quamquã humanitatis intuitu ab Antonino Pio primùm^h, deinde à Marco, & Commodoⁱ, postremo ab Alexandro rescriptum^k sit, marito, qui vxorem in adulterio deprehensam occiderit, non vtique legis Cornelie de sicarijs pœnam, quæ hodie vltimum supplicium^l est, irrogandam esse: sed honestiori loco positum ad tempus relegandum, humiliorem in exilium perpétuum dandum. Datum est hoc mariti dolori, quem difficile esse in repentino motu temperare prudentissimi Imperatores cogitarunt. Secundum hoc interpretandum erit, quod apud Vlpian.^m legitur: *Si maritus in adulterio deprehensam vxorem occidat, quia ignoscitur ei, non tantum mariti, sed etiam vxoris seruos pœna liberari, si iustum dolorem exequenti domino non resisterunt.* Non enim ei in totum ignoscitur, sed eo quo diximus temperamento, pœna mollitur. Ceterum, quos marito occidere licet, vtique & verberibus cædere, vel qualibet corporis parte mutilare, alijsq; , quas dolor suggesserit, pœnis, malè multare licebit: Quibus, quo iure, quaq; iniuria deprehensos omnes adulteros subiaccere Iuuenalis indicatⁿ:

- Fict, ait, adulter

Publicus, & pœnas metuet, quascumque mariti

Exigere irati, nec erit felicior astro

Murtis, vt in laqueos numquam incidat. exigit autem

ⁿ Satyr. 10.

^b Iliberum, §. si ius. D. de excus. tut.
^c I cum ex oratione. D. de excus. tut.
^d l. vlti. D. de iur. aur. anul.

^e l. 1. & 2. D. de natalib. restit.

^f l. qui fetu. D. de verb. oblig.

^g l. quid ergo §. si heres. D. de legat. j.
^h l. 1. in fi. D. ad l. Corn. de sicar.

ⁱ l. si adulterium §. Imperatores. D. de adulter.

^k l. 4. de adulter.

^l l. 3. §. pen. & l. pen. D. ad l. Corn. de sicar.

^m l. 3. §. si maritus. D. ad Silaniam.

*Interdum ille dolor plus, quàm lex vlla dolori
Concessit. necat hic ferro, fecat ille cruentis
Verberibus quosdam mæchos, & mugilis intret.*

o Lib. 1. Ser-
mo. sat. 1.

Quod etiam plerisque adulteris accidisse Horatius testatur:
*Hic se præcipitem, inquit, tectò dedit, ille flagellis
Ad mortem casus, fugiens hic decidit acrem
Prædonum in turbam: dedit hic pro corpore nummos,
Hunc peruinxerunt calones: quin etiam illud
Accidit, vt quidam testes, caudamq; salacem
Demeteret ferro. Iure omnes, Galba negabat.*

p Lib. 3. Epi-
gram.

Est de eodem argumento festiuus Martialis iocus, in eum qui
adultero nares absciderat, quod vt ineptè factum ridet:

*Quis tibi, ait, persuasit nares abscindere mæcho?
Nil hac peccatum est parte marite tibi.
Stulte quid egisti? nil huc tua perdidit vxor,
Cum sit salua tibi mentula Deiphobi.*

q Demosth.
de Nung.

Planè Atheniensium legibus impunè adulter à marito pa-
tre, fratruè in ipsa turpitudine deprehensus occidi potuit:

r Lib. 3. Va-
riar.

Extatq; elegans Lysia oratio, qua in adulterio à se depre-
hensum Eratosthenem iure casum contendit. Idem & Got-
thorum legibus licuisse ex Casiodoro¹ conijcio. Licuit certè
ex Neapolitanorum regis Rogerij constitutione, quæ in-
ter ceteras eiusdem constitutiones in hæc verba scripta est:

s Lib. 3. con-
stit. Neapolit.
tit. 80.

*Si maritus vxorem in ipso actu adulterij deprehenderit, tam
adulterum, quàm vxorem occidere licebit, nulla tamen mora
protracta.* Idem quoq; Longobardis Regis Rothari lex per-
misit¹. Sed & Romæ ante legem Iuliam maritos quosdam de
adulteris deprehensis impunè vindictam sumpsisse legimus.

t Is. de adul-
ter. lib. 1. leg.
Langob.

u Lib. 6. ca. 1.

Sempronium Nasicam, Valerius scribit¹ C. Gallum in adulte-
rio deprehensum flagellis enecasse: Caium quoque Menam,
Lucium Octauium similiter deprehensum loris contudisse.
Ad hæc Carbonem Actienum à Bilieno, item Pontium à Pu-
blio Cernio deprehensos castratos esse. Caium etiam Fu-
rium Bocchum, cum, quem deprehenderat, familiz stupran-
dum obiecisse, quibus omnibus iræ suæ indulgisse fraudi non
fuit. Ac vel ipsam vxorem in adulterio deprehensam necare
olim licuisse Gellius ex Catone tradit¹, cum illi maritum
adulterantem ne digito quidem contingere permitteretur.

x Lib. 10. ca.
23

Et

Et certè semper maior licentia maribus quàm feminis data est, quas natura ad pudorem formauit. Leuius quoque semper visum est virorum quàm mulierum peccatum. Qua de causa nec punitum olim domini cum ancilla concubitus, mulieris cum seruo punitum fuisse Quintilian. lib. v. ait. Ceterùm in ea demum vxore deprehensum adulterum iure occidet, in qua adulterium vindicare iure mariti potest⁷. Proinde in ea, quæ contra leges, Senatusconsulta, mandatæ principum nupta sit, deprehensum, occidendi ius non habet^z. Ait lex *domi suæ*. Itaque alibi deprehensum maritus non iure occidet. Vnde Quintilian. ^a Occidisti, ait, adulterum quod lex permittit: sed quia in lupanari, cædes est. Augetur enim delictum loco, fitq; grauius in ipsa mariti domo commissum, quæ matrimonij sedes & domicilium^b est. Hoc idem & Paulus lib. i. i. Sentent. desiderari ostendit^c. Quamquam de toto eo loco valde in dubium venio. In eo enim ita est. Inuentam in adulterio vxorem maritus ita demùm occidere potest, si adulterum domi suæ deprehendat. Quod perspicuè falsum est. Nam maritus, vt paulò antè docui, vxoris occidendæ potestatem non habet, sed eam dimittere protinus iubetur. Itaque sic emendandum puto. Inuentum in adulterio vxoris maritus ita demum, &c. nisi fortè hoc ex iure Gothico sumptum dicamus, ex quo nonnulli in illis libris ab Aniano deformatà esse non dubito.

y I. marito.
in fin. D. de
adulter.

z Argu. lfi
vxor. §. sed si
ea. D. eod. tit.

a Lib. 7. ca. 9.

b L. 5. D. de ri-
tu nupt.

c Tit. 27.

VIRO ADVLTERVM IN VXORE, &c.

Hoc capite quinto legis Iulix comprehensum fuisse Vlp. scribit^d. Porrò eùm non omnes in adulterio vxorum deprehensos maritis occidere liceat, sed nec si liceat, maritorum omnium animi (vt Quintil. in Declamation. ait) ad sanguinem durent, lege ratio præscripta est, qua ius suum sine cæde tueri possint. Retinere ergo adulteros per aliquod tempus, dum testes aduocet, lex permittit. Hoc autem quod in marito expressum est, etiam in patre seruat. Non adjicitur hic, vt in superiore capite, vbi deprehensus adulter sit: nam quocumque loco deprehensus retineri potest: semel verò remissus reduci non potest, contra quàm si non sponte mariti euaferit, etenim reductus custodiri viginti horis adhuc poterit.

d I. capite. D.
ad leg. l. l. de
adulter.

Exiguo

Exiguo autem temporis spatio retentionem lex circumscriptis, quòd priuato homini non sit nocentis permittenda custodia, cum publicè carceres ad eam rem habeantur. Quod adijcitur TESTANDÆ EIUS REI GRATIA, ad hoc pertinet, vt testes inducat testimonio futuros accusaturo deprehensum reum in adulterio.

VIRO PATRIQVE QUI IN POTESTATE HABET.

Ait lex *Viro*. Femina non idem licet. Nam cum de femina nihil exprimat, creditur id ei denegatum esse^c. Et quamquam in ceteris causis mulieribus publico iudicio reos facere concedatur, si suam, suorumq; , id est parentum, liberorum, patroni, patronæ, eorum filij, filiarum, nepotis, neptis, & omnium in quos ex lege publicorum iudiciorum, inuitæ testimonium non dicunt, iniuriam persequantur^f: tamen adulterij agere eis, nec si matrimonium suum violatum dicant, permittitur. Hoc enim lex facit, quæ de masculis tantum locuta feminas ab accusatione repulisse intellegitur^g. Et ita Imp. Seuerus, & Anton. rescripserunt. Publico iudicio, aiunt^h, non habere mulieres accusationem, quamuis de matrimonio suo violato queri velint, lex Iulia declarat, quæ cum masculis iure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem feminis priuilegium detulit. Planè violata iam viripotens virgo corruptorem accusare poterit, & curatoribus assistentibus reum peragereⁱ. Nec exceptione vlla repellatur, quæ vindictam proprii doloris exequatur. Quinetiam accusata à marito adulterij mulier, in eum & lenocinij & adulterij crimen retorquere poterit: relationis vtique, non accusationis specie atq; via^k. Cuius autem ætatis ac condicionis sit maritus, nihil interest. Nec enim filius, si maritus ab eo, qui sui iuris est, in hac lege separatur^l. Proinde sine voluntate patris, atque adeò inuito, & repugnante eo, filius hac lege reum facere poterit. Ipsi enim iniuria est. Et hoc constitutum esse Papinian. scribit^m. Constitutum verò est ab Hadrianoⁿ. Sed nec quòd minor viginti quinque annis maritus sit, eo minus ad accusationem admitteretur, cum non debeat obtentu ætatis repelli qui suum matrimonium vindicat^o. Quinetiam liber-

c Arg. l. si cõstante. § de vi ro. D. fol. mat.

f l. i. & 2. D. de accusatio. l. vxor. C. qui accus. pos. l. 3. §. sed & si mulier. D. de lib. hom. exhib. g Arg. l. cum prætor. D. de iudic.

h l. i. C. de adulter.

i l. propter. C. de adulter.

k l. 3. §. si publico. l. si vxor. §. iudex. D. eo. l. 1. §. pen. D. de adulter.

m l. si filium. D. de adulter.

n d. l. 6. §. penult.

o l. 17. §. lex Iulia. D. de adulter.

tus patronum iure mariti adulterij accusare poterit, quomodo si atrocem iniuriam ab eo passus esset ^p. Nam vel ex famosa causa patronum in ius vocare liberto permittitur, si cum iniuria grauissima affecerit ^q, veluti si flagellis cæciderit, vel in eius vxorem, filiamue stuprum commiserit. Denique cuiuslibet marito, qui non ignominia notatus ^r sit, iure mariti adulterij accusationem instituere conceditur. Nec refert, ait Vlpianus ^s, iusta an iniusta sit vxor: quæ verba obscurum sensum habent. Nam si, vt in alijs multis locis ^t, iustam vxorem hic interpretemur, quæ ciuilitate nupta sit, quo modo & iustas nuptias dicimus ^u secundum legum præcepta contractas, necesse erit iniustam quæ ei opponitur, accipere, quæ contra leges coierit. Tum verò non consistet Vlpiani sententia. Er enim in ea muliere, in qua incestum committitur, vel quæ quamuis vxoris animo habeatur, vxor tamen esse non possit, puta quia contra leges, Senatusconsulta, mandataue principum ducta sit, vindicare maritus adulterium iure mariti non potest ^x, quia nec matrimonium est ^y. Vt ecce si liberrimam Senator, pupillam tutor ante redditas rationes, præses provinciam feminam, vel cuiuslibet filiamfam. sine patris assensu duxerit, violatæ huius coniunctionis nomine, in quam matrimonij nomen non cadit, iure mariti accusatio non deferretur. Secundum quæ si minor duodecim annis domum deducta sit, eius adulterij, quod antequam iustam ætatem attigisset, commiserit, accusari iure viti non potest ^z, quoniam nondum vxor erat. Minor enim duodecim annis domum ducta, non antè legitima vxor fit, quàm eam ætatem apud virum impleuerit ^a. Planè si sponsalia deductionem in domum præcesserint, quia durant ea, quamuis in domo loco nuptæ esse mulier cœpetit ^b: ideo quasi sponsa poterit ex rescripto Diui Seueri accusari. Quòd si sponsalia non præcesserint, cum neque sponsalia intellegantur, quia non fuerunt, neque nuptiæ quòd nuptiæ esse non possint, quasi extranea accusari sponsi maritue iure mulier non poterit ^c. Atque hæc eo pertinent, vt vbiicumque iustæ legitimæque nuptiæ non sunt, nec mariti iure adulterij accusatio competat. Magis est iraque, vt iustam eo loci vxorem accipiamus, quæ in manum conuenit: iniustam, quæ non in manum conuenit, sed vsu habetur. Vxo-

p l. 28. §. pen.
D. eod. tit.

q l. sed si hæc
lege. §. prætor
ait. D. de in ius
voc. l. prætor
edixit. §. præ-
terea. D. de in
iur.

r l. marito. in
fi. D. de adul.
s l. si vxor.
D. eod.

t l. 28. §. si qd
eo tempore.
D. de liber. &
posthu. l. 31. D.
de ritu nupt.
u Institut. de
nupt.

x d. l. si vxor.
§. sed si ea.
y l. 3. §. 1. D.
de don. inter
vir. & rit. de
ritu nupt.

z l. si vxor. §.
si minor. D.
de adulter.

a l. 3. D. de ri-
tu nupt.

b l. 9. D. de
sponsalib.

c l. 33. §. si
quis sponsam.
D. de don. in-
ter vir.

d Lib. 18. c. 6.
 e Vlp. in In-
 stit. tit. 9.
 f In Topica.
 g In 1. Geor.
 & in 4. Aen.
 h Vlp. in In-
 stit. tit. 21. &
 tit. vli. Scrui.
 in 7. Aeneid.
 i In 1. ciuili.
 D. de stat. ho-
 min.

k In postu-
 laerit. §. 1. D.
 de adulter. l.
 prospexit. D.
 qui & à quib-

l Lib. 2. Aen.

m In vxor.

n Cap. 11.

o Lib. 3.

p In vxor. §.
 diuus. D. de
 adulter.
 q d. §. si mi-
 nor.

rum enim, vt Cic. in Topicis tradit, aliæ erant matresfa. quæ sicuti etiam Gellius^d interpretatur, in manum conuenerant, certa confarreationis^e, vel coëmptionis, quam Boëthius^f, & Vergilij interpres Seruius^g aliquot locis exponunt, sollempnitate. Et hæ in manu ac mancipio viri erant, suorumq; heredum iura in familia nanciscebantur^h. Ideoq; vt mariti patrefamiliâs, ita hæ matressam appellabanturⁱ. Aliæ verò tantummodo vxores habebantur, quæ scilicet in matrimonium citra coëmptionis sollempnitatem conuenerant. In quibus etiam adulterium vindicari à marito potest. Ad omnia enim matrimonia lex ista pertinet, vt & Sex. Cæcilius, quem ad hanc legem commentarios scripsisse constat^k, ait, Homericum illud ex Iliados 1 x. adferens:

Ὅν μὲν οὐ φιλέεισ' ἀλόχης μερόπων ἀνδρώων
 Ἀγροῖδαι;

Quo significatur violati tori iniuriam ad omnes ex æquo maritos pertinere. Cuius versus sententiam Virgil. sic expressit^l:
*Coniuge præcepta nec solos tangit Atridas
 Isle dolor.*

Itaque vel in ea vxore adulterium posse matrem vindicare Vlpian. ait^m, quæ vulgaris fuerit (id est, quæ vulgo sui copiam fecerit, quo modo & vulgarem mulierem Sueton. in Vitellio dixitⁿ) quamuis si vidua esset, impune in eam stuprum committeretur. Cuius rei exemplum est apud Tacitum^o de Vistilia Tiridij Labeonis vxore, quæ quamquam licentiam stupri meretricum more apud Ædiles professâ esset, adulterij tamen accusata, & relegata est. Ex quibus efficitur iure mariti eos demum accusare posse, qui secundum leges nuptias contraxerint: in concubinis vel ijs mulieribus, quæ non iure ductæ sint, adulterium non vindicari, ne si quidem postcâ iustæ vxores esse cœperint. Quæstionis est, an & in sponsæ accusatione præcipuum ius ex lege sponsus habeat. Et de viro lex loquitur. Verba itaq; legis sponsum non admittunt. Sed tamen D. Seuerus^p (nam vulgò malè, Verus, vt ex alio eiusdem legis loco^q apparet, legitur) & Antoninus rescripserunt etiam in sponsa hoc idem vindicandum, quia neque matrimonium qualecumque, neque spem matrimonij violare permittitur. Et hoc Imp. Alexander Herculeiano ita rescrip

scrip

scripsit ¹. Propter violatam virginem adultam, qui postea maritus esse cepit, accusator iustus esse non potest. Et ideo iure marito crimen exercere non potest, nisi puella violata sponsa eius fuerat. Est ergo rescripti interpretatione ad sponsum lex Iulia portecta. Ait lex VIRO PATRI ²VE. Pater ergo in accusatione filix æquale ius cum marito habet ³. Si tamen simul ad accusationem ambo veniant, maritus præferetur. Nam & propensiore iure, & maiore dolore execururum cum accusationem credendum est, in tantum, vt etiam si pater præuenerit, & libellos inscriptionum deposuerit, marito non neglegente, nec retardante, sed accusationem parante, & probationibus instante, atque imminente, vt facilius iudicantibus de adulterio probetur, idem sit dicendum ⁴. Nisi igitur, ait Vlpianus ⁵, pater maritum infamem aut arguat, aut doceat colludere magis cum vxore, quàm ex animo accusare, postponetur marito. Vbi nemo non quæsiturus est, an infamia maritum ab adulterij accusatione repellat. Quod vix est, vt dici possit: quandoquidem suam, suorumq; iniuriam exsequentes infames audiantur ⁶: & generaliter, qui aliàs idonei accusatores non sint, in ijs causis ad accusandum admittantur ⁷. Sed nec hoc sentit Vlpianus maritum omnino ab accusatione adulterij ob infamiam repelli, verùm patri postponi. Famosus igitur maritus, verbi gratia, leno vel histrio, aut alia ignominia notatus, iure marito accusare volens, à patre submouebitur ⁸. Iure sanè extranei, id est, vt quilibet de populo ad accusationem profiliens, ea ratione non repelleretur, quòd suum matrimonium vindicet, cuius nisi vindictam exequeretur, omnino iustus accusator non esset. Cùm verò integræ famæ maritus, patre præuento accusare instituerit, patri tempora non cedent. Sic tamen, vt quod antequam maritus præuenisset, temporis effluerit, & ipsi marito, & patri, quia nihil eum patrem impediens, cedat: at postquam maritus occupauerit residua tempora, quæ sexagiura diebus desint, patri non cedent, qui accusationem perficere non possit ⁹: vulgata enim regula est aduersus eos, qui agere nec si velint possint, ex mora præscriptiones temporum, quæ agentibus obijciuntur, non induci. Quæ cum ex negligentia non agentis locum habeant, in eorum persona cessant, quibus negle-

¹ l. propter.
C. de adulter.

² l. i. cuius.
& l. si maritus, D. de adulter.

³ l. 2. §. vlti.
D. de adulter.
u l. j. D. eod.

⁴ l. qui accusare. l. hi tamen, D. de accusatio.
⁵ l. 1. & 2. & l. 11. D. de accusatio.

⁶ Arg. l. maritum, in fin. D. de adulter.

⁷ l. 4. D. de adulter.

b l. cetera. C. de inoff. test. l. 5. vlt. C. de ann. except. l. inera. D. de minorib.
c l. si marit^o. D. de adulter.

d l. 2. D. de in ius voc. l. nec magistratibus. D. de in iur.

e l. qui accusare. D. de accusatio.

f l. nec in ea lege. §. 2. D. de adulter.

g l. is cuius. §. penul. D. de adulter.

h l. 4. §. vlti. D. de adulter.

i l. 6. & l. 21. C. de adulter.

l. 4. D. eo. l. 37. §. vlt. D. de minorib.

k Lib. 2. Annal.

l In l. 4. C. de adulter.

m In l. miles. §. quidi. D. eo.

n In d. l. miles. §. sexaginta.

o l. libellorum. D. de accusatio. l. denuntiassse. D. ad l. ul. de adult.

gentia imputari nulla potest^b. Itaque si maritus sit in magistratu, & ideo accusare non possit, patris quidem accusatio impediatur, ne marito surripiatur ius suum, sed quoad magistratu filius abierit, patri tempora non cedent^c. Quod sic accipiendum est, si eum magistratum maritus gerat, in quo agentes sine fraude in ius euocari non possunt, id est, qui imperium habent, & qui coercere aliquem possunt, & iubere in carcerem duci^d. Huiusmodi enim magistratus qui gerunt, interim accusare prohibentur^e. Ceterum pater in nuptæ tantum filix accusatione præcipuum ius habet: in viduæ accusatione extraneo non præfertur^f. Sed & eum demum patrem priuilegiario iure accusare posse puto^g, qui in potestate habeat. Maritus verò etiam post accusationem ab extraneo peractam, mulierem repetens, accusationemq; instaurans audietur, si idoneas causas alleget, quibus impeditus non instituit accusationem^h. At lex, *SEXAGINTA DIES VTILES*. Iure mariti, patrisue adulterij accusare volentibus sexaginta dies vtiles computanturⁱ: quorum Cornelius Tac. meminuit^k illo loco. Exacta & à Titidio Labcone Vistiliæ marito, cur in vxore delicti manifesta vltionem legis omisisset, atque illo prætendente sexaginta dies ad consultandum datos nondum præterijssse, satis visum de Vistilia statuere, eaq; in insulam Scriphon abdita est. Vtiles autem dies Imp. Alex.^l interpretatur, quibus in publico eius facultas fuerit, apud quem reus, vel rea postulari potest. Papinianus verò^m sic, dies quibus potuit maritus accusationis sollempnia implere. Idem adijcitⁿ, Sexaginta his diebus feriatis quoq; dies si modo facultatem præsidis adeundi accusator habuerit numerari, quoniam de plano libellus dari potest. Accusaturi enim libellos à se subscriptos offerre ei, cuius de ea re notio erat, solebant^o, quibus nomen rei deferebant, & crimen, vt erat admissum, indicabant: quod etiam in transitu & procedente prætore fieri potuit. Cum igitur accusationi instituendæ hi dies dentur, non illud exigimus, vt præses sederit, sed vt sui copiam fecerit, & accusator experiundi habuerit potestatem. Fieri enim potest vt ijs quibus prætor sedit diebus, accusatori iustissimis occupationibus impedito accusandi non fuerit potestas: quod in vtilium dierum tractatu imprimis spectamus,

in quorum computatione ineunda ij demum veniunt, quibus nulla idonea causa agere, accusareve impediatur^p. Proinde siue magistratum gerat maritus, siue Reipub. causa ab sit, siue in vinculis, siue apud hostes sit, muneribusve militaribus, vel alio publico ministerio occupatus agere non queat, in ea causa est, vt ei dies non cedant^q: cedant verò ij, quibus accusare ei licuit, quamquam prætor pro tribunali ius non redderet. Sic fit, vt vitales dies interdum sessionum sint, interdum non sessionum, aliterq; in his, quæ causæ cognitionem desiderant, & decretum exposcunt, aliter in his quæ de plano expediri possunt, computentur. In illis enim, quoniam pro tribunali expediri debent, eos demum dies computamus, quibus more maiorum prætor sedens postulationibus responsum dederit^r: in his verò omnes eos dies, quibus prætor sui potestatem qualitercumque fecerit, etiamsi non in iure^s. Sexaginta porrò hi dies ex die diuortij marito cedere incipiunt^t. Intra quos mariti, patresve agentes, hæc præcipua habent. Primum, quòd alijs omnibus præferuntur: deinde, quòd sine calumniæ metu accusant. Quod in marito quidem expressum est^u: in patre verò etiam obtinere crediderim, cuius eadem causa esse, quæ & mariti dicitur. Adde, quòd qua ratione publico iudicio mortem liberorum patrem vindicare Senatufconsulto constitutum est^v, eadem etiam ratione adulterium filia vindicans, quod morte non minus graue est, periculum calumniæ timere non debet. Tum verò Senatufconsulti beneficium non in cædis dumtaxat quæstione locum habere, sed & ad alias publicas accusationes produci Imperator Alexander rescripsit^y. Verùm huic sententiæ valde obstat quod à Paulo scriptum est, patrem sine periculo calumniæ accusare non posse^z: quod idem de marito quoque Scæuola^a tradit: quos locos Accursius, vt superioribus conciliet, eo casu procedere posse ait, quo tam euidentis mariti vel patris calumnia est, vt excusationem non habeat. Cùm enim instigante dolore sibi factam iniuriam exequuntur, tum eos calumniæ periculo subijci equum visum non est, ne ab accusando imminentis, si non probauerint, pœnæ metu deterreantur. Cùm verò quæsito violati xhori colore, ad accusandum vexandi rei causa, maloq; animo proficiunt, si

p l. i. D. de diuers. temp.

q l. si marit^r.
D. de adult. l. 15. & l. 21. C. eo. t. l. si qua. D. ex quibus caus. mator.

r l. 1. §. dies. D. quis ord. in bon. poss.
s Lemiles. §. quidam. & §. sexaginta. de adulter.
t l. 29. §. sex mensur. & §. præterea. D. de adult. l. 13. §. pen. eod.
u litare mariti. in fi. C. de adulter. l. auxilium. §. 1. D. de minorib.
x l. vlt. D. de public. iudic.

y l. mater. C. de calumniatorib.
z l. pater. D. de adulter.
a l. is cuius. in fi. D. eo. tit.

quod proposuerint, non probauerint, & in euidēti calumnia deprehendantur, impune ferre non debent. Et hoc quando aliud probabilius non occurrit, sequendum cenfeo. Planè si iure extranei post sexaginta dies accusationem instituant, calumniatorum pœnæ subiacent: quæ tamen nec hoc quidem casu facillè marito irrogabitur, si iuuenili facilitate ductus, vel etiam seruo ætatis accensus, ad accusandum descenderit^b. Præterea marito singulari iure hoc conceditur, vt ex sola suspicione ream vxorem facere possit, vtq; inscriptionis vinculo accusans non contineatur^c, quod ceteros omnes accusatores similitudine supplicij obstringit. Datur verò marito, etsi duos reos ex alio crimine habeat, iure viri tertium accusandi potestas, quoniam ea causa non cedit in numerum ceterarum accusationum^d: is enim qui duos reos delatos habet, tertia accusatione ita demum repellitur, si non suam suorumq; iniuriam exequatur^e. Ex quibus definire facile est, quid sit iure patris^f, maritus^g accusare: cui opponitur iure extranei^h, vel iure publicoⁱ accusare, id est, iure communi, & vt quilibet de populo. Maritus porrò etiam si iure mariti accusationem instituerit, ab ea tamen impune non desistit. Quinimmo sine abolitione desistens in Turpillianum incidit, Nec mutat quod scriptum est^k eos, de quorum calumnia agere non permittitur, si destiterint, non incidere in pœnam Senatusconsulti. Hoc enim eò pertinet, vt parentes & patroni, de quorum calumnia queri liberis libertisq; non licet^l, si ab accusatione contra eos instituta destiterint, Turpilliano non teneantur. Quod beneficium ipsis tantum, non etiam liberis eorum præstat^m. Maritus igitur, vt ab accusatione impune desistat, abolitionem impetrare adito pro tribunali præsideⁿ necesse habet, nisi si publicè abolitio interueniat^o. Qua interueniente etsi intra dies præstitutos reum non repetierit, Senatusconsulti pœnam non timet. Neque enim videtur desistere, qui exemptum reum non desert. Eximitur autem publica abolitione interueniente^p. Sed nec post abolitionem retractabitur in iudicio repetendo de mariti iure^q. Nam cum crimen repetit maritus, eodem iure repetit quo & accusabat. Neque possunt ei præscriptiones obijci, quæ ante abolitionem non sunt obiectæ^r. Atq; hac occasione ab-

litionum

b l. 17. §. lex Iulia. D. de adulter.

c l. qui ius. ij. C. de adulter.

d l. 6. §. vlt. D. de adulter.

e l. cū rationibus. C. qui accu. nō poss. l. qui accusare eum. l. h. tamē. D. de accusatio.

f l. 24. in fi. D. de adulter.

g l. 2. §. 1. l. 13. cum suis §§.

l. 14. in fi. l. 6. §. vlt. D. de adul. l. 6. C. eo.

h l. 13. §. sed si ea sit. l. 13. §. lex Iulia. D. de adulter.

i l. qui sit. D. de adulter.

k l. in Senatusc. §. eos. D. ad Turpill.

l l. honori. & l. licet. D. de obseq. à liber.

m l. qui cum natu. §. 7. D. de bon. liber.

n l. 1. §. abolitio. D. ad Turpillia.

o l. 8. D. co. tit.

p l. 12. D. ad Turpill.

q l. aut priua sim. D. co. tit.

r l. si quis re petere. co. tit.

litionum quæstionem Iureconfulti in libris de adulterijs ¹ obiter explicauerunt. Ex quo tractatu duos ad huius libri institutum pertinentes locos explicare operæpretium fuerit. Videntur enim inter se pugnancia Papinianus & Ulpianus dicere: quorum vnus etiam eos, qui ab accusatione, quæ præscriptione temporis summoueri potuisset, destiterint, ex Senatusconsulto plecti ait ¹: alter de calumnia puniri eos negat ², qui præscriptione temporis exclusi causam adulterij perferre non poterint. Malè Accursius hoc dissidium componit: dicam quod sentio, nihil est expeditu facilius. Alia eorum causa est, qui cum accusationem intulissent, exceptione temporis summoti sunt: longè alia eorum, qui ab accusatione, quam præscriptio temporis summouisset, discesserunt. Hi enim sponte accusationem omittunt, illi inuiti ab accusatione repelluntur. Denique Senatusconsultum, quod in desistentes scriptum est, ad eos non pertinet, quorum accusatio exceptione elisa, repulsaq; est: illos verò Senatusconsultum tenet, qui ab accusatione qualis qualis fuerit, destiterunt ³. Ceterum publica abolitio eas demum accusationes abolet, quæ iam perlatæ sunt, & ex quibus reus quis factus est ⁴. Ad eas enim, quæ nondum institutæ sunt accusationes, abolitio non pertinet ⁵. Restat videamus, quæ marito iure mariti accusanti præscriptiones obijciantur. Imprimis, si repudiatam vxorem etiam post institutam accusationem reduxerit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito, ex eo delicto quod in priori matrimonio admisit, accusandi ius non habet ⁶. Aboluisse enim prioris matrimonij delicta videtur reducendo eam ⁷. Sed & si acturum se intra sexagesimum diem negauerit, postea accusare volens non audietur ⁸. Idem multò magis si ab accusatione instituta destiterit ⁹. Vtilis ergo erit illa aduersus agentem exceptio, si non legem prodidisse dicatur, ob hoc quod aggressus accusationem adulterij, accusare destitit ¹⁰. Quæ præscriptio ex lege Petronia, vt opinor, descendit, quæ hoc continebat, vt qui iure viri delatum adulterum non peregisset, postea ad accusationem non admitteretur ¹¹. Quæ lex an ea sit, quæ aliàs Iunia Petronia appellatur ¹², constanter affirmare non possum. Certè ab ipso met Senatusconfulti Turpilliani auctore Petronio Turpilliano

s l. 8. l. 10. l. 12. l. 13. l. 14. D. ad Turpillia.

t l. 1. §. accusationem. D. ad Turpillia. u l. que rebatur. D. ad Sen. Turpillia.

x l. in Senatusconsultum. co. tit. y l. penul. D. co. tit.

z l. 2. C. de gener. abolit.

a l. quæ sit. §. vlti. D. de adulter.

b l. si vxor. §. vlt. D. de adulter.

c l. si maritus. §. si negauerint. D. co. tit.

d l. 2. D. ad Turpillia.

e l. 2. §. 1. D. de adulter.

f l. abolitionem. in fi. C. de adulter.

g l. lege Iunia. D. de manum. vind. l. circumcidere. D. ad l. Corn. de sicar.

h. Corn. Tacit. lib. 14.
i. Sext. Jul. Fronti. lib. 2. de Aquaductib.

k. l. 1. D. de public. iudi. l. quavis. ij. C. de adult. §. ite lex Julia. Inst. de pub. iud. l. 1. palam. §. senatus. D. de ritu nupt. m. Arg. l. 3. §. vlr. D. de prax uaricato. n. l. 1. §. lex Julia. D. de adulter. o. l. 4. §. pen. D. eod. p. l. 1. §. pen. eod. q. l. 1. §. si ne gaerint. D. eo. tit.

r. l. constare. D. eo. tit. s. l. miles. §. volenti. D. eo. t. In l. vim palis. §. 1. D. de adulter.

u. In l. quavis. ij. C. de adulter.

no latam non dubito, qui cum Cæsonio Pæto vnâ consulatione Neronis temporibus gessit^h: de quo & illud præterea legere me memini. curationem ei aquarum mandatam¹, cumque cum exercitu à Nerone reprimendæ seditionis causa missum ad Galbam defecisse. Sequitur in lege, *Post eos dies*. Post sexaginta dies patri maritoq; lapsos extraneis quibuslibet accusandi facultas conceditur. Adulterij enim crimen inter iudicia publica refertur^k, quibus cuiuslibet è populo experiri, licet nisi cui specialiter accusandi potestas denegata est^l. Nec tamen quòd cuius de populo hæc accusatio patet, idcirco publica est: sed quia lege de hac re cautum est, quæ publicæ accusationem inducit^m. Inter extraneos autem maritus quoque accusare poteritⁿ, sed ita vt eis non præferatur, si præuenerint. Habent verò extranei quattuor viles menses ad accusandum, qui eis post sexaginta dies cedere incipiunt^o, vltra quos patris maritue voluntatem expectare necesse non habent^p. Qua non expectata, statim agere, etiamsi nondum sexaginta dies effluerint, poterunt: si se maritus, patreq; adulterij acturos intra sexagesimum diem negauerint^q. Cùm enim post hanc negationem amplius agere illi non possint, extraneis statim locus fit. Verumenimvero constante eo matrimonio, in quo adulterium commissum esse dicitur, ab extraneo rea fieri mulier non potest. Probatam enim à marito uxorem, beneq; concordatam ac quiescens matrimonium alius turbare atque inquietare non debet^r. Ac ne adulterum quidem interim accusari posse Papinian. ait^s, qui tamen sibi ipse repugnare alio loco^t videtur his verbis: *Nupta quoque muliere, tametsi lenocinij vir prior non postuletur, adulterij crimen contra adulterum ab extraneo poterit inferri*. Quòd si sic intellegamus, vt durante eo matrimonio, quod mulier à viro dimissa contraxit, adulter, etiamsi prior maritus lenocinij non accusetur, accusari possit, nullam res recipit dubitationem: sin hoc sensisse eum dicamus, vt manente eodem matrimonio, in quo adulterium commissum esse dicitur, possit adulter, tametsi vir prius lenocinij non sit postulatus, accusari: pugnat hoc superiori loco, nec pugnam Accursij leues atque inanes solutiones diriment. Sed enim huic capiti Constantini constitutio^u derogauit, quæ ad accusationem adulterij quoslibet

quoslibet è populo admitti prohibet, sed necessarias demùm personas veluti fratrem, patrum, auunculum, quos verus doctor ad accusationem impellit.

NE QVIS INTER REOS.

Legis Iulix capite septimo, quemadmodum Vlpianus scribit^a, cauebatur, ne quis inter reos eum referret, qui tunc sine detractione Reipub. causa abesset. Regula autem iuris est, absentium Reipub. causa in nullo condicionem deteriore fieri oportere^y. Ideoq; inter reos referri eos, dum Reipubl. operantur, iniquum visum est. Idq; generaliter lege Memmia olim vetitum fuisse Valerius^z prodidit, cuius, vt probabile est, beneficio à Senatu impetrasse Iulium Cæsarem legimus^a, vt ne dum Reipub. causa abesset, reus perageretur. Atque hoc nomine Verrem acerbissimè Cicero^b insectatur, quòd absentis Sthenij nomen deferri passus esset. Quamobrem & ab Vlpiano in vniuersum definitum^c est, eum qui Reipubl. causa absit, accusari non licere. Absentes autem Reipub. causa angustius hic, quàm in Prætoris edicto^d, quo absentibus succurrit, accipimus. Eos enim demum excusari lex Iulia vult, qui propter absentiam sistere se iudicio non possint, quiq; in alia prouincia, quàm in ea, in qua deferuntur, publici negotij causa absint. Proinde si quis præsens sit, vice tamen absentis habeatur, vt puta, inquit Vlpianus^e, qui in vigilibus, vel in vrbis castris militat, dicendum est, hunc deferri posse: neque enim laborare habet, vt se repræsentet. Vigilum in vrbe septem cohortes Augustus ex libertinorum ordine incendiorum causa conscripsit^f, in quibus, qui nomen dedissent, militum numero locoq; erant^g: vnde inter vigiles militare, vt hic, ita & in Institut. Vlpianus^h dicit, idq; Straboⁱ *στρατιωτικῶν τῶν ἐπιλευθέρων* appellat. Urbana verò castra Prætorianarum cohortium, & aliarum, quæ ad vrbis custodiam in stationibus dispositæ erant, accipi oportet. Prætoriani enim tametsi ab vrbis militibus in historijs separantur, cum tamen Romæ castris à Tiberio constitutis continerentur, in vrbis castris militantium appellatione meritò comprehenduntur. Habebantur autem hi ab Imperatoribus ad corporis sui custodiam, vt Herodianus lib. 11. ostendit, eaq; de causa ceteris

x l. si maritus. §. 1. D. de adulter.

y Absentia. D. de reg. iur. l. sepulchri. D. de sepul. viol. z Lib. 3. ca. 7. a Sueton. in Iulio. cap. 23.

b 4. in Verr.

c l. hos accusare. D. de accusat.

d Titul. ex quibus caus. maior.

e l. si maritus. §. 1. D. de adulter.

f l. 3. D. de off. præf. vig. Suet. in Aug. cap. 15.

g l. vnica. D. de bon. poss. ex test. mil.

h Tit. 3. i Lib. 7. Geo. Græph.

militibus ampliora stipendia accipiebant, alijsq; prerogatiuis fruebantur: nam & binos in diem denarios merebant, & post sextumdecimum annum misionē, finitæq; militiae præmia accipiebant, cum alij ne diurnum quidem denarium mererent, longiori q; tempore militiae obstringerētur, quemadmodum Cornelius Tacitus ^h & Dion^l declarant. Et hi sunt qui Romæ militare aliàs dicuntur^m, qui licet pro absentibus Reipubl. causa habeanturⁿ, quod ad restitutionem in integrum attinet, in hac tamen lege absentium appellationem non continentur, quæ eorum duntaxat absentiam excusatam esse voluit, qui corpore ab eo loco abessent, in quo deferuntur, adeo ut qui in ea prouincia, in qua Reipublic. causa operam dans absens agit, adultetium commiserit, ibidem accusari salua legis sentētia possit, nisi, addit Vlpianus^o, ea sit persona, quæ ad Præsidis cognitionem non pertinet. quæ verba ad milites contra quàm quidam censent, malè referuntur: hos enim extra militaria & castrensia delicta^f ab eius prouinciæ, in qua facinus admisserint, præside pœna plesti debere Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt^g: non malè verò ad Decuriones Principalesq; ciuitatum referentur, quos punire Præsidi prouinciæ, nisi aliter sedari tumultus non posset^t, vel res dilationem non reciperet^s, non permittebatur. Recipere tantum in carcerem, vinctosq; custodire, & principi de eorum pœna scribere licebat^r: eratq; hoc adeo discretè mādatis Principalibus, quæ Præsidibus dabantur, cautum^u, ut si id admisisse Decuriones viderentur, propter quod relegandi extra prouinciam in insulam essent, Imperatori scriberetur. Præsidali cognitioni & alij nouissimorum principum constitutionibus eximuntur^r. Verum enimuerò nō aliàs absentia excusatur, quàm si ante cœptam cognitionē abesse quis cœperit. Itaque adulteram si postea quàm crimen contra eam inchoatum est, prouinciam excesserit, etiam absentem inter reos recipi posse Imper. Alexander rescripsit^v. An verò & condemnari? Et est iure ciuili constitutum^r absentem capitali pœna damnari non posse, pecuniarias verò pœnas, vel eas, quæ existimationem contingunt, si sæpius moniti per contumaciam desint, statui posse, & vsque ad relegationem procedi. Excusantur etiam ij soli, qui bona fide absunt, & vt

ait

k Lib. 1. An-
nal.
l Lib. 57.
m l. milites.
D. ex quibus
caus. maior.
n d. milites.
& l. qui mit-
tuntur. § præ-
fectus. D. ex
quibus caus.
maior.
o l. si mari-
tus. §. 1. in fin.
D. de adulter.

p l. pen. C. de
iur. di. omni-
iudic. l. 3. D. de
re milit.
q l. vi. D. de
accus. & l. 3. D.
de re milit.

r l. penul. D.
ad l. Corn. de
fals.

s l. si quis. §.
penult. D. de
iur. iust. rupt.
t l. 1. in fin.
prin. D. quid
appell. sit. l. 1.
§. 1. D. de bon.
eor.

u l. diui. §.
pen. & vlt. D.
de poenit.

x l. 1. C. de
off. mag. mil.
y l. 13. C. de
adulter.

z l. absentē.
D. de pen. l.
6. C. de accu-
satio.

ait lex, *Sine detractatione*. Nam si quis euitandi criminis causa id egerit, vt Reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiet^a. Admonent autem me hæc legis verba, vt Vlpiani locum^b emendem, in quo eos, quos accusare non licet, enumerans, *Item, ait, magistratum populi Romani, cum uel qui Reipubl. causa abfuerit, dum non retractandi leges causa abest*. Quod nullum bonum sensum habet. Legendum itaq; suspicer: *Dum non detractandi leges causa abest*. Vt & alio^c loco, *Qui non detractandi testimonij causa abest*. & alias^d: *Qui detractandæ libertatis gratia abest*. Porro qui inter reos adulterij receptus est, absens defendi non potest^e. Ad crimen enim publici iudicij persequendum frustra procuratorem interuenire, multoq; magis ad defendendum ciuilibus constitutio est^f. Cui tamen refragari Alexandri rescriptum creditur, quod ita est^g, *Reos capitalium criminum absentes etiam per procuratorem defendi, leges iudiciorum publicorum permittunt*. Sed non omnia capitalia crimina iudicij publici sunt. Igitur in priuatorum criminum causis defensor rectè interuenit, in publicorum iudiciorum criminibus non rectè interuenit^h. In crimine autem adulterij nulla dabatur dilatio, nisi vt personæ exhiberentur, aut iudex ex qualitate negotij hoc causa cognita permisissetⁱ. Vnde Paulus lib. 11. Sententiar.^k In causa, ait, adulterij dilatio postulata impartiri non potest. In capitalibus certè causis, causa cognita reo tres dilationes, accusatori duas dari potuisse constat^l.

MINORIBVS XXV. ANNIS.

Lex Iulia specialiter quosdam adulterij accusare prohibebat, vt minores xxv. annis^m. Nec enim iustus accusator visus est, qui nondum robustæ ætatis esset. Hoc verò in hac lege singulare est. Nam à ceteris vel capitalibus accusationibus minores non repellunturⁿ. Vnde Macer^o in ijs, qui propter ætatem accusare non possunt, pupillum tantum numerat, id est impuberem, qui nondum exacti consilij capax est. Cui tamen ex consilio tutorum patris mortem exequi, necnon de patris testamento agere permillum est^p. Eum verò, qui puberem ætatem egressus iudicium iam possit ad accusationem instituendam adhibere, in publicis quoque iudicijs, nisi quæ

a d. l. si mar-
ritus. §. l.
b l. hos accu-
sare. D. de ac-
cusatio.

c l. i. i. D.
de testib.
d l. si legata-
rio. in fin. de
fideicom. lib.
e l. miles. §.
ea quæ. D. de
adulter.
f l. penult. §.
vlt. D. de pub-
lic. iudic.
g l. 3. C. de
accusatio.

h l. fernum.
§. publicæ. D.
de procurat.

i l. in crimi-
ne. D. de adul-
k Tit. 27.

l l. vlt. D. de
ferijs.

m l. si mar-
ritus. §. l. x. lu-
lia. D. de adul-
ter.

n l. qui cum
naru. §. a. D. de
bon. libert.
o l. qui accu-
sare. D. de ac-
cusatio.
p l. 2. D. de
accusatio.

lex nominatim refragetur, admitti constat. Sed enim alienam dumtaxat iniuriam exequentes iure publico minores xxv. annis ex hac lege submouentur. Violatum verò suum matrimonium minor, non tantum iure viri, sed & extranei iure vindicare potest⁹. Nec enim vlla vquam præscriptio obijcitur, suam iniuriam exequenti. Ideoq; & ex hac causa ad accusandum admittuntur, qui aliàs idonei accusatores non essent¹. Eadem ratione violata virgo, iniuriam suam assistentibus curatoribus sine metu præscriptionis persequetur². Minorem xxv. annis hic accipimus etiam eum, qui annum vice-simum quintum ætatis agit, aliter atque in lege Ælia Sentia, in qua non tam minor xx. annis est, qui supremum diem anni vigesimi agit³. Porrò ceteri quoque, qui publico iudicio accusare non possunt, & ab hac accusatione submouentur: quales sunt mulieres, serui, milites, famosiq; homines, qui cum bestijs depugnandi causa in arenam intromissi sunt, quiq; artem ludicram vel lenociniam fecerint, calumniæue causa publico iudicio sint damnati. Quos Vlpianus hac occasione libro secundo de adulterijs erat persecutus⁴.

SI SERVVS ADULTERII.

Hoc capite nono legis Iuliæ continebatur⁵. Possunt autem non liberi tantum homines, sed & serui, lege Iulia accusari⁶. Nam & hi omnibus publicorum iudiciorum legibus rei fiunt, quarum modò pœna in eos cadit⁷. Cuiusmodi relegatio ne sit, ab interpretibus dubitatur, seruorum certè pœnis eam conuenire argumento est, quòd hac lege postulantur, cuius pœnam relegationem esse, tam certum est, quàm quod certissimum. Et relegatione seruos, qui domini auctoritate sepulchra violauerint, Constantinus plectit⁸. Vnus creditur Venulcius^b dissentire: qui tamen ceteris consentiet, si eius verba hæc, *Vel capitis pœna, quæ seruorum pœnis non conuenit, sicut relegatio, sic cum Ioanne antiquo interprete accipias, sicut relegatio scilicet conuenit. Et ita sæpe vox Sicut oppositam præcedentibus sententiam significat*⁹. Exemplum verò capitis pœnæ, quæ seruis non conuenit, deportationem afferri posse existimo. Nam & ultimo supplicio plecti, & in metallum, vel in opus metalli, vel in ludum venatorum, vel

q. l. si marit⁹.
§. lex Iulia. D.
de adult.

r. l. l. hi tam-
men. D. de ac-
cusatio.
s. §. lex Iulia.
d. l. si maritus.

t. l. l. D. de
manumissio.

u. l. 4. D. de
accusatio.

x. l. si postu-
lauerit. §. vit.
D. de adulter.
y. l. seruos. D.
de accusatio.
z. l. hos accu-
sare. §. omni-
bus. D. de ac-
cusatio.

a. l. 1. C. de fe-
pul. viol.
b. d. l. hos ac-
cusare. §. om-
nibus.

c. l. 2. in fin.
D. pro soluto.
l. 6. non tan-
tum. in fin. D.
de pet. hered.

ad bestias dari solitos seruos exploratum est^d, non tamen in opus publicum perpetuum vel temporarium dari^e. Sed nec deportari idcirco credo, quod ea pœna libertate retenta ciuitatem adimat, quòd in persona serui non consistit. Itaque vbi liberis hominibus deportatio legibus infligitur, ibi in seruos vltimum supplicium constitui animaduertas^f, vt in legibus Cornelij, de falsis, sicarijs, & veneficis. Eadem autem sollempnia in seruorum, quæ in liberorum hominum accusatione implenda sunt^g. Itaque & inscriptio præcedere debet, & ordine iudicium peragi, perinde ac si liber homo in iudicium, crimenq; vocaretur: & qui liberorum hominum idonei accusatores non sunt, nec seruorum erunt. Hoc tantum interest, quod & de seruo adulterij accusato quæstio, si hoc accusator desideret, habetur: quo casu seruum æstimari lex vult, & duplum ei dari, ad quem ea res pertinet. Quibus verbis non domini tantum, sed & hi qui à non domino bona fide emerint, creditoresq; qui pignori acceperint, continentur^h. Nam horum quoque interest, quæstionem non haberi. Quòd si vsusfructus in seruo alienus sit, inter dominum & fructuarium æstimatio diuidetur, & si communis pluriũ erit, inter eos quoque æstimatio erit diuidenda. Verum si liber homo, qui bona fide seruiat, tortus sit, cui ista pœna præstanda sit, videamus. Et magis est, quemadmodum Sex. Cæcilius probat, vt utilis actio ipsi aduersus eum, qui per calumniam appetit, detur, ne impunita sit calumnia eius ob hoc quod liberum hominem quasi seruum deduxit in quæstionem. Et ad hoc caput referenda est illa Papinia. lexⁱ, quæ ex eius lib. 11. de adulterijs. in tit. de calumniatoribus, est translata. *De seruo* qui accusatur, si postuletur, quæstio habetur. quo absoluto in duplum pretium accusator domino damnatur: sed & citra pretij æstimationem quæritur de calumnia eius: separatum est etenim calumniæ crimen à damno, quod in seruo propter quæstionem domino datum est. Huc pertinet & illud Diocletiani sub eodem titulo collocatum rescriptum^k. *Domini seruorum per accusatoris calumniam tortorum aduersus eum pœna dupli lege Iulia prouidetur.* Duplum autem hoc conditione ex lege Iulia descendente petitur^l. Estq; hoc appositissimum conditionis ex lege exemplum^m. Quando

d l. aut damn. §. vlt. D. de pœn. Paul. lib. 5. Sentent. tit. 4. ad fin. e l. seruos. D. de pœn.

f l. i. §. vlt. D. ad l. Corn. de fals. §. itē lex Cornelia. Institut. de public. iudic.

g l. si quis seruos. C. de adulter. l. hos accusare. §. si seruos. D. de accusatio.

h l. si postulerit. D. de adulter.

i l. vlt. D. de calumniatorib.

k l. dominis. C. de caluin.

l l. quod ex his D. de adulter.

m l. vn. D. de condit. ex l.

autem & hoc & superiori septimo capite de adulterij reis diximus, videmus, si magistratus, aut is qui in honore publico ministerio sit, adulterium commississe dicatur, an accusari possit. Et certum estⁿ, quamdiu in magistratu, potestate est, accusari eum non licere: sed differri eius accusationem, & cautione iudicio sustendi causa promitti^o in finem honoris, vt in alijs causis fieri assolet^p. Non erit etiam ab hoc loco alienum, quæ fuerit in adulterij quæstione libellorum accuatoriorum^q conceptio, exponere. Eam talem fuisse accepimus, vt die & consule præposito scriberetur, Apud illum prætorem vel proconsulem L. Titius professus est se Mæniam lege Iulia ream deferre, quod dicat eam cum C. Seio in ciuitate illa, domo illa, mense illo, consulibus illis, adulteriū commississe. Vtique enim & locus designandus erat, in quo adulterium commissum esset, & persona cum qua admissum diceretur, & mensis. Idq; lege publicorum iudiciorum cautum, generaliterq; omnibus qui aliquem deferrēt, præceptum Vlpianus scribit^r. Quod si libelli legitime ordinati non essent, & aliquid circa inscriptionem erratum esset, causa criminis abolebatur. Emendare tamen libellum si tempora largiebatur, vel ex integro reum repetere licebat^s.

SI QUI POST MARITVM.

Lege Iulia hoc expressum fuisse Vlpian. testis est, quod & in alijs publicis iudicijs seruatur, quibus cum experiri cuilibet liceat, si plures existant qui accusare velint, eliget iudex eum, qui accuset causa cognita, æstimatis accusatorum personis ex dignitate, vel ex eo quod accusantium interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de causa^u. Erat olim de accusatore constituendo proprium proditum iudicium, quemadmodum Quintilian.^x & Gellius^y declarant, quod diuinatio appellabatur. Cuius iudicij & Cælius^z in Epistol. mentio. Eoq; in genere Ciceronis prima in Verrem actio versatur. Publicorum verò iudiciorum exemplo etiam illud in popularibus actionibus sequimur^a, vt ex pluribus desideratibus, cæ actiones vel idoneioribus, vel quorum interfit potissimū, dentur: quod in actione de sepulchro violato^b, & in actione de effusis & deiectis^c, prætoris edicto expressum est. Ait lex. *Consti-*

tuito.

n l. hos accusare. D. de accusatio.

o l. i. adulterium. in fi. D. de adult.

p l. 2 § sed si dubitetur. D. de iudic.

q l. demitasse. D. ad l. Iul. de adulter.

r Libellorū. D. de accusat.

s l. accusatorus. D. de adulter. d. l. libellorum.

u l. 2. §. vlti. D. de adulter.

x l. si plures. D. de accusat.

y Lib. 2. ca. 10. & lib. 7. ca. 4.

z Lib. 2. ca. 4. Epistol. Ciceron.

a Epistol. 1. 4. 2.

b l. 2. D. de popularib. actio.

c l. 3 § 2. D. de sepul. viol.

d l. 5 § 1. D. de his qui deiecer.

tuio. Statuet verò causa cognita comparatis eorum, qui ad accusationem pariter accedunt, moribus, ætatibus, & cuius magis interfit^d. Præferetur verò primùm qui adulteram confanguinitate, vel adfinitate contingunt, & inter extraneos, qui idoneiores erunt: quiq; fide, dignitate, industria, diligentia, consilio præstabunt. Quæ in accusatorum delectu habendo dispicienda esse Cicero in diuinationis peroratione, & Quintilian.^e ostendunt.

d Arg. l. 3. §. si tamen plures. D. de lib. hom. ex. hab.

e Lib. 7. ca. 4.

REOS ADVLTERII, &c.

Adulterum & adulteram eodem tempore & ex eadem causa reos fieri lex vetat^f, sed vtrosque ordine peragi præcipit. Itaque nec ab extraneo, nec à marito simul eodemq; libello postulari possunt: & qui vtrumque simul detulerit, nihil agat, propterea quòd eam accusationem lex valere non patitur^g. Poterit igitur quasi neutrum detulerit, rursus à quo velit, initium facere^h. Quamquam autem inutilis sit huiusmodi delatio, tamen in vtriusque persona necessaria est abolitio, ne in Turpillianum incidat, qui ab ea accusatione desistet. Qualiscumque enim accusatio illata cognoscentis auctoritate, non accusantis voluntate aboleri debetⁱ. Ceterùm de adulterio tantùm lex loquitur: nam incesti commune crimen aduersus duos simul intentari potest^k: quod in adulterio ne liceret, specialiter lege prohiberi necesse fuit. Vetat autem lex ab eodem simul virum & mulierem postulari: à diuersis verò singuli simul postulari possunt^l, dum si ante denuntiationem nupsierit mulier, prior accusari non possit. Sed nec quicquam prohibet simul cum adultero, vel adultera eum quoque accusare, qui domum suam præbucit, vel consilio fuerit, vt crimen redimetetur^m.

f l. 2. C. de adulter.

g l. vim passam. §. duos. D. de adulter.
h l. si maritus. in fin. D. de adulter.

i l. 1. §. accusationem. D. ad Turpil.
k l. qui pupillam. in fin. l. vim passam. §. pro. D. de adulter.
l l. 17. §. quæritur. D. eo. ti.

m l. nihil in fin. D. ad leg. Iul. de adulter.

SI MULIER, &c.

Ordo lege Iulia in adulterij accusatione præscriptusⁿ hic est, vt si mulier ante denuntiationem nupsierit, ab adultero necesse habeat accusator incipere, nec aliàs ad mulierem peruenire possit, quàm si reum peregerit^o. Et hoc est quod Imp. Gordianus ait^p: *Neque enim ab ea quæ iam nupta est, adulterium passa, exordium accusationis sumi potest, si denunt*

n l. 2. C. de adulter.

o l. 2. D. de adulter.
p l. si dum. C. eo. tit.

denuntiatio criminis nuptias non præcessit. Competet ergo mulieri ante denuntiationem nuptæ, si prior postuletur, ex lege Iulia præscriptio. Atque ita interpretari possumus quod ab Ulpian. quodam loco ^q scriptum est: *Ceterum iuste mulier nupta præscriptione utetur.* Sed ea uti planè, antequam inter reas recipiatur, debet. Nam ex lege Iulia descendentes præscriptiones antè tractari solent, quàm inter reos quis recipiatur ^r. Recepti verò inter reos, Asconio auctore ^t tum intelliguntur, cum apud Prætores legibus interrogati crimen negarunt, accusatoriq; à magistratu inquirendorum criminum dies datus est. Porro nec si mulier ei qui in suspicionem adulterij incidit, nupsisse dicatur, antè accusari poterit quàm adulter fuerit conuictus, ne bene concordatum matrimonium turbetur ^u. Qua de causa prius in adulterum quæri, quàm in nuptam mulierem, lex voluit, nec nisi illo damnato, hanc inquietari. Cuius legis beneficio ut iuarentur mulieres, statim atque à viris repudiatæ adulterij causa fuerant, alijs se in matrimonium inhibendæ accusationis adulterij causa dabant. Hinc illud Martialis ^v:

*Quod nubis Proculina concubino,
Et mæchum modò, nunc facis maritum,
Ne lex Iulia te notare possit:
Non nubis Proculina, sed fateris.*

Plerumq; verò mæchis suis nubebant: quæ res tamen eas accusationi non subtrahebat. Nam ut est rescriptum ^x, commissum antè adulterium cum eo, cui se postea nuptijs sociavit, velamento matrimonij non extinguitur. Quinimò hoc pro clarissimo antè commissæ turpitudinis iudicio argumentòq; Martialis sumit ^y:

*Mæchus erat: poterat tamen hoc tu Paula negare.
Ecce vir est: nunquid Paula negare potes?*

Ait lex *Peregerit.* Agere reum, est accusare & postulare.

Ovidius ^z:

Egit me lachrymis ore silente reum.

Peragere, est ad exitum accusationem perducere. Tacitus libro IIIII. Ceterorum, quæ multa cumulabantur, receptus est reus, neque peractus ob mortem opportunam. Valerius Maximus: Duos sustinuit reos, eorumq; alterum lege

q l. feruus. In fi. D. de accusatio.

r l. si maritus §. præscriptions. D. de adulter. s. In Verrin.

t l. miles §. licet. D. de.

u Lib. 6. Epigram.

x l. 27. C. de adulter.

y Lib. 1. Epigram.

z Lib. 1. A. mor.

lege peregit, alterum professione qua solum poterat. Peregisse autem hic aliàs non videtur, nisi condemnauerit ^a. Nam si perlata accusatione adulter absolutus sit, mulier secura esse iubetur. Ita fit, vt adultero absoluto mulier per eum vincat: damnato eo, non tamen mulier damnata sit, sed agat causam suam, vt obtinere fortassis vel gratia, vel iusticia, vel legis auxilio possit ^b. Porro hoc caput Diocletiano & Maximia displicet, qui etiam ab ea, quæ ante denuntiationem nupsierit, accusationem exordiri permittunt ^c.

a l. 1. D. de adulter.

b l. denũtiat. se. §. vt. D. eo.

c lita nobis. C. eo. tit.

ADVLTERO ABSOLVTO, &c.

Si adulter absolutus sit, nupta mulier per eum vincet, nec vltra accusari poterit, non tantum ab eo qui adulterum accusauerit, sed nec ab alio quidem. Proinde si per collusionem cum adultero constiterit, isq; absolutus fuerit, dabit mulieri nuptæ aduersus omnes securitatem ^d. Atque hoc singulari iure ^e in hac causâ ex lege Iulia seruatur. Eam verò demum lex adultero absoluto tuetur, quæ nupta est eo tempore, quo adulter est accusatus. Nam si cum mulier vidua esset, adulter electus sit, licet tempore absolutionis nupta inueniatur, tamen accusari poterit. Sed etsi nupta esse desierit, iure accusabitur. Neque enim aliam lex tuetur, quàm nuptam, quamdiu nupta est ^f. Porro quamuis adulter diem suum obierit, constitutum est ramen nihilominus mulierem sine vlla præscriptione accusari posse. Mariti quoque mors, quominus ab alio mulier adulterij postuletur, non impedit ^g. Idemq; seruabitur, etsi non mors, sed pœna alia eas personas subtraxerit.

d l. 19. §. vti. D. de adulter.

e l. 3. D. de præuaricato. l. si cui crimẽ. §. 1. D. de accusatio.

f l. adulter. in fi. D. de adulter.

g l. miles. §. defuocato. D. de adulter.

SI VIR QUI VXORI.

Ita demum ne secum prius, quàm cum adultero agatur, nupta mulier iure recusat, si ante denuntiationem nupsierit. Sin autem postquam ei maritus, vel extraneus denuntiauerit, nupsierit, ab ea incipi potest ^h. Denuntiasse accepimus non tantum si ad iudicem denuntiauerint, sed & si adulterij se acturos extra iudicium denuntiauerint ⁱ. Quod si non quidem denuntiauerint, verùm libellos accusatorios dederint antequam mulier nuberet, eaq; cum id cognouisset, nupsierit, putat Vipianus ^k non videri denuntiatum, & idcirco non

h l. qui vaxori. D. de adult.

i l. denũtiat. se. D. eo. tit.

k d. l. denũtiat. se.

z posse

posse accusatorem ab ea incipere. Adulterij certè commemorationem quoquo modo fecisse in denuntiatione satis est, etsi iudex non sit monstratus. Ac vel per procuratorem, aut seruum actorem facta denuntiatio valet. Rata est ad domum facta denuntiatio^l. Nam ad domum vtiliter denuntiatum^m, cum eius copiam non habemus, quem conuenire volumus. Sed si specialiter eum, cum quo adulterium mulier fecerit, denuntiatione complexus, velit eam ex alterius persona accusare, non audietur. Neque enim crimen quod denuntiauit, obijcit.

l l. 39. §. nupta. D. de eo. tit. m l. 1. §. 1. D. de hb. agnosc. l. 4. §. totiens. D. de damnato infect.

SI VIDVA.

n l. nuptam. D. de adulter.

o l. si maritus. §. pro. D. de adulter.

p l. nec in ea lege. §. 1. D. de eo q. l. 8. D. de vent. in poss. mitt.

r l. miles. §. defuncto. D. de adulter.

Apertè hoc lege Julia cautum fuisse Iulianus scribit^q. Itaque quamdiu in viduitate mulier perseverat, quæ adulterium commississe dicitur, in accusatoris arbitrio est, vtrum ab adultero, an ab adultera incipiat^o. Sic erit electioni locus, poteritq; qui adulterum elegerit, ad mulierem etiã absoluto adultero redire, quæ lege in hoc casu iuuari non potest, quando eo tempore, quo adulter electus est, nupta non fuerit. Planè in viduæ filia accusacione pater extraneo præuenienti non præferetur^p. Illud sciendum est, quod à Paulo libro primo de adulterijs refertur^q, si ventris nomine mulier in possessionem missa sit, differendam adulterij accusacionem esse, ne præiudicium fiat ei, qui in utero est. Propter impuberem certè filium mulier dilationem ab accusatore non impetrabit^r. Hæc enim quæstio ad Carbonianum non pertinet: quando quidem statui infantis nihil præiudicat, cum possit & illa adultera esse, & impubes defunctum patrem habuisse.

QVI DOMVM SVAM PRÆBVERIT.

s l. auxilijum. in fi. D. de nitorib. l. 3. §. sed etsi. D. de accusatio.

Præter supra atque adulteria, etiam quædam alia crimina lege Julia vindicantur^s: Veluti si domum suam præbuerit quis, vt stuprum materfamilias pateretur, aut pro comperto stupro pretium acceperit, quorum vtrumque pro adulterio eadem lex punit. Sed de posteriore erit sequenti capite dicendi locus: prius illud nunc explicandum. Sciendum est autem non omnia in vniuersam lenocinia lege Julia coerceri: sed nec vlla alia lege in lenocines animadvertebatur: tantum prætoris edicto

edicto eos infamia comitabatur¹. Primus, quemadmodum existimo, Iustinianus lenones esse prohibuit: quod & à Procopio relatum est, & Nouellis eiusdem principis constitutionibus continetur². Planè eos, qui adulterantes domo excipiunt, lex Julia meritò adulterij pœnis subiacere voluit, quando sine tadium susceptorum opera nec faciliè admitti adulteria, nec admissa latere possent. Eodem enim modo & receptatores pari cum delinquentibus pœna puniuntur³. Ait autem lex, *Qui domum*, quæ verba ad vtrumque sexum pertinent. Mulier itaque hoc capite, quod domum suam præbuerit, tenebitur⁴. Domus appellatione habitationem quoque significamus⁵, vt in capite tertio plenius exposuimus. Teneatur autem & qui amici domum præbuit, & qui in agro balneouæ stuprum fieri præbuerit⁶. Sed & si in domum aliquam fuerint soliti conuenire ad tractandum de adulterio, & si eo loco nihil admissum fuerit, verumtamen videtur is domum, vt stuprum fieret, præbuisse, quoniam sine colloquio illo adulterium non committeretur. Mater autem familiæ significatur non tantùm nupta, sed etiam vidua⁷: quamquam propriè materfam. non possit appellari, quæ vidua est, vt nec ea, quæ sine filijs est, quemadmodum Sextus Pomp. lib. x. i. scribit.

z l. i. & l. 4.
§. alt. prætor.
D. de not. infam.

u Nou. de le
nonib. tollèd.

x l. i. D. de
receptato.

y l. materfa.
§. i. D. de adul
ter.

z l. qui do-
mum. in fin.
D. eo.

a l. & si ami-
ci. D. eo. sig.

b l. mater. D.
cod.

QVI PRO COMPERTO STVPRO.

Qui ne deprehensos in adulterio stupræue prodat, pecuniam acceperit, lenocinij crimine lege Julia tenetur. Vnde Paulus, Isti quidem, inquit⁸, & in legem Iuliam incidunt, qui quid pro comperto stupro acceperunt. Et hoc quoque pro adulterio eadè lege puniri Tryphoninus scribit⁹. Nec interest, verùm maritus sit, qui acceperit, an alius quilibet. Quicumque enim ob conscientiam stupri aliquid acceperit, ex hac parte plectitur. Ceterùm si gratis quis remisit, ad legem non pertinet¹⁰. Eueniebat potrò plerumque, vt in adulterio deprehensi se ob vinculorum vel mortis metum redimerent, matris commodum pecuniæ matrimonij vindictæ præferentibus. Quo nomine maritum quendam Aufonius notat:

Semiuir uxorem duxisti Zoile mæbam.

O quantus fiet que estus vtrimq; tibi!

Cùm dabis uxori molitor tuus, & tibi adulter,

c l. isti qui-
dem. D. quod
met. cau.

d l. auxilij.
in fin. D. de mi-
norib.

e l. mariti. §.
plectitur. D.
de dult.

Quantum depreſſi damna pudoris emunt.

f Lis cuius.
D.de adult.

g Lde crimi
ne.C.de adul.

h l.1.&l.65.
pactus. D. de
not.in fa. l. nō
damnos. C.
ex quib.caus.
inf.

i Arg l.1.D.
de calum.
k l marit. 5.
plectitur. D.
de adult.

l l.vlt. D.de
conculſio.

m l.vlt.D.de
præuatico.
l 4. D.de iur.
fil.

n l.1. D.de
bon.damat.

Hoc verò lenocinio proximum est. Ideoq; adulterij pœna meritò coërcetur. Cui & illi subiacent, quorum ope confilioq; factum est, vt vir feminæ in adulterio deprehenſi, pecunia aliæ qua pactione se redimerent^f. Illud ex mente legis quæri potest, an eadem pœna damnentur, qui cum adulteris paciscuntur: & de his nihil lege Iulia apertè cautum est. Sed nec hoc capite legis apprehendi eos manifestè rescripto Alexandri ad Demetrianum declaratur, in quo separata eorum causa constituitur, qui de adulterio vxoris paciscuntur, & qui pro comperto stupro pretium accipiunt. Verba rescripti ita se habent^g: *De crimine adulterij pacisci non licet: & par delictum est accusatoris præuicatoris & refugientis veritatis inquisitionem. Qui autem pretium pro comperto stupro acceperit, pœna legis de adulterijs tenetur.* Pacisci hic, quemadmodum & in Edicto de notatis infamia^h, accipimus eum, qui cum pretio quantocumq; paciscitur, siue pecuniam, siue quid aliud pro pecunia acceperit. Veluti si obligatione sit liberatusⁱ, aut aliquid apud eum ex ea causa remanserit. Non enim pretio vel modico accepto accusationem omittere, licet. Iniuriam verò suam gratis remittere nemo prohibetur^k. Nec enim veniæ datione interdicitur, sed sordidis pactionibus: proinde nec qui precibus exoratus vindictam doloris sui onusit, nec qui precibus impetrauit ne secum ageretur, illicitam rem fecisse iudicantur, contra quàm si de crimine, aliquo dato turpiter pacti sint. Hi enim ex Senatusconsulto pœna l. Corneliæ de falsis tenentur: Quod de ijs quidem, qui ob non instituendam accusationem pecuniam acceperint, expressum est^l. Eandem verò reis qui delatores redemerint, etiam pœnam imminere quasi conuictis existimo: & hoc ipsum Senatusconsultum ab Vlpian. significari, cum ait^m, In omnibus causis præterquam in sanguine, qui delatorem corruerit pro conuicto ex Senatusconsulto habetur: idcirco autem (præterquam in sanguine) quoniam in his criminibus, quæ pœnam mortis continent, sanguinis redimendi causa qualicumque pactione se ab aduersario liberare principalibus constitutionibus benigne est permissumⁿ: at in ijs, etiam si publicis iudicijs, ex quibus vita in discrimen non vocatur, paci

pacifcentes ex Senatusconsulto falsi rei sunt. Et hoc est, quod à Diocletia. scriptum est^o. In alijs autem publicis criminibus, quæ sanguinis pœnam non ingerunt, transigere non licet citra falsi accusationem. Inscitè enim faciunt interpretes, qui ea verba sic accipiunt, quasi in omnibus publicis iudicijs, quibus pœna mors non est, transigere non liceat, excepto falsi crimine. Quorum errorem particulæ ipsius, Citra, vis satis conuincit. Nec verò quicquam habent, quo probent de falso transigi licere, cum falsi pœna, non mors, sed deportatio fuerit. Nam Valeriani & Gallieni constitutio^p, qua illi vtuntur, super instrumento cuius fides in dubiis veniebat, non super falsi crimine transactionem factam approbat. Et hoc ait, vix esse, vt falsum accusare permittatur id instrumentum, cui quis transactione acquieuerit, licet suspectam fidem eius tunc temporis haberet. Quod tamen etiam postea Imp. Leo & Anthemius permisisse videntur^q. Diocletiani verò ea proculdubio sententia est, sine metu accusationis falsi transigi de his criminibus non posse, quæ vltimo supplicio non vindicantur. Et ideo militem, qui cum adultero vxoris suæ pactus sit, sacramento solui deportariq; debere Papinianus scribit^r: quæ vtiq; falsi pœna est. Illud mihi permirum videtur, quod Diocletiani constitutionis^s initio scriptum est: *Transigere vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitum non est*. Nam in numerum capitalium criminum adulterium non venit, cuius pœna ex Constantini demum constitutione, qui longo interuallo Diocletianum secutus est, capitalis esse cœpit. Itaque nec dubitabit, qui penitus perspexerit, quin ea verba Triboniani sint, non Diocletiani. Planè qui ab instituta iam accusationis executione pacto desistunt, ex Turpilliano plecti eos non dubium est^t. Enimverò in fiscalibus causis, vt pro conuictis habeantur, qui delatorem corruperint^u, nominatim dicitur^x esse constitutum. Constitutum verò est à Seuero, & Anton. Imperatoribus, quorum rescriptum extat^y. Reliquum est, vt quæramus, an superioribus causis dati repetitio competat. Repetitioni quidem eius, quod transigendi causa datum fuerit, regula iuris aduersatur, quæ in pari causa turpitudinis potiore eum esse definit, qui tenet^z. Quòd si turpitudò ex eius dumtaxat, qui acceperit,

o L. transigere. C. de transig. actio.

p L. ipse. C. ad leg. Corn. de fals.

q L. si ex falsis. C. de transig. actio.

r L. miles. D. de adulter. s. d. L. transigere.

t L. pen. C. ad Turp. Licet. lo. fin. C. de adulter. u l. q. D. de iur. sic. x l. eius. D. de iur. sic. y L. Imperatore. D. eo. zi.

z L. in pari. D. de reg. iur.

parte versetur, veluti si innocens veritus, ne aduersarij potentia succumberet, quid dederit, repetitionem aditus præses dabit: quemadmodum à Diocletiano rescriptum est^a. Sed etsi turpitudine subsit, si tamen cauta tantum; non etiam numerata pecunia fuerit, aduersus petentem exceptio competit: aut si hoc prætori liqueat, actio denegatur^b. Secundum hæc si quis in adulterio deprehensus redemerit se, conditio quidem quasi ob turpem causam dati cessat^c. Vtriusq; enim turpitudine versatur. Ceterum quod datum est, tamquam iusto metu extortum restitui prætor curat^d. Nam & gestum est malo more, & prætor non respicit, an adulter sit, qui dedit, sed hoc solum quod hic accipit metu mortis illato. Tenetur & hac lege, qui ex adulterio vxoris suæ quæstum fecerit. Nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium in vxore exercet, & ideo adulterorum pœnis subijcitur^e. Quæstum autem ex adulterio vxoris suæ facere intellegitur, qui quid accipit, vt vxor adulteretur meretricio quodam genere: quòd si patiatur vxorem delinquere, non ob quæstum, sed negligentiam vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem, extra legem positus videtur^f. Quamquam in lenocinij suspicionem nimia mariti patientia cadat^g. Hoc autem capite etiam mulier, quæ ex adulterio viri quæstum fecerit, tenetur^h.

DAMNATAM ADULTERII.

Qui adulterij damnatam sciens vxorem duxerit, lege Iulia pro adultero puniturⁱ. Quod an ad stuprum porrigatur, quæri potest: & magis est, vt stupri quoq; damnata duci non possit. Quamobrem qui adulterij stupriq; damnatas repudiauerint, cum per legem huiusmodi vxores habere vetarentur, causam dissidij præstitisse non videbuntur: quinimmo ita ius tractabitur, quasi culpa mulierum factò diuortio^k. Nec damnatas modo, sed nec reas quidem factas ante damnationem viuente marito vxores duci posse obtinuit^l. Quòd sic accipiendum est, si inter reas recepta mulier fuerit. Nam si se adulterij acturum dumtaxat maritus minatus esset, nihil impediret, quominus ei, quem maritus suspectum habuisset, mulier reddè nuberet^m. Eodem autem modo & maritus adulterij dam-

natam

a l. ferul. C. de adulter.

b l. 9. C. de contrah. stip. l. merc. l. e. C. de cõ. l. et. ob turp. caus.

c l. 4. D. de conditio. ob turp. caus.

d l. 7. §. vlt. & l. seq. D. de eo quod met. causa.

e Laniulium. in fi. D. de minorib.

f l. 19. §. quæstum. D. de adulter.

g Ouidius 1. Amor. eleg. vlt.

h l. si quis adulterij. in fi. D. de adulter.

i l. 19. §. 1. D. de adul. l. 9. C. eo. l. iur. l. 1. D. de minorib.

k l. miles. §. vlt. D. de adulter.

l l. reas. D. de ritu nupt.

m l. quæstum. D. de adul.

matam ream factam vxorem reducere prohibetur^a: narratq; Sucton. ° Domitianum iudicum albo equitem Romanum crasisse ob reductam in matrimonium vxorem, cui dimissæ adulterij crimē intenderat. Planè ream adulterij, quam vir iure mariti, vel extranei postulauerit, non prohibetur^p post abolitionem vxorem denuò ducere. Abolitione enim causa criminis extinguitur, nomenq; rei eximitur^q. Itaque perinde atque si delata de adulterio mulier non esset, post abolitionem iure contractum matrimonium existimatur. Sed & sine legis Iuliæ metu reuocare vxorem in matrimonium maritus potest^r, si nihil amplius, quàm libellos accusationis attulerit. Is enim in legem tantùm committit, qui publicè de adulterio damnatam, vel inter reas iam receptam reducit. Rea autem solius libelli oblatione non fit. Enimuero cum Mæuius quidam in adulterio Semproniam damnatus, eandem Semproniam non damnatam duxisse vxorem proponeretur, Papinian. tale matrimonium non stare respondit^s. Ceterùm damnatas duci lex prohibet: in concubinato verò haberi sine legis offensa, & sine stupri crimine possunt^t. Sic & in ea prouincia, in qua quis administrat, vxorem ducere non potest, concubinam habere potest^u. Item de damnatis lex loquitur: sed & in adulterio deprehensas ab ingenuis duci lex Iulia de maritandis ordinibus prohibet^x. Postremò hac lege hi demum tenentur, qui damnatas adulterij ducunt. Ex alia causa lege hac condemnatas puta, quia domum stupri facienda causa præbuerint: qui ducunt, lege non plectuntur^y.

QVI DEPREHENSVM.

Maritum lex Iulia coercet, qui deprehensam in adulterio vxorem retinuit, adulterumq; dimisit^z. Hoc enim lenocinij^a loco habet, eademq; qua & adulterium, pœna persequitur^b. Et hoc Paulus lib. secundo sententiarum in hæc verba scribit^c: *Eum qui deprehensam in adulterio vxorem non statim dimisit, reum lenocinij postulari placuit.* Tantam enim mariti lenitatem, qui vxori matrimonium violanti non irascatur, adulterumq; in ipsa turpitudine deprehensum non coerceat, non esse ferendam lex existimans, in lenocinij crimine iure optimò ponit: quandoquidem aut lenonem esse, aut planè ferrum

n l.9. C. eo. t. l. o In Domitia. cap. 8.

p l. 34. §. 1. D. de ritu nupt.

q l. si interue uiente. D. ad Turpil.

r l. 17. C. de adulter.

s l. Claudius. D. de his quæ vt indign.

t l. 1. §. qui autem. D. de concubin.

u l. vi. D. de concubin.

x l. polani. §. vlt. D. de ritu nupt.

y l. 29. §. quod ait lex. l. de adulter.

z l. 29. D. de adulter.

a l. 2. C. eo. ti.

b lauitium. in fi. D. de minor. l. 3. §. sed et si. de accus.

c Tit. 27.

ferreum necesse est, cui scienti prudentiq; sine dolore tanta iniuria inferitur. Atque ita Claudium Gorgum clarissimum vitum, cum deprehensam in adulterio vxorem retinuisse detectus esset, sine accusatore lenocinio damnatum Vlpian. refert ^d. Nec verò reprehensione caruisse illam tribuni militum patientiam Pinius ^e ait, qui post delatum adulterum vxorem retinuerat, quasi contentus æuulum remouisse. Sedenim lenocinij ctimen hi demum contrahunt, qui deprehensam in adulterio vxorem retinuerunt, non etiam qui suspectam, neque tamen deprehensam, vel conuictam habuerunt ^f. Etenim ne aliqua incredibilitatis excusatione maritus defendi posset, in ipsa turpitudine deprehensum ab eo esse adulterum lex desiderat, vt sic excusare ignorantiam suam non possit, vel prætextu incredibilitatis patientiam adumbtare ^g. Et hoc quoq; à rege Rogerio in Neapolitanis legibus ita constituitur ^h. Potest autem de Solonis legibus hoc caput translatum videri. Nam illic ita erat ⁱ, ἰσοδ' ἀν δὲ ἔλσι τὸν μοιχόν, μὴ ὄξει σὺ τῷ ἔλόντι σιωπῶν τῆ ζωακῆ. ἰὰν δὲ σιωπῶν, ἔπιμ' ἔσθ'. Enimuerò hæc lenocinij ex lege Iulia descendens accusatio, æquè atque adulterij publica est ^k. Omnino enim lenocinij eadem, quæ adulterij, pœna statuitur ^l. Sed ex his demum causis, quæ nominatim verbis legis comprehenduntur: videlicet, si maritus adulterum dimiserit, vxoremq; deprehensam in adulterio retinuerit, pretiumue ob id acceperit, vt eam adulterari pateretur. Quibus veluti cancellis lenocinij ctimen lex circumscripsit. Hoc meo iudicio Vlpianus sensit ^m his verbis. *Lenocinij crimen lege Iulia præscriptum est.* Lege enim definitæ sunt lenociniorum causæ, extra quas institui contra maritum ex lege accusatio non potest. Itaque si quis vxorem suam ⁿ (ponam enim eiusdem auctoris verba) non ob quæstum, sed negligentiam, vel culpam vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem delinquere patiat, matrimoniumq; suum contemnat, contaminationiq; non indignetur, ei pœna adulterij non infligitur. Quæstionis est, an ab accusato adulterij possit marito lenocinij crimen referri. Placuit autem extraneum, postquam delatus est, lenocinium obiiicientem non audiri, vxorem audiri ^o, si eam maritus ream adulterij faciat, non quidem vt lenocinij allegatione

d l. 1. §. vñ.
de. D. de adul.
e Lib. 6. Epi.
stol. ad Cor.
nelia.

f l. 2. C. de
adulter.

g l. 19. D. de
adulter.

h Lib. 3. tit.
76.
i Demosth.
xv. Nicæj.

k Constant.
te. D. de adul.
ter.

l l. 3. §. sed &
hi. D. de accu.
satio.

m l. 1. §. leno.
cinij. D. de a.
dulter.

n d. t. leno.
cinij. & l. ma.
riti. §. q. oux.
stū. D. eod. tit.

o l. 1. §. qui
hoc dicit. D.
de adulter.

ab accusatione maritū repellat, crimē uē suum releuet, Con-
stitutionibus enim obseruatur, vt non relatione criminum,
sed innocentia reus purgetur^p. Lenocinium igitur mariti
ipsum onerat, non mulierem excusat. Vnde poterit & is, qui
de adulterio cognoscit, in maritum ob lenocinium statuere,
& vel sine accusatore, detectum lenocinium vindicare^q.
Hoc amplius & adulterij crimen ab vxore accusata viro obij-
ci poterit, quamquam ei viri accusandi ex lege potestas non
sit. Quod præter interpretum opinionem perspicue tamen
Papinianus demonstrat, cum ait: *Iudex adulterij ante oculos
habere debet, & inquirere, an maritus pudicē viuens, mulie-
ri quoque bonos mores colendi auctor fuerit. Periniquum enim
videtur esse, vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non
exhibeat, quæ res potest & virum damnare, non rem ob com-
pensationem mutui criminis inter utrosque communicare.* Hoc
verò ex Imperatoris Antonini rescripto sumptum est, cuius
particulam Beatus Augustinus lib. secundo de Adulteri. con-
iug. ad Pollentium, ex Codice Gregoriano refert in hæc ver-
ba: *Sanè mea litera nulla ex parte causæ præiudicabunt. Neq;
enim si penes te culpa fuit, vt matrimonium solueretur, & se-
cundùm legem Iuliam vxor tua Euplasia nuberet, propter re-
scriptum meum adulterij damnata erit: sin constet esse commis-
sum. Habebunt autem ante oculos inquirere, an cum tu publice
diueres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti. Perini-
quum enim mihi videtur esse, vt pudicitiam ab vxore exigat,
quam ipse non exhibet: quæ res potest & virum damnare, non
ob compensationem mutui criminis, rem inter utrumque com-
ponere, vel causam facti tollere. Quæ constitutio summam
æquitatem religionemq; habet, maritisq; idem quod Lactan-
tius præscribit^s, exemplo continentia docendas esse vxores
vt se castè gerant. Iniquum est enim, vt id exigas quod ipse
præstare non possis. Nam vt idem auctor aliàs post Quintilia-
num^t scribit, vxor eius, qui circa corrupendas alias vxor-
es occupatur, ex eo irritata, aut imitari se putat, aut vindica-
re. Atque hac excusatione adulterij crimen Clytemnestra
apud Euripidem deprecatur:*

Ὅταν δ' ὑπόθετον ἀμαρτάνη πόσις
τ' αὐτοῦ παρῆσας λήκῃσιν, μὴ μὲν δίδας.

A. ἴσῃν

p l. f. D. de
publi. iudic.

q l. 1. f. vnde.
D. de adulter.

r l. 13. §. iu-
dex. D. eod.

s Lib. 6.

t In Decla-
maxio.

Ἦνν ἰμ ἀνδρα ἡ ἀπορῆς ἐκείνῃς ἔλεος.

u Epist. 94.

Hinc & Seneca ad Lucilium^u: Improbus est, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Æquum igitur est in adulterij quaestione mariti vitam in disquisitionem vocari, cuius vitio luxuriaque, accensa vxor, iniuriam se non tam facere, quam referre existimet. Verumtamen ex eo Antonini rescripto, non bene meo quidem iudicio B. Augustinus elicit, maritum vxorem de adulterij crimine accusare non sibi, cui moribus suis castitatis exemplum non praebuerit. Neque enim lenocinij, vel incontinentiae crimen maritum accusatione submouet, cum ex hac causa compensatio non admittatur, vt & ipsa rescripti verba probant. Quamquam contradicere Scæuola^x videatur, cuius verba hæc sunt: *Cum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur.*

x l. cum mulier. D. soluto matrim.

Cur enim improbet maritus mores quos ipse aut antè corrupit, aut postea probauit? Si tamen ex mente legis sumet quis vt nec accusare possit qui lenocinium vxori praebuerit, audiendus est.

In cuius nodi dissolutione valde Accursius cum suis impeditus est, & excogitat inanes quasdam differentias, quasi in specie à Scæuola proposita lenocinium ab eo, qui iam inter reos receptus esset, allegetur. Qua de re mirum in tota lege silentium. Tum verò de muliere loquitur, quæ etiam inter reas recepta, adulterij crimen referre potest^y.

y l. 1. §. 2. D. de adulter.

Quamobrem semper probaui opinionem existimantium de accusatione morum, quæ inter coniuges soluto matrimonio instituebatur^z, Scæuolæ responsum accipiendum esse: cuius iudicij hic exitus erat, vt alterutrius culpa diuortium factum pronuntiaretur^a. Plurimum enim ad dotis repetitionem intererat, bonæ gratia, an alterius culpa matrimonium dissolutum esset, idque & in rei vxoriae actione in quaestione vocari solitum

z l. 5. D. de pact. dotalib.

a l. viro. D. solut. matr.

Quintilian. ipse prodidit^b, propterea quòd illo casu suum vtrique conjugum saluum, atque in minutum ius manebat^c. Hoc verò maritus quidem, qui propter grauiores suos mores, disidij causam praestitisset, praesentem, atque integram dotem reddere cogebatur^d, quæ alioquin in diem tantum reddi debuisset. Mulier autem, cuius culpa diuortium fieret, dotis parte multabatur. Morum enim eius nomine, vt à Paulo^e & Vlpia^f

b Lib. 7. ca. 4. c l. vxores. in fin. D. de diuort.

d Cic. in Top. pic. Vlpia. in Instituc. tit. de dotib.

e Boethius in Top. Cic.

f In Instituc. de dotib.

in Institutionibus scriptum est, grauiorum sextam in singulos liberos

liberos dotis partem maritus retinebat: leuiorum autē, oēta-
uam. Grauiores mores adulteria tantum erāt, leuiiores omnes
reliqui. Eaq̄; sunt retentiones, quas ex dote olim ob mores
factas Iustinianus indicat^g. Ex quo sequitur iure antiquo mu-
lierem, cuius culpa matrimonium solutum esset, intēgræ do-
tis damnum non subiisse. Ceterum Theodosij cōstitutione^h,
quæ iuri antiquo in hac parte, quantum existimo, derogat,
mulier quæ culpas eadem lege definitas, quibus & alias tres
præterea Iustinia adiunxitⁱ, contraxerit, totius dotis, donatio-
nisq̄; propter nuptias amissione punitur: aut (quod est à Iu-
stinian. additum^k) si sine dote ducta sit, quartæ partis bono-
rum damnum sustinet. Vnde fit, vt eos prudentum impera-
torumq̄;, qui Theodosium præcesserunt, locos, quibus culpa
mulieris soluto matrimonio dotem apud virum remanere
definitum est^l, ausim dicere à Triboniano violatos esse, vt
cum nouissimis constitutionibus congruerent. Nam illo casu
certissimum est iure antiquo dotis tantum partem mulieri
periisse. Quod etiam, si mulier adulterata fuisset, seruabatur:
ex ea enim causa eas, quas mox diximus partes, maritus ex
dote retinebat, vel iudicio de moribus instituto auferebat,
nisi si ipse quoque maritus impudice viuens exemplo suo ad
peccandum mulierem induxisset, vel eam ob quæstum adul-
terari passus esset. Tunc enim mores accusare volens non
audiebat, quos vel iam antè corrupisset, vel postea probas-
set. Idq̄; ex mente legis sumi Scæuola ait, quod & Papinianus
his verbis significat^m: *Viro atque vxore mores inuicem accu-
santibus causam diuortij vtrumque dedisse pronuntiatum est.
Id ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempserunt, nen-
ter vindicetur. Paria enim delicta mutua pensatione dissoluun-
tur.* Multum ergo, vt hunc locum concludam, ab adulterij
accusatione morum accusatio distat. Alterū enim publicum,
alterum priuatum iudiciū est: alterum, si à marito instituatur,
lenocinij allegatione quasi cōpensatione mutui criminis ex-
cluditur, alterū non itē. De moribus autē actio, accusatio ap-
pellaturⁿ: & ideo nemini mirum videri debet, quod Scæuola
accusandi verbo vtitur. Quinetiā heredi olim ea actio nō da-
batur^o: deniq; & à Valentiniāno in criminalibus actionibus
numeratur^p. Abolita verò, & sublata est à Iustiniano^q.

g l. vn. §. ta-
ceat. C. de rei
vx. a. l. i.

h l. cōtēnsu.
C. de repud.

i l. vii. C. de
repud. Nou.
de nupt.

k In d. l. vii.

l l. 29. D. fol.
mat. l. miles. §.
focer. D. de
adulter. l. 2. 4.
C. de iur. dot.

m In l. vii.
D. sol. matr.

n In d. l. vi-
ro.

o l. rei iudi-
cat. §. vi. l. 1.
sol. matr. Cod.
Theod. lib. 3.
tit. 12.

p l. i. vii. ci.
crim. age. pos.
Cod. Theod.
q l. vii. C. de
repud. l. vn. §.
taceat D. de
rei vx. a. l.

MVLIERI ACCVSANDÆ.

Sex mensium tempus ad accusandam mulierem lex constituit¹: ex quibus duo marito patriq; iure priuilegiario dantur, intra quos nulli alij accusandi facultas est², dum illorum voluntas expectatur. Extraneis verò quattuor menses post patrem & maritum dantur & ipsis viles³, atque ita sex menses complentur. Nam sexaginta dies, quos marito atque patri lex præstituit, duos menses efficiunt: quamquam vbi lex duorum mensium facit mentionem, etiam qui sexagesimo & primo die venerit, audiatur⁴. Horum verò sex mensium ea fit separatio⁵, vt in nupta quidem ex die diuortij sex menses computentur, in vidua ex die commissi criminis. Post hoc verò tempus qui accusationem inferunt, præscriptione summoventur⁷.

ADULTERYM ADULTERAM VÈ.

Adulteri intra quinquennium quod continuum numeratur, accusari etiam defuncta muliere possunt⁸, post quinquennium non possunt, eaq; præscriptio illis lege competit⁹. Hoc verò quinquennium ex die commissi criminis computatur, & ipsi quandoque mulieri vtile est. Nam si ex die diuortij sexaginta tantum dies intercesserint, ex commissi verò criminis die quinquennium præterierit, mulier accusari non poterit: quoniam continui quinquennij lapsu crimen sopitum est¹⁰. Non tantum autem adulterio, sed & ceteris criminibus, quæ pro adulterio lex vindicari, quinquennium præstitutum est, vt siue stuprum obijciatur, siue lenocinium, siue domus præbita arguatur, quinquennium obseruetur¹¹. Ceterum qui per vim stuprum intulerint, sine præfinitione temporis accusari possunt, eum raptus crimen legis Iulix de adulterijs potestatem excedat, & ad legem Iuliam de vi pertineat¹². Præscriptione quoque quinque annorum crimen incesti adulterio coniunctum non excluditur¹³. Incestus enim hac lege non coercetur¹⁴. Sed nec suppositi partus accusatio quinquennij præscriptione repellitur¹⁵. Relinquitur igitur solis adulterijs, & stupris sine vi admisis, lenocinijsq;, quæ lege coercentur, quinquennij spatium computari. Cetera ferè omnia

r l. 29. §. præterea. D. de adulter.

s l. 24. §. pen. D. de adulter.

t l. 4. §. extraneis. D. de adulter.

u l. vbi lex. D. de reg. iur.

x l. 29. §. sex mensium. D. de adult.

y l. 1. §. accusationem. D. ad Turpillia.

z l. miles. §. adulterij. D. de adulter.

a l. 1. §. accusationem. D. ad Turpil. l. 5. C. de adulter.

b l. 29. §. præterea. D. de adulter.

c d. l. 29. §. hoc quinquennium.

d l. 5. in fin. D. ad leg. Iul. de vi pub. d. l. 29. §. vlti.

e l. 39. §. præscriptione. D. de adulter.

f l. de incesto. D. de que suo.

g l. 19. in fin. D. de fall.

omnia crimina, quæ lege Julia non apprehenduntur, viginti annorum exceptione excluduntur^b. Quinquennium autem ex eo die accipiendum est, quo quid admissum esse dicitur, & ad eum diem quo quis postulatur, non ad eum diem, quo iudicium de adulterijs exteetur^c. Et quamquam continuo quinquennium numeretur, si tamen propter mulierem, quæ prior rea facta fuerit, adulter eodem tempore reus ficti non potuerit, & diu tracta lite quinquennium transierit, vel is qui intra quinquennium accusationem intulerat, reum non precegerit, vel præuaricatus sit, & alius eundem repetere velit, computationi quinquennij eximetur id tempus, quod per postulationem præcedentem consumptum est^k. Ex his definire possumus præscriptiones ex lege Julia descendentes. Quarum vna quinquennij est, altera sex mensium^l, qua feminae adulteræ accusatio excluditur^m. Altera est, qua vitur mulier nupta, vt ab adultero prius, quam à se incipiatur. Est & illa, quæ accusantem idco repellit, quòd minor viginti quinque annis sit. Quarum omnium præscriptionum illud commune est, quòd ante tractari debent, quam inter reos quis recipiatur. Posteaquam verò semel receptus est, amplius obijci non possuntⁿ.

^b I. querell. C. de fals.

^c l. 19. §. quinquennium. D. de adult.

^k l. quinquennium. D. de adulter.

^l l. 15. C. de adulter.

^m l. 1. §. accusatioem. D. ad Turpillia.

ⁿ l. 15. §. præscriptiones. D. de adult.

DE SERVIS ANCILLIS VÆ.

Vetus iuris constitutio est, in caput domini seruos torqueri, vel de domino sine quæstione interrogari non posse. Id quod propter eam, quam dominis præstare serui debent, reuerentiam, aut etiam propter innatum mancipiorum in dominos odium, quorum dicto periculosum videbatur domini salutem committi, more maiorum comparatum fuit, quem admodum Cicero pro rege Dciotaro auctor est: vel, vt à Cicerone Tacitus^o dissentiens scribit, Senatusconsulto vetere constitutum. In causâ tamen fraudati census, lætæq; maiestatis^p, & adulterij^q, propter criminum atrocitatem ab hac regula recessum fuit. Quibus & incestus crimen antiquitus annumerabatur. Sic enim Cicero pro Milone: De seruis in dominum nulla quæstio est, nisi de incestu, vt fuit in Clodium. Idem in Partitionib. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de seruis in dominos quæri no-

^o Lib. 3.

^p l. 2. C. de quæst.

^q l. 37. C. de adult. l. 17. D. de quæstion.

luisent, de incestu tamen & coniuratione, quæ facta me
 Consule est, quærendum putauerunt. Itaq; cum M. Antonius
 clarissimus sui temporis orator incesti reus ageretur, in eo iu-
 dicio seruorum eius in quæstionem postulatam esse legimus^r.
 Hinc etiam incestus accusatam Minutiam Vestalem à pon-
 tificibus iussam in potestate familiam habere Livijs refert:
 quòd in hac causa aduersus eam quæstio de familia haberi
 poterat. Verumenimuerò post legem Iuliam, quæ in adulte-
 rij causa seruorū aduersus dominos quæstionem introduxit,
 factum est nescio quo modo, vt incestus crimen, quod ea le-
 ge comprehensum non erat, ex ea quoque legis seueritate
 cuolare. Vnde Vlpianus^s: In incesto, vt Papinianus respon-
 dit, & est rescriptum, seruorum tormenta cessant, quia & lex
 Iulia cessat. Non aliter igitur hodie in dominorum personam
 in incestu serui torquentur, quàm si adulterium incestui ad-
 iunctum sit^t. Sed nec in quæstione raptus stuprue de seruis
 aduersus dominum quæritur^u. Quinetiam Aurelianum con-
 stituisse Trebellius Pollio scribit, vt ne in maiestatis quidem
 causa serui in dominorum caput torquerentur. Igitur tum
 demum seruorum tormenta locum habent, cum in nuptiam
 adulterium commissum esse dicitur. Et ita cum Octauia Ne-
 ronis vxori fictum adulterij cum seruo commissi crimen obij-
 ceretur, actas ob id de ancillis eius quæstiones, & vi tormen-
 torum victas quasdam, vt falsa annuerent, Tacitus lib. xiiii.
 memorat. Torquentur verò primùm serui eius, qui quæ ue
 adulterij postulatur, siue proprietatem, siue nudum fructum
 habeant^x. Nam & fructuarij serui in seruitute fuisse viden-
 tur, nec tam proprietatis causa ad quæstionem, quàm mini-
 sterij pertinet. Ergo & si bona fide reo seruus alienus seruiat,
 interrogari eum posse per quæstionem admittimus. Torque-
 tur & is, cui fideicommissaria libertas debetur^y, quod aliàs
 non temere fieri solet: & ita demum, si aliorum quæstionibus
 oneretur^z. Itaque etsi dominus à familia occisus esse dicatur,
 ad eius, cui fideicommissaria libertas relicta est, tormenta
 non esse festinandum D. Pius rescripsit^a. Planè statuliberos
 quæstioni postulari posse Paulus lib. i. de Adulterijs scribit^b.
 Hi enim, quo ad statutæ libertatis casus eueniat, tantisper
 heredis sunt^c, ac vel venundari ex sententia legis duodecim
 Tabul

r Valerius li
 bro 6. cap. 2.

s L. in ince-
 sto. D. de quæ-
 stion.

t L. si quis vi
 duam. D. de
 quæst.
 u L. extrario.
 D. de quæst.

x L. si postu-
 lauerit. §. de
 eo. D. de adul-
 ter.

y L. si postu-
 lauerit. §. de
 eo. D. de adul-
 ter.

z l. 15. D. de
 quæst.

a l. §. sed in
 eo. D. ad Sila-
 nia.

b l. 8. in fi. D.
 e quæst.

c l. 9. D. de
 statulib.

Tabularum ^d, spe tamen retenta, possunt. Diuus etiam Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit ^e & de exteris seruis quæstionem haberi. Serui quoque parentum eius, de quo vel de qua quæritur, qui eis in vsum concessi fuerint, quæstioni ex lege postulari possunt ^f, sed iustorum demum parentum ^g, non naturalium. Nec tantum marito, vel patre, sed & extraneo accusante, in caput dominorum serui torquentur ^h. Dat verò lex ⁱ patronis seruos, qui quæstioni subduntur, interrogandi potestatem. Quod ex more antiquo profectum Budæus annotat, quo à patronis causarum testes palam interrogari solebant, vt Quintilianus indicat ^k. Quæstionis verò modum iudices arbitrari oportere Vlpian. lib. iij. de adulterijs scribit ^l, atque ita quæstionem habere, vt seruus saluus sit vel innocentia, vel supplicio.

d l. 17. D. de statulib.

e l. 17. §. haberi. D. de adulter.

f d. l. 17. §. haberi. & l. 11. §. pater. D. qui & à quib.

g l. 3. C. de adulter.

h l. 17. D. de quæst.

i l. 17. §. quæstioni. D. de adulter.

k Lib. 1. ca. 7.

l l. 7. D. de quæstio.

SERVVS DE QVO QVÆSTIO.

Iubet lex eos seruos, qui quæstioni suppositi fuerint, publicari ^m, ne in potestatem dominorum reuertantur. Ratio autem publicandorum seruorum ea est, vt sine vilo metu verum dicant, & ne dum timent se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quæstione. Non tamen antè quàm quæstio habita fuerit, publicantur: sed siue accusauerint, siue negauerint, nihilominus publicantur, ne spe meriti collocandi in cum, cuius in potestatem reuersuri sunt, in mendacio persuerent. Ex quo intellegimus eos dumtaxat seruos publicari, quorum dominium vel ad reum vel ad accusatorem pertineat. Nam alienos seruos cur publicemus, causa nulla est ⁿ. Hanc autem seruorum publicationem, vt ne maiorum instituta offenderentur, quibus torquere in caput dominorum serui vetantur, remedij loco ab Augusto inuentam Dion ita scribit ^o: *ὅτι δ' ἂν ἐκ τῶν δόλων ἦν ἔδεικνυσθαι βασιλεῖς, ἐκείνων ἐσέως ἂν γὰρ τότε τινὸς γίνεσθαι, τῷ δημοσίῳ αὐτῶν, ἢ καὶ αὐτῶν πικρῶτατος, ὅπως ἀλλότριον ἔκρημονεῖν ἢ ἐπιτάξαι.* Idemq; postea quoties aduersus dominos serui torquendi erant, vsurpatum Corn. Tacit. indicat. Et quia, inquit ^p, vetere Senatusconsulto quæstio in caput domini prohibebatur, callidus, & noui iuris repertor Tiberius, mancipari singulos actori publico iubet, scilicet vt in alienum ex seruis saluo

m l. 17. §. iubet. D. de adulter.

n In d. §. iubet.

o Lib. 55.

p Lib. 1. Annal.

q Lib. 3. An-
nal.

r l. 18. §. ser-
uus. D. de quæ-
stio.

s l. 27. §. pen.
de adulter.

t Lib. 5. ti. 18.
u l. certo. D.
de quæstio.
x l. 8. D. de
præf. v. rb.
y l. parte. D.
de quæstio.

z l. 18. D. de
adulter.

saluo Senatusconsulto quæreretur. Idem aliàs ⁹: Seruus quo-
que Syllani, vt tormentis interrogarentur, actor publicus
mancipio acceperat. Quamquam nec hoc posterioribus tem-
poribus placuisse videatur, cum Iureconsulti definiant ¹ ser-
uum in caput eius domini, à quo alienatus est, cuiq; aliquan-
do seruiuit, in memoriam prioris domini interrogari non
posse. Illud etiam lege comprehensam erat ², vt absoluto reo,
seruorum æstimatione inrita, siue mortui essent, quantæ pec-
uniæ fuerant ante quæstionem: siue salui essent, quantæ pec-
uniæ in his damnum datum fuisset, condemnatio fieret. Id-
circo caueri de seruorum damno ei, ad quem ea res pertine-
bat, vñtatam erat: idemq; generaliter obseruatum, quotiens
alieni serui in quæstionem postulabantur, Paul. in lib. Senten-
tiar. ¹ & Modestinus ² tradunt. Hinc & aliàs seruum quæstio-
nis habendæ causa æstimatum datum legimus ³. Atque huc
transferendum est illud Papiniani ⁴, Patre, vel marito de
adulterio agente, & postulantibus de seruis rei, vt quæstio ha-
beat, si verè causa perorata testibus probatis, absolutio
secuta fuerit, mancipiorum, quæ mortua sunt, æstimatio ha-
betur. Secuta verò damnatione quæ supersunt, publican-
tur. Simpliciter autem, quod ex hoc capite descendit, condi-
ctione ex lege petetur ⁵.

SERVI QUI QUÆSTIONI.

Prospexit legislator, ne mancipia quæstioni subducantur,
dum intra sexagesimum diem ex die diuortij numerandum
eos manumitti prohibet ⁶. Manumissione enim libertatem
adepti iam in aliorum caput torqueri non potuissent ⁷. Ideo
& in ceteris causis antiquitus cæpta aduersus aliquem cog-
nitione, si qua per seruorum quæstionem veritatis eruendæ spes
erat. ab eo qui quæstioni præerat, reo imperari solitum ex Li-
uio ⁸ & Pædiano ⁹ colligimus, vti seruos in potestate haberet,
ne quis ex his manumissione quæstioni subtraheretur. Pro-
hibet verò in vniuersum lex Iulia in totum manumitti ser-
uos, qui quæstioni postulari possint. Itaque mulier, quæ di-
uertit, omnes omnino seruos suos, etiamsi extra ministerium
eius sint, nec eos tantum, quos adulterij tempore in mini-
sterio habuerit, sed & quos postea comparauerit, alienare
manum

a l. prospe-
xit. D. qui & à
quib. l. 3. C. de
adulter.

b l. 1. §. ser-
uus. l. si quis
ne. D. de quæ-
stio.

c Lib. 8.
d Pædia. in
Malonia.

manumittere prohibetur, quia hi quoque quaestioni subijci possunt^e. Sed hoc posterius, ut durum, à Gratia. & Valent. emendatur^f. Patet verò, cuius in potestate filia fuerit, itemq; mater, ea tantum mancipia manumittere alienare prohibentur, quæ in ministerium usumq; filiarum ab eis fuerint attributa^g. Atque hinc exemplum accommodatissimum petetur ad illum Scævola locum^h, in quo ita est: *Si non lex Ælia Sentia, sed alia lex vel Senatusconsultum, aut etiam constitutio serui libertatem impediatis, is necessarius fieri non potest, etiam si non sit soluendo testator.* Quod præterea etiam ad legem Faviam referri potest, qua servus, qui plagium admiserat, pro quo poenam dominus intulisset, intra decem annos manumitti prohibebaturⁱ. Potest & huc referri quod à Marcello scriptum est^k: Mulitem testamento suo manumittendo nihil efficere in eo, cuius libertas lege Ælia Sentia vel aliqua impeditur. Illud prætermittendum non est, servum purè manumissum, cuius status propter adulterij quaestione[m] ex hac lege suspenditur, cum ei libertas propter impedimentum iuris post aditam hereditatem non competat, ex eodem testamento neque legata, neque fideicommissa purè data sperare posse^l, cum eorum dies inutiliter cedat antequam libertas ex testamento contigerit. Sed nec vtiiliter cum libertate servus adulterij accusatus à domina heres instituitur, ut constitutione Severi, & Antonini significatur, cuius verba hæc sunt^m: Servum adulterij accusatum, non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit eiusdem criminis postulata, rationis est. In hoc verò rescripto Iustinianusⁿ non accusatum, sed adulterio maculatum legit: quod & probabilius videtur, quandoquidem eodem tempore simul mulierem atque servum accusari lex Julia non patiebatur. Ceterum intra sexagesimum diem diuertij manumittere lex Julia prohibet: Quare siue diuertit mulier, siue repudio missa sit, manumissio impeditur. Sed si bona gratia, id est, communi utriusque consensu, vel morte mariti, vel aliqua poena matrimonium finitum sit, manumissio vel alienatio non impeditur^o. Planè si constante matrimonio mulier dum diuertium cogitat, manumittat, vel alienet, & hoc dilucidis probationibus fuerit approbatum, quasi in fraudem le-

e d. l. prope
xit §. 1.
f l. in adul-
terij. C. de a-
duler.

g d. l. prope
xit. §. pater. &
l. si postulare
rit. §. haberi.
D. de aduler.
h l. si nō lex.
D. de hered.
instit.

i l. 12. D. de
manum. l. 12.
§. si deporta-
tū. D. de capr.
k l. si à mili-
te. §. 1. D. de
milit. test.

l l. cum fili^o.
§. servus. D. de
legij.

m l. 48. §. in-
terdum. D. de
hered. instit.

n In §. est ta-
mè casus. In-
stit. de hered.
instit.

o l. sed si ma-
ritus. §. 1. D.
qui & à quib.

p d. l. sed si
 marit. §. pen. **g**is factum sit, non debet manumissio vel alienatio valere^o.
Quinetiam ultra sexagesimum diem manumissio impeditur,
 si diutius cognitio adulterij trahatur, vt intra sexaginta dies
 finiri non possit: & hoc prudentes, ad legem supplere^o.
 q l. prospere
 §. sextus.
 D. qui & à
 quib.
 r In d. l. sed si
 maritus. **Q**uæret quis, si intra sexagesimum diem maritus decesserit,
 an pater, mater, mulierue manumittere, vel alienare possint?
 Ulpianus probat^o non posse. Quamuis enim à marito mulier
 accusari non possit, potest tamen à patre. Enimvero si intra
 sexagesimum diem testamento superscriptæ personæ liberta-
 tem seruis reliquerint, omnino inutilis libertatis datio non
 est. Quamquam enim ad puram libertatem legatumq; purè
 ex eo testamento consequendum non proficiat, tamen pro
 libertate in diem statuta valet. Erit igitur huiusmodi seruus
 statuliber^o, & spem libertatis post sexagesimum diem adipi-
 scendæ statu interim extrinsecus suspensio^o, secum trahet.
 Porro etiam muliere intra sexagesimū diem mortua, quam-
 quam crimen extinctum sit, eadem tamen tempora obser-
 uari Iustinianus^o constituit, propter ciuiles de dote lucro
 quæstiones: in quibus cum mulieris crimen in iudicium vo-
 cetur, vt eius probationem per seruorum quæstionem mari-
 tus habeat, seruari in duos menses familiam præcipit.

ADULTERII DAMNATO.

Damnatam adulterij mulierem lex Iulia de adulterijs te-
 stem produci, vel dicere testimonium vetabat^o. Vnde Paulus
 lib. 11. de adulterijs^o, *Ex eo, ait, quod prohibet lex Iulia de
 adulterijs testimonium dicere condemnatam mulierem, colligi-
 tur etiam mulieres in iudicio testimonij dicendi ius habere*.
 Non tantum autem mulierem, sed & adulterij damnatum
 quemlibet à testimonio dicendo lex Iulia repellebat. Itaque
 ad testamētum faciendum adhiberi adulterij damnatus non
 poterat, nec si adhibitus fuisset, valebat testamentum: adeo
 vt neque hereditas adiri ex eo, neq; bonorum possessio peti
 posset. Quemadmodum à Papiniano libro singulari de adul-
 terijs scriptum erat^o. In adulterij porro causa prætorem quo-
 que testimonium dare debere Senatus censuit^o. Apud Pa-
 pinia. lib. 1. de adulterijs agitabatur^o, an in hac causa testimo-
 nij dictio esset calumniæ causa publico iudicio damnatis,
 Neque

s I. quod si.
 D. qui & à
 quib.
 t I. cum fili.
 §. seruus. de
 legat. ij.
 u I. vlti. C. de
 adulter.

x I. qui testa-
 menti. §. mu-
 lier. D. de te-
 stament.
 y Lex eo. D.
 de testib.

z l. 14. D. de
 testib.
 a l. 21. D. de
 testib.
 b l. 13. D. de
 testib.

Neque

Neque enim Remmia lege, quæ de calumniatoribus lata est^c, nec vlla alia lege testimonium perhibere vetantur, sed quod legibus ommissum est, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonij fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. Ceterorum quoque, qui in alijs publicis iudicijs testes idonei non sunt, testimonium hic non recipitur.

c l. i. §. i. D. ad Turpil.

DIVORTIA SEPTEM CIVIBVS.

Caput hoc duobus locis probatur: Vnus est, ex Vlpian. lib. quadragesimoseptimo ad Edictum, in quo ita est^d: *Item Iulia de adulterijs, nisi certo modo diuortium factum sit, pro infecto habet.* Alter est Pauli ex libro secundo de adulterijs, in hæc verba^e: *Nullum diuortium ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis præter libertum eius, qui diuortium faciet.* Et hoc quoque Suetonius in Augusto significat. Cumq; etiam, ait^f, imnaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coartauit, diuortijs modum imposuit. Ceterum diuortia ex duodecim tabulis certis pactisq; verbis fiebant, & certa sollemnitate. Verba legitima vsitataq; hæc fuisse Caius tradit^g, RES TVAS TIBI HABETO, RES TVAS TIBI AGIT O. Cic. II. Philipp. Mimam exegit: res suas sibi habere iussit ex duodecim tabulis. Martialis lib. IIII. Epigr.

d l. vn. in fin. D. unde vir & vxor.

e l. nullū. D. de diuort.

f Cap. 34.

g l. 1. D. de diuort.

*Mense nouo Laui veterem Proculeia maritum
Deseris, atque iubes res sibi habere suas.*

Fuit autem priscais temporibus tanta matrimoniorum concordia, vt per annos ferme sexcentos ab Vrbe condita nulla repudium sensisse domus dicatur. Quamquam in annorum numero leuiter aliquantulum auctores dissentiant^h. Postea ita fuere frequentia diuortia, vt à quibusdam mulieribus nõ iam consulum, sed maritorum numero annos computari Seneca conqueraturⁱ. Hinc & illud Martialis^k:

*Iulia lex populis ex quo Faustine relata est,
Atque intrare domos iussa pudicitia,
Aut minus, aut certe plus quam vigesima lux est,
Et nubit decimo iam Thelesima viro.
Que nubit toties, non nubit, adultera lege est.*

h Gell. lib. 4. cap. 30. & lib. 17. cap. 17. Valer. lib. 1. ca. 1. Tertullian. in Apologet.

i Lib. 3 de Benefic. cap. 16.

k Lib. 3. Epigram.

Offendor mæcha simpliciore minus.

l Cap. 6.

Tertullianus in Apologetico¹. Repudium verò iam votum est, & quasi matrimonij fructus. Cui malo vt subueniret Augustus, certam faciendorum diuortiorum formam præscripsit, extra quam diuortia facta irrita essent. Itaq; quod Gaius scribit^m: *Si ex lege repudium missum non sit*, sic accipiendum est ex lege olim xij. Tabul. hodie Iulia. Eodemq; modo interpretandum, quod aliàsⁿ legitur, si non secundum legitimam obseruationem diuortium factum sit, donationes post tale diuortium factas nullius momenti esse, cum non videatur solum matrimonium. Exigit autem lex septem testium numerum, vt aliquo pudore leuitatis tot inspectantibus testibus diuertentes afficiantur. Nec quoslibet testes admittit, sed ciues Romanos demum, eosq; puberes. Impuberes ergo repellit, qui & in testamentis omnibusq; quæ per æs & libram fiebant mancipationibus, à testimonio arcebantur^o. Quod autem ait lex, *præter libertum*, id Accursius malè interpretatur, quasi vltra septem testium numerum liberti præsentia desideretur: cum ea legis sententia sit, vt à septem testium numero libertos eius qui diuertet, repelli velit, quasi non idoneos in hac causa futuros testes.

m l. pen. D. de adult.

n l. si non secundum. D. de donat. int. vir.

o Institut. de testam. in prin.

DOTALE PRÆDIUM.

p l. i. D. de fun. dot.

q Tit. 22.

r l. 2. l. 3. l. 6. l. 12. l. 13. l. 14. D. de fun. dot. s l. 13. D. de fun. dot.

t l. 14. §. 1. de fun. dot.

u l. 9. D. de fun. dot.

Legem Iuliam, quæ De fundo dotali vulgò appellatur^p, partem fuisse legis Iuliæ de adulterijs, Paulus lib. secundo sententiarum^q apertissimè indicat. Lege, ait, Iulia de adulterijs cauetur, ne dotalè prædium maritus inuita vxore alienet. Idemq; & ex inscriptionibus legum sub titulo de fundo dotali positarum intelligimus: quæ ferè omnes^r ex Iureconsultorum de adulterijs libris transcriptæ sunt. Dotalè autem prædium, vt Vlpianus interpretatur^s, accipere debemus tam vrbani, quam rusticum. Ad omne enim ædificium lex Iulia pertinet. Sed enim dotalè id demum est, cuius dominium marito quaesitum sit, vt tunc alienatio eius prohibeatur. Nec interest, ipsa mulier dederit, an alius eius nomine. Cum enim propter vxorem ad maritum fundus perueniat, dotalis est^t. Sed etsi marito debitori fundi id, quod debebat doti mulier promiserit, dotalis fundus efficitur^u: si modò in mariti-dominio

minio is fuerit. Nam si alienus sit, in pendenti erit: & tunc fiet dotalis, cum ad eum petuenerit^a. Planè si fundum aut decem debenti, id quod debet, doti promissum sit, in arbitrio eius est, quod in dote sit. Hinc consequens est, si ei promittatur, qui Cornelianum, aut Sempronianum fundum debeat, utrum eorum mallet, eum dotalem futurum: & utrum uolet, alienatum, maritum aliter alienare non posse^y. Si tamen alienatum rursus redimat, adhuc in eius potestate est, an eum quem retinisset alienari uelit, ita ambulatoria erit legis Iulie potestas: quia & ea dotalis obligationis natura fuit. Quod si Stichum aut fundum debet, Stichus mortuo fundus in dotem erit. Sed si doti fundus æstimatus datus sit, uideamus, an is ad legem Iuliam pertineat quasi dotalis. Et probandum est ita demum in eo fundo legem Iuliam locum habere, si conuenit ut electio mulieri seruetur: quo casu Seueri & Antonini rescriptum procedit^z. At si marito electio data sit, aut etiam nihil de electione adiectum, contra erit^a. Nam cum utroque casu liceat marito, si hoc malit, fundi pretium quasi uenditione facta offerre, sine mulieris iniuria fundus recte alienatur. Fundum planè sibi legatum, si mulier dotis causa repudiauerit, uel etiam substituto viro hereditatem aut legatum omiserit, dotalis fundus fiet. Dotali quoque seruo legatus fundus, quoniam mulieri acquiritur quasi dotalis, lege Iulia continetur. Ait lex, *Prædium*. Vnde apparet in rebus tantum soli legem Iuliam locum habere^b: Mobiles uero res uel se mouentes alienari posse. Quamobrem & serui dotales inanimitti à viro constante matrimonio possunt, si is soluendo sit^c. Prædij appellatione etiam pars continetur^d. Proinde siue totum prædium in dotem sit datum, siue pars prædij, alienari non poterit. Nam & pars fundi rectè fundus appellatur^e, eodemque modo, quod prætor edixit. Eius rei de qua iusiurandum delatum erit, sic accipimus^f, siue de tota re, siue de parte sit iuratum. Sequitur in lege, *Italicum*. Lex enim Iulia ad Italica dumtaxat prædia pertinebat^g, id est, quæ in Italico solo essent. Potestata uero est à Iustiniano ad prouincialia prædia. Ex cuius constitutionibus eadem prouincialium quæ Italicorum prædiorum causa est^h. Itaque quæ in prædijs Italicis dumtaxat antea locum habebat ususcapio, etiam in prouincialibus

x l. 14. §. penult. eo.

y l. 9. D. de fundor.

z l. 1. C. de fundor.
a l. quod si fundus.

b In Institut. quibusdam.

c In seruis dotalibus. D. de inuermis.

d l. 3. §. 1. D. de fundor.
e l. 34. in fin. de leg. 1.

f l. 7. D. de iurjur.

g l. 1. v. 5. & c. in l. 1. C. de rei uer. act.

h §. per traditionem. Institut. de rei uer. act.

i Lvn.C. de
vscap. trans-
for. Instit. de
vscapion. in
prin.
k L. 4. D. de
fun. dot.
l 15 C. de bo.
quæ lib.
m l. 1. C. de
fun. dot.

n L. 16. D. de
milit. test.

o L. 29. §. 1. de
milit. test.

p l. alienatū.
D. de verbor.
signific.

q L. vlt. C. de
reb. alien.

r l. 5. D. de
fun. dot.

s Arg. l. 3. §.
sed nec vsc-
fructus. D. de
reb. eo.

t Arg. l. 13. §.
si ius. D. de
reb. eo.

u l. 5. D. de
fun. dot.

x l. alienatio-
nis. D. de ver-
bor. sign.

y L. 6. D. de
fun. dot.

z l. 7. D. de
fun. dot.

a L. 1. C. com.
vir. iud.

b L. vlt. C. de
fun. dot. Lex
castrēti. D. de
castr. pecul.

ex Iustiniani constitutione procedit vscapio sublatā iam anti-
quā prædiorum mancipi & nec mancipi differentia¹. Quod
autem de marito hoc capite constituitur, etiā ad sponsum
produci^k, & quod de vxore dicitur, ad sponfam quoque per-
tinere^l placuit. Ait lex, *ne alienato*. Alienatio dicitur omnis
actus, per quem dominium transfertur^m. Itaque non tantum
distrahi dotalis fundus, sed & donari, & legari, & permutari,
& in solum dari prohibetur. His enim omnibus modis do-
minium transit. Ac ne, si quidem miles dotalem fundum le-
gauerit, legatum propter legem Iuliam ratum eritⁿ. Nam &
quæ in militari testamento aduersus leges scribuntur, nullam
vim habent^o. Alienatum autem propriè non videtur, quod
adhuc in dominio nostro manet: quamquam venditum re-
ctè dicatur^p: sed tamen alienatione prohibita eos quoq; ca-
sus comprehendi intellegimus, quibus vel à dominio separa-
tum ius re aliquod transfertur^q. Quare nec seruitutes dotali
prædio imponere^r, nec vsum fructū, vel vsum in alium transfer-
re maritus poterit, siue solus, siue proprietati iunctus in do-
tem vsum fructus datus sit^s. Simili modo dicitur nec ius *εμφυ-
τευτικόν* vel *εμβατευτικόν* alienari posse, si hoc in dotem da-
tum sit: quamuis ius prædij potius sit^t. Hoc amplius, nec ser-
uitutes prædio dotali debitas maritus remittere, vel nō vtendo
amittere potest^u. Alienare enim & is videtur^v, qui non
vtendo amittit seruitutem. Cui consequens est: libertatem
seruitutis vrbano prædio dotali debite ex mariti cessione pa-
tentiæ non competituram, ne per hoc deterior condicio
prædij fiat^x. Quamobrem si maritus fundum Titij dotali præ-
dio seruientem adquisierit, eundemq; Titio sine restauratio-
ne seruitutis reddiderit, quia liber in eum trāsijt confusa pro-
pter mariti acquisitionem seruitute, litis æstimationem mari-
tus præstare debebit, cuius factō seruitus extincta sit. Quo
casu si is soluendo nō erit, vtilis actio mulieri aduersus Titium
ad restaurandam seruitutem dabitur^z. Hic quæritur, an diui-
dere sibi fundum dotalem cum alio communē maritus pos-
sit: nam diuisio alienationem habet^a. Et quidem prouoca-
tū à socio marito diuidere posse placet, prouocare verò
ipse ad diuisionem non potest^b. Illo enim casu necessaria
alienatio est, hoc voluntaria. Atque eodem modo minores

xxv. annis, quorum res sine decreto alienari prohibentur, ad communis prædij diuisionē sine iudice prouocare non possunt, quod alienationis speciem ea prouocatio habet^e. Quod si socius prouocet, sine decreto diuisio recte fiet^d. Non enim sponte eorum fit, si qua inde contingit alienatio. Secundum hæc si fundus communis in dotem datus sit, & socius egerit cum marito communi diuidendo, adiudicatusq; fundus socius fuerit, alienatio tenebit, & in dotem erit pretij quantitas^e. Sola autem lege Iulia alienatio prohibetur, quæ voluntaria est, non quæ causam iuris habet necessariam. Itaque si ob id quod maritus damni infecti non cauebat, missus sit vicinus in prædij dotalis possessionem, & deinde cum perseueraret non cauere^f, iussus sit possidere, per longum tempus dominus fiet^f: quia hæc alienatio non ex voluntate mariti fit, sed ex prætoris auctoritate, cuius officium est iubere, vt is, qui in possessionem missus est, longo tempore rem capiat^g. Quo exemplo & pignori capi iussu magistratus, & distrahi res minorum possunt, & in earum possessionem damni infecti legatorumue seruandorum causa recte prætor mittit, & si non caueri ducetur, etiam possidere iubet^h. Item quæri potest, si fundus dotalis à marito petitus sit, nec restituatur, an litis æstimatio oblata alienationem pariat. Et magis est, vt pariat. Hæc enim alienatio non sponte mariti fitⁱ. Qua ratione & creditores, qui pignori fundum, antequam dotalis efficeretur, acceperant, ius suum in eo exequi lex non impedit. Et generaliter verum est alienatione prohibita voluntariam solam prohibitam incollegi, non etiam eam, quæ ex necessitate fit^k. Idq; & in rebus eorum, qui sub tutela curæque sunt, & in ijs quas testator alienari vetat^l, & in ijs, quarum alienationem lex vel constitutio prohibet, seruatur. Alienationis planè appellatione etiam vsucapio continetur, cum vix sit vt non alienet, qui patitur vsucapi^m. Et ideo ad hanc quoque speciem lex Iulia pertinet. Proinde si à marito emptum, vel alia ex causa traditum sibi fundum dotalem quis acceperit, tempore dominium non acquirit: ac ne Publiciana quidem interim vtetur, quam Prætor hoc casu postulanti denegat, ne contra leges faciatⁿ. Nec multum facit, bona fide possessor sit an non. Etenim vbi lex resistit, bona fides possidenti nihil

e l. & eleganter, in l. si. l. & ideo. D. de eo diti. fur.

d l. i. D. de reb. cor. l. inter C. de prædij minor.

e l. c. in fund. §. si fundus. D. de iur. dot.

f l. i. de fun. dot.

g l. prætoris. D. de dam. inf.

h l. §. sed et in possessio. ne. de reb. eo.

i Arg. l. §. §. h. quæri. D. de reb. cor.

k l. alienationis. D. fam. cret.

l l. filius fam. §. diuisi. D. de leg. j.

m l. alienationis. D. de reb. sign.

n l. i. §. res val. D. de publicia.

o l. ubi lex.
D. de usufrucap.

p l. 16. D. de
fun. dot. arg. l.
14. D. fam. er-
cisc.

q l. 16. D. de
fun. dot.

r l. cum vir.
D. de usufrucap.
l. penult. D. de
fun. dot.

s l. si seruo.
D. qui & à
quib.

t l. rem alie-
nam. D. de pi-
gnorat. act.
u Vlpian. in
Institut. tit. de
dotib.

x l. 5. D. de
bon. damnat.
l. in eum. cum
ll. seq. D. de re
legiol. l. si ab
hostibus. si
D. solu. mat. l.
vlti D. vt leg.
nom. cau. l. 17.
D. de iur. sic.
& l. pen. in fi.
D. quod falso
tur. & l. cum
vir. D. de usu-
cap. l. pen. D.
de fun. dot.
y l. pen. in fi.
D. quod falso. tur.
z Vlpian. in
tit. de dotib.

hil prodest °. Verum enimvero legis Iulæ prohibitio usufrucapionem quidem inchoari impedit: non tamen eam possessionem interpellat, quæ per longum tempus fit, si antequam dotalis fundus constitueretur, usufrucapio cœpta fuerit^o. Sed si enim maritus à possessore petere neglexerit, culpæ huius nomine tenebitur, periculoq; eius usufrucapio implebitur, nisi si paucissimi dies ad usufrucapionem decrant tunc, cum in dotem ei fundus datus est: tunc enim nihil erit quod marito imputetur^q. Quamquam autem alienari lex Iulia dotale prædium vetet, si tamen maritus fundum dotalem vendiderit, & tradiderit, in matrimonioq; postea decedente muliere tota dos lucto mariti cesserit, venditio confirmabitur^r, nec auelli fundus possessori poterit. Nec huic contrarium est, quod de libertate obijcitur, quæ alieno seruo citra domini consensum data non conualescit, quamuis postea manumissor domino heres extiterit^s. Hoc enim longe dissimile est: quippe cum prior manumissio nihil egerit, noua vindictæ impositione opus est, vt libertas competat, quæ contingere ex inutili manumissione iure civili non potest. At illo casu non æquè ab initio vitiosa venditio est; quam lex in solam mulieris gratiam irritam facit. Itaque quemadmodum alienare pignori data pignus confirmari receptum est, si deinde dominus eius rei esse cœperit, qui dedit^t, ita & dotalis fundi venditio confirmatur, si morte mulieris dotem maritus, qui vendidit, lucratus sit. Quod quando accidat, videndum est. Accidere autem interpretes tum putant, cum pactum de dote morte mulieris lucranda intercessit. Mihi verisimile non sit, de hoc casu Iureconsultos sensisse, cum hoc vtique, si ita esset, prætermitti ab eis sine scelere non potuerit. Existimo ergo in aduenticia dote hoc procedere, quam etiam sine vlla conuentione penes maritum mortua in matrimonio muliere remansisse constat^u, præterquam si is, qui dedet, sibi eam reddi stipulatus fuisset. Atque ita, vt semel dicam, omnes Pandectarum locos^v accipiendos censeo, quibus defuncta in matrimonio muliere totam dotem mariti lucro cedere scriptum est. In partem verò dotem tum lucrabatur^y, cum à patre profecta dos ad eum reuertebatur, & liberi ex eo matrimonio supererant^z. Ceterum inuita vxore fundum dotalem alienari

lex

lex prohibet. Consentiente verò ea, vel quod à marito gestum sit, ratum habente, alienatio valet ^a. Transiit & per vniuersitatem prædium dotale, eo quo potest modo, veluti ad heredem mariti, cum sua tamen causa, vt alienari non possit ^b. Sed & vxore herede instituta vtiliter à marito fundus dotalis legatur, si deductis legatis dotis quantitas in hereditate remaneat. Quòd si non tota quantitas ex hereditate rescipi possit, id ex fundo mulier retinebit, quod quantitati dotis deerit ^c. Sed etsi post dotale prædium venditum vxori maritus legatum dederit, emptorisq; fidei commiserit, vt amplius pretium ei restituat. Accepto legato mulier prædij venditionem irritam facere volens, doli exceptione repellitur ^d. Toties autem fundi in dotem dati alienatio impeditur, quotiens mulieri de dote actio competit, aut omnimodo competitura est ^e. Quòd si alij dos restituenda sit, lex Iulia cessat, quæ solis mulieribus prospicit, vt ne indotatæ summo Reipublicæ malo maneat ^f. Enimverò si ante reuocatam fundi dotalis alienationem mulier decesserit, heredi eius legis auxilium præstatur ^g. Ait lex, *Néue consentiente ea obligato*. Lex Iulia alienationes rerum dotalium inhihet, quæ inuita muliere sunt: hypothecas verò earum etiam volente ea ^h. Hoc ideò, quia legislator faciliùs obligaturas mulieres, quàm alienaturas cogitauit. Qua tamen ex re non minus incommodi plerumq; ad eas, quàm ex alienatione peruenit, cum ex pignore ad alienationem res perducatur. Iustinianus verò facilitati mulierum succurrens, quæ vel fragilitate sexus, vel mariti amore ductæ, faciliè rerum suarum alienationibus consensum accommodant, rerum dotalium alienationes, ne consentiente quidem muliere ea valere patitur ⁱ. Quas tamen pontifices iurciurando interposito firmas manere præcipiunt ^k.

Hæc habui, quæ de lege Iulia de Adulterijs dicerem, cuius multo plura fuisse capita non ignoro: de ea certè, quæcumq; libris nostris continentur, ea à me in hunc librum ferè omnia coniecta esse credo.

a L. 6 prædiū.
C. de iur. dot.

b l. 1. D. de
fun. dot.

c l. 13. §. 1. l. i.
D. de fun. dot.

d l. cum pa-
ter. §. qui do-
tal. D. de leg.
ij.

e l. 3. D. de
fun. dot.

f l. 1. D. solui-
matriam.

g l. 13. §. he-
redi. l. de fun.
dot.

h l. vn. §. &
cum lex. C. de
rei vx. act. In-
stit. quib. alie.
lic.

i d. §. & cum
lex. & §. 1. qui-
bus alien. lic.
k e. cum cō-
tingat de iu-
re iur. in De-
cret. Epistol.
Greg. ca. licet
mulieres. co.
tit. in vj.

F I N I S.

C

B. BRISSONII
DE SOLVTIONIBVS
ET LIBERATIO-
NIBVS,
LIBRI TRES.

*

INSTITVENTEM me nostras de iure civili cogitationes mādare litteris, illa potissimum ratio deterrebat, quōd ea iam scriptorum mole ius nostrum oneratum est, non tam ut accessio querenda, quā copiam refecēda sanis quibusq; videatur. Verumenimvero cū eā, qua splendidissima sciētia laborat, obscuritatem ab interpretibus ignorantia docendi inuectam esse cogitarē, quorū vitio ita sunt confusa perturbataq; omnia, ut innumerabiles propē à iure cognoscendo difficultate ipsa reuocati, voluntatē discendi simul cum spe perdiscendi abiciāt, temptandum putavi, num ordine aliquo adhibito, puritati suæ Iurisprudētia restitui posset. Itaq; ad scribendū aggressus diffusa et dissipata cuiusq; quæstionis præcepta in certa genera cogere, & ad aliquam artem redigere enisus sum. Quod nostrum institutū cū optimis & recta sentientibus viris aperuissem, vereor ne me ipsam imprudens perdidicim. Nec enim probarūt illi dumtaxat quod ordiebar, sed & auctores fuere, ut in communē vtilitatem (sic enim loquebantur) si non integrum aliquod volumen, at librum vntū aut item alterum foras darem, qui veram iuris civilis tractandi rationē patefaceret. A quo et si animus meus abhorrebat, cū tamen illi quo recusabā verrecundius, eō virgurent acrius, nec se auctoritatē defugituros pollicerentur, placuit abscissa à reliquo corpore scriptorum meorum veluti tabella aliqua, quale de toto opere iudicium homines fecturi essent, expiscari. Excerpti igitur tres bosce De solutionibus & liberationibus libros, quibus ea, quæ de tollendis obligationibus via & arte tradi possunt, breuiter complexus, quæstionem quæ & in vsū cottidianum incurrit, et paucissimis interpretum litteris continetur, quā potui maxima facilitate exposui. Eos tibi libros, Præses amplissime, ut nuncuparem, perpetuum meum de summis tuis virtutibus iudicium fecit: quarū ego excelso & illustri loco sitas laudes sic suspicio, ut neq; sanctius colam quemquam, neq; maiore obseruantia colendum vllum existimem. Vale. Lutetia Paris. Non. Februar. 1557.

B. BRISSONII
DE SOLVTIONIBVS ET
LIBERATIONIBVS,
LIBER PRIMVS.

22

VLTII sunt ac varij vt
contrahendarum, ita &
distrahendarum obligatio-
num modi: quorum alij
ipso iure liberant, alij per
exceptionē. Ipso iure So-
lutio liberat & quæ solu-
tionis instar habent, Ac-
ceptilatio, Nouatio, Dele-
gatio, Confusio, Obfigna-
tio, Compensatio, Reiq;
debitæ ante moram à de-

bitore factam cōtingens interitus, & cetera generis eiusdem.
Per exceptionem verò liberamur, pacto, sententia, tempore,
& alijs, quos postea tradituri sumus, modis. De quibus singulis
accuratius dispiciamus. Placet autem variè dispersa ac dissi-
pata huiusce quæstionis præcepta artificiosè digerere, sum-
misq; generibus constitutis, ad quæ singula reuocentur, eum
in tota explicatione ordinem tenere, quem in omnibus, quæ
ratione docentur ac via, sequendum esse optimi docendi
magistri præcipiunt. Quam rationem ad ius ciuile tractan-
dum si maiores nostri adhibuissent, artem aliquam iuris, quæ
nunc planè nulla est, teneremus: mirabilesq; sui amores lu-
ris prudentia excitaret, à qua tot iam seculis propè innume-
rabiles obscuritas reiecit. Quæ ne macula diutius in tam
præclara scientia hæreat, bonis omnibus artibus suo nitore

restitutis, ipsa quoque ab his tenebris, quas superiorum temporum caligo obduxit, in antiquum splendorem vindicanda est. In omni autem disputatione si perspicuitas ea quaeritur, cui studere omnes par est, verborum prima cura esse debet. Itaque quando de Solutione priore loco dicere instituimus, excutienda paucis verbi significatio est.

SOLVTIONIS appellatione omnem liberationem quoquomodo factam contineri Paulus scripsit ^a. Quod sic plerique omnes accipiunt, quasi eandem cum nummorum solutione ceteras liberationes habere potestatem significet. Nam & qui acceptilatione ^b, delegatione ^c, compensatione ^d, confusione ^e, & his similibus modis liberati sunt ^f, velut soluisse intelleguntur. Mihi propius aspicienti aliud sensisse Paulus visus est, nec tam effectum rei, quam verborum vim potestatemque spectasse: quae si origini suae reddantur, perspicuum fiet liberationem & solutionem solo nominis sono differre ^g, viui utriusque; verbi eandem planè esse, ad eaque omnia genera pertinere, quibus obligationis vinculum quoquomodo dissoluitur. Quod ipsum si solutionis nomen obligationi applices, planum crit. Quid enim aliud liberatio est, quam obligationis solutio? Et hoc nimirum est quod Paulus ait ^h: *Magisque ad obligationis substantiam refertur, quam ad nummorum solutionem*. Quod & Seneca libro sexto de Beneficijs expressit. Quid ni, ait, cum omnis solutio non idem reddat, sed tantumde. Nam & pecuniam dicimus reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio fit. Denique & solutas per nouationem summas Scæuola dixit ⁱ, quae nouatione abscesserant ab obligatione. Verumtamen hoc commune solutionis nomen suum fecit ac proprium ea liberationis species, quae ex nummorum numeratione, vel alia naturali eius, quod debetur, praestatione contingit, solaque proprie latè patens solutionis nomen possidet. Nec verò solutam pecuniam, aliamue rem, quae in obligationem venerit, vsitato sermone dicimus, quae acceptilatione, nouatione, delegatione deberi desierit ^k: nec soluisse eum, qui citra naturalem dationem sit liberatus: cuius fictam tantum & adumbratam iuris intellectu imaginem superiores species

a l. solutio - nis. D. de solutio.

b l. si ex plaribus. D. de acceptilatione.

c l. qui liberati. §. nihil. D. de oper. lib.

d l. 4. D. qui potio. in pign. hab.

e l. si debitor. l. vranus. D. de fideiussoribus.

f l. 4 §. soluisse. D. de re iudic. l. obligatio. C. de solutio.

g liberationis. D. de verbor. sign.

h l. in d. l. solutionis. D. de solutio.

i In l. liberato. §. Lucius. D. de ann. leg.

k l. solutam. D. de solutio.

species habent, propter quam solutionis potestate censentur, atque adeò imaginariæ solutiones appellantur¹. Iam quod ad satisfactionem attinet, quam etiam solutionis verbo comprehendit Ulpian. ait^m, latissimè quidem eius verbi officium manare. Vt etiam ad nummotum solutionem pertineat, palàm est. Satisfacere enim dicitur, qui creditoris desiderium quoquomodo implet, eiq; quò contentus sit, præstatⁿ. Sed eo verbo sic ferè nostri auctores vtuntur, vt à solutione seiungant^o, eòq; modos reliquos exaudiri velint, quibus pro eo quod debetur creditori, absq; naturali numeratione fit satis, quacumque tandem via eò perueniatur. Satisfactum enim accipimus, acceptilatione & iureiurando, & nuda conuentione, & fideiussore vel expromissore dato^p. Quam differentiam euidenter Marc. explicat^q his verbis: *Solutam pecuniam intellegimus vtique naturaliter*: id est, re ipsa^r, & vt crassius ac populariùs dicam, reali numeratione. Plerumque enim ad factum corporale hoc verbum nostri præceptores referunt^s. Sequitur paulò post: *Quòd si acceptum latum sit quòd stipulationis nomine hypotheca erat obligata, vel sine stipulatione accepta, solutionis quidem verbum non proficiet, sed satisfactionis sufficit*. Est autem ille locus ex Marcia. ad formulam hypothecariam libro excerptus: ex eaq; , vt facillè suspicari possumus, parte sumptus, qua interpretationem eius faciebat, quod vulgo dicitur, pignus, siue soluta pecunia, siue eo nomine satisfactum sit, liberari^t. In quo enuntiato soluta pecunia accipitur, quæ creditori numerata est. Ceteris modis si à pignore recessum sit, fideiussore puta dato, vel acceptolato, aut nouato eo propter quod hypotheca erat obligata, solutionis quidem nomen non conueniet, sed satisfactionis vel satisfactionis. Vsq; adeò autem solutionis & satisfactionis diuersa causa est, vt qui soluere debet, satisfactionem offerens nihil agat^u: quamquam in quibusdam causis à creditore spontè admissa satisfactio^v solutionis loco cedat, eandemq; quam illa vtilitatem præstet. Nam & pignus satisfactione præstita,

l. si item per acceptilatio-
nè. Inst. quib.
mod. tol. obl.
m l. solutio-
nis. D. de ver-
bor. sig.

n l. t. D. qui
satisd. cog. l. 7.
§ satis acce-
ptio D. de ver-
bor. oblig.

o Item libe-
ratur. D. quib.
mod. pig. l. ii
rè. §. omnib.

de pig. a. l. l.

4. §. ait præ-
tor. D. de re
iud. l. quod vè

didit. D. de cõ-
trah. empt. l. si

ita fuerit. §.
sed si ita. D. de

man. test. l. sed
& si quis. §. 1.

D. de vstr.

p l. vt res. D.
de cõtr. emp.

l. si rem. §. o-
mnis. de pig.

a. l. l. soluitur.
in fi. l. si defe-

rè. l. si eò eo
lono. D. quib.

mod. pig.

q In l. solu-
tam. D. de so-
lutio.

r l. sub cõli-
cione. D. eo.

s l. ea quæ.
D. de acq. rer.

do. l. pen. D. de
solutio. l. 3. §.

aperire. D. de
Scuatulè. St.

lin l. non statim.
D. de pec-
ccl.

c l. si rem. §. omnib. de pigno act. Item liberatur. D. quib. mod. pig. sol.

u l. promissor. §. vlt. D. de cõst. pec. l. statuliber. in fin. D. de statuliber. l. quod si non soluere. de pigno. act.

v Itaq; in lib. de Reract.

x l. item liberatur. §. 1. D. quibus mod. pig.

y I solutam.
de solutio.d.
lñ rem. s.o.
mnois. de pig.
act.
z s. venditx.
Inst. de rer. di
uif. l. vt res. D.
de cõtr. emp.
a I. rescripto.
s. de bitores.
D. de mun. &
honor.
b d. l. ouo. si
non solu. re.
de pig. ct.
c I. satisfi
ctio. D. de so
lut. I. solutio
nis. D. de ver
bor. sign.

d Aristo ini
tio Phytic.

e lñ quæra
mus. D. de te
stament.

f l. 17. §. 1. D.
de iure iur.
g l. 14. in fin.
D. de solutio.
s. vlt. Inst. qui
bus alien. lic.
h l. magis pu
to. §. si pupil
lus. D. de reb.
eor.
i l. Cabi. D.
de solutio.
k l. non ois.
s. vlt. D. si cer.
pet. l. 14. in fi.
D. de solutio.

æquè ac pecunia soluta liberatur⁷: venditarumq; rerum do
minium ex traditione in emptorem vel pretio soluto, vel si
eo nomine satisfactum sit, transire dicitur⁸: & ex Impm. rescrip
pto ad honores in Rep. cui ex administratione debitor con
stitutus est, gerendos, qui satisfecit, non secus ac si soluisset ad
mittitur⁹. Ceterum pro solutione satisfactionē accipere in
uitus creditor non cogitur¹⁰: quam si volens admiserit, solu
tionis, quod ad aliquos casus attinet, ea vim habet. Quod
ergo dicitur¹¹ satisfactionem pro solutione esse, solutionisq;
verbo contineri, ex voluntate creditoris satisfactione vltro
contenti procedit. Sed nimis multa de verbo: rem potius vi
deamus. Tota solutionum quæstio hisce capitibus continetur,
Qui soluere possint, & quibus solui: Quid solui debeat, &
quo modo: Quis solutionis & finis sit & effectus. Quibus om
nes omnino solutionum causæ explicantur. Eoq; magis mi
hi hic noster ordo probatur, quod in omni artium genere is
demum sibi rem eam, qua de agitur, planè perspectam ac co
gnitam adfirmare possit, qui omnes eius causas scientia co
gnitioneq; comprehenderit¹². Optimum autem videtur ini
tium tractationis ab eorum qui soluere possunt personis, fa
cere. Hæc enim est in hac quæstione efficiens causa, quam
primùm omnium tractari oportere nostri censent¹³, quod &
ceteras in actione anteit, quamquam animum instituentibus
ad deliberandum priore loco sese finis offerre soleat.

S O L V E R E quilibet rerum suarum administrationem
habentes, debitores possunt. Nam pupilli, prodigi, furiosi, &
id genus homines, quibus rerum administrandarum ius non
competit¹⁴, citra eorum, quorum consilio reguntur, auctori
tatem soluentes, accipientis nummos non faciunt¹⁵. Et desi
derat ea res plerumq; Prætoris interuentum: sine quo, quod
ex bonis suis stipulanti pupillus sponderit, soluere non est
permissum¹⁶. Aliud enim admittentibus expedita ac facilis
pateret solutionis obtentu rerum pupillarium alienandarum
via. Quæ quamquam ita se habeant, vtilitatis tamen ratione
receptum est¹⁷, vt consumpta pecunia, quam soluerint, quia
eius vindicandę potestas iam non est, pupillis liberatio nascatur¹⁸.
Tantisper certè dum auelli ei, qui accepit, potest, in so
lutum pecunia non cedit. Reliqui omnes, quibus bonorum
alienat

alienatione non interdicitur, soluentes se liberant, etiam si in reatu sint ¹, dum ne maiestatis, perduellionisue postulentur. Hos enim placuit nihil ex bonis suis post admissum crimen minuere posse ^m, ut fisco integrum ius suum seruetur, qui faciliè ementiti æris alieni specie fraudaretur. Idem in ijs, qui repetundarum postulantur, eadem ratione ⁿ admittemus. Nec exemplum deest. Cæcilio enim Classico repetundarum damnato, placuisse Senatui Plinius scribit ^o, bona quæ habuisset ante prouinciam, à reliquis separari: illa filia, hæc spoliatis relinqui. Additum etiam, ut pecuniæ, quas soluerat creditoribus, reuocarentur.

Nec ipsi tantum vtiliter soluent, qui debent, verum etiam ex eorum mandato facta ab alio solutio valet ^p. Quinetiam pro ignorante & inuito soluere cuique licet ^q: cum naturalis simul & ciuilis ratio alterius vel absentis & dissentientis meliorem nos facere condicionem patiat ^r. *Solutione*, ait lex ^s, *vel iudicium accipiendo & inuiti & ignorantes liberari possumus*. Nam qui se liti offert, & pro alio litem sine mandato excipit, inuitum cum ignorantemq; liberat ^t: quandoquidem in ipsum iudicati actio transferatur ^u, & velut nouatio fiat ^v. Igitur ignoranti & nolenti liberatio solutionis ab alio factæ potestate contingit ^w, in tantum vt ad repetendum pignus inde actio ei acquiratur ^x. Quod enim pro regula traditum est ^y, inuito beneficium non præstari, hunc sensum habet, vt quæ legum beneficio alicui præstantur, inuito non tribuantur ^z. Soluta vtique pecunia, quæ debebatur, etiam inuito debitore solutionis vi iure ipso obligatio tollitur. Verum cum de repetitione soluti quæritur, alia eius qui pro inuito soluit, causa est, longe alia eius, qui pro ignorante. Illi in totum repetitio denegatur ^a. Huic, si vtiliter & è re debitoris soluit, parata negotiorum gestorum actio est ^b, qua quod sibi ex ea causa absit, consequatur. Perspicuum enim est in soluendo eum debitoris negotium gessisse, quem à creditore suo liberavit, quo ad solutionem vrgeri potuisset. Enimuerò qui pro alijs sponte sua vel etiam coacti soluent, iure desiderant sibi aduersus eos à creditore mandari actiones ^c. Idq; per doli ex-

I l. sed nec.
D. de solutio.
m Lex iudiciorum. D. de accus. l. quæsitum. D. qui & à quib. l. do natiões. §. vlt. D. de donat. l. vlt. C. ad leg. lul. maieft.
n d. Lex iudiciorum.
o Lib. 3. epist. ad Minutia.
p l. qui mandat. D. de solutio.
q l. 13. D. eo. r l. sol. è do. D. de negot. gesti.
s l. solutioe. D. de solutio.
t l. si pro patre. D. de in re verf.
u l. is qui se. D. de rei vind. l. 17. §. nõ solum. D. de petiti. her. l. Plautius. D. de procur. l. 4. D. de re iudic.
x l. delegare. D. de nouatio.
y l. 23. D. de solutio.
z l. 6. p me. D. de pig act.
a l. in iuro. & l. in ius. in fi. D. de reg. iur.
b l. si quis in cõscribendo. C. de pact. l. pactum. l. eo. c l. vlt. C. de neg. gest. l. qui fide. D. mand. d l. cõ pecuniis. & l. vlt. D. de neg. gest.

e l. mulier. D. qui potior. in pign. l. si fideiussores. in fin. D. de fideiussorib.

f l. alterius. in fi. D. de tur. & rar.
 g l. cñ alier. D. de fideiuss.
 h l. si res obligata. in fi. de leg. lib. 1.
 i l. 1. C. de contr. iud. rar.
 k l. Modesti. nur. D. de solutio.
 l l. soluitur. §. vlt. D. quib. mod. pig.
 m l. cñ is qui. D. de fideiuss.
 n l. cñ pupillus. D. de tut. & rat. dist.
 o l. cum possessor. D. de censib.
 p l. Papinianus. D. mand.
 q l. Scichū. §. si mandato. D. de solutio.
 r d. §. si mandato. l. si minoris. D. de adm. tur.
 s l. 1. C. de solutio.
 t l. 1. C. de no uario.
 u l. venditor actionis. D. de hered. vend.

ceptionem^f, antequam soluerint, vel in ipsa solutione facienda^g consequentur. Quod tamen etsi suo tempore non postularint, æquitati consentaneum erit, magistratus eis iurisdictione subueniri^h. Actione certè nulla efficere possunt, vt sibi aduersus iam liberatum actio delegeturⁱ. aliter atque si in hoc soluerint, vt sibi aduersus debitorem numerata pecunia præstarentur actiones. Qua in specie & post acceptam pecuniam, suæ creditori tam in personam^k, quàm hypothecariæ^l saluæ manent actiones, propterea quòd pro pretio magis mandandarum actionum, quàm obligationis dissoluendæ gratia pecunia soluta videatur: cùm inter contrahentes hoc actū sit, vt creditor accepta pecunia præstaret actiones^m: ideoq; quasi nominis vendendi pretium acceperit, in hoc ipsum teneatur vt præstetⁿ. Sed cùm huiusmodi conuentio non intercessit, solutione ipsa proculdubio obligatio perimetur. Et ideo frustra qui soluit, sibi à creditore cedi postulabit, quas iam nullas habet, actiones. Quod ita se habet, si alieno nomine quis & in alienam obligationem soluisse proponatur. Mandatori enim, qui suo nomine & ex sua obligatione^o soluerit, aduersus debitorem, quandocumque præstari poterunt^p actiones, qui ea solutione non ipso iure liberatur, quamquam exceptione ptemtem creditorem, ne bis idem consequatur, submoueat. Eodemq; modo tutori ob id condemnato, quod à debitoribus pupillaribus non exegerat, etiamsi iudicatum fecerit, vtiliter mandabuntur actiones^q, cùm ea solutio debitoribus non profit, quam suo nomine tutor propriæq; culpæ causa fecit. Quas species, vt superioribus conciliet, mirum est, in quos se distinctionum laqueos Bartol. induat. Planè sponte quis alieno creditori offerens quod ei debetur, cogere eum non potest, vt sibi, quas aduersus debitorem habet, præstet actiones^r, cùm inuitus nomen vendere creditor non cogatur^s: quòd si vendiderit (vendere autem vel inuito ac repugnante debitore potest^t) cedendarum actionum necessitate adstringetur^u. Atque hæc de mandato actionum, quantum quoq; modo res proposita postulabat, breuiter dicta sint. Quem locum male vulgo explicatum, cùm in hunc tractatum incurrisset, tacitum relinquendum non putauit. Sed vt cò reuocetur, vnde huc declinauit

navit oratio, superioribus & illud adde, filiofamiliàs obligato
 vtiliter patrem, quod in peculio est, soluere: scilicet *si*, quem-
 admodum lex ait², *suo non filij nomine soluat*. Nam si filij no-
 mine, qui ex quibuscumque causis tamquam paterfamiliàs
 obligatur³, soluat, nisi solidum soluere paratus sit, à creditore
 iure repellitur: cum suo nomine inq; suam honorariam obli-
 gationem quod in peculio est, solvens liberetur⁴. Qui resti-
 tuere hereditatem rogatus est, ante eam restitutam credito-
 ribus hereditarijs rectè soluit⁵. Immò verò & ab ijs ad solutio-
 nem compelli potest, actiones, quibus hereditario nomine
 directò tenetur, excipere necesse habet, hoc minus ex causa
 fideicommissi restitutum quod in æs alienum erogauerit⁶.
 Sed & curator ventri datus, si graue sit debitum, quod pœna
 crescat, vel pignoribus pretiosis debeatur, eius soluendi pote-
 statem habet⁷. Seruus ex peculio suo, cuius ei permissa ad-
 ministratio est, creditoribus suis rectè soluit⁸. Dominicis quo-
 que creditoribus actor seruus mutuis dandis exigendisq; pe-
 cunijs præpositus vtiliter soluit, si aduersus dominum ex ea
 causa petitio erat⁹. Idem iuris procuratoribus, quibus vel hoc
 ipsum specialiter mandatum, vt soluant, vel totorum bono-
 rum concessa administratio est, damus. Nam cum quis sua-
 rum rerum procuratorem constituit, hoc quoque ei manda-
 re videtur, vt creditoribus soluat¹⁰: qui tamen ea tantum de-
 bita actoris exemplo dissoluere debet, quæ exactionem ha-
 bent, non quæ solam retentionem. Quæ res facit, vt natura-
 libus creditoribus non rectè soluat, quod verisimile non sit
 hoc dominum mandaturum fuisse¹¹. Id quod ad executores
 testamentorum à Bartolo¹² trahitur: cuius opinio aduersus
 contrariam Baldi¹³ sententiam præualuit. Nec huic contra-
 rium est, quod dominus seruo legans quæ debet, quæ natura
 debet, legare intellegitur¹⁴: quia cum inter dominum & ser-
 uum sola naturalis consistat obligatio¹⁵, inane sit futurum le-
 gatam, si ad ius ciuile debiti nomen referas, quo nos abuten-
 tes¹⁶, seruis, quibus ciuilitate deberi nihil potest, & in quos ci-
 uilis non cadit obligatio¹⁷, & omnibus ijs, qui natura dumtaxat
 tenentur, id tribuimus¹⁸. Mandato verò debitorum soluen-

x l. si in pupulatus sit. D. de solutio.
 y l. filius. D. de oblig. & act. l. tam ex contractibus. D. de iudic.
 z. Facit l. 1. §. vlt. cum l. seq. D. de consti. pec.
 a. Lan. e restitutam. D. de solutio.
 b. Lita tam. §. qui ex Trebelliano. D. ad SC. Trebell.
 c. l. §. in si. D. de rêt. in pos.
 d. Legisti. D. de solutio.
 e. l. si is cui. §. l. de solutio.
 f. l. quod li-ber. D. de solutio. l. sed & id quoque. D. de procur.
 g. Arg. l. qui peculij. D. de pecu. & l. obligacione. D. de pigno.
 h. In l. si lega-ri. D. de liber. leg.
 i. In l. id qd. C. de epis. & cler.
 k. L. quibus §. dominus. D. de col. & demonst.
 l. l. nec ser-uar. de pecul. l. sed & si pupillos §. vlt. de insti. l. si id quod de col. indeb.
 m. l. deberi. de verb. siga.

¹ l. si personam. l. quod ad ius. D. de regul. iur.

² d. l. nec seruus. l. si de iussor. §. si de iussor. D. de fideiussor. l. A. tito. §. si quis seruo. de donat.

dorum ea dumtaxat contineri præsumptum est, quorum soluendorum necessitate adstringitur, qui soluit: cum & si ciuiler ex vna causa, & ex alia naturaliter obligatus indistinctè solueret, in ciuilem causam soluisse videretur². Porro qui tutelam negotiæ debitorum creditorumue suorum gerunt, ipsi sibi soluere possunt. Et verò debent, vt vsuris debitor releuetur, si modò pecuniam habeant, vnde soluant³.

N V N C videamus, quibus solui possit. Imprimis creditori ipsi etiam criminis reo¹ rectè soluitur, nisi is secleris conscientia territus profugerit. Nec enim eis, qui requirendi adnotati sint, rectè solui Vlpian. scribit⁴: ne per hoc eorum fuga instruatur. Imperator etiam Anto. Pius rescripsit, ex quo perduellionis crimen quis contraxit, solui ei à debitoribus non posse⁵: quasi bonis eius fisco ex ipso delicto statim vindicatis. His exceptis, creditoribus quibuscumque soluitur. Et si quidem duo sint in solidum rei credendi constituti, alterutri soluens debitor, tota obligatione liberabitur⁶, si modò vtiliter ambo stipulati sint. Quòd si alter inutiliter, ei malè soluetur, cum ex ea stipulatione obligatum promissorem non habeat⁷: A quo vno nomine ei facta solutio consistere potest. Nec enim ad solutionem eius adiectio proficere possit, cui principaliter obligatio quærebatur⁸. Sed & si alter ex duobus reis stipulandi à debitore petierit, alteri postea promissor soluens non liberabitur⁹: quoniam occupasse debitorem præuenisseq; intellegatur, qui petijt¹⁰, iusq; correi eo pacto consumpsisse. Quinetiam postquam alteri soluturum se promissor constituerit, exinde alteri soluens, à priore se non liberat: quia loco eius, qui exegit, haberi debet is cui constituitur¹¹. Verum enimverò quod creditoribus rectè solui generaliter statuimus, sic exaudiri oportet, si suæ mentis, iustæq; ætatis sint. Furioso enim, prodigo, pupillo sine tutorum curatorumue auctoritate frustra soluitur¹²: qua non interueniente ita demum rata habentur quæ cum his gesta sint, si inde certa atq; indubitata vtilitatis spes proponatur¹³. In ijs verò quæ vtilitatis quidem speciem habent, sic tamen, vt damnum sequi possit, tutorum auctoritas necessaria est¹⁴, sine qua supradictis personis soluens, meritò non liberantur, propterea quòd etsi eorum interfit pecuniam debitam solui, facilitate tamen æta-

tis

p l. eum ex pluribus. ij. D. de solutio.

q l. quoties. §. sicut. D. de adm. tut. l. peculiam §. 1. D. de pecul. l. i. uortio. l. neg. gest. l. d. nō dantur. D. de tut. & rat. distr.

r l. reo. D. de solut. l. auferretur. §. in reatu. D. de iu. i. §. l. vlt. in fin. D. de reg. re. r l. vlt. Cad. l. iul. maiest.

u l. 3. in fi. D. de duob. re.

x l. si duo rei. D. de verbor. oblig.

y l. eum qui. §. qui sibi. l. si ita stipulatus. §. Chryfogenus. de verbor. oblig.

z l. 2. l. ex duobus. D. de duob. re.

a Arg. l. si pluribus. D. de le. gar. j.

b l. idem est. ij. D. de const. pec.

c l. pupillo. D. de solutio.

d l. cetera. D. de pactis. l. is cui. D. de verbor. obli. §. 1. In i. de auctor. tut.

e l. pupillo. D. de pig. act.

tis mentisq; imbecillitate perdita vel profusa pecunia lædi possunt. Quod etsi Iureconsultorum testimonijs deficeremur, ex Cicero. satis intellegeremus. Non, quemadmodum ait ^f, quod mulieri debes, rectè ipsi mulieri sine tutore auctore soluas, ita quod aut pupillo, aut pupillæ debeas, rectè possis eodem modo soluere. Secundùm quæ sine curatore petenti pecuniam creditam minori debitor metu in integrum restitutionis soluere non compelletur, sed apud ædem sacram, ne vel obtentu ætatis solutio debiti differatur, vel vsuris vltra debitor oneretur, pecuniam deponendam esse vtrique consulentes prudentes censent ^g. Poterit tamen ira decernente ac statuente iudice vtiliter minori solui ^h, vt nullo casu, qui quandoque post incidere, attentari, labefactarue ritè ac legitime facta solutio queat. Non enim fraudi ei esse debet, qui magistratus imperio obsecutus est, cui & parere necesse habuit ⁱ. Sed etsi sine tutore, iudicè sit solutum, si tamen nummi salui sint, eosq; penes se domi pupillus habeat, petentem cum doli mali exceptione debitor submouebit ^k, quod iniquum contra bonam fîdem ^l lucrum capter. Eodemq; modo consumptis nummis si ex his locupletior factus petat, exceptione repelletur ^m, ne alieno incommodo aduersus naturalem rationem dicetur. Qua de causa ex omnibus cum negotijs eatenus teneri receptum est, quatenus eius patrimonium auctum sit ⁿ. Quod eo tempore dispiciendum erit, quo iudicium accipitur ^o. Hoc enim tempus, vè plurimum ^p inspicere in huiusmodi quæstionibus solet ^q. Locupletio rem factum vtiq; accipiemus, si ex pecunia aliam rem comparatam habeat ^r, aut si quo modo in rem eius ea versa est. Itaque & qui iubente pupillo sine tutore, pecuniam creditori eius bona fide numerauit, quamquam ipso iure obligatus maneat, aduersus petentem tamen exceptione tutus erit ^s, qui eo ipso locupletior intelletur, quòd debito sit liberatus ^t. Et ideo cum pupillare prædium sine decreto alienasse tutor, & ex pretio creditoribus pueri satisfacisse proponeretur, doli exceptionem pupillo quandocumque prædium cum fructibus vindicanti obstaturam Papinia. respondit ^u, si non pretium ac medij temporis vsuras, quæ creditoribus solutæ fuissent, offerret. Hoc amplius etsi rem, quam necesse habuit emere

f In Topic.
g l. ait prætor. D. de minor. l. fidesius for qua. D. de fideiussor.
h d. l. ait prætor in si. prin.
i l. qui iuliu. D. de reg. iur. l. pupillo. D. de solutio.
l l. bona fides. D. de reg. iur.
m l. apud. §. si quis pupillo. D. de doli except. l. in pupillo. D. de solutio. §. p. u. l. instituit. quib. ali. n. h. c.
n l. in prin. l. 6. D. de neg. gest. l. hereditibus. in si. c. l. seq. D. de dolo. l. 1. in si. D. commod.
o l. in pupillo. D. de solutio.
p l. si à domo no. §. quo tempore. D. de petit. hered.
q l. iuliu. D. de neg. gest. l. qd aut. D. de donat. inter vir l. minor. D. de minor.
r l. in pupillo. D. de exceptio.
s l. si pupilli. D. de solutio.
t l. si c. mulier. D. de donat. inter vir. arg. l. 2. D. de ealium. l. 3. §. an rem. D. de in rem vert. u l. p. §. vlt. D. de reb. co.

x Lin pupillo. D. de solut. l. 3. §. vnde. D. de in re verf. y l. fed an vt tro. §. t. de negro. gest. l. si ne cessarias. D. de pign. act. z l. si ipsa res. D. quod met. cau. l. 3. §. vffi cit. D. de cōr. & vt. act. ut. a l. iure natu. ra. de reg. iur. b l. apud. §. denique. D. de dol. excep. c l. si stipulatus. D. de solutio. d l. si seruus decem. D. de solutio. e l. si qui filii. D. de man. test. l. si fund. D. de eod. & demonst. f l. in conditionibus. l. pater. D. de eod. & dem. g l. Stich. §. vfructu. D. de solutio. h l. Lucii. §. tutela. D. de admin. iur. i l. q. si forte. §. 1. de solu. k l. 3. D. de admin. iur. l. l. C. de peric. iur. m d l. quid si forte. §. si. autem. de solutio. n l. Titium. D. de admin. iur.

pupillus, ex nummis sibi solutis comparauerit, licet ea non extet, quasi tamen locupletiori facto eadem exceptio nocebit^z: quoniam initium spectandum est^y, nec quaerendum, quis exitus sit^z: ratione minimè patiente post pecuniam semel in rem eius versam secutos deinde casus soluenti adscribi. Tanto id magis quod tantundem de suo pupillus, etiamsi nummos solutos non accepisset, fuerat perditurus. Eadem omnia in furioso, prodigoue seruari naturalis ratio^a postulat^b. Quibus omnibus & absque tutorum curatorumue auctoritate solui poterit, si solutionis gratia stipulationi adiecti sint^c: contra quam si ipsorum commodò solutio cessura esset. Nam qui pupillo vel furioso condicionis implendae causa dare iussi sunt, ipsis dando liberantur, ne quae in rem eorum sit datio, ex eorum imbecillitate pereat^d. Tutori itaque hoc casu dari necesse est, vt liberatio procedat^e. Id quod vtilitatis causa contra verborum formam receptum est ob defuncti voluntatem, quae in condicionibus neglecta subtili verborum obseruatione spectanda sequendaq; est^f. Apparet enim eum, qui huiusmodi condicionem adscripsit, pupillo prospicere voluisse, cui sine tutore soluta pecunia infirmitate atatis facile periret. Quòd si eo casu admittimus, & illud probare consequens est, cum pupilli nomen stipulatione comprehensum est, tutori eius solui posse. Quorum vtrumque subriliter Africa^g vt omnia. Generaliter autem tutoribus tempore administrandae tutelae soluentes, ipso iure à pupillis liberantur^h. Nec inter est, legitimi illi sint, an testamento, aut ex inquisitione dati, honorarijue, vel ad hoc dati, vt gerant, vel notitiae causa datiⁱ. Tam enim honorarij^h, quam qui notitiae causa danturⁱ, licet non gerant, tutores tamen sunt, & administrationis periculo obligantur. Nec tantum omnibus simul tutoribus, si plures dati sunt, sed vel vni ex his dumtaxat rectè soluitur^m. Quamquam si duobus tutoribus datis, verbi gratia, primo & secundo, vetuerit testator absque primi consilio quicquam geri: secundo, si solus exigat, non rectè solueturⁿ. Quinctiam, si inter eos à praetore diuisa sit administratio, & alius vrbicarum, alius prouincialium rerum tutor datus sit, rerum vrbicarum administrationem sustinenti, quòd ex nominibus prouincialibus debetur, non iure soluas, nisi prouincialis

cialis Romæ reddi, quod in prouincia scenerabatur, esset stipulatus °. Enimuerò tutori etiam capitis postulato, si in administratione perseueret^p, necnon relegato, antequam eius loco curator substituat, vel absuturo causa Reip. vel absentiuiliter soluitur^q. Iam remoto, vel ei, qui suspectus postulabatur, vel cui administratio interdicta erat, scientes qui solunt, non liberantur. Nec tantum integra fide administrantes tutores, rectè ipsi accipiunt, sed & alij quoq; solui rectè mandant^r. Dominorum enim loco circa rerum pupillarum administrationem bona fide versantes tutores habentur^s. Ex tamen aduersus solutionem, quam tutore auctore acceperit, auxilium in integrum restitutionis pupillus captus implorare poterit^t: cum minoribus etiam in his quæ presentibus tutoribus vel curatoribus gesserint, subueniri soleat si decepti sint^u: propterea quòd tutorum auctoritas, quæ ipsorum gratia comparata est, in odium eorum verti, restitutionisq; auxilium impedire non debeat^x. Itaque ex Iustinia. 7 constitutione plenissima debitoribus pupillaribus ita quaeri poterit liberatio, si iudicio præcedente sententia soluant, quæ sine vilo damno, id est, vt Theoph. interpretatur^y, *δὴλα πῶρος δαπάνης* tutoribus curatoribusue solui permittat. Quam tamen obseruationem idem princeps in pensionibus annuis, obuentionibus vsurisq; remittit: quas tutoris auctoritate pupillo sine iudice rectè solui decreuit^z. Ceterorum verò debitorum exemplo tutores etiam, quæ ex administratione tutelæ debent, curatoribus soluentes liberantur^a. Atque hæc omnia de furiosorum, prodigorum, mutorum, & furdorum, & debiliū personarum curatoribus dicta existimanda sunt. His enim solui potest^b quidquid ijs debetur, quorum negotia administrant. At ei qui pro tutore negotia gerit, debitores soluentes non aliter liberationem consequuntur, quàm si in rem pupilli pecunia peruenierit^c. Non enim eadem est huius quæ tutoris rerum pupilli administratio °. Sed & tutori post pubertatem malè soluitur: quia iam cum tutela & administrandi potestas finita est. Matri quoque filij negotia secundum patris voluntatem gerenti debitores impuberis inutiliter solunt^d: videlicet si ex hereditaria causa, non ex eius contractu profecta sit obligatio. Nam si negotium, ex quo debitores obligati sunt, cum ipsa

o Lugo. D. de solutio.

p Iquamuis. §. vt de solutio.

q l. quod si forte. §. i. cum seq. D. eo.

r l. pupilli. D. eod.

s l. tutor. D. de adm. tut. l. interd. §. qui tutelam. de furt.

t l. C. si aduers. solutio. u l. 2. C. si tut. vel cur.

x Argu. l. qd fauore. C. de legit.

y l. sancim. C. de adm. tut.

z In §. ex cotario. Inst. quib. alie. lic.

a l. sancim. l. constitutione. C. de adm. tut.

b l. C. si aduers. solut.

c l. 14. §. curatorio. l. 17. §. pe. D. de iureiur.

d l. 28. D. de solutio.

e l. apud Celsum. §. si quis non tutor. de do l. ex cep. l. 2. D. de eo qui pro tuto.

f l. equi aliena. §. pen. D. de neg. gest.

ipsa

g l. filiz. D. de solutio.
 h l. si verba. D. de condi. iudic.
 i In d. l. si se. k l. seruo. D. de solutio. l. si confensit. §. 1. quibus mod. pig.
 l. l. solut. m. D. de solutio. l. 22. D. de iur. iur.
 m l. quod ser. uis. D. de solutio. l. si vnus. in fin. prin. D. de pact.
 n l. interdū. §. cum autem. D. de furt.
 o l. si q. vxo. ri. §. si seruus. D. de furt.
 p l. si quis ser. uo. l. si seruus. l. quod seruus. D. de solutio. l. quod seruus. D. de pos.
 q l. eius qui. D. si cer. pet. l. si nō fortem. §. si filiofa de cond. iudic.
 r l. dispensatori. D. de solutio.
 s l. urbana fa. milia. D. de verbor. signif. l. penult. D. de seru. corrupt. l. 12. D. de in. stitor. l. dispen. satorum. D. de solutio.
 t l. legato. de leg. lib. 1. l. soluram. D. de solutio. l. idemq. §. si quis Titio. D. manda. l. & D. famil. ercisc.
 u l. Thais. §. sorore. D. de fideicom. liber.
 x Theophilo §. penult. Instit. de iur.
 y l. purē. §. actoris. D. de doli except.

ipsa matre contractum foret, liberarentur vtique qui bona fi-
 de soluisent^g. Et hæc est inter Papinianum & Scæuolam dif-
 ferentia. Cui simile est quod alienæ hereditatis possessori non
 rectè hereditaria debita solvuntur, cum ea rectè soluuntur,
 quæ ab ipso originem obligationis habent, licet ex rerum he-
 reditariarum administratione pendeant^h. Bene ergo apud
 Scæuolam Claudius Tryphoninus notatⁱ, cognitoris has par-
 tes futuras, vt videat vtrum pccia rerum quæ distraxerunt pu-
 pillæ esse scierint argentarij an non. Nam si hoc scierunt, ma-
 tri, quæ ius administrationis non habuit, soluentes liberati
 non videntur: si ignorarunt, imputari illis nihil potest qui so-
 lius personam intuiti, negotium gessere. Hæc de Tutoribus.

SERVIS etiam filiisufam. qui mutuis dandis exigen-
 disq; pecunijs præpositi sint^k, vel liberam peculij administra-
 tionem habeant^l, vel quod ab eis ex peculio creditum depo-
 situmue est^m, iure soluitur. Dominorum enim voluntate, in-
 mō & dominis ipsis soluere peculiare debitorum seruis sol-
 uentes existimantur, cum eorum quæ in peculio sunt, posses-
 sio apud dominum esse intellegatur, quamdiu in ea causa te-
 nenturⁿ. Secundum quæ si res peculiaris eis surrepta sit, pec-
 nam furti eis soluentem furem liberari dicimus^o: quia in pe-
 culio eorum furti actio esse videatur. Quod verò peculiari
 nomine serui crediderint, id eis etiam post domini mortem,
 sed & alienatis quoque vel manumisis debitorum bona fide
 soluentes liberantur^p: cum non debeat illis sua ignorantia
 damnosa esse, qui iusta ac probabili causa ad soluendum du-
 cti sint^q. Eademq; ratione dispensatori, qui ignorante debito-
 re ab actu remotus est, rectè soluitur^r. Dispensatorem autem
 seruum cum nostri dicunt^s, qui rationibus præest, cuiq; libe-
 ra peculij administratio conceditur. Cui non absimilis est,
 qui, Actor, ab ea, opinor, negotiorum procuratore admi-
 nistrationeq; quam sustinet, appellatur^t, quem Græci & πρᾶ-
 κταστὴν^u & διοικητὴν^v vocant. Huius tam ampla potestas
 est, vt non tantum pecunias exigere^y, solutionemq; accipe-

re^a, sed & iusiurandum deferre^a, & nouare^b, & alia omnia, quæ non ad profusionem peculij respiciant, gerere rectè possit. Sed hic admonendi sumus inter peculiare & dominicos debitores hoc interesse, quòd hi seruo exigendis pecunijs præposito post datam ei libertatem soluentes, non aliter liberantur, quàm si manumissum ignorent. Illi etsi inter viuos manumissum sciunt, si tamen peculium ademptum esse ignorent, rectè soluunt^c. Nam cum peculiaria nomina in peculio computentur, quòd data inter viuos libertate, & ipsum dari intellegitur, nisi nominatim adimatur^d, meritò peculiare debitores etiam ei, quem à viuo domino manumissum sciunt, soluentes liberantur, si peculium ei concessum non esse ignorent. Testamento verò manumissis, quibus peculium, nisi vnà cum libertate legetur, non cedit^e, qui mortuum dominum non ignorantes soluunt, bona fide soluere non videntur. Planè qui manumisso inter viuos peculium concessum non esse scientes soluerint, donasse potius quàm indebitum soluuisse intelleguntur^f. At cum dispensatori, qui testamento libertatem accepit, ignorantes dominici debitores ante aditam hereditatem soluerunt, quia ipsa solutione liberantur de peculio dispensatoris, quod ei cum libertate datum est, id heres retinere potest, tamquam negotium eius in exigendo dispensator gesserit. Quòd si post aditam hereditatem ei solutum sit, quia iam liber factus accepit, de peculio nihil eo nomine retinere necesse est, cum sit aduersus eum actio^g, quæ superiore casu non æquo parata est, quoniam ex eo quod in seruitute gessit, post adeptam libertatem non teneatur^h. Et hoc Paul. accuratè subtiliterq; persequiturⁱ. Ita demum autem peculiare debitores seruis soluentes liberantur, si non fraudulenter soluerint^k. Nam & qui seruo, quod ex peculio ab eo acceperat, soluit, cum iusta aliqua ex causa suspicari posset dominum id fieri nolle, in ea causa est, vt non liberetur^l. A domino vtique credita pecunia seruo ex eius voluntate rectè numeratur^m. Idemq; erit, si domini pecuniam eius permissu seruus sceneratus sitⁿ. Sanè qui à fugituo creditos sibi nummos, cum cum liberum existimarent, ei soluerint, à domino liberabuntur. Alij verò eius iussu vel eo ratum habente soluentes, non ita^o: quoniam hoc, non

z Lsolut. l. 6
is cui. §. vlt. de
solutio. l. si cõ
sensit. §. 1. qui-
bus mod. pig.
a l. seruus. l.
quidam. D. de
iureiur.
b l. huic e-
nim. D. de iu-
reiu.
c l. si quis ser-
uo. l. si seruus.
D. de solutio.
d l. vlt. D. de
manum. seru.
ad vniuersit. l.
3. C. de solut.

e §. peculii.
In l. de legat.

f l. qui fuan-
dus. §. seruus.
D. pro empto.
l. si non sortit.
§. 1. D. de con-
di. indeb.
g Arg. l. 1. §.
quiniurmo. D.
si quis test. lib.
h l. §. si ap-
ud. D. de pos.
l. 2. §. f.icho.
de liber. leg.
toto titulo, an
seruus ex suo
fac C.
i In l. dispen-
sator. D. de
solutio.
k l. si pro pa-
tre. §. versum.
D. de in rem
verf.
l l. it. D. de-
pos.
m l. 4. C. de
solutio.
n l. quod ser-
uus. D. de so-
lutio.
o l. fugitiu.
D. de solutio.

E item

item illo casu domino pecunia intercipiatur.

De illo nunc videndum est, an procuratori facta solutio liberationem adferat. Et si quidem hoc ei specialiter mandatum sit, vt solutionem accipiat, expeditum est ⁷. Quinetiam si generaliter ei omnium negotiorum administratio mandata sit, idem probabimus ⁸. Nam qui omnibus suis negotijs aliquem preponit, id quoque debitoribus mandare intellegitur, vt ei soluant. Ideoq; quasi iuxta mandatum soluerint, continuo etiam, antequam dominus ratum habeat, liberantur ⁹. Quòd si ita est (apertè autem in lege positum extat) non iniuria mirum cuiquam videri poterit, quod plerisque in locis non obscure significatur, absentis procuratori factam solutionem ex domini ratihabitione pendere ¹⁰. Sed profectò illi omnes loci de non vero procuratore, aut absentis negotia gerente accipiendi sunt. Nam eum quoque, qui sine mandato se alienis negotijs offert, procuratorioq; nomine licet falso quid agit, à nostris procuratorem appellari animaduerti ¹¹. Cicerò voluntarium procuratorem appellat ¹²: cuius ego ad hanc quæstionem pertinentem iocum subiiciam. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris: etsi fortasse ego à te huius voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodè exacturum negat. At verò, inquam, tibi ego Brute non solvam, nisi prius à te cauero, Amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istud quidem ausus sum; nam hunc qui negat, video flagitatorem non illum quidem molestum, sed assiduum tamen & acrem fore. Huiusmodi verò procuratori factam solutionem non ante liberationem asserre certissimum est, quàm ratum dominus habuerit ¹³, quia accipiendi non habuit potestatem, vt ratihabitione domini confirmari necesse sit, quæ vel ex interuallo secuta retro trahi, & mandato comparari solet. Proinde & qui sic non procuratori soluit, quasi statim liberaretur, confestim condicere poterit: & ratum demum habente domino condictio extinguitur ¹⁴. Sic eueniet, vt si ante ratihabitionem se creditor arrogandum dederit, patris sit voluntas spectanda, qui prout ratum habuerit vel non habuerit, ita locum faciet vel non faciet condictioni ¹⁵. Oblata sanè alieno debitori, Amplius non peti,

p l. vetò. D. de solutio.

q l. qui hontoe. § si Titium. D. de solutio.

r l. si procurator D. de eod. di. indeb.

s l. qui hominè. §. si gener. l. si quis offerentia. in prin. & §. i. & si. l. cù decem. §. vlti. D. de solutio. l. si sine in fin. princ. D. rem rat. hab.

t d. l. si quis offerenti. circa fin. princ. l. si ego. D. de negotio. gest. l. si sine. §. in fin. & §. si procurator. D. de rat. hab.

u in Bruto seu de Clar. orato.

x d. l. si ego.

y l. si quis offerenti. in prin. D. de solutio.

z d. l. si quis offerenti. §. i.

peti, cautio, non efficit, vt inuitus ad solutionem adigatur^a, qui alij quàm cui obstrictus est, exoluere non cogitur. Sed nec litis procuratori, & ei, qui ad agendum tantùm datus est, solui potest^b, quia hoc mandato non continetur, à quo ne latum quidem vnguem recedere oportet^c. Diuersam verò esse solutionis accipiendæ & actionis exercendæ potestatem nemo tam cæcus est, qui non videat. Nec quod quibusdam sine mandato alieno nomine agere licet, idcirco illis quoque rectè soluas^d. Sic enim filio non iure soluas quod patri debes^e, tametsi cum paterno nomine agentem non possis repellere^f. Tamdiu autem procuratori solui potest, quamdiu domini voluntas durat, quæ non tantùm reuocatio expressè mandato, id est, si procuratorem accipere dominus vetuerit, sed & si re integra is decesserit^g, vel si statim in deterius procurator mutauerit, finiri intellegitur, quemadmodum Bart.^h argumento eius qui obligationi adiiciturⁱ, ductus, asserit: cui & ceteri assentiuntur. Quorum si aliquid contigerit, procuratori deinceps iure non soluetur. Quamquam & eos, qui bonâ fide, ignorantes, post finitum mandatum soluerint, liberari æquitatis ratione sit admissum^k: quòd scilicet ex domini voluntate soluerint: quam si mutatam esse non diuinarunt, fraudi eis hoc esse non debet. Falso verò procuratori & ei, qui sine mandato alienis se negotijs offert, quantumuis bona fide soluentes, idcirco non liberantur^l, quia tam pronos facilesq; esse eos ad soluendum non oportuit. Nec enim rectè illos his compares, qui remotis ab actu administrationeq; ignorantes soluerint, cum hi iustam habeant causam existimandi se ei, qui accipit, rectè soluere, quoad de mutata domini voluntate certiores fiant: illorum stultitia excusationem non habet, ei soluentium, qui nullum ante mandatum habuit, cuius occasione ducti, ei tunc quoque ex domini voluntate solui crederent. Totum itaque hoc vanæ suæ credulitati facilitatiq; expensum ferre debent, habituri contra eum, qui accepit, vel indebiti^m, si ea mente numerauerint, vt statim liberarentur, eiusq; nummi fierent: vel ob causam, furtiuamq; adeò conditionemⁿ, si ita soluerint, vt ij ad creditorem perferrentur secundum pleniorez Iureconsultorum de ea re distinctiones^o. Procuratori verò, cui in rem suam man-

a l. 2. D. vt leg. nom. cau.

b Lhoc iure. D. de solut. l. sed si tantu. D. de pact.

c Idiligenter. D. mand.

d Guid Pap. decif. 726. e l. filiusfam. D. de solutio. f l. sed & hæ personæ. D. de procur. g §. vlti. inst. manda. l. 4. D. loca.

h In l. si cum Cornelios. D. de solutio.

i Arg. l. cum quis. D. de solutio.

k l. verò. §. 1. l. Siue litiq; sutori. D. de solutio. §. rectè. Inst. mand.

l l. qui homi oem. §. si oulo. l. i. quis offerenti. D. de solutio.

m Lcreditore. C. de cond. indeb.

n l. si procurator. D. de cond. ob cau. o In l. si iur. §. 1. D. de furt.

datæ fuerint actiones, solui posse certi & indubitati iuris est: cum is domini loco habeatur^p. Sed nihilominus & domino nulla delegatione interposita soluentes liberabuntur^q, nisi vel denuntiauerit eis procurator, ne soluerent, vel aliquid ex debito acceperit, vel eo nomine litem sit contestatus^r. Alioquin cum directas adhuc actiones dominus habeat, aduersus debitores vtiliter aget^s. Si tamen simul cum procuratore petat, procuratorem in pecuniam suscipiendam præferendum inter omnes conuenit^t, cum & suo nomine vtiliter habeat actiones^u, nec mandantis nomine necessario agere debeat. Simili modo & is, cuius nomen pignori datum est, pignoran- ti, antequam de alterius obligatione certior factus sit, rectè soluit^x. Hæc de procuratore.

Ei etiam, cuius nomen stipulationi insertum est, iure soluitur^y. Nec interest, pupillaris an iustæ ætatis sit, seruus aut liber, filiusfam. vel sui iuris. Omnino enim dum adiecto soluitur, stipulatori solui videtur, cum ex eius voluntate soluatur. Itaque quamquam pupillares debitores pupillo soluentes non liberentur, si tamen sibi aut pupillo dari quis stipulatus sit, soli pupillo sine tutore vtiliter soluetur^z. Nam cum pupillo ius nullum obligationis quærat, qui tamquam alij restitutus accipiat, non multum de eo laboramus, acceptante ille pecuniam profusus ac perditurus sit: qua deperdita, non eo magis de suo aliquid deminuisse, iacturamque fecisse videatur. De se enim stipulator queri debet, qui huiusmodi personam stipulationi adiecerit^a: & promissor liberatus est, qui iure stipulationis soluit. Igitur & qui decem Titio vel seruo alieno dare spondit, seruo ipsi bene soluet^b, ac ne quidem domino eius dando liberabitur^c, nisi ex serui voluntate dederit^d, quoniam serui tantum persona stipulatione comprehensa est: cuius personæ mera hæc atque simplex accipiendæ solutionis potestas cohærens ad dominum non transit^e. Obligatio certè, si qua inde quæreretur, ipsi domino quæreretur. Ea enim per eos, qui in nostra potestate sunt, nobis adquiruntur quæ iuris sunt: quæ facti, ipsis cohærent^f. Vtique autem sibi aut filio pater non inutiliter stipulatur^g, & filius sibi, aut patri in his causis, quibus patri stipulatio adquiri^h non potest. Frustra enim solutionis ergo pater adiciatur tum, cum obligatio ipsa

p l.fed. si tan-
tū. D. de pact.
q Arg. l. vlti.
D. de transact.

r l. 3. C. de no-
uatio.

s l. 3. C. man-
da.

t l. procurator
in rē. D.
de procur.

u l. 2. C. de
oblig. & act. l.
postqu. cum
l. seq. C. de he-
red. vend.

x l. 4. C. quæ-
res pig. obl.

y §. plane. In-
stit. de verbo.
oblig.

z l. si stipula-
tus. l. pupillo.
§. vlti. r. fructu.
Dum. D. de so-
lutio.

a Argu. l. de-
nique. §. vlti.
D. de minor.

b d. §. vlti. r.
fructum.

c l. 9. D. de so-
lutio.

d l. Sciahum.
§. vlti. r. fructu.
Dum. in fide
solutio.

e l. qui here-
di. D. de cond.
& demonst.

f §. sed & cū
factū. Instit. de
stip. ser.

g l. 6. §. qui
sibi. D. de ver-
bor. obl.

h l. 9. §. que-
ritur. D. de so-
lutio.

ipfa ei quæritur. Ceterum cum adiecto secundum obligationis legem solvatur, ei ignorante, immò verò inuito ac repugnante stipulatore, solui potest¹: quia hanc condicionem habet obligatio^k, nec vllæ prohibitionis vires sunt in ea re, quæ non ex prohibentis arbitrio pendet^l. Stipulationis enim status in exordio constitutus ex post facto solius stipulatoris voluntate mutari non potest^m. Nec aliud probaremus, si eius, quo cum pacti sumus, causa, alij quid restitui conuenissetⁿ. Diuersum in ea specie responsum est, in qua mulier post nuptias contractas de dote extraneo restituenda, cum viro pacta proponebatur. Nec enim soluto matrimonio ei vetante muliere rectè dos soluetur^o, quoniam nec ea condicio ab initio dotis dandæ dicta sit, sed postea ex permissu mulieris adiecta. Aliud verò est iure stipulationis alicui solui posse, longè aliud ex permissu nostro id postea contingere^p. Nam quod inter vtrumque casum nihil interesse Paul. ait^q, quod ad eam rem attinet, de qua tractat, verum est. Atque ita in libris nostris persæpe, effusæ & latæ huiusmodi comparationes ad eas species, de quibus agitur, sunt coartandæ. Illa sanè inter superiores casus differentia intercedit, quòd ei, cui iure stipulationis soluere licet, vel inuito ac nolente stipulatore solui potest: at ei, cui solui creditor iusserit, ita demum, si in voluntate manserit. Omnibus enim integris huiusmodi quoque mandatum reuocari non dubium est. Cui pactum hoc comparamus, cuius gratia in hunc sermonem venimus, quo mulier dotis suæ alij restituendæ, marito tribuit potestatem. Ab ea enim voluntate re integra recedere mulier, si non donationis causa alius stipulatus sit, potest^r. Nec vetante ea tutò maritus ei, cui reddi conuenerat, dotem restituet. At qui ea stipulatione, qua sibi dari quid stipulatus est, alterius quoque nomen comprehendit, prohibere, ne ei solvatur, sine promissoris iniuria non potest, cui semel acquisita ex sua stipulatione alij soluendi potestas vltèrius inuito extorqueri non potest^s. Quoniam igitur hanc legem obligatio habet, etiam si stipulatori soluturum se debitor constituerit, adiecto nihilominus iure soluet^t, nisi se soli stipulatori soluturum constituerit. Tunc enim recessisse à iure suo videtur, nec constituti fidem frangere volens audiendus est^u. Hoc amplius

i l. 17. D. de fideiussor.

k l. vero. §. 1. l. pen. D. de solutio.

l l. Papinianus. D. de publicis.

m l. l. Papinianus. D. de publicis.

n Arg. l. cum fundus. D. de pact.

o l. si cū Cornelius. D. de solutio.

p l. pen. D. de solutio.

q l. si ita stipulatus. in fi. D. de solutio.

r l. Scia. D. de dote præ l. l. cū quis decedēs.

s nuptura. de lega. ij. l. 3. C. de iudic. l. 1. p.

t in fine. D. de pact. dor.

u Arg. l. vlt. D. de pact.

v l. si ita stipulatus. D. de solutio.

w l. si verò. D. de constit. pec.

x Cum de-
cem. D. de so-
lutio.

y Argu. l. 3. C.
de nouat. l. i.
pluribus. D. de
leg. j. lex duo-
bus. D. de duo-
bus re.

z In l. fid. ius
for obligari.
D. de fid. ius.

a l. si d. cem.
D. de solut. l. i.

quis stipula-
tus sit Stichus.
D. de verb. ob.

l. i. D. de pecu-
leg. l. si seruus
cōmunis. D.

de no xalib. l.
si insul. m. D.

de verb. obl.

b l. i. l. i. m. s.
j. de verbo.
obl. arg. l. i. c. i.

D. de solutio.

c l. cū quis.
D. de solutio.

d l. cum qui
ita. §. qui sibi.
de verb. obl.

e l. Stichum.
§. usufru-
ctus. d. solut.

f l. cū quid.
D. si cert. pet.

g Argu. l. 1. &
i. u. u. u. u. u.
cellus. de pac.

etsi stipulator partem acceperit, reliquum adiecto solui poterit ^a. Quòd si per iudicem petierit, exinde adiecto soluendi potestas adimitur: propterea quòd litem contestando occupasse debitorem, & in se totum obligationis ius transfuisse intellegatur ^y. Itaque non de nihilo apud Iulianum ^z hæc verba addita sunt, *Ante litem contestatam*. Atque hoc in toto pene iure animaduertere possumus, iudicio accepto duriores debitorum, creditorum meliorem condicionem effici, multasq; debitoribus competentes facultates amitti ^a. Adiecto autem facta solutio, quo minus stipulator petat, non impedit, si quid iuri solutæ rei desit ^b. Sed & adiecto vtiliter ita demum soluitur, si in eodem statu maneat, quo fuit, cum stipulatio interponeretur. Quòd si post stipulationem in exilium abierit, vel in adoptionem datus sit, vel in seruitutem redactus, ei non rectè solutum iri Africa scribit ^c: contrà quàm si emancipatus fuerit. Nec enim eiusmodi mutatio perimere soluendi potestatem ereditur, quia deteriore loco non sit adiectus constitutus ^d. Ideoq; quod ab Africano a libi ^e scriptum est, cum quis usufructum sibi aut Titio dari stipulatus est, Titio capite minuto facultatem soluendi non interciderè ad eam speciem restringendum, ne à se ipso dissentire idem auctor, secumq; discordare videatur, vulgò obtinuit. Sed videamus ne latius patentia Africani verba tam angustis finibus malè coërceantur. Hoc enim ille sine scelere prætermittere non poterat, si emancipatum fuisse adiectum posuisset. Mihi certè acri & attento animo intuenti, hoc sentire Africanus, eoq; comparata tota eius ratio videtur, ut ostendat vel capite minuto adiecto solui posse, si hoc inter contrahentes actum sit. Nec enim dubium est ita stipulationem concipi potuisse, *Mibi, aut Titio cum capite minutus erit, dari*. Quod autem tacitè actum est, pro cauto habendum cōuenit ^f. Nec nouum hoc videri debere alijs exemplis confirmat, quando à persona, quæ stipulatione expressa est, quandoque recedamus, ut quamquam hic alius homo esse post capitis minutionem videatur ^g, ei nihilominus propter tacitam contrahentium voluntatem solui possit. Nam & qui stipulatori aut pupillo dare sponponderit, tutori pupilli dare poterit, licet alia persona sit, quemadmodum seruaretur, etsi implendæ conditionis causa

pupillo

pupillo dare testator iussisset. Quod ipsum utilitatis causa receptum est, cum alioquin facultas soluendi personam non egrediatur, in tantum, ut si serui persona stipulatione comprehensa sit, domino eius non rectè solvatur. Equidem illud tentari posse non ignoro emancipatione, æquè ut adoptione, facultatem adiecto soluendi intercidere, quãdoquidem utroque modo capite minuamur. Nec istud defendentibus Iulianus vilo modo refragaretur^h, qui diligentius intuentibus penitusq; introsipientibus hoc tantum dicit, patrem sibi aut filio utiliter stipulari. Et in hoc proficere filij adiectionem, ut ei siue in potestate posito, siue emancipato rectè solvatur, cui alioquin iure non solueretur quod patri promissum esset. Ei autem, qui in potestate tempore stipulationis interpositæ fuerit, postea emancipato iure solui arripere ex ea lege non possumus. Quæ tamen omnia, ut in re dubia proposita à me, non etiam affirmata vclim. Ceterum ipsi tantum adiecto, nõ etiam successoribus eius solui potestⁱ. Nec enim ei ius vllum obligationis quæritur, quod ad heredem transferatur: sed nuda quædam duntaxat, eaq; personalis accipiendæ solutionis facultas, quæ cum eo extinguitur. Itaq; nec debiti petendi^k, nec fideiussoris^l vel pignoris^m, accipiendi, nec nouandæ, aut accepto serendæ obligationis ius habetⁿ, tantumq; ei solui potest. In hoc vnum enim interpositus videtur, cum iuris ratio obligationem ei per alium quæri non patitur^o. Vnde quidquid accepit, stipulatori mandati actione restituere compellitur^p. Adijcere verò solutioni aliquem ita possumus, ut nobis purè dari stipulemur, vel alij sub conditione, vel in diem, vel alio quàm nobis die^q. Quæ pluribus verbis Caius persequitur^r. Et hæc fermè sunt omnia, quæ de adiectis iure ciuili tradita extant. Ad alios transeamus. Heredibus creditorum rectè solui nemo dubitat, cum in ius obligationis succedant. Et si plures sint, pro parte hereditaria cuique solutio fiet. Vnde si maior pars heredum interpellat, & depositum repetat, consultius facturum eum dicimus, qui magistratus iussu interueniente soluat^s. Heredi sanè, qui hereditatem restituere rogatus est, ante eam restitutam facta solutione debitoris liberari constat^t. Quinetiam si instituto deliberante, substituto per errorem solutum sit, ad eum postea deuoluta heredit

h In l. cū quæ
it. §. qui sibi.
de verb. obl.

i Lsi stipula-
tus sim. D. de
solu. l. cū quis.
D. de verbor.
oblig.
k l. sed & si
filio. in fin. D.
de const. pec.
l lsi mihi. D.
de fideiussor.
m l. is qui p.
misit. D. de p.
gno.

n Iquod sti-
pulator. D. de
solutio. l. non
ideo. D. de no
uatio.

o Stipulatio
ista §. alteride
verb. oblig.
p l. Iulianus.
§. vlt. de verb.
oblig. §. plane.
Inst. de iouil.
stip.

q l. qui res. §.
mili decem.
de solutio.

r l. vlt. §. vlt.
D. de verbor.
oblig.

s lsi stipula-
tus. §. 2. de so-
lutio.

t l. ante. D. de
solutio.

u l.pupilli. §. hereditate debitoribus liberatio nascetur^u. Præter supradictas verò personas, & alijs quibuscumque, quibus solui creditor iusserit, debitores soluentes liberabuntur^v. Nam cum iussu meo id, quod mihi debes, creditori meo soluis, & tu à me, & ego à creditore meo liberor^w, soluiq; nobis id intellegitur, quod alij nostra voluntate solvatur^x. Nec interest cui solui creditor iusserit. Itaque si vxori suæ donaturus debitorem suum ei soluere iusserit, quamquam nummi vxoris non fiant; propterea quòd iure ciuili donatio impeditur, exceptione tamen doli mali petentem maritum submouebit debitor, si paratus sit, quas aduersus mulierem habet actiones, ei præstare^y. Celsus quidem ea ratione tentabat^b ipso iure liberatum debitorem, quòd quasi viro data breuis manus fictione videatur: propter quam, quod iussu nostro alij debitor noster numerat, & nobis datum, & à nobis ad alium peruenisse intellegitur^c. Nam si donatio iure ciuili non impediretur, ita res gesta videretur, quasi à debitore in virum, ab eo porrò in vxorem dominium translatum esset. Qua ratione cum iussu debitoris ab alio falsus creditoris procurator accipit, & debitori cum furti teneri, & nummos debitoris esse factos Pomponius scribit^d, & alij plerique consentiunt^e, licet eos utique non attigerit. In illa verò altera specie summi iuris regulis nixus Africanus, ipso iure debitori liberationem cõtingere negat, quia nummi eius mancant, nec vxoris propter iuris impedimentum facti sint. Namq; dominium ab eo recessisse vix dici potest, quòd ei, in quem translatum volebat, acquiri non potuit. Paulatim tamen æquitate suggerente admittit debitori, qui viri mandatum secutus soluit, exceptione esse succurrendum, si marito conditionem, quam aduersus vxorem habet, mandet. Ita eò tandem recidunt omnia, vt si minus ipso iure, per exceptionem tamen debitor liberetur: quemadmodum cuenit, & cum vir vxori pecuniam donare volens permittit eam à debitore stipulari. Nam ea promissione, licet nihil actum sit^f, si tamen post diuortium promissor bona fide soluat, doli mali exceptione tuendum eum placuit, celsis quas aduersus vxorem habet, actionibus^g. Porrò & debitores pupillares liberantur, si iussu tutoris alij soluerint^h. Amplius si pupillo iubente creditori eius numerauerint, licet ipso iure obligati

u l.pupilli. §. vt. de solut.

x l. solutam. D. eod.

y l. cū iussu. D. eod.

z l. mortuo. in fi. D. de statutis.

a l. cū quis. §. 1. de solutio.

b l. 3. §. sed si debitor. D. de dona. inter vir.

c licet. §. 1. D. de iud. l. singularia. D. si cert. pet. l. si cum qui. D. de don. inter vir.

d l. si iussu. D. de furt.

e d. §. si debitor. D. de furt.

f l. §. si debitor. D. de do. nat. inter vir.

g l. vir cum vxori. D. de don. inter vir.

h l. pupilli. D. de solutio.

obligati maneat, doli tamen exceptione defendentur, quòd locupletior factus pupillus videatur, qui ea pecunia à creditore suo dimissus sit^l. Planè, qui à fugitio nummos domini creditos acceperunt, alij eius iussu soluentes non liberantur, contrà quàm si ipsi fugitio soluerint^k. Nam domino quidem solum intellegitur, quod ipsi fugitio soluitur, cum earum rerum, quas tenet seruus, dominium possessioq; apud dominum esse intellegatur, cui nec aliarum rerum, nec sui ipsius possessionem iuteruere seruus potest^l. Quod idem dici non potest, vbi alij iubente vel delegante eo soluitur. Ceterum si omnibus integris mandatum solutum sit, vel creditoris, qui solui iusserat, morte, vel quòd cum, cui solui iusserat, postea accipere vetuisset, idq; non ignorantes debitores soluerint, suum profundunt^m. Nam cum ex voluntate creditoris, quæ vel morte finitaⁿ, vel apertè reuocata est, non soluerit, liberationem non consequuntur, nec soluti repetitionem habet^o, qui scientes alij quàm cui debebant soluerint^p, quòd donationis speciem habet^q. Similiter si contra creditoris denuntiationem^r, vel ei, qui ab administratione sibi concessa remotus erat, scientes debitores soluerint, nihilominus obligantur. In omnibus verò his casibus si ignorantes soluerint, æquitatis ratione, vtilitatisq; causa liberationem eis contingere receptum est^s. Nec enim impurari eis æquum est, si non diuinarunt mandatum solutum esse. Idq; eis notū fieri oportuit, ne eorum ignorantiam obrepens procurator circumueniret^t. Ei certè, qui mandato meo sibi solui stipulatus est, me mortuo, vt & inuito iure soluitur, quia ex stipulatione sua quæsitum ei solutionis ius morte mea intercidere non potest^u. Sed nec dubitandum est, quin cui post mortem meam soluere debitorem iussi, rectè me mortuo soluat: quia quod in mortem collatum est, mandatum morte non finitur^v. Itaque illum Pauli locum^w, in quo hæc duæ species explicantur, malè collocatis & interpositis verbis deprauatum esse certo certius est, atque ita restitui oportere, vti & alij quidam monuerunt^x. *Ei, qui mandato meo stipulatus est, post mortem meam rectè soluitur: quia talis est lex obligationis: ideoq; etiam inuito me rectè ei soluitur: Ei autem cui iussi debitorem meum soluere, post mortem meam non rectè soluitur: quia mandatum*

^l *l. si pupillus de solutio.*

^k *l. fugitior. D. de solutio.*

^l *l. rem quæ. D. de acq. pos. l. filiusfam. D. de reg. iur.*

^m *l. vero. §. 2. l. si seruus. D. de solut.*

ⁿ *l. q. D. loca. o l. si nõ fortem. §. qui filiofam. D. de cond. indeb.*

^p *l. in debitor. C. eo. l. in summa. §. vlti. D. eod.*

^q *l. cuius. D. de reg. iur. r aliud. D. de solutio.*

^s *l. dispensatori. l. seruo. D. de solutio. l. eius. D. si cerpet. §. vlti. Inst. manda.*

^t *Arg. l. si fideiussor. §. si cum debitor. D. manda.*

^u *l. vlti. D. de solutio.*

^x *l. si vero r ob remunerandi. §. vlti. l. seq. D. manda.*

^y *l. vlti. D. de solutio.*

^z *Cuiuslibet. ca. 38. lib. 1. obseruatio.*

morte dissoluitur. Et huiusmodi verbis loco suo ordinèq; mortis, aliquot librorum nostrorum loci^a corrupti sunt. Sed ita remotis ab actu vel reuocatis procuratoribus factam ab ignorantibus solutionem liberationem parere African. censet^b, si non illi ea mente nūmos acceperint, vt eos lucrentur. Tunc enim, quia furtum faciunt, nummi debitorum manent, neque liberantur: quamquam exceptione repellere petentem creditorem possint, si quas aduersus eum qui accepit habet, ei præstet actiones. Nullo verò mandato intercedente, non alijs, quàm quas initio recensuimus personis, debitores inuito vel ignorante creditore soluentes liberabuntur^c. Ideoq; nec si cauere quis paratus sit Amplius non peti, eo magis debitor alij quàm cui debet, exoluere cogitur^d. Nec si viro, quod uxori debetur, sine eius consensu solutum sit, vel contra, liberatio contingit^e, non magis quàm si filio, quod patri debetur, sit solutum^f. Cui consequens est & generum, qui solidam dotem socero, ignorante filia, soluerit, à filia non liberari^g. Cùm enim dos profecticia patris & filia communis sit^h, vtrique simul solui vel alterutri ex alterius voluntate debetⁱ. Planè si filiasam. nuptura ex peculio, cuius administrationem habebat, dotem dederit: matrimonio, cum in eadem causa peculium esset, soluto, ipsi soli cuiuslibet peculiaris debiti exemplo rectè dos soluetur^k. Quòd si genero suo quis dotis Seia filia nomine heredem centum dare damnauerit, quamquam legati emolumentum omne ad Seiam pertineat, conceptio tamen verborum facit, vt vel inuita ea viro soluens heres liberetur^l. Qui possessori, tametsi bona fide possidenti^m, soluerunt, non antè liberantur, quàm vero heredi quod exegerit possessor, restituarⁿ. Ergo solutum repetere à possessore poterunt^o: videlicet si ex hereditaria causa obligatio proficiatur. Nam si possessor ipse locasset, mercedis ei soluta repetitione nulla tribueretur, propterea quòd ei soluerint, cui & obligati erant^p. Quamobrem qui minori bona hereditaria pro herede administranti, quam ille ex hereditate crediderat, pecuniam soluerunt, vel abstento postea eo, hi nihilominus liberantur, quoniam vero creditori soluerunt^q. De illo dubitari potest, An creditori creditoris mei absq; eius mandato facta solutio mihi pariat liberationem. Et magis est, quemadmodum

a l. peto. §. mater. de leg. §. l. ouinis. §. vl. de solut.
b Lcū quis. §. si debitorem. de solutio.

c l. imito. C. de solutio.

d arg. l. 1. D. vt leg. nom. can.

e l. cum maritum. C. de solutio.

f l. filius. l. im. D. de solut.

g l. qui homi. §. si gener. D. de solut.

h l. C. solut. marim.

i l. si filia. D. de solutio.

k l. si filia. D. de iur. dot.

l l. Titio. c. §. Titio. ge. net. de cond. & dem.

m l. si quid possessor. §. vl. ti. de pet. her.

n l. qui homi. nem. §. si pradio. D. de solu.

o l. si nō sortem. §. heredi. D. de cond. & demost.

p l. iur. bana. D. de condi. indeb.

q l. filius. qui. D. de solut.

modum Bartolo quoque videtur ^r, vt mihi exceptio proſit ^s. Fortius dicemus, ſi cum domum conduxiffes, eiusq; partem mihi locaſſes, ego locatori tuo penſionem ſoluero, me libera- ri ^t. Ceterum ei facta ſolutio, qui amicitia ductus ſine man- dato creditoris negotia gerat, debitoribus, antequam credi- tor ratam eam habuerit, liberationem non affert ^u. Ratiha- bitio enim cum retrotrahatur, & mandato comparetur, eas, quæ ab initio non conſliterunt, ſolutiones liberationeſq; con- firmat ^v. Ideoq; generaliter tenendum eſt, etiamſi alij quam cui debebatur, citra creditoris mandatum ſolutum ſit, credi- tore tamen ratum habente, liberationem ſequi ^w. Rarum ve- rò habere creditor, poſtquam certior eſt factus, debet ^x. Quod tamen non eſt diſtictè accipiendum, ſed cum quodam mo- derato temporis ſpatio, & *ἢ πῶτα*, vt familiari ^y noſtris ver- bo vtar. Sed & intra tempora legitima ratum haberi neceſſe eſt. Planè ſi fideiuſſor ad certum tempus acceptus, procura- tori, cui iure ſolui potuit, intra tempora ſoluit, quamquam poſt tempus ratam creditor habuerit ſolutionem, fideiuſſor tamen iam olim liberatus intellegitur, nec repetet ^z. Nec enim quidquam facit, quod non in tempore interpoſita vi- deatur ratihabitio, quam interuenire non erat neceſſe, cum ea etiam non expectata fideiuſſori ſtatim atque procuratori ſoluit, par- ta fuerit liberatio. At cum præcedentis actus con- firmandi cauſa ratihabitio deſideratur, illa niſi idoneo tem- pore interceſſerit, nullas vires habet ^a. Vnde quod Africa. in ſimili prope ſpecie reſpondit ^b, procuratorem, qui æs alienum exigens, de rato cauit, ſi debitore iam tempore liberato do- minus, quod à procuratore geſtum eſt, ratum habuerit, ex ſti- pulatu vel aliâ conditione teneri: de litis procuratore non ad hoc dato, vt ei ſolui poſſet, vel omnino de eo, qui ſine mandato vtrò ſe alienis negotijs offerebat, quem nos procura- torem quoque appellari ſuprà notauimus, accipiendum cenſeo. Cui facta ſolutio ante domini ratihabitionem debi- torem non liberat: quæ ſi ſeriùs, id eſt, poſtquam actionis dies exijt, & tempore debitor liberatus eſt, interueniat, non iure factam ſolutionem non confirmat. Et ad has coniecturas, (nam temerè quidquam affirmare de obſcuro loco nolim) ex eo adigor, quòd African. non interpoſita ſtipulatione in-

r In l non ſo- lum. §. vlti. D. ſolu. matr. s I ſi opera. D. de doſi ex- cept. l. ſi liber. D. de negot. gen. t I ſolutum. §. ſoluti. D. de pign. actio. u I ſi ego. D. de negot. ſt. x I vtro in ſi. D. de ſolut. y Liniro. C. de ſolut. z I ratum. D. eod. a I pen. D. de cond. tritic. l. ſi arbitet. D. de probat. d. l. ratum.

b I eum de- cem. §. t. de ſo- lutio.

c I bonorū. D. de rat. hab. d I vlt. §. vlt. D. de rat. hab.

e l. quod si
fortè. D. de so
lutio.

f l. si pro-
curator. D. de cõ
di. in deb. l. ve-
ro. D. de soluz.
g Arg. l. cum
is. 4. l. de cõ-
di. in deb.

h Insti. quib.
mod. toll. obl.

i l. 2. §. mu-
tul. D. si cert.
pe. l. si à quo.
C. de soluz.

k l. si domus.
§. qui constre-
tur. de leg. j.

l. possessio. C. comm. vtr.
ind. l. si quis ar-
genti. §. j. D.
de donat.

l. l. D. de re
rum permur.

m l. non du-
bium. in fi. D.
de leg. iij. l. si
alienam. C. eo.

n No. 4. §. vlt.
& Nou. cxx.
Auth. hoc ni-
si. C. de soluz.

o Ca. l. lib. 3.
de Bello Ciu.
p In Epistol.
ad Attie.

q l. manife-
stus. C. de soluz.

r l. si ei mptura.
D. de iur. dot.

s l. successo-
res. C. de solu-
tio. l. cum do-
minam. C. de
pigno.

t l. cum pro
pecunia. C. de
solutio.

u l. si quis a-
liam. D. eo.

v l. si prae-
dium. C. de cul-
tatio. l. elegan-
ter. D. de pig-
net.

z l.

debiti conditionem competituram ait : cui utique tunc so-
lùm locus est, cum vel procuratori solutionis accipiendæ po-
testatem non habenti, solutio facta est, vel procuratori ita so-
lutum est, ut nisi dominus ratum haberet, condiceretur, &
dominus ratam solutionem non habeat^c. Nam si vero procu-
ratori solutum sit, confestim debitor etiam ante ratihabitio-
nem domini liberatur^f : ideoq; non repetit^g.

Haftenus qui soluant, & quibus solvatur. Deinceps quid
solui possit, videndum est. Est autem vulgi ore trita sententia,
solutione eius quod debetur, obligationem tolli^h. Ex quo ap-
paret, id ipsum soluendum esse, quod debetur. Aliud verò
pro alio inuito minimeq; consentienti creditori solui non po-
testⁱ. Ac ne pretium quidem speciei promissæ loco volenti
creditori rectè præstatur, nisi ubi aliud singulari iure, fauore
certarum causarum receptum est^k. Aliud enim res est, aliud
pretium^l. Cum tamen res aliena debetur, eamq; dominus
vel omnino alienare vel æquis conditionibus distrahere re-
cusat, iustam eius æstimationem debitor offerens audiendus
est^m. Sed etsi nummorum facultatem debitor non ha-
beat, nec facillè suarum rerum emptores inueniat, æquis-
simum putauit Iustinian.ⁿ compelli creditorem in solum de-
bitoris possessiones accipere, inita prius à magistratu earum
æstimatione, ut sine iusta vtriusque querella res procedat. At-
que ita Iulius Cæsar pulso ex Italia Pompeio, cum fides tota
Italia angustior esset, & pecuniæ non solucrentur, constituif-
se dicitur, ut creditoribus possessiones debitorum per credi-
tores æstimatæ traderentur^o: quas ea de causa Cicero ple-
rumque^p æstimationes appellat. Enimverò volenti creditori
res pro re solui potest^q. Et ita pro pecunia res in solum da-
ta liberationem affert. Nec reuocari ea datio, si non minor
xxv. annis dededit^r, vel ex ea causa potest, quòd bono quo-
dam euentu multo plus vendidisse rem is, qui accepit, di-
catur, quàm ei deberetur^s. Toties autem res pro re soluta li-
berationem parit, quotiens in solidum accipientis facta est^t.
Euiçta verò ea pristina obligatio durat, & utilis nihilominus
ex empto actio creditori, in id quod eius interfit^u, accom-
modatur. Præterea, ut in solum datione obligatio tollatur,
hoc etiam exigitur eiusdem cum eo quod debetur, æstima-
tionis

tionis esse rem, quæ in solutum datur. Proinde si centum debens fundum ducentorum soluerit, totus fundus repeti potest, & incorrupta obligatio manet, nulla facta confusione partis rei cum pecunia, ne eo modo ad communionem præter voluntatem suam creditor compellatur^z. Per contrarium quoque, si creditor pluris æstimatum fundum tradiderit, non aliter liberatur, quàm si quod iusto pretio deest, suppleuerit^x. Dari verò pro soluto res quæcumq; volenti creditori potest, siue in corpore, siue in iure consistat. Nam & in solutum dari debitoris nomen potest^y: eiusq; ad eum qui sic acceperit, quamuis nulla delegatio secuta sit, periculum statim pertinere dicitur^z: qui mandatis sibi à debitore actionibus, non in personam modò; sed & in rem hypothecarias habiturus est actiones^a. Ac directis quidem, quæ in ipso, qui contraxit, radices egerint, non nisi procuratorio nominè experiri potest: vtilis verò etiam sine mandato, exemplo eius, qui vel emerit, vel doti nomen acceperit, ei dari crediderim^b. Ceterum qui in solutum rem dare creditori promisit, non eo mînus debiti quantitatem offerre potest^c, cum in eius gratiam id cautum fuerit^d, nec ad necessitatem præstationis conuerti debeat. Alia causa est eius, qui creditorem rogauit, vt pignus certo pretio emptum possideat, sibiq; habeat, idq; velle se literis ad eum missis sit testatus. Nam postea sortem cum vsuris offerendo non eo efficiet, vt sibi possessione creditor cedat^e, non magis quàm si in solutum datam rem, & iam translatam reuocare studeat. Nec enim quicquam vetat pro debito pignus creditori addici, aut insolutum dari. Ratumq; & vtile pactum est, quo conuenit, vt ad diem non soluta pecunia pignus creditor iure emptionis iusto pretio tunc æstimandum possideat^f. Qua in re in scitè Accurs. Marcello Iulianum aduersari credit^g. Mâneat verò quod initio disputationis huius posuimus; Rem pro re volenti solui posse, nolenti, non posse. Itaque quærentibus; quid solui debeat, potissimum quid debeat, inspiciendum erit, & quid cuiusque obligationis natura ferat. Quod nos generatim propositis ijs quæ in obligationem deduci possunt, summatim persequemur.

Obligations interdum in dando, interdum in faciendo consistunt. Dari verò vel quantitatem vel species vel generà,

x l. si nõ sortem § si centum. D. de cõdi. indeb.

y l. si quis rē. D. de solut.

z l. si in solutu C. de obli. & act.

a l. pupilli. §. soror. D. de solutio.

b d. l. si in solutum. l. postquam. C. de hered. vend.

c l. 1. C. de oblig. & act. l. ex nominib. C. de hered. vend.

d l. quamuis. D. de solut.

e Arg. l. quæpis. D. de pig. act.

f l. Titius. D. de pig. act.

g l. si fundus. §. vlt. D. de pigno.

h In d. l. quis. D. de solut.

vel illud aut illud sub disjunctiōe stipulantur. Quæ species separatim tractatum habent. Illud omnibus commune est, quòd huiusmodi obligationibus qui tenentur, nisi rem accipientis fecerint, nullatenus liberantur¹; hoc enim & verbo dandi continetur². Qui decem debet, partem soluendo, in partem obligationis liberatur, & reliqua sola in obligatione manent³. An autem partem debite pecunie, quæ in controuersia non est, accipere inuitus creditor cogatur, valde disceptatum est. Ego in hac quæstione cum communi schola contra Dec. Alciat. Ferretum sentio. Quæ res quoniam longiorem orationem, prolixiorémq; disputationem desiderat, à me in proprios locos reijcitur. Inter omnes sanè constat, promissoris heredes suæ quemque partis præstatione liberari^m, diuisi ipso iure ex l.xij.tab.nominibusⁿ. Hic & illa quæstio existit, Num alterius generis quàm quæ promissa est pecunia, solui possit. Et ego, licet sint qui dissentiant, solui posse arbitror, si modò nullum inde damnum ereditor patiatur^o. Nec serendum cum existimo, qui oblatam in probata quaque moneta solutione recuset, cum certi generis nominatim quantitas promissa non est. Idq; ita post multas varietates obtinuisse & Parisiensi curi placuisse fertur²: qua de re copiose à v.c.And.Tiraq. in lib.de Retractu⁹ disputatur, vnde quantum quoque modo videbitur, haurire quisque poterit. Planè si ex mutatione pecunie incommodum aliquod ereditori accederet, nec melius, nec æquius esset in alia forma nummos promissos eum cogi accipere. Sed id damnum esse oportet, quod patrimonij diminutionem contineat⁵: neque enim ex nuda creditoris affectione res ista æstimanda est⁶, quæ in nummorum corporibus iustam ac probabilem rationem nullam habet⁷, cum in his quantitatem atq; æstimationem magis quàm speciem intueamur⁸. Eamq; ad initium contractus referendam omnes consentiunt, tum quòd ad bonitatem quòdammmodo videatur pertinere⁹, tum etiam quòd verba ipsa ad negotij gesti tempus vel in alijs quoque speciebus referantur⁷. Idq; post glossatores⁹ etiam Guido Papa probat⁹. Denique vt omnia concludamus, ita res ex æquitate temperanda est, vt durus, morosusq; creditor non audiat eam solutionem recusans, ex qua damni nihil sentiat. Sa-

i Libi autē
§ vit. de verb.
oblig.
k §. sic itaq.
foss. de actio.
l 1. p. §. 1. D.
de solut.

m l. 1. §. 1. l.
in executio-
ne. §. 1. de ver
bo. obl. l. 1. c.
si cert. pet.
n l. ceterę. D.
fam. ercisc.
o l. Paulus ij
D. de solutio.
l. vn. C. de arg.
pret. qd thcl.
lib. 10. C.
p Rebus. in
Cōmenc. con-
stitut. reg. to-
mo 1.
q In §. 1. p. l. 8.
r Arg. l. 3. D.
de damn. inf.
s Arg. l. vii.
d: vsu & hab.
t l. nummis.
D. de in lit. iur.
u l. 1. D. de
contr. empt.
x Arg. l. cum
quid. D. si cer.
pet.
y l. Rorilio.
D. de cōrah.
empt. l. medi-
co. l. si ita. de
auro & arg.
z Gl. in c. cū
conquerente.
de off. ord. &
ca. olim. & ca.
cū canonici.
de censib.
a Decil. 499.

nè reprobata pecuniam adulterinosq; nummos pro bonis soluens, nullatenus liberatur ^b. Adulterinos autem nummos veteribus fuisse plumbeos & stanneos ex eo facile iudicare possumus, quòd eorum vsus l. Cornelia ^c interdictus esset: quæ quòd de nummis caueret, Nummaria appellata est. Argenteos quoque vel aureos nummos propter æris mixturam reiectos indicat Scæuolæ responsum ^d, quo pecuniam, vt ærosam, è Repub. sublatam narrat. Nam hoc significat apud eum verbum ærosâ, vt in probatis codicibus legitur. Quo modo & ærosus lapis apud Plin. ^e & ærosâ apud Festum ^f. Adulterari porro ære pecuniam auream solitam & illud Persij carmen ostendit:

Nè qua suberato mendosum tinniat auro.

Quod crimen etiam l. Iulia peculatus coerceretur ^g. Et ramos quoque solidos ^h, & quorum circulus excisus esset, improbatos constat. Qua de re extat Constantini constitutio ⁱ, quæ superioribus annis à principe nostro renouata est. Sed de his aliàs dabitur commodior dicendi locus. Nunc ad rem.

Suos item nummos debitorem soluere necesse est, vt ex solutione liberetur. Nam si alienos inuito vel ignorante domino soluerit, quamdiu pecunia extat, non liberatur. Quibus tamen integris, si pergat petere creditor quod debetur, nec offerat quod accepit, exceptione submouendus est ^k. Consumpta vtrò sine dolo malo pecunia debitori liberatio nascitur ^l. Nam quæ ratio suadet, vt quamdiu nummi salui sunt, liberatio debitori non contingat, quòd scilicet apud accipientem remansuros eos incertum sit, cùm à domino extantes vindicari, vel mala fide consumpti ad exhibendum actione peti possint, eadem facit, vt consumptis bona fide nummis solutio conualescat firmeturq; , quoniam nulla iam ratione auferri à creditore possint: alioquin cùm debitoris iactura creditor ditaretur, improbumq; lucrum ex alieno damno faceret, quod à naturali ciuiliq; ratione abhorret ^m. Pari ratione si alieni nummi crediti sint, consumptione mutuum excitatur ⁿ. Nec quicquam interest, quomodo nummi soluti consumpti sint. Nam siue permutati ^o, siue alijs porro in creditum solutumue dati ^p, vel in corpus patrimonij versi, vel alijs ita permixti fuerint, vt discerni non possint ^q, consumpti videbuntur.

b l. leg. ter. §. qui reprobos. D. de pig. act.

c l. 9. §. 1. D. ad l. Corn. de fals.

d l. creditor. §. 1. de solut.

e Lib. 34. cap. 7. Lib. 4.

g l. 1. D. ad l. Iul. pec.

h l. 3. ad leg. Corn. de fals.

i Tit. de his qui solidi circuli in Codic. Theod. lib. 9.

k l. 5. is cui nummos. D. de solutio.

l l. non ois. §. vlt. D. si cer. pet. l. C. si ius. D. de solut.

m l. nã hoc natura. de cõdi. indeb. l. iure naturæ. de reg. iur.

n l. nam & si. D. si cer. pet. o §. cõsi iur. tur. In situ de vsu.

p l. non ois §. vlt. si cer. pet.

q l. si alieni. D. de solutio.

r l. si is cui
 nūmos. D. de
 solu. arg. l. ser-
 uī electione.
 §. t. de leg. j.
 s Arg. l. si so-
 cius. D. si cert.
 pet. l. nemo.
 D. pro soc.
 t l. §. mu-
 tui. si cer. pet.
 u l. 3. D. cod.
 x l. 1. §. vlti.
 D. de aur. arg.
 y l. vbi autē.
 §. vlt. de verb.
 oblig.
 z l. si ita si-
 pulans. §. t. de
 verb. obl.
 a l. etiam. D.
 de solutio.
 b Leum qui.
 §. si à re. de
 verb. obl.
 c l. rectē. de
 verb. sign. l. ei
 per iusiuran-
 dum. §. illud.
 de acceptil.
 d l. Mxuius.
 §. pen. de leg.
 ij. l. si à reo §.
 ff. reo. D. de
 fideiussor.
 e l. eū filius.
 §. dominus. de
 legat. ij. l. qui
 vsumfructū.
 de verb. obl.
 f d. l. q. vsum
 fructum.
 g l. pen. D. de
 eui. l. seruo le-
 gato. §. si fun-
 dus. de leg. j.
 h Lelegater.
 §. non solum.
 D. de dolo.
 i l. Iulianus.
 §. vlt. de verb.
 obl. l. qui sibi.
 D. de solut.
 k In d. Letiā.
 l l. si rē meā.
 D. de solut.
 m l. qui res.
 D. de solut.

buntur. Communibus verò nummis solutis, pro parte confe-
 stim debitor liberatur^r: pro solido nō liberatur, cum suæ tan-
 tum partis alienationem habeat^s. Ceteris rebus, quæ ponde-
 re, numero, vel mensura continentur, debitis, non ambiguum
 est quamlibet ex eodem genere rem solui posse propter na-
 turalem huiusmodi rerum inter se functionem^t: tantumq; vi-
 dendum esse, vt eiusdem bonitatis cum ea quam accepimus
 reddatur^u. Nec omittendum est eum, qui certū argenti pon-
 dus debet, pecuniā numeratam eiusdem estimationis soluendo
 liberari, si non certum argenti genus debeat^x.

Qv i fundum dare promisit, in hoc tenetur, vt domi-
 nium stipulatoris omnino efficiat^r: nec aliter vlla parte obli-
 gationis exoneratur, quàm si pleno iure fundum eius fecerit^s.
 Sed & si quid iuri rei promissæ desit, etiam post solutionem
 integra ex stipulatu actio manet^t. Proinde si detracto vsufu-
 ctu fundum soluat, non liberabitur^b, sed adhuc ab eo fundi
 vsusfructus rectē petetur. Vsumfructus enim, licet dominij pars
 non sit^c, ius certē rei atque emolumentum continet^d, &
 partis instar habet^e, adeò vt fundus. datus non intellegatur,
 cuius vsusfructus absit^f. Non idem de ceteris seruitutibus pla-
 cet. Nam cum fundum liberum ab omni seruitute præstare
 promissor nō teneatur, nisi optimum maximumq; promise-
 rit^g, licet prius quàm traderet, fundo promisso imposuerit ser-
 uitutem, ex stipulatu cessabit actio. Sed quia dolus intercessit,
 de dolo dabitur^h, quæ hoc casu necessaria est, propterea
 quòd solutione ex stipulatu actio sublata sit, quæ post solutio-
 nem ita demum manet, si aliquid plenæ dominij translationi
 desit. Nam certē vel fundo, tradito ex stipulatu agere, vt de
 euictione eius caueatur, licetⁱ. Et hoc est quod Vlpia. his ver-
 bis significat^j: *Fundum possum petere, licet mihi traditus sit, si
 ius quoddam cautionis supererit.* Quæ verba Accursus non intel-
 lexit. His consequens est, & eum, qui alij obligatum fun-
 dum soluerit, non liberari, cum possit hypothecaria actione
 etiam in solidum à stipulatore auocari^k. Solutione quoq; rei
 sub conditione legatæ non antè heres liberatur, quàm cer-
 tum erit remansuram eam rem apud eum, qui accepit^m. De-
 nique si res aliena, cuiusue aliena possessio est, vel cui ius ali-
 quod desit, soluta fuerit, obligatio non tollitur. Nec tantum
 si stipul

si stipulatori, verumetiam si adiecto res soluta euincatur, pristinam obligatio durat^a. Sed enim qui alienas res soluerunt, heredes à dominis instituti, vel aliàs dominium nacli, desinent teneri^o. Ideoq; si ex peculio castrensi filij rem aliquam pater soluerit, filio intestato mortuo perinde ac si rei domino heres extitisset², liberabitur³. Planè qui Stichum promissit, Stichum qualis est dando, fidem implefle videbitur⁴. Ita fit, vt statuliberum soluens liberetur⁵, quia eum vtut est, promissit: nec si heres à domino scriptus fuerit, amplius quicquam præstabit⁶, cum absque eius facto hoc contingat⁷. Alia causa est, si in genere homo promissus fuerit. Imputari enim hominis promissori potest quòd alium hominem non dederit, qui latissimam omnium hominum soluendorum habuit facultatem⁸, cum Stichi promissor alium soluere, nec si velit, possit. Verùm ita statulibero dato, Stichi promissor liberatur⁹, si Sticho extrinsecus libertatis condicio obtigit. Nam si à promissore ei libertas in aliquem casum destinata est, contra dicendum foret. Quare enim factò suo obligationem suam reus tollat? Et hoc casu procedet singularis Neratij casus⁷. Igitur qui Sticum debet, cum quo statu, quaq; condicioneq; est, soluens obligationi satisfacit. Quare nec furtis noxius solutum præstare necesse habet². A se planè vulneratum dando minimè liberabitur³, cum factum suum præstare debeat. Porrò Stichi partè soluta in partem obligationis libertatio nascitur^b. Quòd si plures species stipulatus quis decesserit, inter heredes eius singulorum corporum sectione obligatio diuidetur^c. Idem seruabitur & si communis seruus stipulatus proponatur^d.

Qui hominem incertum promissit, quemlibet hominem soluere potest, cum ea promissio orationis compendio singulos homines complectatur^e. Sed eum quem soluet, in plenum facere stipulatoris debet. Ideoq; statuliberum^f, vel eum, cui ex causa fideicommissi libertas præstanda est^g, soluens non liberatur. Ille enim implicitum habet casum libertatis, quo existente à stipulatore auferetur; hæc omnimodo libertas danda est, ad quam etiam ex Senatusconsulto herede moram interponente eripitur. Sic neutrum habere stipulatori licet: quamquam in statulibero, si eiq; viuo condicio libertatis statuta decesserit, consentaneum est processuram liberatio-

n l. qui sibi.
D. de solut.
o Arg. l. si Titio. D. de pig. act.

p l. 1. D. de cast. pec.

q l. qui res. §. rem autem.

D. de solut.

r l. si à substituto. §. vlti. de leg. j.

s l. 9. §. pena D. de statulib.

t l. si mihi alienam. D. de solut.

u l. qui sibi: §. pen. & vlti. de solut.

x l. Mæuius. §. duobus. de leg. ij.

y J. Neratius. de condi. ind.

z l. si à substituto. in fin. de leg. j.

a l. qui sit. l. §. 1. de solut.

b l. 9. §. 1. de solut.

c l. in stipulationibus. de verb. obl.

d l. 19. D. de solut.

e l. Mæuius. §. duobus. de leg. ij. l. cū incertus. de legat. j.

f l. qui sibi. in prin. de solutio.

g l. qui decet. §. pen. co.

h l cū quis.
§. qui homi-
nem. de solu.

i d. §. qui bo-
nuum.

k l i §. qui D.
de solut.

l l qui decē.
§. pen. co.

m l. D. si ex
nox. cau. l. i.
§. 2. D. de mod.
l. si quis cum.
D. de furt. l. i.
de noxal. §. 1.
n l. si homi-
nem. D. de so-
lucio.

o l. qui con-
eobiuam. §. si
heres. de leg.
iij.

p d. l. qui de-
cem. §. vt.

q d. l. qui de-
cem. §. pen.

r Cap. 17.

s To l. sed scie
dē. D. ad Tre-
bell. l. si ita quis
stipulanti. D.
de cuius. l. i.
e in d. l. si ita
quis stipulati.
u Lib. 4. de
verb. sign.

nem^h. Alienum quoque hominem, vel eum, in quo vsusfru-
ctus alienus est, soluens, non liberatur, quoniam vno casu ni-
hil accipientis fecit: altero non totum, quod utique necesse
est. Si tamen viuo seruo vsusfructus extinguatur, quia totus
incipit ad stipulatorem pertinere, debitori liberatio nascer-
eturⁱ. Morte certe serui ipsius, vsusfructu finito liberationem
competituram nemo dicet, quod nullo vnumquam tempore
hominem dedisse videri possit. Sed & cum alienus datus est,
vsucapto eo debitor liberatur^k. Hominem enim iam habet
stipulator, qui ei auferri non possit. Præterea noxæ deditum
vel nondum noxa solutum soluens, non liberatur^l: quia hæ
causæ serui habendi potestatem adimunt, cuius caput noxa
sequi vulgo dicitur^m. Hoc amplius & serui, qui alij pignori te-
neatur, solutione debitori liberatio ante pignus dissolutum
non acquiritur: cum propterea accidere possit, vt ne ha-
beatⁿ. Generaliterq; euicto homine legato pristina actio man-
et, cum solutum non videatur, quod ita datum est, vt habe-
ri non possit^o. Et vt in pauca conferam, qui hominem de-
bet, eum soluat necesse est, quem stipulatori habere, & ad
plenam libertatem, si velit, perducere liceat^p. Turpi verò, vi-
li, infamiq; homine vtputa vespillone dato, non eo minus li-
berari eum lex ait^q: Vespillo, aut, vt in Florentinis libris le-
gitur, vispellio, vilium atque abiectorum cadauerum latorem
significat. Sueton. in Domitia. Cadauer eius populari sanda-
pille per vespillones exportatum. Apuleius lib. 11 & 11. Floridor.
Atque ita vespillonum manibus extortum velut ab inferis
postliminio domum retulit. In Pandectis etiam aliàs^s hoc vo-
cabulum occurrit. Cuius tamen loco alicubi^t vespertilionem
malè Aleia. reposuit^u: quod Æsopi apologo defendere fru-
stra quidam conantur. Fulgentius autem in lib. de vocib. An-
tiq. Vespillones ait dictos baiulatores, quamuis Antidamus
Heraclites Vespillones dixerit cadauerum nudatores, sicut
in historia Alexandri Macedonis scripsit. Vespas quoq; dictos
eos, qui vilissimi vulgi cadauera efferebant, Festus auctor
est. Cuiusmodi homines abiecti ac famosi erant, propterea
quod ignobilium hominū cadauera efferebant, quibus pro-
pter egestatem funus publicè duci non poterat. Indignaq;
fuisse homine ingenuo talia ministeria satis ille Satyrici lo-
cus

cus^a arguit, quo ridet conductos ad *Purgandam eluuiem* *portandum ad busta cadaver*. Sed eorum hominum solutio ideo hominis promissorem liberat, quò datum hominem infitari non possimus: & nostrum factum esse sufficiat, vt cumque vile sit eius ministerium. Atque hæc omnia, quæ de promisso homine dicta sunt, ad legatum licebit transferre^y. Porro qui hominem debet, Stichi parte data, in nullam partem obligationis liberatur, ab eoq; adhuc homo peti potest^z. Ideoq; si duo rei stipulandi hominem dari stipulari fuerint, & promissor vtrique partem diuersorum hominum dederit, ab vtroque non magis liberatur^a, quàm si eidem diuersas duorum partes soluisset, quia vna eademq; vtriusque obligatio est^b. Quòd si decem homines stipulatus, duobus heredibus relictis decesserit, singuli cuique homines præstabuntur, contra quàm si comuni seruo homines decem promissi sint. Nam cum ambigua ea verba sint, Decem homines, eorumq; dimidium duobus modis intellegi possit, numero scilicet, vel singulis corporibus intellectu partitis, si quidem communis seruus ita stipulatus proponatur, vnicuique ex dominis singulorum hominum partes præstandas Vlpia. probat^c: quatenus hoc promissoris stipulatorisq; menti magis consentiat. Constat enim communem duorum seruum simpliciter stipulantem hoc agere, vt vnicuique ex dominis pro partibus dominicis, quas indiuisas in eo habent, acquirat: eamq;, quam in seruo habent communionem, consentaneum est eorum quoque omnium, quæ per eum stipulando vel per traditionem accipiendo acquiruntur, communionem inducere. Vt ergo sine cuiusquam iniuria & iusta querella diuisio procedat: magis esse censet Vlpia. verborum ambiguitatem ex verisimili contrahentium mente rei q; commoditate dissoluens, partes corporum singulis deberi. At si decem homines stipulatus duos heredes reliquerit, numero inter eos fieri diuisionem Iulianus scribit^d. Qua ratione defendi poterit pugnantia vtrumque non loqui, aliamq; quod ad hanc rem attinet, plurium heredum, aliam plurium dominorum causam esse. Quod ita esse iuris ratione ductus affirmare nõ dubito: eoq; fidentius, quòd eam sententiam his, qui de iure civili recta sentire solent, placere ex familiari sermone intellexi. Planè si

x Iuonensis.
§. 7.

y l. si à subfili
tuto. §. ult. de
leg. j.

z l. 9. §. 1. de
solur. l. 1. §. ex
his. l. in execu
tione. §. pro
parte. de ver
bor. obl.

a l. 3. §. 1. de
solurio.

b l. 1. in fi. D.
de duob. re.

c l. cum Stic
hus. D. de so
lurio.

d l. in stipula
tionibus. de
verb. obl.

e l. si centū.
 D. de verbo.
 oblig.
 f l. p̄terūque.
 in fi. D. de iur.
 dot. l. 3. D. qd̄
 cent. lo. l. si in
 emptio. §.
 vlt. D. de cōtr.
 empt.
 g §. huic au-
 tem. In lit. de
 actio.
 h Leum qui
 certārū. §. vlt.
 de verb. obl.
 i l. illud aut
 illud. D. de
 const. pec.
 k l. huic mo-
 di. §. Stichum.
 de leg. j. l. sta-
 tuliberū. §. vlt.
 de leg. ij.
 l. l. apud An-
 fidiū. de opt.
 leg. l. à Titio.
 D. de furt.
 m l. i. C. cōm.
 de leg.
 n l. traditio-
 nibus. C. de pa-
 ctis.
 o l. qui sibi.
 §. i. D. de solu.
 p l. si in em-
 ptio. §. vlti.
 de cont. emp.
 q l. nō vtiq̄.
 D. quod cert.
 loc.
 r l. hæc con-
 dicio. D. de
 contr. emp. cū
 similibus.
 s Leum res.
 §. si Stichus.
 de leg. j.
 t l. Stichom.
 §. i. de solut.
 u In d. l. Sti-
 chum. §. i. &
 seq̄.
 x l. huic mo-
 di. §. Stichum.
 de leg. j.

decem homines, quos elegerit, stipulatus, post electionem factam decesserit, quia iam species certæ debentur singulis heredibus, singulorum hominū dimidiæ partes præstabuntur^c.

Illā aut illa re promissa, electio est promissoris vtrā soluat^f: adeo vt alteram purè petens creditor plus petere videatur, quod reo adimat electionem^g. Vna autem re electa, etiam ad alteram transire, & voluntatem in eo quod præstaturus sit, debitor mutare non prohibetur^h, nisi se alteram soluturum stipulatori constituerit. Nam aliam deinde eligere salua fide, quam posteriori conuentione dedit, non potestⁱ. In legatis planè disiunctiuis, aliud quàm in stipulationibus in hac parte seruatur. Postquam enim semel elegerit is, cui electio attributa est, mutandæ sententiæ amplius non habet potestatem^k, propterea quod eam optionem confestim dominij translatio sequatur^l, lege ipsa ad exitum extremas voluntates perducen-
 te^m. Quod de stipulatione æquè dici non potestⁿ. Vtique autem alteram ex rebus disiunctiue promissis à se deteriorem factam vel debilitatam promissor offerens non audietur^o. Sed nec altera ante electionem premissa, superstitem soluere probè recusabit^p: quasi ius electionis adhuc duret. Quod in disiunctiua obligatione alterius morte consumi placuit, ne si integrum id reo serues, in arbitrium eius conferas, an debeat^q: quod iuris ratio non patitur^r. Demortuæ tamen rei pretium, quæ longè vilior superstite fuerit, præstare ei licere Vlpian. censet^s. Quæ sententia æquitatem habet, si modò cum per eum non stetit quominus daret, casu res interierit. Nam si factò eius ea perierit, qua tandem fronte eius æstimationem offerret^t, cuius soluendæ sibi ipse facultatem ademit^u? Igitur omnimodo speciem, quæ superest, præstare debet, quæ & ipsa, si antequam per eum factum esset quominus daret, decesserit, quamquam obligatio in totum sublata sit, ne tamen impune admissum suum ferat, doli actio in eum merito desiderabitur, cuius factò defierit species prior dari posse. Et hæc est Pauli^v sententia, quam obscuriorem vitium librorum impressorum facit, in quibus totus hic locus malè punctis distinctus est. Planè ea re, quam promissor elegerat, citra culpam eius extincta, tota obligatio tollitur, quasi ea sola promissa fuerit quæ electa est^w. Enimuero si Stichum aut

Pamphilum, qui meus erat, mihi dari stipulatus sum, nec si meus esse desierit, Pamphilus mihi rectè soluetur⁷: in quo cum obligatio ab initio non constiterit⁸, nec ad solutionem proficere potest, si quo casu à stipulatore dominium eius discesserit: propterea quòd in disiunctiua obligatione vtraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem⁹. At ex contrario & qui hominem dari stipulatus sit, vnum etiam ex his qui stipulationis tempore ei seruiebant, si postea eius esse desierit, promissor soluens liberabitur¹⁰. Amplius & cum, qui duos homines promissit, & Stichum soluit, posse eiusdem Stichi dominium postea consecutum dando eam liberari Marcellus scribit¹¹. Et huius differentie ratio non est obscura. Quamquam enim plerumque inter se hæ obligationes comparentur, iisdemq; iuris regulis consistant, in hoc tamen ipso vel longe lateq; distant, quòd qui hominem stipulatur, certam nullam rem in stipulationem deducit, & ex solutione demum quid in stipulationem venerit, declaratur. Itaque nihil impedit eum, qui stipulationis tempore stipulatoris erat, hominem ei solui, quia non fuerit hic obligatione nominatim comprehensus: vt proinde eius ratione non possit dici ab initio obligatio non constituisse. Quod in disiunctiua stipulatione secus est; in qua vtraque res obligatione continetur. Ideoq; si earum alterutra stipulatoris sit, protinus obligatione eximatur. Sed vt paulo antè, ita hinc quoque legata à stipulationibus separanda esse iuris ratio suadere videtur. Hominis enim legato aliter atque stipulatione, singuli homines continentur, eum eorum; qui in familia relictus sunt, optio vi ipsa data videatur¹². Cui consequens est, vt nec in ijs qui ab initio legatarij fuerunt, nec in ijs qui postea eius facti sint, legatum consistat, inutilisq; sit etiam eorum, quorum dominus esse legatarius desierit, solutio. Quamobrem, fatendum est enim, probare non possum ea verba quæ apud Papin. interseruntur¹³: eademq; ratio stipulationis est: nam & ei sententia tam Africanus quam Marcell. repugnant: ad quorum conciliationem nihil affertur quod sani hominis animum expleat: cum & Accursianam solutionem probata Pandectarum Florentinarum lectio refellat, & ceterorum ridicula sint coniectura: Tum verò quæ à Papiniano subiicitur ratio, stipulatione

y l. qui dec. §. Stichum. de solutio.

z l. nemo re suam. de verbor. obl.

a l. si duo rei. D. de verbo. oblig.

b d. l. qui decem. §. Stichum.

c l. si quis duos. D. de solutio.

d l. 3. D. quib. ad liber. proc. l. 1. D. de opt. leg. l. M. x. ius. §. duorum. de leg. ij.

e d. l. M. x. ius. §. duorum.

ni nullo modo conuenit, vtrumuis membrum sumas. Et omnino nihil hominis legatum cum stipulatione hominis simile habet. Ego tamen Amplius pronuntiandum cenfeo. Non enim satis liquet.

Interdum in stipulationibus sub disiunctione conceptis electionem sibi creditor reseruat: quæ alioquin vel tacenti debitori iuris interpretatione deferretur. Et hoc casu interesse dicimus, ita stipulatio concepta sit. *Illum aut illum quem voluero, an, quem volam.* Illo enim casu semel dumentaxat eligere stipulator, hoc verò sententiam mutare, subindeq; variare propter tractum temporis; quem *παράπραξις* ea verba habent^c, poterit, quoad iudicium distauerit^e. Nam altero certe petito, electionis ius consumitur^b: quemadmodum & in alijs similibus speciebus obtinet^d. Altero etiam mortuo, qui viuit, solus petetur, nisi in eo, qui mortuus est, creditor moram passus fuerit. tunc enim perinde solus ille, qui decessit, debetur, ac si solus in obligationem deductus fuisset^k: vtiliterq; perpetuata ex mora obligatione; perinde ac si extaret, petetur. Vnde si ante moram à debitor interpositam sine eius facto electa species petijisset, liberari debitorem, nec eam quæ superest, peti posse diceremus^l. Ceterum parte vnus ex rebus sub disiunctione promissis, soluta, né pro ea quidem parte liberatio contingit^m. Ideoq; si Stichum aut Pamphilum stipulatus, duos fideiussores accepero, & alter Stichi, alter Pamphili partem soluerit, vterq; manet obligatusⁿ. Aut si antequam quicquam accepissem, duobus heredibus relicto decessero, non aliter obligationi satisfiet, quam si hereditibus idem homo in solidum præstet, ne in diuersis hominibus contra stipulatorum mentem solutio fiat^o. Quòd si mihi Stichum aut alij Pamphilum dari stipulatus sum, Pamphilo alij soluto à me promissor liberabitur^p. Idemq; est, si mihi decem aut hominem Titio dari stipulatus sum, & homo Titio datus sit^q. Vtroque tamen casu non ipsiq; iure promissor, sed per exceptionem demum liberatur^r. At si sibi decem aut quinque Titio dari stipulatus sit, non æquè absolurè respondebimus, quinque Titio solutis totius obligationis liberationem nasci, sed ita demum, si hoc expressim actum fuerit; vt quasi pœna in stipulantis persona adijceretur, si Titio solutum non esset.

Nam

f l. s. in fi. D. ad Tertul.
 g l. si quis stipulatus sit. D. de verb. obl. h l. si is qui. D. de procur. i l. si decem in melle. D. de solut. l. i. D. de penu leg. k l. Stichum. D. de solut. l. l. si ex legati. de verb. obl. argu. l. huiusmodi. §. Stichum. de leg. j. m l. s. & harum. de verb. obl. l. si non forem. §. pen. de cond. indeb. n l. qui hominem. §. si decem. de solut. o l. in executione. §. pro parte. de verb. obl. p l. qui res. §. mihi Romæ. de solutio. q l. qui hominem. §. stipulatus. D. de solutio. r l. vlti. §. cū mihi. D. de verb. obl. l. obligationis fecit. §. acceptio. de obl. & act.

Nam si simpliciter eo non acto stipulatio huiusmodi interces-
 serit, etiam quinque Titio solutis reliqua quinque in obliga-
 tione manent¹. Cuius differentie rationem vel minus accu-
 rata cogitatio suppeditat. Nam qui sibi decem aut alij quinque
 dari stipulatur, utique minuenda eius summa causa, quam sibi
 dari stipulatus est, Titij personam adiecisse intellegi non po-
 test, sed in hoc tantum, ut vel alij pars, quinque ex decem
 solui possent, quatenus hoc promissori commodius foret.
 Vna enim summa est quae in stipulatum deducitur, cuius par-
 tem Titio solui permittit. Aliam eius esse causam qui sibi Sti-
 chum aut alij Pamphilum vel sibi decem aut alij Stichum dari
 stipulatus est, res insitari non possumus, cum eiusmodi stipu-
 latione diuersae penitus & inaequales species concludantur,
 quarum non possit altera alterius pars videri. Sed & si ex con-
 trario sibi quinque aut alij decem stipulatus quis fuerit, ex
 conceptione stipulationis apparet quinque Titio solutis pro-
 missori liberationem non contingere; quippe qui Titio de-
 cem dare promiserit². Plane qui hominem aut decem tibi
 aut Titio dare sponderit, post partem hominis Titio tra-
 ditam, si tibi decem numerauerit, partem hominis, quae de-
 cem solutis indebita est tibi, cuius contemplatione & volun-
 tate soluit, recte condicet³. Quemadmodum autem illa aut
 illa re promissa in potestate electioneque debitoris est, utram
 praestet, ita & utraque per errorem soluta liberum repetendi
 quam velit, arbitrium habet. Quae Iuliani & Papiniani senten-
 tia fuit, quam Iustinianus reiecta contra sentientium⁴ opinione
 magis probat⁵. Ei porro qui sub alternatiua debet, non mul-
 tum absimilis est, qui decem in melle promisit. Eligere enim
 potest, utrum mel an decem praestet. Sed hoc, quamdiu lis
 cum eo de pecunia contestetur. Nam iudicio accepto sola
 decem soluere poterit⁶. Et haec de obligationibus, quae ad
 dandum obstringunt. De faciendi vero obligationibus quae
 traduntur, haec sunt. Facto pro facto soluto liberationem non
 contingere⁷. Et ideo eum, qui insulam vel nauem a se fabri-
 candam promiserit, si hoc specialiter actum sit, ut suis operis
 eam perficiat, ab alio extracta insula non liberari⁸: quod om-
 nium artificum nec eadem industria sit, nec aequalis periti-
 a⁹: ut aliud plane quam promissum esset, solutum videatur.

Atque

¹ Lqui res. §. stipulatur. D. de solut.

² d. §. stipula-
tuz.

³ u. l. quod homi-
nem. D. de so-
lut. arg. l. si non
solut. §. liber-
tor. in fin. de
cond. indeb.
⁴ l. si non for-
tem. §. perale.
de cond. ind.
⁵ l. pen. C. de
cond. ind.

⁶ l. si decem
in melle. D. de
solutio.

⁷ Lqui res. §.
mibi Romae.
de solut.

⁸ l. inter arti-
fices. D. de so-
lutio.

⁹ Arg. l. si non
solut. §. liber-
tor. de condi.
indeb.

Atque hic etiam haud aliter quàm in stipulationibus dandi, qui in tuo aut Titij loco insulam fieri sponderit, electionem habebit, quo loco ædificet: & alterutro ædificauerit, liberabitur.^d

d. d. l. qui res.
§. mihi Rom.
maz.

e. l. a. C. de fo-
lur. l. i. l. is qui.
D. quod cert.
loc.

f. l. 3. §. Iulianus.
D. quod cert. loc.

g. d. l. 3. §. idē
Iulianus.

h. l. qui res. §.
mihi Rom.
de solur.

i. In l. itē illa.
§. vlt. de con-
stit. pec.

k. §. plus au-
tem. Instic. de
actio.

l. l. si cui ex
empro. in fin.

D. de verb. sig-
m. l. solidum.

D. de solur.

n. l. quod in
die. D. de so-
lutio.

o. l. eam rem
pus. D. de reg.
iur. l. stipula-
tio ista. §. in-
ter certam. de
verb. oblig.

p. l. in die. D.
de condi. ind.

q. l. cedere.
D. de verb. sig-
r. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

r. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

t. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

u. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

v. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

w. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

x. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

y. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

z. l. qui Rom.
D. de ver-
bor. obli. l. est
qui. D. de ann.
leg. l. si ita re-
lictus. §. Pega-
sus. de leg. 1.
s. l. 3. §. Scri-
ebat. D. de sta-
tulib.

Ex his perspicuum sit, quid in quoque genere obligationis sit præstandum. Vt autem id ipsum, quod debetur, ita & eo quo debetur modo, solui necesse est. Quo fit, vt alio quàm in quem promissum est, loco, inuito & dissentiente stipulatore soluere promissor non possit, nisi & quod ratione loci eius intersit, simul offerat. Ac nec si alibi ei, cuius persona stipulatione comprehensa est, sit solutum & liberatio sequatur, nisi vti id liceret, stipulatione cautam sit. Alioquin deteriore in accipiendo stipulatoris causam facere, aut eas quæ obligationi insunt, causas condicionemque mutare ei non permittitur. Idem in factis sequitur, vt si insula alibi quàm vbi promiserat extructa sit, in nihil promissor liberetur. Quod si locus in obligatione dictus non sit, hic erit distinctionibus Bartoli locus, quas multis verbis persequitur, ex quo affirmanda erunt, quæ ad hunc locum pertinebunt. Quod in diem promissum est, sua die solui debet: post diem male soluitur. Vt enim bis dat qui cito dat, & plus petit qui ante diem petit, ita & minus dat, qui tardius dat. Et hoc est quod noster Callistratus scribit, Solidum non solui non minus quantitate quàm die. Antè diem vti que solui poterit, quod in diem debetur: quandoquidem pro promissore diei dilatio adiciatur, cui totum medium tempus ad soluendum liberum relinquitur. Quod tamen non efficit, vt per errorem ante diem solutz pecuniz conditionem debitor, quasi plus soluerit, habeat: cum ex ea promissione quæ in diem collata est, præsens nasci obligatio sola in diem dilata exactione crederetur. Cum verò creditoris gratia præstationi faciendæ dies dictus est, id quod ipsum vel nominatim comprehensum est, vel euidenti- bus argumentis apparet, tunc præmatùre soluere volentem repelli posse omnes consentiunt, quia creditoris intersit diem expectari. Quæ res implicitas quasdam difficultates habet, quas nunc non est narrandi locus. Eum planè, cui libertas ita adscripta est, si annua, bima, trima die decem dedisset, tota ea simul heredi non expectata die offerre posse constat: cum sine

sine iusta creditoris querella hoc fiat, qui dilatione sublata, ilico accipit, quod nisi post tempus aliàs non esset consecutus: celeritate præmatúra solutionis medijs temporis commodum, quod ex seruo parari posset, compensante ¹. Nec hanc vnam benignam sententiam fauor libertatis expressit, cuius causa semper & vbique præcipua est. Condicionalis debitor pendente adhuc condicione soluere potest: & ea existente iam olim liberatus fuisse intelletur: deficiente ea, repetet ²: hoc ita, si volens creditor accipiat. Cogi enim eum accipere quod certum non sit debitum iri, satis inciuile esset, si neque diem, neq; condicionem obligatio habeat, statim solui oportet, nisi ex re ipsa tacitam dilationem promissio capiat ³. Quod tamen cum aliquo temporis laxamento intellegendum est ⁴. Non enim omnia ad viuum sunt rescanda, sed ex bono & æquo interpretanda. Iudicatis quidem certè ex xij. Tab. triginta dies iusti erant. In constitutoria actione decem dies promissori indulgentur ⁵. In ceteris causis nihil est expressum. Humanum tamen est tantum temporis dari, quo res conquiri commodeq; solui poterit ⁶. Verùm eniuvero tempore opportuno solutio offerenda est, noctu enim solutio intempestiue fiat ⁷. Videndũ & illud est, vt totum illud, quod debetur, non imminutum neque deterius factum soluat ⁸. qui locus antea à me tactus est. Ex quibus efficientem solutionum causam, materiam item, ac formam explicatam habemus. Restat quarta pars, quæ solutionum finem & effecta complectitur, cuius explicatione libellus hic concludetur. Finis autem solutionis est liberatio, & solutionem recte factam hic effectus sequitur. Nam cum ea res, quæ debetur, vel alia volenti creditori eo quo debet modo soluta est, debitori proculdubio liberatio nascitur. Qua in re statui hoc in vniuersum potest, vt ex solutione liberatio contingat accipientis fieri nummos oportere. Fient verò proculdubio, si dominus sit qui numerat: atque ad eò vel solo positæ ante oculos pecuniæ aspectu ⁹. Alioquin sola vsucapiendi condicio ex numeratione transferetur ¹⁰, ac nec obligatio tolletur. Omnino enim soluti nummi non videntur, qui creditori auelli possunt ¹¹. Ideoq; alienis nummis solutis ante consumptionem debitor non liberatur ¹². Eademq; ratio facit, vt à pupillo sa-

t l. si ita. §. pe. D. de man. test.

u l. sub condicione. D. de solutio.

x l. interdũ. D. de ver. obl. §. loca. Instit. eo. y l. quod dicimus. D. de solutio.

z l. promissor. §. 1. D. de const. pec.

a §. vit. Instit. de inotil stip. arg. l. si dom. §. in pecunia de leg. j.

b Bartol. in l. more. D. de fe rij. Bald. in l. acceptam. C. de vsur.

c l. §. si redita. D. de comm. l. 1. §. si res. D. de pos. l. et. D. de solutio.

d l. pecuniæ. D. de solut.

e l. proculus. D. de iur. dot. i. i. pro soluto. D.

f l. §. si quis seruum. D. de statulib.

g l. Calsius. D. de solut.

Etiam solutionem, liberationem parere negemus, nimirum quia eos alienare non potuit, qui nullius rei alienationem habet. Etiam secundum hæc, si suos nummos creditor accipiat, liberatio non sequetur^h, quoniam nihil in accipientem transeat, sed suos nummos incipiat creditor habereⁱ. Sed & ita accipientis fieri nummos oportet, vt apud eum remaneant: contrariaq; hæc nostri faciunt Repetere & Liberari^k: ex quo efficitur & cum, qui sic soluit, vt statim reciperet, non liberari^l, cum cepisse creditor non videatur quod apud eum remansurum non sit^m. Quæ tamen ratio non impedit, quominus & acceptis nummis, & retro redditis ei, qui soluit, liberatio præstari possitⁿ, cui cum ita nummos non numeret, qui soluit, quasi statim recepturus, neque id in soluendo agatur, sed hoc creditor sua sponte faciat, qui etiam nulla re accepta potuisset debitorem liberare. His consequens & illud est, ex parte heredem institutum, qui tota decem, quæ defunctus promiserat, soluerit, pro ea tantum parte, pro qua heres est, liberari^o: quia quod amplius soluit, repetere potest diuisis ipso iure ex l. xij. Tab. nominibus^p. Vna autem numeratione, interdum plures obligationes tolluntur^q: nec quicquam prohibet in plures causas eandem pecuniam solui^r. Rei certe solutione & pignora, & fideiussores, appromissoresq; intercessores^s, mandatores, & eiusdem obligationis socij^t liberantur. Quamobrem ex duobus tutoribus alter solidum, quod ex causa tutelæ debebatur, soluens, in ipsa solutione postulare debet sibi aduersus collegam mandari actiones^u, frustra postea id desideraturus, nisi de eo quoque antè conuenisset, quod ea solutione creditoris actiones extinctæ sint, quemadmodum initio huius libri perstrinximus. Aliter atque si ideo tutor damnatus sit, quod à debitore pupilli non exgisset. Nec enim post solutionem ipsam malè petet sibi aduersus debitorem, cuius obligationem dissoluit, mandari actiones^v: quod priore casu inutiliter idcirco postulat, quia non tam in alienam, quam in propriam causam soluisse videatur, licet exceptione aduersus creditorem bis idem exigentem^w alter se tueri possit. Sed etsi quod ego debeo, alius non nouandi animo promiserit, licet vterq; teneatur, alterius tamen solutio alteri quoque afferet liberationem^x. Versa vice fideiussorum

h l. 12. §. si mī dūerim. D. manda.

i Arg. l. si in area. D. de cōdi. indeb.

k l. eum it. §. 1. D. de consil. ind. l. 34. §. vlt. D. de solut.

l l. 55. D. de solutio.

m l. cepisse. l. aliqd. de verbor. sign.

n l. si quis duos. D. de solutio.

o l. 25. D. de solut. lex testamenti. §. 1. de fideiussor.

p l. pro here dtrarijs. C. de her. act. l. pacto C. de pac.

q l. 44. D. de solutio.

r l. cū quis. §. de peculio. D. eod.

s l. in omnibus. D. de co.

t l. Vranus. D. de fideiussor.

u l. 3. §. vlt. de duob. re.

x l. Modestinus. D. de solutio.

y l. Srichum. §. si mandato. D. de solut.

z Arg. l. bona fides. D. de reg. iur.

a l. 2. §. vlti. D. de nouat.

iufforum mandatorumq; solutionem reis proficere non dubitatur. Si tamen seruus fidiusufam. non ex re peculiari suscepta obligatione fideiussit, & soluerit, non antè is, pro quo intercessit, liberabitur, quàm dominus vel pater ratam habuerit solutionem ^b. Nam in hanc causam peculiare nummos alienare in aliena potestate constitutis personis non licet ^c. Sed enim mandatoris solutio ipso iure reum non liberat, quod suæ obligationis causa, cuius potestate ad solutionem compulsus est, suoq; nomine magis quàm liberandi debitoris causa soluisse videatur ^d. Ideoq; ei, quas aduersus reum habet actiones, præstare creditor vel post solutionem necesse habet ^e. Qua ratione & quod alienæ hereditatis possessor creditoribus soluit, ipso iure vetum heredem non liberat ^f, videlicet quia suo, non hereditatis nomine soluit, vt merito velut indebiti soluti eucta hereditate, ei repetitio tribuatur ^g. Hic autem non incommodè velut excessus loco subiungitur, quotiens actione aliqua plures tenentur, quæ rei, vel eius quod interest, persecutionem respiciat, vnius solutionem ceteris omnibus prodesse, cum in pœnalibus vnius solutio alios non liberet ^h, quia sui quisque delicti pœnam sufferat ⁱ. Etiam illud adiungam, quod non dissimili causa nititur, litis æstimatione ab eo soluta, qui ex aliena hereditate quid dolo possidere desijt, possessorem non liberari ^k, quoniam doli pœna præstatur ab eo, qui possessionem dolo amisit ^l. Verùm eius demum, quod in obligationem deductum erat, solutio ad liberationem proficit ^m. Nam quod pœnæ nomine à debitore dependitur, lucro creditoris cedit, nec debito imputatur ⁿ. Ideoq; quod propter pignus surreptum debitor furti actione creditori præstitit, pecuniæ debitæ non affert liberationem ^o. Verè autem soluta pecunia, non eo minus debitor liberatur, quod inductum chirographum non sit ^p, quod post solutionem etiam vtiliter condictetur, quasi iam sine causa sit apud creditorem ^q. Hic videndum est, si ex piuribus causis debitor soluerit, quæ potissimum obligatio tollatur. Primùm quidem is ipse qui soluit, dicere potest, quo se potius debito exonerare velit ^r, nec quod in sortem se dare dixerit, in vsuras iustè creditor retinebit ^s. Certam enim legem ei quod soluit dicere cuique licet. Ideoq; & ita soluere, vt ex duobus fideiussori-

b l. si seruis.
D. de fideiuss.
c l. 3. §. si fidiusufam. D. de pecul.

d l. Papinianus. D. mada.
c l. Stichum. §. si mandato. de solut.

f l. si quid possessor. D. de pet. hered.

g l. si pœnæ. §. 1. Dale eõti. indebi. l. cum quis. §. de peculio. D. de solutio.

h l. C. de rō di. furt. l. 3. §. si plures. D. de eo per quem fact. et. l. 1. §. vti. D. quod met. cau. l. 2. §. 4. D. de his qui deiecer.

i l. §. planè. D. de tu. & ra. k l. Stichum. §. dolo. D. de solut. l. etiam. io si. D. de petit. hered.

l Arg. l. or. §. condemnatio. D. de tab. exhib.

m Infr. quib. mod. toll. obl. in prin.

n l. id quod. D. de solut. o l. si debitor. D. de furt. l. si pignore. D. de pig. act. p l. inductū. C. de solut.

q l. vti. C. ad exhib. l. vti. C. de condict. si ne cap.

r l. 1. l. Paulus. D. de solut. s l. creditor. §. 2. D. de solut.

- Lin his. §. r. D. eod. bus vnum liberet, reus potest¹: quo casu non ex vniuersitate debiti decedet quod solutum erit, sed ei soli proficiet cuius nomine sit solutum: quemadmodum seruat², & cum vnus ex fideiussoribus partem suam soluit³. Quod sic accipiendum est, vt alter ex fideiussoribus, quo minus residua portio- nis iudicium accipiat, recusare non possit. Nec enim quic- quam prohibet etiam eum, qui soluit, in id, quod deest, con- ueniri, cum non ipso iure inter fideiussores ab initio actio di- uidatur, sed per exceptionem demum eius quantitatis diui- sio fiat, qua litis contestatae tempore singuli debent⁴. Quam- quam humanius sit, si & alter litis contestatae tempore soluendo sit, exceptione ei, qui soluerit, succurri. Quod si simplici- ter atq; indistincte debitor soluerit, nec dixerit in quam cau- sam solutum velle, conuertitur electio ad creditorem⁵, cui lex arbitrium dat in re praesenti statuendi, cui debito acce- ptum ferat, quod solutum est: ita tamen, vt in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus⁶. Nec enim merae eius voluntati res permittitur, qui proculdubio in in- firmiorem leuiorcinq; causam solutum imputaturus esset, vt est hominum ingenium: sed velut in viri boni arbitrio poni- tur. Quae res efficit, vt in duriolem semper causam, & cuius dissoluenda necessitate debitor premebatur, sibi accepto fer- re debeat. Ita enim in suo constitueret nomine⁷. Aliter atque de pretio ex pignoris venditione redacto statuatur, quod vel in ea, quae natura tantum debentur, creditor imputare po- test⁸. Cuius differentiae causa in illo posita est, quantum ego iudicare possum, quod apud creditorem constitutum pignus, quamquam simpliciter, vel etiam in certam speciem datum, in omnes tamen causas retineri potest⁹: vt merito ex eius venditione confectam pecuniam creditori in quocumque debitum referre liceat, cum id pignoris retentione seruare potuisset¹⁰. At in contrarium summa ratione fit, vt soluta in- distincte pecunia in eam causam conuertatur, ex qua ad so- lutionem vrgeri debitor potuisset, quod eam esse soluentis mentem, ex qua huius rei definitionem petendam lex cen- suit, auguremur¹¹. Cuius personam quasi creditor induat, vel magis quasi rem eius agat, ita statuere debet quod debitum releuatum velit. Vtriusque vero demonstratione cessante, id est,

Lin his. §. r.
D. eod.

u I quorrens.
D. de solut.

x Inter cos.
§. r. D. de fide-
iuffo.

y Lt. C. de fo
lucio.

z Lt. D. de fo
lucio.

a l. 3. D. eod.

b Lt. obs tri-
ginta. l Paul.
§. r. D. eod.

c Lt. quae sit.
in fi. D. de pi-
gno. l. natura.
licet. in fi. prin.
D. de eod. ind.

d Lt. per reten-
tionem. C. de
vsur. l. vn. C.
etiam ob eli-
rograt. b.

e Arg. l. cum
de indebito.
D. de probat.

est, si neque debitor quod potius debitum solutum velit, expresserit, neque id creditor constituerit, in grauiorem nihilominus durioremq; causam pecunia semper imputabitur^f. Itaque in vsurarium prius debitum, quam non vsurarium, & in vsuras prius, quam in sortem soluta censetur, quæ ei prægrauent magis & debitum augeant, incrementoq; suo paulatim nec sic opinantem debitorem obruunt, vt tritum iam sit vetustate prouerbiū, *θαπρον ο τόκος ήρακλείτω πεινίω προίχεται*^g. Etenim, vt est eleganter à Demosthene^h scriptum, *οι δαναϊστικοι φαδύως ιδιι μεγάλοις πέκοις μικρόν εν πορήσεισιν, χρόνον ύστερον και τιν αρχάειων αδιεσπν*. Ex quo est apto epitheto à poetis vorax, velocq; vsura appellata. Lucan. lib. i.

f l. 3. & 1. D. de solut.

g Refertur à Suida.
h Olythiaca 1.

Hinc vsura vorax, auidumq; in tempore sæuus.

Et Auson. in Egloga de Ambig. vitæ: - *Si turpia lucra*

Fænoris, et velox inopes vsura trucidat.

Idemq; apertè apud Aristophanem creditor ille significat, qui interrogatus quid esset *τόκος*, respondet, *τί δ' άλλο γ', ή ήτι μῆνα ή καδ' ήμιασιν πλιόν πλιόν τ' άργύρειον αϊς γίνη* *χρόνος* *τίς* *χρόνος*, vt ad ea quæ causæ nostræ propria sunt, veniam, illa quam initio posuimus ratione, & in famosam potius, quam non famosam causam, & in id prius quod satisfato, quam quod sine cautione debetur, & in id quod proprio nomine potius, quam quod alieno debetur, simpliciter soluta pecunia accepto feretur. Qua in re, vt certos quosdam gradus faciamus, sic statuo, ante omnia in id quod proprio nomine debetur, pecuniam solutam videri. Et cum multis ex causis suo nomine quis teneri possit, in eo numero primum eius, quod ex pænali, famosaq; causa, vel quæ infitiatione crescit, habendam esse rationem. Deinde eius, quod sub pænna, vsuris, fideiusforibus, pignoribusue debeat. Postremò in chirographarijs pecunijs in eas priore loco solutionem proficere obligationes, ex quibus ad solutionem reus tunc compelli potuisset, id est, quæ præsentis sint, & vtriusque iuris vinculo sustineanturⁱ. Enimuerò quod dicitur in vsuras prius quam in sortem pecuniam accepto ferendam esse, ita procedit, si vtroq; iure vsuræ debeantur, vt ad eas soluendas compelli debitor posset^k. Nam si quædam naturaliter tantum debeantur, neque peti possint, vt puta solo pacto in stricti iudi-

i l. 6. quid. l. cum ex pluribus j. & ij. D. de solutio.

k Lin his. §. Imperator. D. eod.

l. I. quomuis.
C. de vsur.

cij contractu promiffa, ex quo citra ftipulationem vsuras non deberi conftat¹, non repetetur quidem nominatim in eas foluta pecunia : fed non eo titulo foluta, ex creditoris arbitrio in eas vsuras non imputabitur, quarum nomine non aliter folutio facta intellegitur, quam fi hoc nominatim fit expreffum. At in contrarium, fi duabus ex caufis debitor pignus dederit, ex quarum vna pacto, ex altera per ftipulationem vsuræ debeantur, pretium ex diftractione pignorum confectum æqualiter ad vtramque caufam pertinebit. Nam licet earum aliæ naturaliter tantum debeantur, poterat tamen & has per retentionem pignoris creditor fibi feruare^m, qui liberum pretij in eam quam elegerit caufam, conuertendi habetⁿ. Nec ambiguum eft pignore interueniente ex pacto vsuras licito iure retineri^o, quarum petitio citra ftipulationem non detur. Atq; hic eft refcripti illius fatis intricati, quod Vlpian. refert^r, fenfus. In quo indebitas vsuras & eas appellat, quæ naturaliter tantum debentur, quòd fcilicet peti non poffint, licet folutæ retineantur. Deberi enim propriè id demum videtur, quod peti, & ab inuito exigi potest^q. Ideoq; & feruos^s, & eos qui natura dumtaxat tenentur, per abufionem debitores dici^t nostri consentiunt : & deberi pecuniam intellegunt, quæ ftatim peti potest^t. Cùm verò vsuræ iure debentur, etfi creditor folutionem accipiens cauerit fe in fortem & vsuras accipere, prius tamen in vsuras cedet quod folutum erit, pòft deinde in fortem^u. Nec enim ordo fcripturæ caufam iuris & voluntatis eius, qui foluit, mutare potest^v, cùm non arbitratu creditoris in eam, quæ libuerit, obligationem pecunia conuertatur, fed hoc tantum ei permittatur, vt fecundum iuris definitionem conftituat, quæ potiffimum obligatio folutione tollatur. Atquin ex tacita foluentis voluntate lex ftatuit vsuris prius proficere fimpliciter folutâ pecuniâ, quàm forti. Eamq; iuris interpretationem fequi creditor necesse habet. Ac proinde licet fcripferit fe in fortem accepiffe, pòft deinde in vsuras præualeat tamen fcripturæ ordini iuris ratio, & ea cautione actum id intellegitur quod ius commune dicitur. Et ita interpretandum eft quod Paul.^y ait : *Nec enim ordo fcripturæ fpectatur, fed potius ex iure furuitur id, quod agi videtur.* Eademq; ratione, fi centum vtroque iure debens, & tantum-

m l. per retē-
tionem. C. de
vsur. l. folutū.
§. fiue autē. D.
de pig. act.
n l. ob trigin-
ta. l. papillo. §.
r. D. de folut.
o l. pignori-
bus. C. de vsur.
p In l. in his.
§. Imperator.
de folut.

q l. debitor.
D. de ver. fig.
r l. nec fer-
uus. D. de pe-
cul.

s l. fideiuf-
for. §. fideiuf-
for. D. de fide-
iuffo.

t l. fi ftipula-
tus. in fin. ita
ftipulatus. de
verbo ob.

u l. §. vlt. cū
l. seq. de folut.

x Arg. l. cum
pater. §. fidei.
de leg. ij.

y In l. nec
enim. D. de fo-
lutio.

dema

dem ex alia causa, quæ petitionem non tribuat, sed retentionem solam, eam summam soluent, quæ ad quantitatem vnus debiti sufficiat, licet creditor cauerit ex vniuerso credito solutum, ea tamen sola dissoluta videbitur obligatio, quæ petitionem tribuebat^a. Planè si nummorum xxx. creditor, in xx. fideiussorem, in reliqua decem pignus acceperit, pignoris distracti pretium in id quod solus reus debet, accepto ferre potest, vt in reliquum fideiussor maneat obligatus^a: cum indistinctè soluta pecunia in id quod sub fideiussoribus debetur, magis esset imputanda. Quòd si nihil eorum quæ suprà diximus, intercedat: si omnia nomina similia sint, vetustior contractus antè tolletur, in antiquioremq; causam potius id quod solutum est proficiet, quàm in supremam^b. Proinde si fideiussor pro duobus in dena acceptus quinque soluerit, si non appareat vtrum ex reis releuare voluerit, ex antiquiore contractu quinque decedent^c. Simili modo si in diuersas dies ex duabus stipulationibus obligatus post diem vtriusque cedentem, soluerit, nec pro qua stipulatione solueret, dixerit: quod solutum erit, eam stipulationem exonerabit, cuius dies antecepsit^d. In liberto porrò antiquior esse contractus, quàm operarum, quæ ei libertatis causa sunt impositæ, nullus potest^e. Nam quæ in seruitute gessit, cum manumissus præstare non cogatur^f, antiquiore obligatione quàm quæ vnà cum libertate contracta est, teneri non potest. Atque hûc puto ex Modestino transcriptum caput^g pertinere, quod alioquin nihil ad titulum faceret. Postremò si par & dierum & contractuum causa sit, ex omnibus causis pro portione videbitur solutum^h. Quæ omnia vtique quoq; ordine exposui, in obscura soluentium voluntate sunt sequenda. Ceterùm pecuniæ solutio testibus vel apocha probaturⁱ: habet & ad eius probationem aliquod momentum chirographi inductio. Sed hæc hæc.

F I N I S.

^a I si is cu i. §. Flauius. D. de solutio.

^a Loh triginta. D. de solut.

^b I. §. cum ex pluribus. I. ere ditor. §. Valerius. D. de solutio.

^c I. vbi. D. de solutio.

^d I si ex pluribus. §. v. de solutio.

^e I. in liberto. D. eod.

^f Leu actû. D. de neg. gestio. tit. C. an seruus ex suo fac.

^g d. l. in liberto.

^h I. illud. D. de solut.

ⁱ I pecuniæ. C. eod.

B. BRISSONII DE
SOLUTIONIBVS ET LIBE-
RATIONIBVS, LIBER
SECUNDVS.
*
DE ACCEPTILATIONE.

a In l. i. Dale
acceptil.

VE MADMODVM solutione liberaremur, satis explicatū arbitror libro superiore: sequitur, vt alios liberationum modos persequar, qui solutionis loco & ipsi cedunt. Quo ex genere Acceptilatio est, cuius nobis ex Modestino in hæc verba definitio proponitur^a: *Acceptilatio liberatio est, per mutuam interro-*

gationem. Quod sic accipiendum est, vt ad acceptilationem sine duabus vltro citroq; interpositis interrogationibus perueniri non posse significet, quarum prior à reo stipulandi ad obligationem, posterior à reo debendi ad liberationem quaerendam concipiatur. Nec enim accepto rogari potest non verbis contracta obligatio. Et ideò cum ei, qui aliàs quàm verbis tenetur, Aquilianæ stipulationis remedio acceptum fit, duplex interrogatio interuenit. Verbis certè iam ab initio obligatus vnica interrogatione accepto liberatur. Quæ res ita geritur, interrogante verbi gratia debitore, *Decem quæ tibi promisi, accepta habes vel facis?* Et creditore respondente, *Habeo, vcl facio*^b. Vel Græcè sic^c, ἔχεις λαβῶν δηνάρια τίσα; ἔχω λαβῶν. His ὡς ὄν τῶν αὐτῶν propositis, subtilius singula quæ ad acceptilationes pertinent, eo quem antea secuti sumus ordine, pertractemus.

b l. pluribus.
l. sanc. D. de
acceptilatio.
c l. an inuti-
lis §. i. D. de ac-
ceptil. §. item
per acceptila-
tionem. In sit.
quibus mod.
roll. obl.
d l. & per iur.
iurandū §. vlt.
D. de acceptil.

ACCEPTVM ferre hi demum possunt, quibus vel ex negotio secum gesto, vel cum eo, cui ciuili honorariòue iure successerunt^d, debetur. Et ita si patresfam. suiq; iuris sint. Nam pupilli & his similes personæ liberare per acceptilationem debitores, nisi tutorū curatorumq; auctoritate interueniente

niente non possunt^o: sine qua nihil de suo iure vtiliter minuunt. Ac nec tutores quidem curatorésue solos accepto ferre, quod his debetur, quorum negotia administrant, posse, sed nouare debere Vlpianus scribit^f. Hoc cur tam variè? Mihi quidem in hanc quæstionem incumbenti, cum se speciosæ quædam differentix rationes offerrent, quæ facile imperitis blandirentur, subductis tandem omnibus, summam feci cogitationum mearum, quam huius scrupuli euellendi causa quam planissimè potero exponam. Regula iuris civilis est, Neminem alieno nomine lege agere posse^g. Quæ cum latissimè pateat, ab Accursio valdè coangustata est. Hunc autem meo iudicio sensum habet, Neminem alieno nomine legitimos actus exercere posse. Itaque nec per alium adoptare^h, emancipare, manumittereⁱ, hereditatem adire^k, nec alias legitimorum actuum sollempnitates peragere quis potest. Eaq; vetè ratio est, cur per tutorem hereditas pupillo non adquiratur^l, sed ipsemet, nisi fandi impotens sit^m, tutore auctore adire debeatⁿ. In legitimis autem actibus acceptilatio numeratur^o: ideoq; nec accepto ferre rogaréue quod vel pupillus debet, vel pupillo debetur, tutor potest, sed ipse pupillus eo auctore accepto ferre debet. Ac ne iussu quidem domini seruum acceptum ferre posse apud Caium extat^p. Verùm cum euenire plerumque possit, vt pupillus vel absit, vel aliàs accepto ferendi non habeat potestatem, intersit tamen eius eo modo obligationem dissolui, remedium iureconsulti, quorum in cauendo munus consistit^q, monstrauerunt, quo salua legum auctoritate pupillo prospici possit. Consilium ergo tutori dant, vt si acceptilatione liberare debitores pupillares velit, quia nouandi ei pupillaria debita citra fraudem potestas datur, idcirco nouandi animo ab ijs stipuletur quod pupillo debent, & sic transfusam in se obligationem accepto ferat^r. Et è contrario si pupillus à creditoribus libetandus sit, eius obligationem in se nouatione suscipiat, quæ mox ei à creditore accepto feratur. Sic ad acceptilationem nouatione peruenient, translaturumq; in suam personam obligationem suo nomine acceptam seruandam esse ducta ex eodem fonte ratione Vlpianus ait^s. Quamobrem dissimulare non possum

e l. C. eopl.

f l. & per iurjurandum. §. tutor. eo.

g l. nemo alieno. D. de regul. iur.

h l. post mortem. §. v. l. de adoptio.

i l. 3. C. de vind. liberr.

k l. per procuratorē. D. de acq. her.

l l. potuit. C. de iure delib. m l. si infanti. C. eod.

n l. more. D. de acq. her.

o l. actus legitimi. D. de reg. iur.

p l. pen. D. de acceptil.

q Cicero. l. de Orat. & in Topic.

r l. & per iurjurandum. §. tutor.

a Int p
curatorē. D.
de acceptil.

mihī valde suspectum esse quod ex Paulo transcriptum est¹, per procuratorem sine mandato nec accepto liberare, nec accepto liberari quemquam posse. Nam quò bonum est hic mandatum exigere, cum & absentem, ignorantem, inuitum, liceat extraneo cuiilibet sine mandato liberare? Aut si mandatum alij accepto rogandi ius tribuit, cur non tutoribus idem ipsum concedimus, quibus laxissima liberrimaq; rerum pupillarum administratio mandata est? Et certè ex glossamate cuiusdam, qui rationem iuris non tenebat, in ordinem verborum Pauli irrepisse ea uerba, Sine mandato, suspicor, eiusmodiq; imperitis adiectionibus multos iuris locos sœdatos esse non dubito. Ceterum vel vni ex duobus reis stipulandi accepto ferre licet, cum in vno quoque eorum solida resideat obligatio², vt vnus acceptilatione etiam ab altero liberatio contingat³. Non idem ei, qui obligationi adiicitur, perniti nemo ambigit⁴: cuius persona in hoc tantum adiicitur, vt ei solui possit. Accepto verò ferri tam debitori quam eius heredibus⁵, & vel vni⁶ ex his potest. Nec alij, quam qui debet, vel qui debitori iure potestatis adquiret, rectè accepto fertur. Ac proinde quod filiusfam. debet frustra patri accepto feratur⁷, quia ex filij contractu nulla pater vel naturali vel ciuili obligatione adstringitur, quamquam peculio tenus in eum prætor actionem ex negotijs cum filio gestis tribuat⁸. Nec quasi in rem filij facta interrogatio vires habitura est, cum filio nihil per patrem acquiri possit⁹. Acceptum ergo rogare ipsemet filiusfam. debet, in cuius persona radices egit¹⁰, obligatio. Planè qui in aliena sunt potestate, his quorum iuri subsunt, acceptum rogare possunt ea ratione, qua cetera quoque his possunt stipulari. Vnde fructuarium, vel cum cui vsus datus est¹¹, vel cum à quo bona fide possidetur, vel cum qui apud hostes est, vel futurum heredem seruus acceptum rogando liberare potest. Ex re enim fructuarij, vsuarij bona fide possessoris seruus acquirere videtur, dum eos obligatione liberat¹². Iacente verò hereditate seruus accepto rogans, hereditati liberationem quærit, quæ interim defuncti personam sustinens, hereditaria omnia iura conseruat¹³. Sed & communis seruus vni ex dominis acceptum rogans eum in solidum liberat¹⁴. Nam & vni ex dominis nominatim seruus commu-

t l. 2. D. de
duob. re.

u l. 6. rem. §.

1. D. de nouat.

l. & per iusur.

§. vlt. D. de ac-

ceptil.

x l. qd quis.

D. de solut.

y d. l. & per

iusur. §. vlt.

z l. sed est.

D. de acceptil.

a l. an iusti-

lis. §. filiusfa-

co. tit.

b Insti. quod

eum eo.

c §. ei vero.

Insti. de iusti-

lib. stip.

d l. tam ex

cōtra l. ubi. D.

de iudic.

e l. si debi-

tor. D. de solu-

lit. remq;. D. de

vsufr.

f l. species. D.

de acceptil. l.

si debitor. D.

de pact.

g l. heredi-

tas. D. de acq.

rer. dom.

h l. an iusti-

lis. §. 1. D. de

acceptil.

nis

nis stipulari, vt ipsi soli adquirat, potest ¹. Ipsi quoque seruo vtiliter accepto fertur, quod promisit, tollunturq; eo modo honorariæ, quæ aduersus dominum ex ea causa competissent, actiones ². Sed non tutori curatoriq; quod eorum fidei commissæ personæ debent, vtiliter accepto seras ¹. Ea enim res inter ipsosmet creditores debitoresq; geri debet, nec alieno ministerio, vt paulò antè posuimus, expediri potest. Pupillo sanè ipsi per acceptilationem sine tutoris auctoritate liberatio efficaciter præstabitur ³. Meliorem enim ei sine tutore condicionem suam facere licet ⁴. Aut si pupilli copia non est, tutorem ipsum vel extraneum quemlibet creditor adhibeat, à quo nouandi animo quod pupillus debet stipulatus, deinde accepto ferat. Hoc enim modo & ignorans & inuitus obligatione dimittitur ⁵. Estq; hoc absentium liberandorum causa remedium proditum, vt à præsentem quod nobis absens debet, nouandi animo stipulemur, mox ei acceptum feramus: quo factò vterque liberatur, & creditori res perit. Vni autem ex pluribus eiusdem obligationis socijs acceptilatio facta, & ijs qui eodem vinculo tenentur, proficit ⁶, nisi in eorum persona iuris impedimento acceptilatio liberationem parere non possit ⁷. Quamobrem si alteri dumtaxat ex duobus debendi reis consultum quis velit, pacto eum debet, non acceptilatione liberare ⁸: quòd ad alias personas quàm quæ eo comprehensæ sunt, pactum non potest portigatur ⁹, acceptilatione contra solutionis exemplo tota dissoluatur obligatio ¹⁰. Sed hæc ita vera sunt, si vni ex his qui eadem obligatione in solidum adstringuntur, acceptum fiat, vt accidit in duobus reis. Nam cum solidum singuli debeant, eorum vni facta acceptilatio solidam quoque obligationem tollit. At cum hominis promissor plures heredes reliquit, quia singuli partes tantum debent, licet partium solutione non liberentur ¹¹, ideo si vni accepto latum sit, ceteris liberatio non contingit, sed sua dumtaxat parte exoneratur is qui accepto rogauerit ¹². Alia enim hinc solutionis, alia acceptilationis causa est, quoniam quæ partis solutionem vitiat ratio, eadem acceptilationem partis æquè non impedit, vt mox ostendemus. Fideiussoři, si acceptum feratur, reo quoque liberatio competet ¹³, etiam si re sit obligatus, non verbis ¹⁴. Nam quod dicitur Acceptilationem

i l. 1. §. 1. D. de stip. ser.

k d. l. an inuilit. §. vlt. l. species. versi: sed et si. co. l. 1. §. per iurand. §. tutor. co.

m l. 1. D. eo. n l. cetera. D. de pact. infir. de autor. tut. in prin.

o l. 6. debitor. D. de solut. r

p l. si ex pluribus. D. de acceptil.

q l. 1. §. 1. D. de donat. int. vir.

r l. 4. §. nunc de effectu. de liber. leg.

s l. si vnus. §. ante omnia. D. de pact.

t l. in d. D. de acceptil.

u l. in executione. §. pro parte. D. de verb. obl.

x l. 2. §. si tam. D. de ver. obl. l. et si. D. de acceptil.

y l. si ex pluribus. in §. D. de acceptil. si fraudator.

D. que i fraud. credit.

z l. 1. §. per iur. §. et si. §. de iussori. co.

tantum tolli quæ verbis contracta sunt, eò pertinet, vt acceptum rogare is tantum possit qui verbis teneatur, Ceterum verbis obligato factam acceptilationem, etiam is, qui in eandem causam alio obligationis genere constricti tenentur, prodesse nihil prohibet. Verum enimvero acceptilatione per fideiussorem ita reus liberatur, si iam antè efficaciter fuerit obligatus. Proinde si fideiussori in eam pecuniam accepto, quæ Titio crederetur, ante creditam Titio pecuniam accepto latum fuerit, quodcumque post credita sibi pecunia, frustra Titius ex acceptilatione fideiussori præstita liberationem sperabit, cum antiquiore acceptilatione quam obligatio eius sit, liberari non possit^a. Itidemq; si fideiussori sub condicione ita obligato, vt ad tempus vsque vitæ dumtaxat teneretur, pendente condicione accepto latum sit, & is antequam ea extitisset, decesserit, confestim à reo rectè petetur^b. Nec enim liberatus fideiussor intellegitur, qui nec debuit: quandoquidem vt existens post eius mortem condicio obligationem propter stipulationis legem constituere non potuit, ita aliquid egisse nulla subiecta obligatione acceptilatio potuit. Eadem ratione si fideiussori legatum sub condicione relictorum accepto latum sit, existente quodcumque post legatorum condicione heres obligabitur, qui cum acceptilationis tempore nihil dum deberet, ex ea antè liberari non potuit, quam obligaretur^d. Nec aduersatur quod Vlpia. respondit^e, si fideiussori, qui iudicatum solui promisit, accepto latum sit, liberari & iudicatum. Hoc enim ex ipsis verbis euidenter apparet sic intellegendum esse, si post condemnationem, iudicioq; iam sententia finito accepto latum sit. Quod superioribus nullatenus repugnat, licet Accursio nescio qua de causa ita videatur. Consequenter videamus, quid accepto feratur. Accepto ferri, vt solui, id ipsum oportet, quod debetur. Consentire enim cum obligatione libetatio debet^f, & alio accepto lato, quam quod debetur, imperfecta acceptilatio est^g. Enimuero post moram à promissore factam mortuus homo accepto ferri potest^h, quoniam adhuc debetur, vt & peti, & nouari, & in constitutum deduci possitⁱ, perpetuata propter moram obligatione^k; tametsi is rei exitus futurus est, vt in æstimationem hominis reus damnatur, quia iam per rerum

^a d. l. & per iusur. §. qui ita.

^b l. pen. D. de fideiuss.
^c Arg. l. decem. in §. de verb. obl.

^d d. l. & per iusur. §. si legatorum,
^e l. si ex pluribus. in §. de acceptil.

^f l. nisi. D. de acceptil.
^g l. & per iusurand. §. eum qui. co.
^h l. si ierul. §. vt. de verbo. oblig.
ⁱ l. promissor. D. de con. sit. pec.
^k l. si is qui solutioni. D. de iur.

rerum naturam deserit dari posse¹. Non tantum autem integra obligatio, sed & stipulationis pars accepto ferri potest, siue numerata pecunia, siue certum corpus debeatur^m. Quinetiam hominem aut decem stipulatus, si quinque accepto ferat, partem stipulationis consumitⁿ, & quinque, aut hominis partem tantum petere potest. Similiq; modo cum plures hominis promissor heredes reliquit, quamquam parte hominis soluta in nihilum liberentur, si tamen vni ex his accepto latum sit, pars dumtaxat ceterorum obligationi supererit^o. Neque enim hic est verendum, vt stipulatori diuersorum hominum partes præstentur: quod euenire posset, si partium separata solutione liberatio promissori cōtingeret, contra ipsam planè stipulatoris mentem, qui sibi vnum aliquem hominem dari stipulatus est^p. Enimuero si quod in stipulationem deductum est, diuisionem sui natura non recipiat, inutilis erit partis acceptilatio^q. Ita promissam prædij seruitutem in partem frustra accepto feras^r. Vsfusus planè, quia diuisionem admittit^s, in partem rectè accepto fertur, manetq; residuæ partis vsufusus. Ex vsufusu quoque vsus accepto ferri potest, vt solus fructus maneat. Nam & fructus sine vsu haberi potest^t. Fundum autè stipulatus inutiliter vsufsum fructum, vt & viam vel iter, accepto facit, quia hæc iura tantum rei sunt, non partes^u: in tantum, vt qui fundum stipulanti dare sponderit, vsufusu soluto nulla parte obligationis liberetur^v. Quamquam alioquin partis solutio in eiusmodi obligatione pro parte adferat liberationem^w. Quæ omnia illa generali ratione continentur, quòd qui accepto facit, vel sem ipsam, quæ debetur, totam vel eius partem aliquam accepto facere debeat^x. Non absimili autem ratione, qui fundi proprietatem legauit, iter adimens legatum non minuit, quia partem de legato detaxasse non intellegitur^y. Sed & qui viam stipulatus est, iter tantum vel actum accepto ferendo nihil agit. Quamquam enim vix iter & actus, quasi separatae duæ seruitutes inesse videantur^z, quia tamen in partem vix acceptilatio^a, vel ademptio^d, nullius momenti est, propter iu-

l. l. promissor. ij. §. vt. de constit. pec. l. si decesserit. D. qui facti cog. m. l. pars stipulationis. D. de acceptil. n. l. qui hominem. D. eo. o. l. 2. §. ex his. §. si tamè. de verb. obl. p. l. in executione. §. pro parte. eo. q. l. & per iur. §. i. de acceptil. r. l. vix. D. de seruit. s. l. l. §. an vsufusus. D. ad l. Falcid. l. vsus parte. D. de vsu & hab. r. l. hinc stipulationi. D. vsus fruct. quæ ad eam. l. sed si de fructu. D. de vsu & habin. u. l. rectè. de verb. signifi. l. Meius. §. pe. de leg. ij. l. si à reo. §. si reo. de fideiussor. x. l. si ita stipulatus. §. i. de verb. obl. y. l. 2. §. l. in executione. §. i. de verb. obligat. z. l. & per iur. §. illud. de acceptil. a. §. si loci. D. de adit. leg.

b. l. l. D. de seruit. rufi. not. in l. sitam angust. D. de seruit. ob.

c. d. l. & per iur. mandum. §. i.

d. l. l. D. de adit. leg.

e. l. si is qui.
§. quædã. D.
ad l. Falcid.

f. d. l. de per
iuriur. §. eum
qui.

g. l. doli. D.
de verb. obl. l.
nonisima. D.
indte. solu. l.
si sine iudice.
§. si in stipula-
tionis. D. rem
rar. habe. l. sed
hoc ita. in fin.
D. de re iud.
h. l. hæc ver-
ba cui rei. D.
de verb. sign.
i. l. si vnus. §.
sed si stipula-
tus. D. de pact.

k. l. si quis sti-
pulator sit. D.
de verb. obl.
l. si is qui Sti-
chum. D. de pro-
curato.

l. l. si ita stipu-
latus. §. i. de
verbo. obl. l. j.
§. id quod. D.
ad l. Falcid. l.
vini. in fi. D. si
cert. peti. l. si
quis stipula-
tus fuerit. D.
de solut.
m. Lamplius.
D. de rat. hab.

ris ipsius (vt cum Caio dicam *) indiuiduitatem, idcirco alter-
utrum eorum, ex quibus via constat, vitæ promissori frustra
accepto serimus. Idem nec cum, qui fundum stipulatus sit,
doli clausulam accepto ferre posse Vlpian. ait ^f, non ea quam
sibi Accurs. fingit, ratione, quòd dolus nondum commissus
pacto remitti non possit: quid enim hoc ad acceptationem
quætionem & ante positam regulam pertinet? sed quia in
partem debiti ea clausula non consistit, cum accepto serenda
vel res ipsa sit, vel pars eius. Doli verò clausulam nostri appel-
lant extremam illam stipulationis partem, qua Dolum maium
abesse, abfuturumq; esse, stipulamur ^g, vel ita, Cui rei dolus
malus abfuerit, aberit ^h. Illud aut illud stipulatus, altero acce-
pto lato totam obligationem consumit. Sic enim de huius-
modi stipulatione loquens Paulus ⁱ, ait: *Ut solutione, petiti-
one, acceptilatione vnus rei tota solueretur obligatio, ita pacto
quoque conuento de vna re non petenda interposito totam obli-
gationem summoeri.* Et quoniam nos huc prouexit oratio,
non erit alienum, quæ de eo loco sentiam, in medium pro-
ferre. Nam quod ad interpretationem eorum verborum at-
tinet, varietate sua incertiores Accursus lectores dimittit,
quàm acceperat. Mihi certè si à Frane. Connano dissentire
liceat (licebit autem per æquos iudices, cum verum inuesti-
gantibus præiudicium cuiusquam auctoritas facere non de-
beat) ea verba, *Petitione acceptilatione*, punctis distinguenda,
vt quæ separatas species contineant, censuerim, non conti-
nenter, quemadmodum ille censet, coniunctimq; legenda:
qui petitionis verbum quàm aptè ad accepti rogationem
transferat, eorum erit iudicium, qui Iureconsultorum phra-
ses cognitæ habent: noua quidem & inaudita hæc interpre-
tatio est. Didici verò & petita vna re per iudicem quandoq;
totam obligationem disunctiuam tolli. Nam si Stichum aut
Pamphilum, vtrum ipse veller, stipulatus Stichum petierit, vel
ab alio procuratorio nomine petiturum raturum habuerit, stipu-
lationem consumi nostri auctores tradunt ^k, quoniam eligen-
di potestas post petitionem, id est acceptum iudicium, eua-
nescat. Et hanc interpretationem verba ipsa suadent. Nam
ad iudicialia interpellationes petendi nomen referri solet ^l,
atque adeò lite demum contestata petiturum intellegitur ^m.

Hac

Hac eadem dicendi forma Iuolenus vsus^o, cū duo can-
 dem pecuniam aut promiserunt, aut stipulati sunt, ipso iure
 & singulis in solidum deberi, & singulos solidum debere,
 ideoq; petitione & acceptilatione vnus totam solui obliga-
 tionem dixit: id est, siue vnus accepto tulerit, siue iudicio pe-
 tuerit, alteri adimi exactiōem^o. In proposito. verò extra om-
 nem dubitationem est, vna re acceptolata, totam sub dis-
 iunctiōe conceptam obligationem perimi, quoniam & vna
 parte soluta idem contingit. Nec aliud admitendum censet
 Iulian.^o si is, qui hominem stipulatus erat, Stichum accepto
 tulerit. Quod enim, ait ille, inuito promissori solui potest, id
 accepto latum liberationem parit. Cur ergo, quæro, æquè
 tota hominis obligatio pacto conuento de vno homine non
 petendo interposito, non submouetur? Nam hoc Paul. ne-
 gat^o. Certè cū simpliciter hominem quis stipulatus est, quia
 tacitè actum intellegitur, vt quemlibet hominem soluendi
 promissor habeat potestatem, tum vno aliquo homine ac-
 cepto lato tota generis obligatio soluitur, quoniam inuito stipu-
 latori cum hominem soluere promissor potuisset. Quæ enim
 alia ex ea acceptilatione vtilitas accipi potest, cū nec ad eū
 hominem soluendum promissor vrgeri potuisset. Et ita Iulia.
 sententia procedit. Paulum verò in ea specie intellegendum
 contendo, qua creditori electio competit, quod euenit si ho-
 mo legatus proponatur^r. Hoc enim casu si de Sticho non pe-
 tendo creditor pactus sit, de Sticho quidem efficaciter agere
 non poterit, alium verò hominem petenti, pacti exceptio
 non obstabit. Nec enim hic superiori rationi locus esse potest
 quia inuito creditori Stichus solui non poterat, & ex pacto
 hoc commodi debitor capit, quod ad eum hominem soluend-
 um cogi iam, vt antea poterat, non potest. Itaque non dixit
 Paul. *si hominem generaliter sim stipulatus*, quemadmodum
 de disiunctiua obligatione loquens antè dixerat, sed *si homi-
 nem generaliter*, mihi debeas, quod sic iuris ratione ductus
 accipio, ex legato scilicet vel stipulatione ita concepta, vt ad
 me electio pertineat. Secundum quæ & accepto lato Sticho
 ab eo, qui hominem quem vellet, erat stipulatus, Stichum
 deinceps peti non posse, alium quemlibet hominem peti
 posse cessante hio contraria Iuliani ratione defendetur. Non
 sum

in l. 1. D. de
 duob. re.

o Lex duo-
 bus. D. de duo-
 bus re.

p L& per ius
 iur. § si is qui.
 D. de acceptil.

q L si vnus. §.
 sed si stipula-
 tus. de pacte.

r Legato ge-
 neraliter. de
 leg. i.

sum nescius quosdam illius nodi extricandi causa diuersam
 pacti & acceptilationis causam constituisse. Quod etsi in
 multis verum sit, in hac tamen parte sine vlla probabili ratio-
 ne inducitur, cum in disiunctiua obligatione, quæ iisdem fe-
 rè regulis iuris cum incerta stipulatione consistit, acceptila-
 tioni pactum comparari non insitientur. Porro si Stichum aut
 decem sub conditione stipulatus, Stichum accepto tulerit, &
 is deinde pendente adhuc conditione decesserit, decem
 post euentum conditionis petenti, quæ sola in obligationem
 peruenerunt, acceptilatio super ea re interposita, quæ nullo
 momento debita intellegitur, non nocebit. Accepto autem
 lata fideiussoribus Ob rem iudicatam clausula & ceteræ stipu-
 lationis Iudicatum solui partes¹, euanescent. Illud non du-
 bium est, simul plures res accepto ferri posse, & vnò ex plu-
 ribus vel certis vel incertis contractibus, vel quibusdam ex-
 ceptis ceteris vnã acceptilationem fieri². Sed iam ad ac-
 ceptilationis formam accedamus. Verbis autem fieri accepti-
 lationem constat. Nec interest quibus, Pœnicis an Assyrijs,
 Latinis an Græcis, dummodo sensus congruat, & vterque vel
 per se vel per verum interpretem linguam intellegat³. Hoc
 enim iure vtimur, ait Vlpia⁴ vt acceptilatio iurispergentium sit,
 & idcirco quocumque sermone fiat. Quod ab illo antee-
 dente, vt consequens, bene Vlpia ducit. Nam quæ sollempnis
 & legitimi & Quiritum proprii iuris erant, Latina dumtaxat
 lingua olim vtiliter explicabantur. Et verò summo semper
 Romanos linguæ suæ propagandæ desiderio flagrasse Vale-
 rius non diffidetur⁵, vtque adeò, vt vel in ipsa Græcia à magi-
 stratibus sine reprehensione (quam Cicero non effugit) nisi
 Latine responsa non darentur. Imperatorem quidem certè
 Tiberium Græco sermone, cuius peritissimus erat, ita absti-
 nuisse historiarum monumentis proditum est⁶, vt monopoli-
 um nominaturus prius veniam postularit, quòd sibi verbo
 peregrino vtendum esset: sed & nonien emblematis à lege
 quam ferebat, reiecerit, testimoniūq; interrogatos non nisi
 Latine respondere passus sit. Claudium quoque Suetonius⁷
 Dione⁸ consentiente refert, splendidum virum Græcæ pro-
 uinciae principem, ob Latini sermonis imperitiā non mo-
 dò albo iudicium erasillo, vt erantiam, in peregrinitatem re-
 degisse.

¹ I iudicatū
solui. D. iud.
fol.

² L& vno. D.
de acceptil.

³ Argu. l. i. §.
vlt. D. de ver-
bor. obl.
⁴ In inuol-
lis. §. vlt. D. de
acceptil.

⁵ Lib. 1. ca. 1.

⁶ Sueton. in
Tiber. cap. 71.
& Dion. lib. 57.

⁷ In Claud.
cap. 16.
⁸ Lib. 58.

degisse. Quamobrem Latinis verbis à Prætoribus decreta interponi debuisse cum Tryphonino^c, dissentientibus licet acutis quibusdam interpretibus, cenſeo. Legata quoque Latine tantum relinquì potuisse Vlpianus auctor est^d. Eademq; dumtaxat lingua tutelas & libertates directò dari potuisse argumento est, quod, vt idem Græca lingua facere liceret, postea fancitum reperitur. Nam post translatum Constantinopolin imperium, vbi Græca lingua vernacula erat, & decreta Græcè pronũtiari^e, & testamenta Græcè scribi^f, & legata, libertates^g, tutelas^h directò Græcè dari Imperatores permiserunt, quorum de ea re hodieq; extant in Iustiniani Codice Constitutiones. Sed nescio quo modo de spatio & curriculo suo nostra deflexit oratio, sensimq; hũc deducta est. Nunc ad instituta pergamus. Acceptilatione ea tantum perimuntur, quæ verbis contracta suntⁱ. Naturæ enim consentaneum est eo genere dissolui vnumquodque, quo & ligatum est^k. Sic quæ consensu contracta sunt, contrario consensu dissoluntur^l. Verbis quoque ipso iure tolli, nisi quod verbis contractum est, nequit. Et ideo vt re, vel consensu, vel alijs ex causis obligato accepto fieri posset, C. Aquilius Gallus, homo iuris consultissimus, & qui ciuibus suis multa in iure cauit^m, stipulationis formulam prodidit, in quam quæ non verbis contractæ essent obligationes translata, acceptilatione deinde perimerenturⁿ. Præbet autem nobis ea Aquilij stipulatio certissimum anxie veterum in cautionibus componendis diligentie argumentum, in qua ne quid omisſum videretur, multa ex abundanti sunt adiecta. In ea ita est, *Quidquid se mihi ex quacumque causa*. Causa negotium significat & obligationem^o: contractuq; latius patet. Nam & ad eas obligationum species pertinet, quæ ex delicto vel quasi proficiſcuntur^p. Adduntur & generalia verba, *Dare facere*, quæ sine coniunctione proferri solent^q, quemadmodum & hæc Vti frui, Ire agere, Agi fieri^r, Dare legare^s, aliaq; pleraque. Cic. 1. 1. Officiot. Arbitrum illum adedigit, quidquid sibi dare facere oporteret, sicut in scriptis codicibus legitur. Nam impressi in hac parte corrupti sunt. Eodemq; vitio laborans Valerij Max. de eadem re locus emendandus est, in quo sic vulgò legitur: M. Porcium Catonem inelyti Catonis patrem arbitrum cum

c l. decreta.
D. de re iud.
d In Insti. tit. de fideicom.
e l. iudices.
C. de sent. & interl.
f l. hæc consultiſſima. §. vlt. de testam.
g l. directas.
C. de testam. man.
h l. vlti. C. de testam. tut.
i Lan iniuril. §. acceptil.
D. de acceptil.
k In hiltam naturale. D. de reg. iur.
l l. prout. D. de solut.
m l. Gall. D. de lib. & postum. Cicet. 3. Officiot.
n l. & vno. §. 1. D. de acceptil. §. ite per acceptilatio. n. Inſtit. quib. mod. roll. obl.
o l. hereditiores. D. de verb. sig. in bonæ. C. de reb. cred.
p Leerti condictio. D. si cer per.
q l. cū rem. D. re p. p. s. l. duo societat. D. pro so. c. l. si à colono. l. qui Romæ. §. collim. ch. p. de verb. obl. l. emptor. D. de nouat.
r l. 1. §. 1. D. quod cuiusq; vniuersi.
s l. 1. §. 1. D. ad leg. Falcid.

Claudio adduxit, vt formulam daret, quod sibi de ea re facere oporteret. legendum enim est, Dare facere. *Quæ* verba in actionum formulis vsitata Vlpianus sic interpretanda dicit¹, vt quamuis soluta sint, pro separatis tamen accipiantur, & quoduis eorum sufficiat probare. Faciendiq; appellatione omnis faciendi causa contineatur, siue soluendi, dandi, numerandi, iudicandi, reddendi². Dicitur autem interdum³ Dare, facere præstare. Et apud Liuium⁷ in antiquis belli iudicandi sollempnibus, Dari fieri solui. Sequitur, *Oportet oportebitue, præfens in diemue*: vt non præsentia tantum, sed & quæ in diem debentur, contineantur. Nam priore verbo præfens tantum debitum demonstratur²: posterius etiam vtrumque comprehendit². *Oportet*, autem, non ad facultatem iudicis, qui potest pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur^b. *Quarumq; mibi rerum tecum actio, petitio, persecutio*. Actio in personam est, petitio in rem, persecutio ad extraordinarias magistratuû cognitiones pertinet^c. Sensus ergo est, Quidquid actione in personam consequi, vel vindicare, vel magistratu cognoscente extra ordinem persequi potes. *Quòd ue tu meum*, hæc abundant. Ex superioribus enim factis intellegebantur. Meum est, cuius vindicandi ius habeo^d. Meum est & id, cuius proprietates ad me pertinet, licet vsufructus alienus sit^e. *Habes, tenes, possides*. Tenere ad factum refertur, Possidere ad ius: Habere & iure dominij, & iure possessionis, & mera detentione dicimur^f. Ait, *Doloue malo*. Dolus enim pro possessione est: semperq; possidere intellegitur, qui dolo fecit, quo minus possideret^g. Cetera plana sunt, nec interpretatione nostra planius exprimi, vel ornatius explicari possunt. Ad rem redeuntibus summè notandum est, & iure iurando à liberto contractam operarum obligationem rectè accepto ferri posse, quia ab initio verbis constitit. Idq; Paulùm sentire censeo, cum ait^h, *Per iusiurandum liberti interposita operarum obligatio per acceptilationem tolli potest*. Et hæc iusiurandi obligatio in solis libertis recepta estⁱ. Quòd si ei accepto feratur, qui re, non verbis sit obligatus, ipso quidem iure non liberatur, sed pacti exceptione vel doli (quæ

e Læpe. D. de verbor. signific.

u Lverbū faciendi. D. de verbor. signific.

x Iquilibrium. D. de oper. lib.

y Libro I. ab v. c.

z. I. si ita stipulatus fuerim. §. 1. I. si à colono. D. de verbor. obli. I. si ita scripsisset. de leg. ij.

a I. verbum oportebit. D. de verbor. sign.

b I. verbum oportere. D. de verbor. sign.

c Lactio. D. de obli. & act. l. pecuniz. §. actionis. de verbor. sign.

d L. Quintus. ij. §. argenteo. D. de aur. arg.

e L. recte. D. de verbor. sign. l. 2. D. de cõ. l. infinitio.

f I. habere.

g D. de verbor. sign. l. stipulatio ista §. hæc quoque. D. de verbor. obli. l. 1. §. habere. D. de vi & viar.

h I. parè. l. ad ea. §. semper. de reg. iur.

i I. & per iusiurandum. D. de acceptil.

i I. vt iusiurandi. de oper. lib. l. i quis pro eo. D. de fideiuss. Caius lib. Inst. in pen.

subsidium est pacti exceptionis^k se tueri potest, quasi tacita pactione id actum sit, ne quidquam petatur^l. Inutilis enim acceptilatio utile pactum habet, nisi in hoc quoque contra sensum sit^m. Valeant itaque ridiculæ interpretum de formæ ac materiæ vitio traditiones, quos in errorem corruptus Vlpiani locus induxit, nobis hodie Florentinarum Pandectarum beneficio restitutus: ut iam de eo qui dubitet, ipsam legem quæ certissima est, semperq; fuit, in dubitationem adducere videatur. Secundum hæc si emptor venditori acceptum faciat, non potestate acceptilationis obligatio tolletur, sed perinde valebit quod actum est, ac si inter eos conuenisset, ut neuter ab altero quicquam peteretⁿ. Ideoq; si omnibus integris acceptilatio interposita sit, ipso tamen iure obligatio tolletur, quod ea sit eorum negotiorum quæ solo consensu contrahuntur, natura, ut ipso iure contrario consensu dissoluantur^o. Et quamquam ab alterutra tantum parte acceptilatio intercesserit, utrinque tamen obligatio soluetur^p; sed hoc, ut dixi, nisi contraria accepto ferentis mens approbetur. Nam ea ratione inutilis acceptilatio vi ac potestate conuentionis valet, quod in liberationem consenserit, qui accepto tulit. Qui si sciens ac prudens nihil valere acceptilationem sic accepto tulerit, proculdubio pactus non videbitur, qui cum animum non habuit, cuiusque in huiusmodi actu talis cogitatio fuit, ut nihil agi existimaret^q. Nec quicquam facit, quod accepto ferre se locutus sit, cum in pactis non verba, sed consensum placitumq; solum intueamur^r: nec verborum vlla vis sit, nisi obligationis contrahendæ animus accedat^s. Qua ratione & eum, qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari voluerit, non constitui sibi, de constituta experiri posse negatur, quia non animo pro constituentis, sed promittentis hoc factum sit^t. Itaq; ad agentium voluntatem tota hæc res referenda est.

In diem vel sub conditione acceptilatio fieri non potest, quoniam, ait Vlpia^u solutionis exemplo liberat. Quæ ratio, nisi propius oculos admoucas, absurda videbitur. Potest enim sub conditione solutio fieri^x, ut ei malè in hac parte acceptilatio comparetur, sed ea legis sententia est: Acceptilationem, cum statim atque ipso iure solutionis instar liberet, nul-

k l. rescriptu.
§. plerumque.
de pact.
l. l. si vnus. §.
vlt. D. de pact.
m. L. inuti-
lis. D. de ac-
ceptil.

n l. §. D. de
rescind. vend.

o l. ab em-
ptione. D. de
pact.
p. l. vlt. D. de
acceptil.

q Arg. l. non
solum. D. de
oblig. & act.
r l. i. D. de
pact.

s l. §. §. i. de
oblig. & act.

t l. i. §. eum
qui. D. de con-
stit. pec.

u l. in diem.
D. de acceptil.

x l. sub con-
ditione. D. de
solutio.

lam temporis vel condicionis moram ferre posse. Nec enim natura patitur, vt quæ ipso actu ex præfenti contingit, in diem suspendatur liberatio. Ridiculumq; & ineptum eum esse nemo diffitebitur, qui se liberare aliquem Kalendis proximis, hodie dicat, vel qui acceptum ferens, dicat se, si Titius Consul fiat, id facere. Nam actus ipse voluntati eius repugnat: nec absimilis est ei, qui parietem dealbans, vel quid pingens, ex Kalendis futuris se dealbare vel pingere dicat. Quæ & germana ratio est, cur ex die vel in diem constitui seruitutes non possint⁷: nimirum quòd earum constitutione qualitas quædam fundo imprimatur⁸, quæ semel insita hæret, statimq; viget, nostra vt voluntate non possit non insita videri. Atquin sub condicione solui potest. Sed eo modo hoc non agitur, vt in diem numeratio traditiõne fiat, quod natura fieri non potest, sed ipse dationis effectus in diem vel condicionem confertur. Nec enim quidquam vetat ita rem tradi, vt ea existente aliqua condicione accipientis fiat⁹, vel ita pecuniam numerari, vt statim quidem in accipientem transeat, in solutũ tamen tum demum cedat, cùm condicio aliqua euenierit, condicatur, si defecerit¹⁰. Quod postremum tum fit, cùm obligatio ipsa condicionem habet. In summa factum ipsum soluendi in diem differri nõ potest: dominij translatio, quæ ex ea numeratione contingeret, incerto condicionis euentu inhiberi potest. Quæ omnia causam non habent difficilem, & in naturali sensu atque intelligentia posita sunt. Ceterum quod dictum est, condicionis adiectionem acceptilationem non recipere, de expressa vtique condicione accipiendum est. tacitam enim non æquè respuit¹¹. Nec nouum est, vt ea non expressa non noceant, quæ apertè comprehensa vitium adferunt: nam & in compluribus alijs iuris partibus idem est admissum¹². Itaque ei, qui sub condicione promisit, vtiliter acceptum ferri nemo ambigit, quamquam vi ipsa sub condicione ea acceptilatio fiat, cùm ei tacita hæc condicio insit, si obligationis condicio existat. Nam deficiente ea, cùm non obligetur, per consequens nec accepto liberari reus potest¹³, nec antè egisse aliquid acceptilatio intellegitur, quàm condicio promissionis venerit¹⁴. Addam ego & alium ab interpretibus silentio prætermissum casum, quo tacita

y L. 4. D. de feruit.
z l. cum ven dres. D. de contr. empt. l. quid aliud. D. de verb. sig.

a l. qui absenti. §. 1. de acq. poss. l. 1. §. si pecuniam. de donatio.
b l. sub condicione. de solutio.

c l. astus legiti. de reg. iur.
d l. nonnumquam. D. de cõd. & dem. l. expressa. D. de reg. iur. l. ei qui in si. D. de verb. obl.
e Arg. l. decem. i. si. de verb. obl.
f l. quod in diem. l. si sub condicione. D. de acceptil.

cita

cita condicione acceptilatio suspenditur. Pone dotis causa debitori accepto fieri: acceptilatiōi utique tacita hæc condicio inest, Si nuptiæ sequantur^g: nec aliâs mulieri actio perit, non secus ac si hoc expressum esset^h.

Consentire autem cum obligatione acceptilatio debetⁱ, & idem ipsum accepto ferri quod rogatum est. Stichus tamen promissor si ita acceptum roget, *Quod Stichum promissi, Stichum & Pamphilum habesne acceptus?* supernacue Pamphili mentione acceptilationem non corrumpet^k. Nec enim superflue adiectiones aliâs utiliter gesta negotia vitiant^l. Ita verò, uti singillatim persecuti sumus, facta acceptilatio eandem omnino cum solutione vim habet, vna hac differentia intercedente, quòd illa verbis, hæc re fiat. Acceptilatione enim liberatio omnimodo contingit etiam si pecunia non interuenerit^m. Quo nomine & ab apocha differt, quæ nisi vere soluta pecunia debitorem non liberat, cum contra veritatis fidem ea scriptura lædi quis non possit, qua cautum sit accepta ea quæ tradita non suntⁿ, ut vel post huiusmodi expositam scripturam, adhuc creditori petere sit integrum, si spe futuræ numerationis, quæ deinde secuta non sit, scripsisse se intendat^o. Apocha porrò Græcis dicitur ea cautio, qua sibi solutam pecuniam creditor proficitur^p. Quod nomen Latini suum quoq; fecerunt, eoq; iam ut Latino utimur^q. Quamquam à posterioribus Imperatoribus pessimis Latinitatis auditoribus securitas appelletur^r. Ceterum ut maximè acceptilatio sine pecuniæ interuentu liberet, non tamen gratuitam semper remissionem continet: cum non donationis tantum causa^s, sed & transigendi^t, & dotis constituendæ^u, & voluntatis defuncti adimplendæ^v gratia, & ut aliud nobis detur vel fiat^y, acceptilatio interponatur.

DE NOVATIONIBVS.

CONSEQVENS est de Novatione dicere, quam tertiam liberationis speciem initio huius artis posuimus. Et hoc ordine eundem est, ut Quid sit novatio, Qui novare possint, Quæ obligationes, Quo-

et. D. de iur. dot. l. si mulier. D. de condi. ob. caus. l. ait. p. xtor. §. si cum mulier. D. quæ in fraud. cred.

x l. 4. §. de liber. l. g.

y l. ob. eam. D. de i. i. r. v. l. si quis accepto. D. de condi. ob. caus.

g l. p. r. u. g. §.

si ante. de iur.

dot. l. 4. §. 2. de

pa. c.

h l. n. o. enim

alias. D. de in.

dot.

i l. nisi consentiat. D. de

acceptil.

k l. si is qui

Stichus. D. eo.

l. l. n. o. solet.

D. de reg. iur.

l. quæ extrin-

secus. de ver-

bor. obl.

m l. si accep-

to laus. in fi.

D. de acceptil.

n l. neq; scri-

ptura. C. de cõ

pensat.

o l. in cõtra-

dictibus. §. su-

per. de nõ nu-

mer. pec.

p l. pecuniæ.

C. de solutio.

q l. vlt. §. Ti-

tius. de cond.

ind. l. qui tabu-

las. §. apocha.

de furt. l. plu-

res. D. de fide

instrum.

r l. si quãdo

§. & genera-

liet. C. de in-

offic. l. vlt. C. si

cert. per.

s l. si in sipu-

latum. D. de

donatio. cum

similib.

t l. ut respon-

sium. C. de trã-

action. l. 1. D.

cod.

u l. promit-

tendo. §. 1. l. li-

a l. 1. D. de nouar. o.
 b l. nouare. D. de nouar.
 c l. 1. nouare. D. eod.
 d l. cetera. D. de pactis. l. 1. cui. D. de verbor. oblig.
 e l. si pupillus. D. de nouatio.
 f l. 9. D. rem pup. sal.
 g l. tutor. D. de adm. tut. l. & per iusur. dū. §. si tutor. de acceptil.
 h l. 1. nouare. D. de nouat.
 i l. vti. §. agnati. D. eo.
 k l. nō ideo. D. de nouar.
 l l. cui rectē. D. eo.
 m l. si vms. D. de pact.
 n l. si rem. §. vlt. D. de nouatio.
 o l. ex duobus. D. de duobus re.
 p l. & per infurandū. in fi. D. de accept.
 q l. dōb. D. de iurur.
 r l. quod qd. D. de solutio.
 l. cui rectē. D. de nouatio.
 s l. si debitor. D. de nouatio.
 t l. fugitia. D. de solur.
 u l. quod feruus. D. de pec.
 x l. seruis. l. filius. l. non ideo. D. de nouat. l. si vms. D. de pact.

modo nouentur, Quæ sint nouationis effecta, videamus. Nouatio Vlpiano auctore^a, est prioris debiti in aliam vel ciuilem vel naturalem obligationem transfusio atque translatio. Quæ definitio paucis totam nouationis substantiam euoluit atque explicat, cuius ea vis ac potestas est, vt priore perempta nouam constituat obligationem.

Nouare creditores ipsi quod sibi debetur possunt, aut etiam alij ex eorum iussu^b. Pupillos prodigosq; , & his similes personas semper excipio, quibus absq; tutorum curatorumue auctoritate nouandi ius non est, nisi eo modo meliorem suam conditionem faciant^c: qua in re aliorum auctoritate non indigent^d. Quinetiam si rem saluam fore stipulatus pupillus, pubes factus eam stipulationem nouandi causa ratam habuerit, tutelæ actionem tolli Vlpian. mittit^e, cum eadem omnia stipulatione illa contineantur, quæ in tutelæ iudicium veniunt^f. Tutori vtique pupillares obligationes nouare licet^g, si hoc pupillo expediat^h. In his enim quæ ad administrationem rerum pupilli pertinent, domini penè loco est. Idemq; in prodigorum furiosorumq; curatoribus probandum estⁱ. Ceterum non cui rectè soluitur, is protinus & nouare potest^k, quamquam hoc aliquoties verum sit^l. Et hoc sentiens Paulus^m: *Nam nec alium nouare, ait, quamquam ei rectè solui possit.* Quæ verba, qui ad alterum ex duobus reus stipulandi referunt, in magno errore versantur: huic enim nouandi ius esse non ambigiturⁿ, cui & solidi petendi^o, & accepto ferendi^p, & iurisurandi in iudicio deferendi^q, ijsq; omnibus modis communem debitorem in solidum liberandi ius est. Sed Paulo propositum fuit ostendere à solutione ad ceteras liberationum species non rectè argumentum duci: solutionemq; posse quem iure accipere, vt tamen nouandi non habeat potestatem: sic enim ei, cuius nomen stipulationi insertum est, rectè soluitur, nec tamen is nouare potest^r. Item si debitorem meum tibi soluere iussero, non propterea tu etiam stipulando id nouare potes, quamuis debitor soluendo tibi liberetur^s. Fugitiuus quoq; creditam à se pecuniam accipiendo non etiam nouando debitoribus liberationem præstare potest^t. Et omnino his, qui in nostra potestate sunt, pecuniaria debita rectè soluantur^u, nouare tamen non possunt^v, nisi libera

libera

libera eis peculij administratio sit permiffa : hoc enim casu & alienandi ^y, & iurifurandi deferendi ^z, & delegandi ^a, & non donationis causa pacifcendi ^b, & nouandi ^c, potestas eis competit maximè. Ait lex ^d, *Si etiam meliorem suam conditionem eo modo faciant*. Quod idcirco adiectum credo, quia si deteriozem eo modo debiti causam facerent, plusculum dubitationis res haberet, quoniam perdere ac profunderè viderentur. Non autem ad hoc eis concessa intellegitur administratio, vt perdant ^e. Ideoq; nec donationis causa pacifci ne petant ^f, vel ne res pignori sit ^g, nec pro alio rem peculiarem obligare ^h, nouationeue, aut quo alio modo ad donationem magis, quàm ad administrationem respiciente, deteriozem eorum, quorù iuri subiecti sunt, causam facere non possunt ⁱ. Libera verò administratione non data peculiare obligationes citra domini voluntatem non rectè seruus nouat ^k. Ex quo notandum est, solutionis accipiendæ datam potestatem non cò vsq; esse porrigendam, vt alias quàm naturaliter numerata pecunia debitori liberatio præstari possit ^l. Secundum quod, ad exigendas pecunias datus procurator nouatione debitorem non liberabit ^m. Planè cui plena liberaq; rerum administratio commissa sit, aut, vt nostri plerumque loquuntur, qui totorum bonorum procurator sit, ei nouandi potestas non denegatur ⁿ. Nam & aliud pro alio permutare ^o, & pignori dare ^p, & pacifci ne petat ^q, & iurifurandum deferre ^r, & non diminuendi causa transigere, sed & bona fide, si hoc administratio postulet, alienare potest ^s, maximè eas res, quæ faciliè corrumpi possunt ^t. Non enim ei vsquequaque omnia plenè licent, sed quatenus & bona fides patitur, & negotiorum exigit administratio. Sed & si quis sine mandato me absente à debitore meo nouandi animo stipulatus sit, & ego ratum habuero, obligatio nouabitur ^u. Alioquin nemo stipulando sibi quod mihi debetur, actionem mihi aufert, nisi ex mea voluntate stipuletur ^x.

Novatione etiam absens, ignorans, inuitusq; debitor haud aliter atque solutione liberatur ^y, interposito videlicet aliquo,

r l. procurator totorum. D. de procuratoribus.

u l. si quis absente. D. de nouatio.

x l. si Stichum. in fi. D. cod.

y l. si debitor. D. de solutio.

y l. si quis hac lege. §. vii. de rei vend.

z l. seruus qd D. de iurcir.

a l. libera. in fi. D. de pecul.

b l. si qd vxo ri. §. si seruus. D. de furr.

c l. huic enim. D. de iurcir.

d l. vi. D. de nouatio.

e l. filius. D. de donat.

f l. contra. §. vii. de pact.

g l. si quis an pacifci. D. qb. mod. pig.

h l. i. §. t. D. quæ resp. pig.

i l. 4. D. ad Maced.

k l. seruus. D. de nouat.

l Arg. l. vii. C. de his qui ven. xi.

m l. 4. C. de nouatio.

n l. nouare. in fi. D. de nouatio.

o l. procura. tor cui geot. raliter. D. de procur.

p l. vel vni. uersorum. D. de pig. act.

q l. nã & nocere. D. de pa. tis.

r l. iurifur. idd quod. §. vii. D. de iurcir.

s l. creditor.

t l. Lucius. D. mand.

z l. 3 per int
 rranum. §.
 turor. D. de ac
 cõpñ. l. si Si
 eum in fin.
 D. de nouit.
 a d. l. si Si
 eum. §. si de
 eem.
 b l. si is cui
 decem. D. de
 c. l. si duo. in
 fi D. de verb.
 oblig.
 d l. a te ho
 minem. D. de
 nouat.
 e l. 1. D. de
 nouatio.
 f l. si in stipu
 latõ. D. de do
 nat. l. 4. §. si ex
 conuentione.
 D. de re iud.
 g l. minor au
 nis. xv. cui si
 dele. D. de mi
 nori. d. §. si ex
 conuentione.
 h l. si Stichũ.
 §. 1. D. de no
 uatio.
 i l. aliam. D.
 eo. l. 1. in fi. D.
 de priuil. ere.
 k l. 1. D. de
 nouatio.
 l l. 1. in fin.
 D. de od.
 m l. & vno.
 D. de acceptil.
 n l. naturali
 ter. §. vlt. cum
 l. se. D. de cõ
 di. ind. l. pupil
 lus. D. de auct.
 tu. l. cõ illud. §.
 heres. D. quan
 do dies leg.
 o l. 1. in fi. D.
 de nouat.
 p l. si Titius.
 D. de fideiuss.
 q Arg. l. 1. §.
 verba. D. ad
 Velleia.

à quo nouãdi animo quod absens debeat stipulemur². Quin
 etiam si à duobus debeatur, à tertio, quod ille aut ille debet,
 stipulari possumus. Quod cum fit, neutrum statim nouatur;
 sed in tertij potestate est pro quo soluat³: si modò id actum
 proponatur, vt alterutrum detur vel fiat⁴. Hic enim cum al
 terutrus tantum debiti nouandi causa obligationem inter
 cessisse appareat, neutrum propter incertam promittentis
 voluntatem nouatur. Ceterum si hoc actum non est, meritò
 cum vtrumque in stipulationem deductum sit⁵, nouatum
 etiam intellegitur, si hoc nouandi animo factum est⁶. Et ita
 commodè Iureconsultorum sententiæ conciliabuntur, quæ
 negligentius aspicientibus contrariæ viderentur.

Nouantur obligationes quæcumque, siue ciuiles, siue na
 turales, siue honorariæ: nec interest re, an verbis, an consen
 su sint contractæ⁷. Quare vel ipsam iudicati obligationem in
 stipulatum nouandi causa deduci posse non ambigitur⁸, quo
 facto ad initium nouæ petitionis parta ex causa iudicati exe
 cutio redigitur⁹. Legata etiam¹⁰, & priuilegiarias quoq; obli
 gationes vtilliter nouari non dubium est, amittiq; eo modo
 prioris debiti priuilegium¹¹. Denique, ne necesse haberent
 dicere de singulis, omnia omnino debita, omnesq; res in no
 uationem transire possunt¹²: & vel vna stipulatione plures
 obligationes nouari nihil vetat¹³. Quod Aquiliana stipulatio
 ne fit percommodè, cuius verba ad omnes obligationum
 causas sunt concepta¹⁴. Nec verò ad nouationem quidquam
 refert, sequens obligatio vtroque iure, an altero dumtaxat
 teneat. Itaque si quod alius debet, à pupillo, ad quem ex alia
 causa tantumde peruenerat, stipuler, cum pupillus natura obli
 getur¹⁵, nouatio fiet¹⁶. Sed etsi dolo creditoris inductus mi
 nor alienam in se obligationem nouandi animo susceperit,
 quamquam posterior stipulatio inanis sit, prior tamen obli
 gatio tolletur¹⁷, & res creditori peribit, qui sibi in veterem
 debitorem actionem restitui non probè desiderauerit, quam
 ipse voluntate sua auisit, omni iuris auxilio propter dolum
 suum indignus¹⁸. De se enim queri debet, qui hoc agens vt
 minorem falleret, se ipse imprudens sefellit. Alia causa est,
 si à seruo quis stipuletur, quod alius debet. Nihilominus
 enim prior obligatio manet, perinde atque si stipulatio nullã
 intere

intercessisset ^a. Quod non iniuria mirum alicui videri possit. Nam si pupillo interueniente nouationem contingere admittimus, cur non idem in seruo statuimus, qui æquè atque ille naturaliter obligatur ^b? Et non omnino malè dicitur, quia tam ciuili ^c, quàm honorario ^d iure pro nullo seruus habeatur, sitq; , vt cum Theophilo dicam, *επιφύλαξι*, nimirum tamquam persona nulla sublit, in suo statu obligationem manere, vtur nouandi animo seruus interuenit. Esse enim personam oportet, in quam obligatio nouata transferatur ^e, quam seruus nullam habere intellegitur. Adde quòd alienam in se obligationem nisi ex peculij causa suscipere seruo non est permillum ^f: in tantum, vt si interueniendi animo non rem peculiarem agens quid sponderit, quasi nulla inde naturali obligatione nata, & in dominum de peculio actio denegatur ^g, & soluta pecunia reperatur ^h. Quod argumento est ⁱ, vt naturaliter quidem tenere eam obligationem, qua se seruus pro alio nouandi causa, non ex utilitate peculij obligauerit. Non tantum autem iam constitutas & præsentis, sed & futuras obligationes in stipulatum animo nouandi deduci posse sciendum est, dum tamen intellegamus non antè fieri nouationem, quàm obligatio constiterit. Prius enim obligationem esse oportet, quàm in alium statum ea transferatur: & naturali ratione, quæ nondum est, nouari obligatio non potest. In diem planè obligatio etiam antequam dies venerit, nouatur ^k, licet agi antè diem non queat. Præsens enim obligatio nascitur etiam ex ea stipulatione, quæ diem habet, statimq; deberi ex huiusmodi causa intellegitur ^l, sola in diem constitutum petitione dilata. Sed si quis à Seio nouandi causa stipulatus sit, quod à Titio stipulaturus fuerat, tunc fiet nouatio, cum à Titio fuerit stipulatus: eodemq; tempore & nascetur & nouabitur obligatio ^m. Condicionales quoque obligationes non antè nouantur, quàm earum condicio extiterit. Atque vt planè perfecteq; intellegamus, quando nouatib; contingat, admonendi sumus, interessè, vtrum purè in diem, vel sub condicione quod nobis debetur, stipulemur. Cum purè stipulamur, pura quoque præcedens obligatio est, nouatio statim fit. Nec aliud probabitur, si ea quæ nouandi causa interponitur stipulatio, diem habeat ⁿ. Non enim propter

r §. præterea. Insti. quib. mod. toll. Lobl.

s l. naturaliter. D. de cod. ind. l. nec seruus. D. de pecul.

t l. quod aminet. D. de reg. iur.

u l. i. D. de iud. delib. l. qui testamèto. §. seruus. de testa.

x l. quoties. in fi. D. de nouatio.

y l. in persona. §. i. D. de pact.

z l. licet. §. ff. filius. D. de pecul.

a l. seruus in scio. D. de fideiusorb.

b l. naturaliter. D. de condi. ind. b.

c l. in diem.

l. si Stichum.

§. i. de nouat.

d l. 9. D. vt leg. nom. cau.

l. cedere. de verb. sign. l. in die. D. de condi. ind. b.

e l. si Stichum.

§. ff. quis ita. de nouatio.

f l. si Stichum.

§. ff. quis ita. de nouatio.

g l. si Stichum.

§. ff. quis ita. de nouatio.

h l. si Stichum.

§. ff. quis ita. de nouatio.

i l. si Stichum.

§. ff. quis ita. de nouatio.

k l. si Stichum.

§. ff. quis ita. de nouatio.

l l. si Stichum.

§. ff. quis ita. de nouatio.

g l. in diem.
D. de cōdin-
deb. si cen-
sims. de ver-
bor. obl.
h l. i. in fi. D.
quando dies
leg. vñs. l. 35.
si quis ita sti-
puletur. D. qd
cer. loc.
i l. i. D. de
cond. & detn.

k l. si pupil-
lus. §. i. D. de
nouat. l. quod
si sub ea. D.
de condi. iud.
l. l. cū in prae-
sens. cum seq.
D. si cert. per.

m l. vñs fructus.
de stipu-
ser.

n l. quocient.
D. de nouat.

o l. si Stichū.
de nouario. l.
parui. D. de cō-
di. furt.
p l. qui decē.
§. i. de solut.

dici adiectionem obligatio suspenditur^a, licet antequam dies venerit, agi non possit, aut (quod quibusdam magis placet) perperam maleq; agatur^b. Quod vtique de die certo accipiendum est. Nam dies incertus pro condicione est¹: ideoq; nouationem moratur, si non solum, quando extiturus sit, sed etiam, an omnino extiturus sit, pro certo haberi non possit. Nam qui sub condicione stipulatur, non statim nouat propter ipsius condicionis incertum: cuius quia anceps & dubius euentus est, obligationis ortus suspenditur. Quamobrem si condicionem omnino extituram certum esset, nouatio ilicò fieret. Nam quæ necessariam & in naturali ordine positam causam habent, condiciones, obligationem non magis differunt^k, quàm quæ in præteritum vel in præsens conferuntur^l. Vnde & quod ad obligationis ortum attinet, pro pura habetur ea stipulatio, quæ sub huiusmodi condicione concipitur, nec nouationi moram facit. Cùm verò ambiguo & incerto euentu condicio suspenditur, in suspenso quoque sunt stipulationis nouandi causâ interpositæ vires. Ridiculum enim est, & penè memoratu indignum, quod quidam tentant dicere, ex condicionali quoque stipulatione, præsentem obligationem nasci, eo moti quod Paul. scripsit^m, ex præsentis tempore vires capere condicionalem stipulationem. Quod alio longè sensu à Paulo dictum esse aliàs commodius ostendemus. Nam à re proposita eius loci sententia paulo longius abhorret. Illud institutæ est scriptiois ac temporis, etiam puram stipulationem, quæ ad nouandam sub condicione conceptam stipulationem interponitur, non antè aliquid agere, quàm prioris condicio extiterit: qua pendente si res promissa intereat, existens postea condicio nouationem non committet, quoniam corpus nullum subest, in quo nunc primùm nascens obligatio consistatⁿ. Priore verò obligatione reus eo iure soluitur, quo solueretur, extincta re promissa antequam per eum factum esset quominus daret. Quod etiam si mora stipulationem nouantem præcessisset, adhuc tamen diceremus. Quamquam enim non nouat, purgat tamē condicionalis stipulatio ante commissam moram^o, periculoq; debitorem quasi rem promissam obtulerit^p, liberat. Vnde hoc ita procedere Marcellus acutè notat, si secundæ stip

dæ stipulationis tempore in potestate sua rem promissor habuerit. Nam cum oblationis potestate moram purgari eiusmodi stipulatione constet, tum demum id admittendum esse ratio suadet, cum rei copiam, facultatemq; promissor eo tempore quo stipulatio facta est, habuit. Quod si res abfuerit, quia superiori rationi locus non sit, oblatumq; fingi non queat, quod per rerum naturam propter absentiam offerri non potuit, aliud merito respondebitur. Nec enim contra quam natura se res habere potest, in iure quidquam fingitur^q. Et hoc quidem casu consequens erit dicere, si priusquam rei facultatem promissor nancisceretur, ea deesset, periculum eius nihilominus perire^r. Qua in specie Venuleij responsum^s procedere poterit, quod alioquin dissidium, meo iudicio, implacabile habet. Quamquam autem mihi non placeat generalia Iureconsultorum verba hinc angustijs coerceri, præsertim ubi suppletur quod sine scelere prætermitti non potuit, cum tamen aperta non apparet opinionum pugna, & ratio aliqua conciliandorum locorum inueniri potest, eam, licet animum usquequaque non expleat, amplecti tamen satius esse puto, quam inutiliter propter repugnantiam duo nostrorum librorum loci relinquuntur. Cum verò stipulationis nouandi animo adhibitæ condicio deficit, in suo statu prior obligatio manet, nullatenus à posteriore, quæ effectum non habuit, innouata^t: nec eo ipso creditor quasi à debitore tacite pactus ne petat, exceptione repellatur^u, qui in eum tantum casum à prima obligatione discedere voluit, quo posterioris condicio extitisset. Quò fit, ut qui quod purè debet, sub condicione nouandi animo sponderit, pendente condicione solum repetere non possit^x, quoniam ex altera causa debiturum omnimodo certum sit: ex priorè quidem, si defecerit condicio: ex posteriore, si euenerit. Ex diuerso, si quod sub condicione debetur, putè nouandi causa promittatur, ne tunc quidem statim nouatio fiet, sed tunc demum cum prioris stipulationis condicio extiterit^y. Esse enim constitutam obligationem oportet, priusquam nouetur: quod ante condicionis euentum dici non posse constat. Qua ratione & qui se purè soluturum quod alius sub condicione debet, constituit, non prius obligatur, quam debiti condicio ex-

q Argu. L. qui ad certum. D. loca.
r L. qui dees. §. i. in si. de solutio.
s L. i. r. m. al. quæ. D. de nouatio.

t L. nouatio. D. de nouat. u. l. no. perfo. m. §. i. D. de pact.

x L. Iulianus. D. de cond. ind.

y L. si Stichus. §. i. de nouat.

z Lid quod.
D. de consti.
pec.

a L. §. debi-
tum. D. de con-
stit. pec.

b l. d. de no-
uatio.

c L. quotiens.
in fi. d. de no-
uatio.

d l. si debito-
ri. D. de fide-
iussorib.

e L. nouatio.
D. de nouat.

f §. ex cōdi-
cionalis de ver-
bor. oblig. l. as
cui. D. de obl.
& act.

g l. si seruū.
§. vlt. de verb.
oblig.

h l. promif-
sor Srichi. D.
de const. pec.

i l. si quis so-
lutioni. §. vlt.
de vsur.

k l. qui nego-
tia. D. manda.
l. si ex pretio.
C. si cent. pet.

l l. i. D. de
dolo.

m l. i. D. de
nouat.

n l. fundus.
D. de nouat.

o l. vlt. D. de
fideiuss. tut. §.
pen. Insti. de
perpet. & usq.

p litem illa.
§. vlt. de const.
pec.

q l. eo tem-
pore §. etiam.
D. de pecul.

titerit^a: cum debiti causam in constituto^b similiter, vt in nouatione^b, præcedere necesse sit. Hinc eueniet, vt si pendente condicione promissor deportetur, nouationis spes omnis interdicat: quia persona iam non sit, quæ obligetur^c. Deportatione enim vt iam antè contractæ obligationes tolluntur^d, ita multo magis nascituræ impediuntur. Non idem dicemus, si pendente condicione promissor decesserit. Itaque si à Titio nouandi animo sub condicione stipuler quod mihi Seius debet, eaq; , licet iacente adhuc hereditate extiterit, nouatio fiet^e, quoniam condicionales promissiones morte promissorum nō extinguuntur, sed earum spes vel ex incerto euentu pendens ad heredes transit^f, & in ipsa hereditate, quæ defuncti personam sustinet, interim dum heres non apparet, residere intellegitur. Porro in nouationem^g etiam post mortuū homo^h, vt & in constitutum & in iudicium rectè deducitur, cū extare adhuc propter moram, quæ perpetuam obligationem facit, videaturⁱ.

Nouatio per stipulationem fit. pacto enim quod ex vna causa debetur, in aliam conuerti non potest^k. Receptum est etiam nouationem fieri litis contestatione. Vnde duplex à nostris Nouatio constituitur: Voluntaria vna, quæ stipulatione: Necessaria altera, quæ stipulatione fiat. Quæ diuisio in varias reprehensiones incurrit. Certa enim nouationis definitio à Iureconsultis traditur, quæ cū in contestationem litis transferri non possit, nec eidem nomen quoque rectè aptabitur^l. Nouatio autem ab eo nomen habere ductum dicitur, quod præcedente sublata, nouam constituat obligationem^m. Litis contestatione non modò noua obligatio nulla comparatur, sed nec aliqua tolliturⁿ: quinimmo etiam firmatur roboraturq; magis, vt apparet in ijs actionibus, quæ tempore mortuæ eorum, quibuscum agit, finirentur^o. Itaque cū dubitaretur, an qui constitutoria egisset, veterem obligationem consumeret, solutione sola ex ea actione facta liberationem contingere Vlpia. admittit, non etiam litis contestatione^p. Sed etsi dominus de peculio conuentus sit, naturalis obligatio, qua seruus tenetur, manere nihilominus dicitur^q. Et certè si ex veritate non ex auctoritate rem totam æstimare volumus, vix est, vt superior diuisio defendi possit.

Nam

Nam quantumlibet diuerfas & disidentes species commu-
 natione aliqua societateq; generis contineri necesse est, litis
 contestatio nouationi simile nihil habet. Prætereo enim quòd
 quæ nouationis propria sunt, contestationi non insunt, effe-
 cta etiam penitus à nouatione abhorrentia habet. Nam nec
 vsurarum cursus litis contestatione inhibetur¹, nec pignora
 fideiusforèscue liberantur², & crescit, nedum purgatur mora³:
 vt ceteras omittam quas Paulus commemorat⁴, differentias:
 apud quem verbum, *voluntariæ*, non eò pertinere dici po-
 test, vt aliam esse nouationem non voluntariam demonstret
 (hoc enim nusquam relatam est) sed propriæ nouationis na-
 turæ designandæ causa additum esse. Arque vt hoc repre-
 hendo quod ab interpretibus confictum est, ita illud non re-
 probo, Noua iudicati actione priorem nouari⁵. Nam & iudi-
 cio quasi contrahi traditum est⁶, vt non iam iudicij origo, sed
 ipsa iudicati velut obligatio spectetur⁷, nec antiqua amplius
 actione, sed iudicari, post sententiam agatur⁸. *Semel enim*, ait
 Paul.⁹ *causa transire videtur in condemnationem, & inde pe-*
cenia deberi: nec iam ex pristina obligatione vsuræ deben-
 tur, sed ex noua iudicati causa¹⁰. Sed & quibus in causis dele-
 gatio per litis contestationem fit¹¹, iisdem etiam velut noua-
 tionem committi, si quis contendat, non repugnabo. Simi-
 liter iurifurandi condicionem ex numero esse nouandi Pau-
 lus scribit¹². Post iururandum enim non iam pristina debiti
 causa & antiquus actionis titulus inspicitur, sed noua iurifur-
 andi actio causaq; exercetur¹³. Postremò sciendum est in-
 terdum quasi nouationem per exceptionem fieri. Nam si
 quis quod sibi à libero homine debebatur, à seruo ex peculij
 causa eam obligationem in se suscipiente nouandi animo sti-
 pulatus sit, hic licet non ipso iure nouatio fiat, quia perso-
 nam, vt iam dixi, seruus non habet, cuius interuentu possit
 noua contrahi obligatio, exceptione tamen creditor repelle-
 tur, si à priore petat¹⁴. De illo quæri & dubitari solet, An pec-
 nali stipulatione præcedens obligatio nouetur? Et res est in-
 ter interpretes valde controuersa¹⁵. Ego sic statuo, cum quid
 fieri stipulati sumus, pœnâq; certæ pecuniæ, si id non fiat, pro-
 missa, existente condicione (quod tum accidere Papinia Pe-
 gasti & Sabini sententias componens interpretatur¹⁶, cum in-

1 L. C. de iudic. l. hte. D. de vsur. l. cum si pulatus. D. de verb. obl.

2 l. grege. §. et. l. de pign. l. grece. §. an er go. de fideiuss. t. l. si insul. de verb. obl.

3 In l. aliam. D. de nouat.

4 l. 3. §. & ideo. C. de vsuris rei iud.

5 l. 3. §. idem scribit. D. de pecul.

6 l. qui operas. §. nihil. in fi. de oper. lib.

7 a l. actori. C. de reb. cred. b. l. si fundus. §. si pluris de pignorib.

8 l. in bonæ. C. de vsur.

9 l. delega- re. D. de nouatio.

10 l. qui iura- se. in fin. D. de iurciur.

11 l. eum qui. D. de iurciur.

12 l. in perso- na. §. 1. de pec.

13 Zaf. in in- tellect. singul. Actis. in Para-

dox. doct. in l. ita stipul. rui. de verb. obl.

14 l. ita stipu- lus. circa fi. D. de ver. obl.

k l. obligat
tionum fere.
§. vlt. de oblig.
& actio.
l. 1. de pe-
nu leg. l. i. pe-
num. D. quan-
do dies leg.
m l. duo so-
cietatem. D.
pro soc.

terpellatus promissor non fecerit) in pœnam stipulationem priorem trāsferri, & quasi nouationem fieri^k. Tantumdemq; dicendum esse, cū penū legata heres, si pecuniam non dedisset, penū dare damnatus est^l. Cui sententiæ non aduersatur quod Paul. respondit^m, cū inter aliquos conuenisset, vt si ea, quæ pacto societatis perscripta essent, non darentur, fierent, viginti darentur, tunc societatis iudicium non esse nouatum: & ideo adhuc pro socio ante pœnam ex stipulatu petitam, vel post in id quod excedit, agi posse. Hoc enim in ea specie ita responsum est, quòd in stipulationem res ipsa deducta non proponeretur: quo casu contractui subdita stipulatio ex contractu actionem non nouat. Cū verò tam res, quàm pœna in stipulatum peruenit, hic procedit quæ-
re, An pœnæ stipulatio principalem nouet. Et quasi nouationem ex præsumpta contrahentium voluntate fieri consulti probant, vbi ea sub qua pœnæ stipulatio concepra est, condicio extiterit, aliter atque si stipulatione sola pœna comprehensa esset.

n l. 1. si Sci-
chum. §. 1. & §.
si quis ita l.
fundum. D. de
nouatio.

Nouatio autem ita demum fit, si hoc actum estⁿ. Ac ne ante Iustinia. quidem constitutionem noua accedente persona, quæ idem promitteret, nouatio aliter fiebat, quàm si nouandi causa id factum esset. Idcirco cū de absente per nouationem liberando tractatur, disertè semper additur, Ab alio quod absens debet, nouandi causa esse stipulandum^o. Quapropter ex Iureconsultorum sententia verisimè definitur, Nouationem ita fieri, si hoc animo stipulatio intercessit: alioquin adijci verius, quàm detrahi obligationi^p. Proinde iudicatum solui stipulatione actio iudicati non nouatur, quia non hoc agitur^q. Sed nec eo quòd fideiussores aut pignora à condemnato creditor acceperit, propterea iudicati executio tolletur, nisi hoc animo nouandi factum constet^r. Ne is quidem qui ab alio, quanto minus à debitore suo exegerit, stipulatur, nouat, quia eam voluntatem non habet^s. Fundum quoque Cornelianum stipulatus, si postea quanti fundus est, stipuletur, nō protinus nouat, sed ita si eo consilio hoc factum est^t. Si verò non ea mente stipulatus est, in hoc posterior stipulatio utilis erit, vt meliore vel deteriore postea facto fundo, æstimatio, quæ secundæ stipulationis tempore fuit, peti possit.

o l. si debitor. D. de solu.
l. & per Iustianandum. §. tutor. de accept.
l. Stichū. in fi. de nouatio.
p l. duo societatem. D. pro soc.
q d. l. Stichū. §. idē Celsus.
r l. 4. §. si ex conuentione. de re iud.
s l. si ita fuerit. D. de nouatio.
t l. fundum. D. de eo.

possit. In duobus quoque reis frustra timetur nouatio, siue simul, siue separatim spondeant, cum hoc actum sit inter contrahentes, ut duo rei constituantur, neque vlla nouatio fiat^u. Pecuniam sanè creditam cum ex continenti vtiliter stipulamur, nouatio nulla fit, sed vnus stipulationis contractus est, cuius implendi causa secuta numeratio videtur^r. Contra atque si inutilis stipulatio numerationi subdita sit. Tunc enim ex numeratione tantum, non etiam ex stipulatione agetur^y. Quamquam autem vsumfructum stipulatus, inutiliter deinde vsum stipuletur: & actum stipulatus, iter stipulando nihil agat^z, quoniam & vsumfructu vsus continetur, & iter actui inest. Si tamen hoc nouandi animo factum sit, priore obligatione sublata, ex posteriore dumtaxat vsus vel itineris petitio erit^a. Sed cum varix inciderent de stipulantium mente dubitationes, & in obscuro plerumque positum esset, quem illi animum habuissent, Iustinia in veteris iuris emendationem constituit^b, sublata voluntatis quaestione, non aliter deinceps nouationem fieri, quam si nouare se disertè contrahentes expressissent. Itaque proculdubio Triboniani est, quod aliquot Pandectarum locis legimus^c, *Nouandi animo hoc facere specialiter expresserit*: qui infinita eiusmodi flagitia in libris nostris admisit: quæ plenius aliquando, Deo fauente, proidentur.

Nouatio solutioni similis est^d, & ipso iure priorem obligationem cum omnibus ei adiunctis condicionibus perimit, si modo legitime ita, uti superius descripsi, facta est. Planè si minor ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtulerit obligationem, in priorem ei debitorem actio ætatis auxilio restituetur^e: ut & mulieri, quæ soluto matrimonio egen-tem reum dotis per nouationem decepta acceperit^f. Quod ipsum singulari dotium fauore, ne indotata mulier maneat, receptum est. Ceterum nouatione funditus obligatio tollitur, & vsuræ currere desinunt^g, & pignora liberantur^h, nisi ea in sequenti obligatione repetita, & ex debitoris consensu denuo obligata sintⁱ. Pœna etiam amplius ex priore obligatione committi non potest^k: mora antè facta in eo præstando quod promissum est, purgatur^l. Perit & prioris actionis priuilegium, veluti si post diuortium, ait lex^m (constante enim matrim

u l. 3. D. de duob. re.

x l. si ita. §. vlt. cum l. seq. D. de nouat.
y l. certi con dictio. §. quoniam. D. si cer. pet.

z l. si pupillus. §. vlti. de nouat.

a l. qui vsumfructu. de verbor. obl.

b l. vlti. C. de nouatio.

c l. qui vsumfructu. de verbor. obl. l. alii rem. §. si duo. de nouat.

d l. si rem aliam. in fide nouat.

e l. patri. §. pe. D. de min.

f l. si cum dotem. §. si mulier. D. soluto matrim.

g l. emptor. D. de nouat.

h l. nouatione. D. de nouatio.

i l. 3. D. qui potest pign. l. solum. D. de pign. act. l. Paulus. D. de nouatio.

k l. si creditor. D. de eo.

l l. si Stichus. L. quoniam. D. de nouat.

m l. alii. D. de nouat.

matrim

mattimonio deterior fieri dotis causa conuentione non potest) dos in stipulationem deducatur, vel post pubertatem tutelæ actio nouetur, vel quod in funus impensum erogatumq; est, in stipulationem nouandi animo deducatur^a. Atque hæc sunt præcipua Nouationis effecta. Nunc de delegatione.

^a l. 1. §. pen. D. de primale. credit.

DE DELEGATIONIBVS.

NOUATIONI vicina est & adinis Delegatio. Delegare autem, est alium vice sua debitorem dare^a: quo facto & à priore creditore delegatus liberatur: & qui delegat, perinde ac si soluisset, creditori suo satisfecisse intellegitur. Delegatur verò volens debitor^b. Inuitus delegari non potest: inuiti tamen nomen vendi potest^c. Cuius differentia in promptu ratio est. Nam ipso debitore præsentem, stipulationeq; cum eo interposita delegatio, fit. Et ideo ex consensu vtriusq; negotium consistere necesse est^d. Nominis venditio debitoris præsentiam consensumq; non exigit, aduersus quem absentem etiam & ignorantem suas creditorem mandare actiones nihil vetat. Nec hi tantum, qui principaliter obligati sunt, sed & expromissores, & qui pro alijs fidem suam obstrinxerunt, delegari possunt^e. Mulier etiam viro dotem promissura delegante eo, alteri promittere potest^f. Sed & non debitor vtiliter delegatur: vsque adeo, vt si mihi quem dolo circumuentum^g, vel qui supra modum legitimum ei donare volebat^h, vel libertum qui onerandæ libertatis causa stipulanti sponderatⁱ, vel eum, cui nihil crediderat, debitor meus delegauerit, petentem me, qui nullum dolum adhibui, quiq; meum persequor, & ex mea stipulatione ago, nulla exceptione repellere possit, qui delegatus est. Atque etiam in solidum, quamuis deleganti donatum vellet, non quatenus facere potest, exigatur^k, cum non vt donatum sibi, sed vt debitum creditor accipiat. Generaliter enim, ne necesse habeam commemorare de singulis, quæcumque deleganti poterat opponi exceptiones; cessant in persona eius, cui quis delegatus promisit, siue doli sint, siue pacti, siue Senatusconf. Macedoniani, seu quæ alia^l. Cui consequens est, vt si non debitor sciens delegetur, nec exceptione se aliqua aduersus eum cui expromisit, defendere, nec à delegante quicq;

^a l. legite. D. de nouat.

^b l. 1. & l. nec creditoris C. de nouat. l. 1. D. sol. mat.

^c l. 1. C. de nouat.

^d l. inter stipulationem. de verb. obl. l. 1. §. 1. D. de pact.

^e l. inter cau. §. abesse. D. manda.

^f l. si mulier ita dotem. D. de iur. dot.

^g l. apud Celsum. §. idem quaeritur. D. de dol. excep.

^h l. pure. §. si cum. D. de doli except. l. vt nulli. D. de do. actio.

ⁱ l. 1. §. sine autē. D. quar. rer. act.

^k l. qui id q. in fi. D. de donatio. l. Nese-nius. D. de re iud. l. pen. D. de nouat.

^l l. doli. D. de nouatio.

^l l. doli. D. de nouatio.

quicquam, tamquam donauerit^m, repetere possitⁿ. Quod si per errorem delegatus promiserit, petenti quidem ei, cui delegatus est, nullam exceptionem objiciet^o, nec soluti velut indebiti conditionem habebit, quam creditor tum quia alterius contemplatione ei solutum est^p, tum quia suum accepit, non timet. Hac enim in specie maximè procedit vulgata sententia, quæ dicitur, Repetitionem nullam esse ab eo, qui suum recepit^q, quam vereor ne ex particulari & singulari themate inscite Tribonia ad regulam generalem traxerit. Ceterum ne in damno versetur, qui per ignorantiam alterius dolo circumuentus est, solutam pecuniam ab eo, qui delegauit, quasi indebitum eius voluntate alij soluerit, condicet^r: si modo non transigendæ controuersiæ causa promiserit^s. Aut si nondum ei quicquam abest, liberationem condicet^t, quæ ipsa quòd in oculos sensumq; corporalem non cadat, ceterarum rerum incorporalium exemplo incerti condicetur^u. Hæc ita, si creditori quis delegatus sit. Nam cum is suum persequatur, sibiq; vigilet, nec dolo facere quicquam dici potest^v, nec exceptione repellit: aliterq; obseruantibus summam fore captionem constat, quandoquidem bonum nomen secutus^w, suum amitteret. In eadem causa est maritus, cui in dotem non debitor delegatur. Hic enim, creditori similis est^x, dotemq; ex onerosa causa habere intellegitur^y: nec faciliè decipiendus est, ne indotatam vxorem, quam alioquin ducturus non fuerat^z, præter spem cogitationemq; suam habeat^a. Ideoq; & huic suo nomine agenti sibiq; negotium gerenti, nihil earum exceptiones notent quæ petentem mulierem summovissent^b. Aliud iuris est, si ei cui donatum volumus, non debitor delegetur. Nam & hic exceptione doli mali teneri se, & præterea incerti conditione efficere potest, vt sibi sua stipulatio accepto feratur^c. Merito id quidem, cum eius qui donationis causa delegatum, sibi non debitorem accepit, longe alia sit, quam creditoris ratio, qui de suo recipiendo non laborat, magisq; ex aliena iactura lucrû querere videtur, quam

m l. indebitum. C. de cõdi. ind. l. cuius. D. de reg. iur. l. Campanus. de oper. lib. n l. si quis de legauerit. D. de nouatio. o l. si Titius. D. eod. p l. si p̄sorrem. §. liberatus. in fi. D. de cond. ind. q l. repetitio. D. de cõ. l. ind. r Arg. l. q ho minem. D. de solutio. s l. r. §. siue autem in fin. D. quar. rer. act. l. in summa. D. de cõd. ind. t l. 2. C. de condi. ind. l. si quis delegauerit. l. si non debitor est. D. de nouat. l. pu re §. si eũ. de doli except. tr l. quãuis. §. si mulier. in fin. D. ad Velleia. l. in cause. §. hẽ Pom po. D. de min. x l. nihil dolo. D. de reg. iur. l. qui autem. §. 2. quæ in frau. cred. y l. inter. §. abesse. D. m̄da. z Arg. l. qui balneu. §. vlt. D. qui pos. in Pign.

a Lex promissione. D. de obligat & actio.

b l. si fraudator. §. in fi. D. quæ in fraud. credi.

c l. si donatus. §. si quis indebitum. D. de cond. l. ob caus.

d Lapud. §. sed & si poss. l. putet §. item quæriur. D. de doli except.

e l. si p̄sorrem. D. de nouatio. l. si Titius. D. de doli except.

f Argu. l. ak
 p. rator §. simi
 li modo. quæ
 in fraud. cred.

g l. vt raihi.
 D. de donat.

h l. qui id qd.
 §. vlt. de do-
 natio.

i l. si prior.
 D. sol. mat.

k l. l. i. §. vlt.
 D. sol. mar.

l l. quod si
 maritus. D. de
 const. pec.
 m l. nam & si
 cum maritus.
 D. de condi.
 indeb.

n l. si qd. res.
 §. idem iulia.
 D. de lib. leg.
 o l. doli. D.
 de nouatio.

p l. debitor.
 D. ad velleia.

q l. quom. §.
 interdum. D.
 ad velleia.

r l. doli. §. fi.
 D. de nouat.

id agere, ne damnum sentiat ^f. Planè si verus debitor, dona-
 tionis licet immodicæ causa, alicui delegatus est, petentem
 eum quidem certè debitor, cuius nihil interest, non repellet:
 sed ego ante solutam pecuniam rescissoria actione conse-
 quar, vt eo quod legitimum modum excedit, rescissio, in re-
 liquum tibi debitor maneat obligatus: vel si iam soluta pecu-
 nia est, in id quod supra legis modum solutum est, condictionem
 contra te habebō ^g. Hoc amplius, & si is, qui mihi do-
 nare volebat, ei cui donatum volebam, ex voluntate mea
 promiserit, in solidum non id quod facere poterit, damnabitur,
 tametsi me petente eius rei ratio habenda esset ne egeret ^h.
 Sunt & aliquot notandæ superioris regulæ exceptiones. Nam si
 maritus post solutum matrimonium alij in dotem à muliere delegetur,
 eatenus dumtaxat, quatenus salua dignitate facere poterit,
 priori tenebitur ⁱ, quoniam hoc iuris beneficium, nec si ei directis
 verbis renuntiet, à se abdicare non potest ^k. Quod in honorem
 matrimonij sibi benignè tributum integrum quoad soluerit,
 maritus retinet ^l. Nam solutum licet soluendo non sit, ideo non
 repetit ^m, quia omni iure debet ⁿ. Delegato verò, quia adhuc
 omnia integra sunt, exceptione vti permittitur. Quæ mihi
 verissima esse eorum locorum conciliatio videtur, quæ Accursus
 malè torquet. Quinetiam si mulier ab eo apud quem contra
 Senatusconsultum intercessit, alij delegata promiserit,
 exceptione se tuebitur ^o, propterea quòd hac quoque
 delegatione alienæ in se obligationis onus contra ac liceat,
 suscipit, Senatusconsultoq; tantum prior quàm posterior
 infirmatur obligatio. Aliter atque dicendum sit, si à vero
 creditore mulier debitor delegata, alij promiserit. Hic enim
 cum à creditore suo liberetur, sua se verius, quàm aliena
 obligatione onerat, nec exceptione vti potest ^p. A muliere
 sanè contra se obligata non debitor ei, apud quem interces-
 serat, delegatus exceptione Senatusconsulti, quod interuentoribus
 accessoribusq; summouit, proculdubio petentem eum, cui
 delegatus est, repellet ^q. Præterea si circumscriptus minor
 promiserit, post delegatus sit, exceptione se aduersus eum,
 cui delegatus est, tuebitur: quia vt in promissione, ita in
 delegatione quoque circumuentus iure potest in integrum
 restitutionem desiderare ^r. Quocirca si maior

maior factus delegetur ab eo, cui minor promiserat, et si temporaria restitutioni præstituta nondum præterierint, exceptione tamen non vegetur, quoniam ætatis auxilium eo tempore deficit, quo delegatur. Sed et si maritus soluto matrimonio à debitore sibi in dotem delegato petat, de dolo vxoris ei exceptio nocet, quoniam non iam suum ius persequitur, sed vxori vigilat. Itaque bene Paul. in hac quæstione, Numquid, de dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum qui dotem petit, addidit, nisi iam diuerterit. Eo enim casu de dolo vxoris, cui pecunia statim quæreretur exceptio ei obstat. Et idcirco in his Pauli ad Epistolam Apollinarisⁿ verbis: *Cui similis est maritus, maximè si constante matrimonio petat*: non sic maximè, accipi debet, quasi & idem sit, sed ita quasi idem non sit soluto matrimonio, vt & aliquoties^x verbum hoc accipiendum esse in libris nostris docere possum. Quod Accursium in errorem impulit. Aut certè maximè, eò adiectum diceremus, quòd nec soluto matrimonio in eo quod viro ex dote quæratur, ei exceptio obstat. Nam quòd Accurs. indistinctè ac generaliter idem admittendum putat, si soluto matrimonio petatur, id ex ea lege, qua moueri se ostendit^y, duci non potest: quæ & longè aliam speciem habet, & in socero dotis promissore procedit, cui soluto matrimonio & ita dirempta adfinitate non eundem quem constante matrimonio honorem tribuimus^a. Postremò, vt hunc totum locum concludamus, & in operas, quas patrono promisit creditori, eius libertus delegatus tribus liberis susceptis, legis Iulie & Papiæ beneficio, à creditore æquè liberabitur, atq; ab ipso patrono si pristina obligatio mansisset^b, liberaretur. Nam titulum & causam debiti inspiciendam prudentes censuerunt, quæ ex obligatione operarum patrono promissarum manat: à quibus cum ex lege liberetur, creditori quoque teneti desinit. Quòd si ab initio delegante patrono creditori promississet, contra statueremus. Nec enim hùc in persona patroni vllatenus obligatio constitit, vt operarum aliqua ratio sit habenda. Ceterùm si non debitor debitorem suum delegauerit, exceptio nulla eum, qui stipulatus est, delegatus submouebit, sed ab eo is qui delegauit, per conditionem hoc repetet^c. Illud notandum est, si obligatio personæ cohareat, delegati ipso iure de-

s l. si donatur. in fi. D. de cond. cau. da. t. l. parè. §. si eum. D. de do li excep. u. l. Nescinius. de re iudic.

x l. v. §. cap. titur. D. de v. cap. l. l. Canferus ex suo fac.

y l. si demarus. in fi. de cond. indeb. z l. sed hoc ita. D. de re iudic.

a l. pen. D. de iur. dot.

b l. qui libertus. §. si. l. i. D. de oper. lib. ter.

c l. i. §. si. §. si autem. in fi. D. de quær. act. act.

bitorem non posse. Proinde si vsus vel vsusfructus vel habitationis debitorem tibi delegauero, ipso iure delegatio non perficitur^d (mutationem enim personæ hæc non admittunt, nec ad alios transferri eiusmodi obligationes iure ciuili possunt^e) sed tamen cum pactioes seruari placeat^f, doli mali, vel in factum exceptione petentem me debitor repellat, & vel post mortem meam superstiti eo cui delegatus est, de vsufructu rectè conuenietur, nec iam ad eum finiendum mea, sed illius cui me delegante promisit, mors spectabitur^g.

d l. si debitor. D. de nouar.

e l. si habitatio. D. quidam dies leg. ced. l. si vsusfructus. D. de iur. dot.

f l. 4. D. de seruitutib.

g d. l. si vsusfructus debitorum.

h l. pupillo. D. de solut.

i l. potest. D. de auctur.

k l. si debitor. D. de doli excep.

l Arg. l. 2. D. de calumn. & l. si pupilli. D. de solut. & l. si cū mulier. D. de doninter vir.

m l. apud Celsum §. deniq. d. doli exc.

n l. pupilli. D. de solut.

o l. filios. D. de nouar.

p l. fugitiu. D. de solut.

q l. quod q. D. de solutio.

r l. delegare est. D. de nouatio.

s l. delegare scriptura. D. de nouar.

Delegare iisdem possunt, qui & nouare. Pupillus ergo sine tutoris auctoritate debitorem suum delegare non potest^h: tutoris auctoritate interueniente, potestⁱ. A furioso quoque factam delegationem ratam non esse habendam nemo ambigit: quamquam si à furioso, quem sanæ mentis esse existimabat, delegatus quis creditori eius soluerit, & cum eo iterum agatur, exceptione doli se defendat^k: cum & bona fides bis idem exigi non patiat, & damno nullo furiosus adficiatur, qui à creditore suo liberatus hoc ipso pecuniam cepisse, locupletiorq; factus intellegitur^l. Eadem ratione si ex delegatione pupilli puberem se fingentis pecuniam creditori eius quis soluerit, doli exceptionem petenti pupillo nocituram Iulian. scribit^m. Tutores verò, pupillares creditores vel creditoribus suis rectè delegant, eoq; modo liberatio eis à pupillo contingit, si non malo consilio cum tutore inito hoc factum esse probeturⁿ. Filius paternos debitores delegare non potest^o. Sed nec si peculiari nomine quid seruus crediderit, delegatione debitorem liberabit, quamquam ei rectè soluat^p. Similiterq; & si mihi aut Titio dare stipulatus sim, accipiendo, non item delegando, debitori Titius liberationem præstabit^q. Ceterum debitores tam creditoribus nostris, quàm alijs eorum iussu^r delegamus. Eaq; res voluntatem suam quoquo modo exprimente debitore peragitur. Nec enim verborum, nec scripturæ vlla proprietas desideratur, sed vel nutu ab eo, qui fieri non potest, delegatio rectè fit^s. Quod sic intellegendum est, vt inter ipsum delegantem & creditorem sufficiat vel voce vel epistola, vel per nuntium vel iudicij solis in hoc consensum esse. Delegatum utique debitorem posteriori creditori spondere, & verbis obligari necesse est, vt in creditor

creditorum obligatio transferatur. Atque hic est vulgaris delegationis modus. Dicitur & fieri delegatio per litis contestationem¹. Nam si cui absque delegatione mandata sint aduersus debitorem actiones, isque litem cum debitore contestatus sit, in eum à priore creditore debiti causa translata², perfectaque delegatio intellegitur, cum litis contestatione totius causae dominus procurator fiat³. Quotiens igitur vel emptum nomen est, vel doti datum, vel qualibet alia ex causa actiones mandata sunt, lite contestata ab eo qui in rem suam procurator datus est, haud secus ac si delegatio intercessisset, in eum obligatio transfertur, adeo ut exinde mandanti non rectè soluatur. Et ideo bene Imp⁴. Quamuis nec delegatio praecesserit, nec litis contestatio secuta sit, cum utriusque speciei eadem vis sit, idem effectus. Sed illa propria delegatio est, hanc impropria, quae per contestationem, vel maximè repugnante & inuito⁵ eo contingit.

Omnis delegatio nouationem in se continet. Et ideo delegatus debitor in totum à priore creditore liberatur contra quam accidat, cum nulla interueniente delegatione aduersus debitorem actiones mandata sunt. Nihilominus enim mandanti adhuc saluae suae actiones manent, quas re integra exercere, illisque ad solutionem debitorem compellere potest⁶. At è contrario ipso iure delegatio liberat. Pro iusta enim praestatione est⁷, solutionisque vicem obtinet⁸. Nec quicquam facit quòd non soluendo sit is, qui delegatus est. Bonum enim nomen creditor accepisse videtur⁹, qui eo contentus fuit, idque ipsum, quale initio obligationis fuit, securus est. Et ideo periculo eius postea id nomen est, nec ullam euietis pignori- bus, quae prior creditor acceperat, cum eo actionem habet¹⁰. Idemque seruabitur, & si sola conuentione, nulla interposita delegatione inter creditorem & debitorem placuisset, ut ille nomine debitoris contentus nihil peteret¹¹. Diuersum longe est, si periculo debitoris ab eius debitore sit stipulatus¹². Nec enim propterea pecuniae, quae à delegato seruari non potest, exactionem ainitit¹³.

¹ L. delegare est. D. de nouatio.

² l. 3. C. de nouatio.

³ l. si procurator. §. 1. de doli except. l. in rem. D. de cõpens. l. procuratoribus. C. de procur.

⁴ In l. 2. C. de oblig. & act.

⁵ Inter stipulantem. de verb. obl.

⁶ l. 3. C. mid. l. 3. C. de nouatio.

⁷ l. quod debetur. D. de pecul.

⁸ l. quisuis. §. interdum. D. ad Velleia.

⁹ l. inter. §. abesse. D. mada. l. qui liber-

¹⁰ tinus. §. nihil. D. de ope. lib.

¹¹ e. l. cum ea in fi. D. de euiet. f. l. pupilli. §. socer. D. de solutio.

¹² Arg. l. promittendo. §. 3. debitore. D. de inre. dor.

¹³ l. si mandato. in fi. D. mand.

DE CONFUSIONE.

a l. si id qd.
D. de lib. h. g.

b l. sicut. l. si
chū. §. aditio.
D. de solut.
c l. si debito-
ri. C. de pact.
d l. pen. D. de
solatio.

e l. 3. D. de
separatio.

f l. vranus.
D. de fideiuss.
l. 1. C. de solu-
g l. deducta.
D. ad Trebel.
h l. eū à ma-
tre. C. de rei
vend.

i l. si adulta.
C. de heredit.
act.

k l. si ab eo.
C. de neg. ge.
l. si debitori.

D. de fideiuss.

l l. 1. §. pe. D.
de hered. v. ed.

m l. si ei cu-
iam. D. de com.
pra. d. l. si cum
emptore. D.
de pact.

n l. eum qui
§. vlt. D. de in-
off. l. si mari-
tus. C. eo.

o l. Stichū. §.
si creditor. de
solutio.

p l. eū bonis.
§. vlti. de acq.
hered.

q l. ita t. m. f.
§. si ex Trebel-
liano. l. si he-
res in h. D. ad
Trebell.

VENIT & in hunc numerum Confusio : quæ solu-
tionis quoque specie ^a, ipso iure obligationem tol-
lit. Confundi obligatio dicitur, quotiens debitor
creditori, vel creditor debitori heres existit. In ean-
dem enim personam vtriusque iure concurrente in eum res
redit locum, vt manere obligatio non possit ^b. Alioquin sibi
ipse debere quis videretur, quod nec naturalis nec ciuilis ra-
tio patitur ^c. Sed eo modo ciuilitè liberati dicimur ^d: nimi-
rum quòd sola iuris ratione ^e, absque naturali pecuniæ nume-
ratione vel rei promissæ præstatione liberatio contingat, in-
efficaxq; ita constituatur obligatio, vt iam peti quod debetur
non possit. Fit hæc confusio tum quoque, cum ad fiscum tam
creditoris quàm debitoris bona perueniunt ^f. Quinetiam
si hereditatem restituere rogatus heres ante eam restitutam
hereditario debitori heres extiterit, semel confusa obligatio
ex Trebellianò postea restituta hereditate, non redintegra-
bitur ^g. Verum enimuero pro ea tantum parte obligatio con-
fusionis iure tollitur, pro qua defuncto succeditur ^h. Nam
cum eatenus dumtaxat defuncti locum subeat, eiusq; perso-
nam representet quis, quatenus heres est, eo fit vt creditore
quas aduersus defunctum habebat actiones, pro ea tantum
parte ex qua successit pereant ⁱ, & debitor heres à creditore
relictus pro hereditaria tantum portione debito liberetur: de
reliquo salutè maneant coheredibus, & in cohætedes, actio-
nes ^k. Iam vel ex assè à debitore scriptus heres ita confusione
creditor esse desinet, si hereditatem retineat. Vendita enim
hereditate, suæ venditori integræ manent actiones ^l, cum id
agatur, vt quasi heres emptor extiterit, ita commoda & in-
commoda hereditaria agnoscat ^m. Eucta quoque per inoffi-
ciosi querelam hereditate, debiti petitiō ei qui victus est com-
petit ⁿ. Non enim soluisse sibi ipse pecuniam intellegi potest
is, à quo hereditas euincitur ^o. Sed & pupillo qui aduersus
aditionem restitutionis auxilium implorauerit, actiones con-
fusas restitui placet ^p. Restitutaq; hereditate in suo statu du-
rant, quæ vel heredi in defunctum vel defuncto in heredem
competissent actiones ^q. Hoc amplius ex Iustiniani constitu-
tione

tione

tione & creditoribus obligationes conseruantur, qui inuentario seu repertorio facto debitorum hereditatem adierint^r. Planè ei, cui vt indigno hereditas aufertur, vel quòd necem defuncti vltus non est, vel quòd post aditam hereditatem eius mortem non defendit^s, vel quòd in fraudem fisci fidem accommodauit, ei confusè aditione actiones non restituntur^t. Nec enim auxilium meretur, cui propter dolum delictumq; suum hereditatis emolumentum extorquetur^u. Vnde si facti ignoràtia deceptus necis defuncti vindictam defensionémque omisisset, non improbè confusas sibi reddi actiones integrariq; ius debiti postularet^x. Certè & qui coactus hereditatem adiit, quam alij restituere iussus erat, aditione actiones suas amittit^y. Confusio autem solutionis exemplo^z liberat, & quod plus est, solutionis potestate^a. Nam cum debitor creditori heres existit, ratio inter heredem & hereditatem ponitur: eoq; amplior & locupletior hereditas quasi soluta pecunia, quæ debebatur, ad creditorem peruenisse intellegitur^b. Et vice versa cum debitori suo creditor succedit, minus in hereditate esse videtur, tamquam ipsa hereditas heredi soluerit. Quæ ratio efficit, vt in legis Falcidiz ratione ineunda, quæ mortis tempore vel heredi defunctus, vel defuncto heres debuit, reputentur^c, licet verum sit aditione confusas actiones. Etenim cum bonorum quantitas ad calculos illic reuocetur, huius quoque æris rationem haberi consentaneum est, ex quo vel augeri vel imminui patrimonium intellegitur. Porrò quæ ex confusione contingit liberatio, quia totam obligationis subuertit potestatem, accessoribus quoque & adpromissoribus quibuscumque prodest, qui pro eodem apud eundem ex intercessione obligari non possunt^d. Sed enim ea tantum confusio solidam obligationem tollit, quæ inter creditorem & reum sit. Inter creditores enim & accessores facta confusione reus non liberatur^e, sed fideiussoria sola obligatio hereditaria manente tollitur. Maior enim obligatio minorem tollit^f: quemadmodum seruatur & cum fideiussor reo debendi heres existit. Quotiens enim in eandem personam & principalis & fideiussoria conluit obligatio, à principali potentiore infirmior fideiussoria obligatio, quæ accessionis locum obtinet, tollitur^g: nec tamen quod in suam obligationem

r l.vr. §. & si
prafatam. C.
de iure delib.

z Leius qui.
§. vit. de iustif.
t Indigno. l.
heredem. l. c. si
qui. §. bonis.
D. de his quæ
vt indigna.

u l. propter.
§. 1. D. de SC.
Silan.

x l. heredē.
in fine. de his
quæ vt indign.
d. l. propter. §.
in fin.

y l. debitor.
D. ad Trebel.
z l. si id qd.
D. de lib. leg.

a l. si debito-
ri creditor. l.
Vranus. D. de
fideiussor.

b l. si ei cui. §.
si qui. D. de
euitio.

c l. in impo-
nenda. l. i. c. i. §.
C. ad l. Falc. l.
1. §. si debitor.
l. qui fundum.
§. si quis he-
redem. D. de.

d l. qui homi-
nem. §. quid.
de solu. l. Vra-
nius. de fide-
iussor.

e l. in omni-
bus. D. de so-
lutio.

f l. si debito-
ri creditor. D.
de fideiussor.

g l. si duo. in
l. D. de solu.

gationem pignus dederat fideiussor, quamuis in rei ipse locum iusq; successerit, liberatur^h. Ex causa enim fideiussionis sola ciuili ratione teneri desijt, quæ pignoris dationem non infirmat. Sed & si principalis obligatio naturalem tantum causam continet, fideiussoria durat, quamquam fideiussori reus heres extiteritⁱ: quia tunc demum cum principali concurrens accessoria obligatio tollitur, quotiens vtraque ciuilis est. Planè si vtroque vinculo principalis obligatio sustinetur, licet Prætorij iuris auxilio per in integrum restitutionem infringi ea possit, non idcirco magis fideiussoris obligatio retinetur. Nec enim quòd plenior fideiussoris obligatio est, rei infirmior, eò impeditur quæ iuris ratione contingit liberatio. Quò fit interdum, vt qui nullam propriam defensionem habebat fideiussor, à reo heres relictus exceptione se tueatur, videlicet quia posita intercessoris persona rei inducit personam, ex qua auxilium in integrum restitutionis implorare potest^k. Porrò duobus reis promittendi acceptis, si alteri eorum creditor heres existat, non quasi pecunia soluta tota obligatio tollitur, sed confusione obligationis persona dumtaxat eximitur^l. Ideoq; alter manet obligatus, & cum eo vel in solidum, si nulla cum eorum societas intercesserit: vel in partem, si socij fuerint, creditor rectè ager. Ac per hoc nec mandatores, quiq; in eam obligationem dati erant fideiussores, liberantur: qui tamen cum solutam pecuniam vel ab ipso creditore qui reo successit, repetere possint, propterea quòd eligendi arbitrium habent, exceptione doli perentem creditorem, quod solutum restituere mox cogi possit^m, repellent. Quæ exceptio eiusdem pecuniæ reo dari non potest, nisi in partem, si socij fuerint. Hoc enim casu perinde omnia se habent, ac si viriles singuli promississentⁿ. Et hæc est Pauliani responsi^o sententia. Planè cum duo rei debendi vel stipulandi inuicem succedunt, nulla confunditur obligatio^p: quòd vtraque æqualis sit & *indivisa* est, nec dici possit vtra alteram magis tollat^q. Itaque duas obligationis species hic reus sustinebit^r: quòd non esse nouum, alijs quoq; exemplis Vlpian. confirmat^s. Et hæc solæ confusionum species inueniuntur. Nunc ad obligationem.

h l. cum qs. in fi. D. de solutio.

i l. heres §. quod si hic feruus. D. de fideiussor.

k l. Stichus §. quod vulgo. D. de solut.

l Argu. l. vlt. D. de duobus re.

m l. dolo. D. de reg. iur. n l. in lege Falcidia. D. ad leg. Falc.

o l. Virius. D. de fideiussor.

p l. si duo rei D. de solu.

q l. generaliter. D. de fideiussor.

r l. si reus stipulandi. D. de fideiussor.

s l. non est nouum. D. de act. emp.

DE OBSIGNATIONE.

OBLATIONE etiam atque obfignatione eius quod debetur, liberari debitorem, obligationemq; tolli dicimus. Vtrumq; autem non abs re coniungitur, cum non sufficiat verbo tenus pecuniam offerri, nisi & consignata deponatur^a. Quo facto confestim debitor liberatur, aliter atque sola oblatione fiat, qua non protinus, sed ita demum si res postea sine dolo malo debitoris amissa deperditave fuerit, liberatio contingit. Et hoc quidem casu, si ex iudicijs bonæ fidei, quibus exceptio doli inest, res debeatur, ipso iure actio^b tollitur, recte q; intenditur postea petentem nullam omnino habere actionem. In strictis vero iudicijs exceptione opus est, quæ summo iure vtiliter agentem creditorem æquitate defensionis submoueat^c. Vtiq; autem post legitimam oblationem securus rei promissæ interitus debitori liberationem adfert, quamquam aliquando interpellatus non soluisse. Nec enim per eum iam stetit videtur, qui obtulit, & vel ante commissam moram oblatione purgari atque in creditorem transferri auctorum sententijs comprobatum est^d, siue ipso debitore, siue alio quolibet eius nomine offerente accipere creditor recusavit: ut enim alterius solutionem, ita & oblationem & absenti & ignorati prodesse constat^e. Verum enimvero frustra animo à creditore recusatam esse pecuniam necesse est. Vnde cum velut alia die accepturus creditor distulisse proponeretur, innox è Republicæ pecunia tamquam ærola sublata esset, periculo creditoris non futuram eam rem Scævola respondit^f. Sola sane debitæ quantitatis oblatio vsurarum cursum non retardat, id eo q; oblationem obfignationi iungi semper repetias^g, quotiens de inhibendo vsurarum cursu agitur. Nec restagatur Imperatorum rescriptum^h, quo continetur, cum ita conuenisset ut si ad diem vsuræ non soluerentur maiores præstarentur: si creditor minores vsuras sibi oblatas accipere noluerit, vsurarum non augeri quantitatem. Non enim vsuras minores in obligationem deductas, deberi negat, quarum cursus ex sola oblatione fortis non potuit retardari. Maiores ex stipulatione ideo peti posse negat, quod obligationis condicio defecerit,

N cum

a Tutor pro pupillo, in fi. D. de adm. tu. l. si à te. C. de pact. int. emp. l. iuicem. C. de compens.

b In bonæ. D. de pecul. l. huiusmodi. §. qui hominē. D. de leg. j. c. l. qui decē. D. de solut. l. interdum. §. vlt. de verbo. oblig.

d Illud. D. de pericul. & comm. d. l. interdum. §. vlt. e. l. qui decē. §. Stichum. de solutio. l. cum & postliminio. C. de capen. & postl.

f Iere ditor. D. de solut.

g l. r. §. vti. l. debitor. l. tutor. §. Lucius. D. de vsur. l. tutor pro pupil. lo. §. vlt. de adm. tu.

h l. si per te. C. de vsur.

i Iure ciui-
 li. D. de regul.
 iur. l. in execu-
 tione. §. vlt. de
 verb. obl.
 k Inec cre-
 ditores. l. vlti.
 C. de pig. act.
 Limuicem. C.
 de compenfa.
 l. l. §. rem. §.
 omnia. de pig.
 act.
 m l. vlt. C. de
 luitio. pig. l.
 vlti. C. de pig.
 act. l. aliena. §.
 1. D. eo.
 n l. §. rem. §.
 vlt. de pign.
 act.
 o l. §. debi-
 tor. D. de so-
 lutio.
 p l. veluti. D.
 de verb. obl.
 q l. quidam.
 D. si cer. pet. l.
 1. §. inde quæ-
 ritur. D. de no
 ui oper.
 r l. §. reus. D.
 de procur.
 s l. ait præ-
 tor. D. de mi-
 nor. l. fideiuf-
 for. D. de fide-
 iuffor.
 t Lex iudi-
 cati. D. iudic.
 fol.
 u l. §. fideiuf-
 for. §. 6. D. qui
 fati. §. cog.
 x l. iibus. de
 agric. & cõfir.
 l. 1. §. C. l. vlt. C.
 de bon. auct.
 iud. poff.
 y l. accepti.
 C. de vfur. l. fi-
 deluffor qui.
 D. de fideiuff.
 z l. vlt. D. de tabu. Lex h. b.

cum per creditorem factum fit quo minus vsuræ minores
 soluerebantur. Certissima enim iuris regula est. pro facto haberi
 id, quod ne fiat impedimento est is cui debetur^l. Plane nec
 pigneraticia actio debitori ex oblatione sola acquiritur, sed
 consignatum esse oportet id quod debetur^k, quia suas con-
 ditiones habet pigneraticia, si solutum sit vel satisfactum, qui-
 bus cessantibus institui non potest^l. Solutionis autem vim
 nuda oblatio non habet, nisi & eam obfignatio sequatur. Et
 ideo quod edicto perpetuo comprehensum erat, vt soluto
 debito vel si per creditorem factum esset quominus soluere-
 tur, pigneraticia actio competeret, sic per interpretationem
 acceptum est, vt offerri creditori pecuniam, & eo non acci-
 piente deponi oporteret^m. Quamquam in iure facta oblatio
 pigneraticiam actionem institutam confirmatⁿ. Quod verò
 Paul. scripsit^o, si debitor offerret pecuniam, quæ peteretur,
 creditor nollet accipere, prætorum ei denegare actionem
 sic est accipiendum, vt si post oblatam pecuniam debitam
 creditor porro petere pergat, prætor, cuius officio continet-
 tur dare vel denegare actiones^p, quiq; lites refecare studet^q,
 eum amplius non audiat. Vnde dubitatum est, quid statuen-
 dum sit, si procuratore petente reus offerat. Nam certè ini-
 quum est cogi reum iudicium accipere, vt cumq; suspitione
 non careat, qui domino litis non obtulerit. Itaque in æde sa-
 cra deponi pecuniam placuit^r, vt in pupillaribus pecunijs fie-
 ri solet^s. Enimuerò æquum non est eum, qui sine iudice sol-
 uere paratus est, hoc nomine iudicio adstringi, quod plus ad-
 uersarius eius per iudicem sit consecuturus^t. Hæc, cum sola
 oblatio intercessit. Ceterum si eam sollempnis depositio secu-
 ta est, protinus debitor liberabitur, nec expectandum erit, vt
 res pereat. Deponerentur verò signatæ res interdum apud
 acta vel officium^u, interdum etiam in *καμυλαρχίω*^x, vel alio
 publico loco^y, quandoque & apud virum aliquem bonum^z,
 iudicis arbitratu: vt plurimum autem apud ædem sacram^a.
 Cic. ad Attic.^b Græcis postulantis vt in sano deponerent,
 non concessi. Quod ex antiquis moribus fluxisse puto, qui-

a l. §. reus. in fin. D. de procur. l. ak prætor. D. de minor. l. 4. D. de statulib. l. §. pecunia. D. de pos. l. §. fin autem socius. C. de com. ser. man.

b Lib. §. Epist. vlt.

bus pecuniæ sacro commendari solebant, quasi tutiore loco esse non possent. Cuius rei exempla ex Græcis nobis idem Cicero in libris de legibus^c, suppeditat. Argumentoq; est, quod à nostris agitata videmus, rebus priuatorum in ædem sacram depositis, subreptis, furtim an sacrilegij sit actio^d. Et quod Herodia. scribit^e, in illo incendio, quo templum Pacis Romæ conflagrauit, magnam sacram pecuniarum, quæ illic depositæ erant, iacturam. *πλοσιώτατον δ' ἦν, αἰτ. πάντων ἱερῶν δ' ἰσφαλίαια ἀναθήματα κλοσμηθῆναι. χρῆσθαι καὶ ἀργύρου ἐκαστοῦ δέ, ἃ ἔχον, ἐκαστὸν ἰδιοκτείνοντο. ἀλλὰ τὸ πῦρ ἐκ τῶν νεκρῶν πολλὰς ἐκ πλοσιώων πύνησας ἐπίπνισεν.* Quæ verò deponerentur pecuniæ, ex in sacculo consignabantur^f, signis, vt ego quidem sentio, priuatis, non, quod quidam somniant, publicis. Quorum opinionem præter varios Pandectarum locos^g, etiam illud Cicer. in Verrem^h, satis refellit: Ipse in tabellas refert, obsignat signis amicorum. Et pro Quintio: Tabulæ maximè signis hominum nobilium consignantur. Plutarc. in Graccho: *τῶν δ' ἐκ τῶν Κρόνου καὶ σφραγίδας ἰδίαις ἐπιβάλλων, ὅπως ἐν ταμίαις μηδὲν ἄλλ' αὐτῶν λαμβάνουσιν.* Atque ea signa anulis imprimebanturⁱ, quibus veteres non ornatus causa, sed signandi vsus Macrobius ex Attico Capitone scribit^k: plurimusq; erat eorum in testamentis^l, epistolis, tabulis, ceterisq; , prout res exigebat, obsignandis^m, vsus.

Obsignationem autem legitimo modo, & vt Diocletian. loquiturⁿ, sollempniter fieri necesse est. In quo illud primum videndum est, vt testatò pecuniam creditori opportuno loco & tempore creditor offerat, & eo recusante obsignatā apud ædituum vel tabularium vel alium quemlibet iudicis iussu deponat^o. Nec enim obsignatio aliter utilis est, quàm si eam oblatio præcesserit^p, nisi si offerri non possit, vel quòd peregre absit, vel quòd sui copiam creditor non faciat: qua in specie solam consignationem iudice adito sufficere receptū est^q. Minus verò opportuno tempore^r, vel alio, quàm quo solui rectè possit, loco^s, vel iustis occupationibus districto creditori^t, facta oblatio nullas vires habet. Valebit certè, si non multo post diem solutioni adiectum facta sit, cum nihil propter moram creditoris interesset^u. Ante diem verò creditoris æquè ac promissoris gratia adiectum frustra pecuniam

^c Lib. 2. de legib.

^d l. 5. D. ad leg. iul. pecul.

^e Lib. 1. histor.

^f l. ult. D. de lege comul. l. cum heres. D. de stamulib. l. 1. § si pecunia.

^g D. de pos. l. si soluturus. do solutio.

^h l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

ⁱ l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^k l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^l l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^m l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

ⁿ l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^o l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^p l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^q l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^r l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^s l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^t l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^u l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^v l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^w l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^x l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^y l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^z l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^{aa} l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^{ab} l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^{ac} l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

^{ad} l. videam^o. § qui vici. D. loca. l. § si pecunia. D. de pos.

offerri omnes ad vnum interpretes sentiunt. Eoq; Scæuolam^a motum credunt, quem ego præterea etiam loci rationem habuisse existimo, vt eum alio loco, quàm in quem promissum est, inuito stipulatori solui non potest^y, ita & alibi facta oblatio quàm vbi solui debebat, nihil impedit quominus in loco præstituto sua die petatur. Planè vsurarium debitum ante diem solutioni præstitutum solui non posse, quod interpretum sententiæ consequens est, haud scio an æquus iudex probauerit, cum nec iure cautum sit, & in contrarium regula illa faciat, quæ indistinctè diei dilationem pro reo esse definit^z. Ceterum ijs tantum pecunia rectè offertur, quibus & vtiliter solueretur. Itaque cum minore xxv. annis, qui curatorem non habet, pecunia offertur, ne vel vsuris vltra debitor oneretur, vel creditor minor pecuniam perdat, è re vtriusque institutum est, vt in loco publico consignata deponeretur^a. Præterea tota pecunia offerenda est. Minore enim pecunia, quàm deberetur, oblata ob signataq;, cum creditor totum accipere paratus esset, non inhiberi vsurarum cursum Modestinus respondit^b. Nam particulatim pecuniam debitam, de qua controuersia non est, accipere non cogi creditorem, licet pleriq; dissentiant, verisimum est^c. Hoc amplius durare ob signatio debet, & in eadem causa manere: pro non deposita enim habetur ea pecunia, quam postea debitor repetierit^d. Atque hoc modo facta ob signatio debitorem haud aliter atque si soluisset, liberat: vt quicumque postea casus inciderit, securus debitor in portu nauiget. Vsurarum etiam in posterum cursum sistit^e, pignorumq; in eam causam datorum persecutionem^f, & venditionem inhibet, & ex diuerso debitori eorum repetitionem tribuit^g. Etiam illud adiunge, fideiussori post oblatum debitum & consignatum, non secus ac solutum mandati confestim competere actionem^h. Extantem sanè pecuniam petere à depositario creditori non prohibebiturⁱ. Quinetiam quemadmodum debitor post moram solutione factam offerens purgat moram, ita & recusatam prius à se pecuniam, si creditor accipere paratus sit, debitor non det, vsurarum ratio ex eo die habebitur: siquidem vsurarium debitum fuit^k. Idq; ex eo pendet, quod vulgo dicitur, Vltimam moram nocere^l.

x In l. q. Rom. x. D. de verbor. obl.
y L. D. de eo quod cer. loc.

z L. cum tem. pus. de reg. iur. l. quod in die. de solut.

a L. ait prætor. §. 1. de minor. l. fideiussor, qui. D. de fideiussor.

b L. tutor. §. Lucius. D. de vsur.

c Tractatur in l. quidam. D. si cer. per.

d L. 1. C. qui por. in pig. l. si priusquã. C. de distr. pign.

e L. debitor. D. de vsur.

f L. accepti. C. de vsur.

g L. solutum. in fi. D. de pig. act. l. vlt. C. eo.

h L. qui mu. sus. in fi. prin. D. manda. l. fideiussor, qui.

D. de fideiuss. i. d. l. acceptam.

k L. debitor. D. de vsur.

l L. illud. D. de pericul. & comm.

DE INTERITV REI ANTE MORAM.

EST & illa liberationis species, si res promissa absq; mora, culpa, factoue debitoris intereat ^a. Quo genere naturaliter obligationem resolui nostri tradunt ^b: cum hoc naturali facto contingat, quod naturalis quoque præstationis loco habeatur ^c. Proinde si species in stipulatum deducta, antequam dies vel condicio stipulationis extitisset, fato, mortalitateq; perierit, desinet promissor teneri ^d. Similiq; modo qui certos nummos, veluti qui in arca sunt, promisit, ijs sine culpa sua deperditis liberabitur ^e, quoniam pecuniæ non genus, sed certo loco conclusam quantitatem promiserit, quæ cuiuslibet corporis exemplo æstimanda est ^f. Alioquin si incerti nummi obligatione contineantur, nullo casu debitor liberari potest ^g, qui eos ipsos, qui perierint, nummos promississe non videtur. Idemq; in omnibus quæ non in corpore, sed in quantitate consistunt ^h, dicendum est: quæ quod functionem in suo genere, permutationemq; recipiant ⁱ, certo corpore non constinguntur, cuius interitu possit dici eorum extincta obligatio. Sed hoc in pecunia numerata ita seruatur, si non eius periculum in se creditor susceperit. Contractus enim ex conuentione legem accipere scitum est ^k. Idq; in nautica pecunia, quam traiectionem appellamus, fieri solebat ^l: quo nomine & maius centesima fœnus ante Iustiniani constitutionem creditori stipulari licebat ^m. Porrò & qui illam aut illam rem promisit, altera extincta, non eo magis liberatur, quod eligendi vtram præstaret, liberum arbitrium habebat: sed quæ superest, in obligatione manet ⁿ, si modò non eam ipsam, quæ periit, offerente eo, accipere creditor antè recusasset. Pro soluto enim id accipitur, quod post moram à creditore in accipiendo factam periit ^o. Bene autem illud exigimus, vt absque facto, culpa, mora debitoris res interierit. Nam si ipse occiderit, vel culpa eius mortè causam præbuerit, vel per eum steterit, quominus daret, periculum ad eum pertinet ^p. Frustratori quippe & moroso, vt & furi similibusq; personis ^q, omnes in re debita contingentes casus adscribuntur. Quod tamen adhibita cautione ita temperandum censuit Martinus, vt si eo

a l. si mihi. de solut.
 b l. penul. D. de solut.
 c l. cum em-
 pror. §. mor-
 tuo. de rescin.
 vend.
 d l. si Stich.
 de verb. obl.
 e l. si certus.
 D. de ver. obl.
 f l. planè. §.
 sed si non cor-
 pus. D. de leg-
 j. lin. ratione.
 §. diligenter. D.
 ad l. Falcid.
 g lincen. dii.
 C. si cer. per.
 h d. lin. ratio-
 ne. §. diligen-
 ter. ad l. Falc.
 i l. 2. §. mu-
 tuu. D. si cer.
 per.
 k l. cōtract.
 de regul. iur.
 l. l. 1. in nau-
 tica. D. de nau-
 tic. fœn.
 m Leon. §. 1.
 C. de vsur. Pau-
 lus lib. 2. Sent.
 tit. de vsur.
 n l. 3. D. quod
 cer. loc. l. si in
 emptione. §.
 vlt. D. de cōtr.
 empt.
 o l. stipulat.
 sum D. in am.
 de verb. obl.
 p l. si ex lega-
 ti. l. si seruum.
 l. in eo. in suo.
 D. de ver. obl.
 l. quod te. D. si
 cer. per.
 q l. si liberat.
 C. de furtis. l.
 merito. D. de
 vi & vt arm. l.
 vlt. D. de con-
 dict. ex l.

casu interierit res, qui omnino incidisset, etsi res creditori præstita fuisset, nihilominus debitor liberetur, quamquam interpellatus non dederit¹. Quod non esse extra æquitatem positum non negauerim, licet in contrariam Ioannis sententiam frequentes interpretes eant. Cùm verò post moram res interijt, quia per rerum naturam impossibilis ipsius corporis præstatio est, & suam tamen moram debitori nocere ratio postulat, in æstimationem condemnatio fiet². Verùm ita periculo debitorem onerat mora, si non ea legitimis modis purgata fuerit. Nam qui rem promissam obtulit³, vel stipulanti creditori nouandi causa spondit⁴, ea postea perempta liberatur, licet antè moram fecerit. Sed & si merentem seruum, puta in facinore deprehensum, promissor occiderit, nihil in obligationem peccat, & ante moram & inculpatum id factum est⁵. Itaque qui Stichum aut Pamphilum promisit, si alterum iusta de causa occiderit, altero postea nulla eius mora interueniente mortuo liberabitur: quoniam quo tempore is moritur, nihil in stipulationem committit, qui vel alium eligere potuit⁶. Quòd si sine iusta causa occiderit, ne impunitum sit maleficium⁷, merito in eum de dolo actio desiderabitur. Ab alio sanè re debita occisa, etiam si à fideiussore, debitorem liberari exploratum est⁸. Nec promissori quicquam nocet, quòd Stichum promissum ante moram manumiserit, si is priusquam super eo interPELLARETUR, decesserit⁹. Non tam enim factò eius, quàm fato ipso stipulatori homo creptus est. Diuersum meritò probatum est in eo, qui rem penes se depositam vendidit, eamq; penitentia ductus post reuocauit¹⁰. Dolo enim fecit, qui rem suæ creditam fidei, suæ mandatam custodiæ, alienauit, nec dolus purgatur penitentia¹¹: denique nec secutus casus eum, qui dolo fecit, liberat¹². Quod idem de eo dici non potest, qui seruum suum nulla adhuc mora facta manumisit, cùm iure suo usus sit¹³, nec in speciem delicti ea res cadat. Atque hæc leuiter attingere, quantum ad rem nostram faciebant, volui. Plenior verò eorum cognitio ex his quæ de mora suis locis tractantur, petenda est.

r l. si plures. §. vlti. de pos. l. si cū exceptio ne. §. quatenus. D. quod met. caus. l. item si verberatū. §. vitæ de rei v. ed. s. l. cū seruus. §. in usufructu. de leg. j. l. in cō ditione. §. i. de cond. furt. t. l. interdū. §. vlt. de ver. ob. u. l. qui decē. §. i. de solut.

x l. qui seruū. D. de ver. ob. l. quid ergo. §. si heres. de lo. gat. j.

y l. Stichum. §. i. de solut.

z l. ita vuloe ratur. D. ad legem Aquil.

a l. si debitor. D. de do. lo. l. mora. in fin. D. de ver. oblig.

b l. si qui ex stipulatu. de oblig. & act.

c l. i. §. si rē. D. de pos.

d Arg. l. qui ea mente. D. de furt.

e l. si heres. D. de nozal. act.

f Arg. l. non videtur. D. de regul. iur.

DE EXEMPTIONE A COMMERCIO.

VPERIORI speciei hæc quoque perfimilis est, & easdem vires habet, si res promissa citra moram, culpam, factumue debitoris commercio subducatur^a. Vt enim in his rebus ab initio obligatio non contrahitur, quarum commercium non est^b, ita & cum in eam causam condicionemq; ex post facto recidit, necessario soluitur: quia dari iam res non potest, promissorq; non aliter atque si rebus humanis mortalitate res subtracta esset, desinit teneri. Nam quod pro regula traditur^c, ea quæ semel vitiliter constituta sunt, durare, licet ille casus extiterit, à quo incipere non possint, eò pertinet, vt re semel perfecta, nihil officiat in persona efficientæ causa postea contingens vitium^d. Quòd si superueniens casus vim effectumq; negotij penitus tollat, aut etiam rem ipsam subtrahat, quemadmodum incipere non potuit re ita constituta, ita nec remanebit obligatio^e. Quod accidit, cum res ex hominum commercio eximitur. Dari enim ea iam non potest^f, ac ne pretium quidem præstari, quando nec res sacra^g, vel liberum corpus^h recipiat æstimationem, neq; pecunia reparatur. Ea porro tantum in obligatione consistunt, quæ vel vñibus subijci, dominioq; nostro possunt, vel pecunia luiⁱ. Vnde & nihil agit, qui secus stipulatur: & qui rem prophanam vel Stichum seruum promiserit, liberatur, si sine facto eius sacra religiosæ res facta^k, vel Stichus à domino manumissus^l, aut ad libertatem pro præmio perductus fuerit^m. Aliter, atque si res promissa ab hostibus capta sit. Hic enim in suspenso est, non etiam extinguitur obligatioⁿ, propterea quòd spes sit fore vt ea quandoq; redeat^o. Quæ spes facit, vt legari etiã ea res^p, & venire^q possit. Ceterum vt planiora fiant omnia, adhibenda est Iuliani, quam Paulus probat, distinctio^r, vt si quidem promissoris fuerit seruus tempore stipulationis, & postea is manumissus sit, promissor teneatur, cui non est concedendum vt facto suo obligationem suam tollat. Quòd si alienus fuerit, non te-

a Iñi mihi alienum. D. de sol. l. inter. D. de furt.

b §. 1. Inst. de iudic. l. si p. §. vlt. Inst. de emp. & vend.

c Lin ambiguis. §. 1. de regul. iur.

d Lis cui. D. de testam. l. patre furioso. de statu ho. l. 1. §. si quis inter. D. de secund. tab.

e I. Vranio. D. de fideiuss.

f Liber homo. de verb. obl. l. 90. §. pe. de statulib.

g I. sancti. in §. D. de rer. diuis. l. idem Iulianus in §. de leg. j.

h I. 3. D. si qua drup. paup. §. e.

i l. 9. §. illud. D. de statulib. l. inter stipulã tem. §. sacra. de verb. obl.

k d. l. inter si pulicem §. sacram.

l I. si mihi alienum. D. de solut. l. si qui alienum. D. de verbo. c. bl. l. si alieni. de legat. j.

m l. 3. §. si ex stipulatu. D. ad SC. Silan.

n Lqui res. §. aream. D. de solut.

o Item Labeo. §. vlt. cum l. seq. D. famil. ercisc.

p Lid quod. D. de legat. j.

q l. vlt. D. de actio. emp.

r Iñi seruum. §. 2. D. de verb. obligat.

neatur,

neatur, nisi postquam solutionem moratus sit, tale quid contigerit. Nec enim ei qui Stichum interpellatus non dedit, prodesse debet, quod is à domino postea manumissus est, quem habere licuisset, si in tempore solutus esset. Planè si seruus promissus à debitore manumissus, antequàm in eo soluendo moram fecisset, decesserit, nihilominus liberabitur debitor: quoniam per eum factum non sit quominus stipulator habeat. Nec tam manumissio quàm mortalitas ipsa cum obligatione subtrahit. Decessisset enim utique, etsi manumissus non fuisset. Ex hac causa ita extinguitur obligatio, ut ne reuocetur quidem, si rursus aliquo modo in commercium redeat: veluti si res sacra prophana esse cœperit, vel liber homo in seruitutem reciderit. In totum enim sublata semel obligatio amplius exuscitari restituiq; non potest. Quod Paul. contra Celsi sententiam, cuius etiamnum in Pandectis, quædam vestigia^r relicta sunt, obtinuisse scribit. Seruo verò manumisso non rectè ille casus comparatur, si aliena area, promissa est, & in ea dominus ædificium posuit. Quippe adhuc area extat, nec esse desijt, quamquam ædificium sustineat. Itaque eius æstimatio rectè petetur^r.

s. Lis qui ex stipulatu. de oblig. & act.

t. Linter stipularem. § sacram.
u. Lqui res. § areæ. de solut.
x. Lsi chorus. in fi. de leg. iij.

y. d. §. aream. a. l. 4. D. q. potior. in pign. vel permutauit. D. de lib. cau.

b. L si pecuniâ. §. de illo. D. de statulib.

c. L qui heredi. l. in conditionibus. de cond. & dem.

d. l. 3. C. de compens.

e. L si ambo. §. 1. D. de compensat. l. quod dicitur. §. vti. de impens. in res dor.

f. L inuicem. C. de compensat. l. 7. C. de solutio.

h. L cū alter. D. de compensat. l. 3. C. eo.

i. L idem. in fi. D. eod.

DE COMPENSATIONE.

PERTINET ad hanc partem Compensatio, qua ipso iure debitor æquè ac solutione liberatur. Soluere enim videtur qui compensat^a, etiamsi de implenda conditione agatur^b, in qua à propria verborum significatione nisi duce voluntate recedi non solet^c. Adeo autem pro soluto habetur quod compensari potest^d, ut eius pecuniæ, quæ compensationis ratione non habita soluta est, tamquam indebitæ, conditio^e, pignorisq; in eam causam dati, quæ compensatione summoueri possit, repetitio^f competat: sed nec eius quantitatis, cuius petitionem ratio compensationis excludit, vsuræ peti possint^g. Ideoq; si alter gratuitam, alter sub vsuris pecuniam debeat, concurrentis utrinque quantitatis vsura non præstabitur^h: & quamquam sub diuersis vsuris debeatur, eius tamen quæ vltro citroq; debebitur, sortis compensatione facta eatenus vsurarum cursus impediturⁱ. Quibus consequens est, ut & ab initio minus peti

peti debeat, quatenus compensatio obiecta detrahat^k. Nec interest quia ex causa debeat. Hoc enim iure post Iustinia. constitutionem vimur, ut tam in strictis quàm bonæ fidei iudicijs ipso iure compensatio fiat: quæ antea ipso iure in his dumtaxat, in illis opposita doli exceptione ex D. Marci rescripto inducebatur^l, quemadmodum & in omni ferè iure quæ in strictis per doli exceptionem, & in bonæ fidei iudicijs ipso iure fiunt^m, propterea quòd illis, ut antea attigimus, doli exceptio contineturⁿ. Hodie cò ventum est, ut ne opposita quidem compensatiōis exceptio solutionem debiti moretur, nisi principalis rescripti auxilium accedat^o.

Compensatione vtuntur quicumque obligatum sibi habent eum, qui petit. Planè fideiussores à reo conuenti non tantum quod sibi, verum etiam quod reo debetur, rectè compensant^p. Nec enim in maiorem quantitatem, quàm reus condemnari possit & tenentur^q; & eis eadem quæ & reo exceptiones profiunt^r. Absentis etiam defensor eius quod inuicem ab actore absentis debetur, compensationem obijcere potest: nec necesse habebit de rato cauere, cum nihil petere ipse; sed hoc minus ab initio ab eo peti intellegatur^s. Alioquin nec alius, quàm tui debetur, compensatione uti: nec quod alij, quàm ei qui conuenitur, debet, compensare creditor cogitur^t. Proinde si eum filiosam agatur, ita ille quod patri debetur, compensare poterit^u, si cauerat, Amplius non peti, ne à patre postea creditor appelletur, cuius actionem sine mandato exigens filius non consumpsit. In rem utique suam datus procurator post litis contestationem, eius debiti nomine, cuius ei mandata sunt actiones, si vice mutua conueniatur; compensationem habebit^v. Hoc enim lex nominatim addit, *post litis contestationem*. Credo, quia litis contestatione res procuratoris fit^w; eamq; deinceps suo nomine quasi delegatione in se translata^x; & exequitur. Itaque & propriam causam persequi dicitur^y, nimirum cuius emolumentum & damnatum ad eum suo nomine pertinet: quicq; per omnia domini loco est^z. Vnus ex duobus reis quòd alteri stipulator debet, compensare, nisi socij sint, non potest^a. Bonorum planè societas efficit, ut vnus personæ vice omnimodo fungatur^b, ut quod alter per duas quædam alteri proficit; alterumq; reuenet

k l. postea - qui. D. de compensat.

l § in bonæ.

Infi. de actio.

m l. sed si

ideo. in fin. D.

sol. matr. l. qui

decem. D. de

solu. l. prædca.

D. de actemp.

n l. in bonæ.

D. de perul. l.

huiusmodi. §.

qui feruul. D.

de leg. j.

o Boer. in cō

ment. cōsuet.

Binur. tit. de iu

ridict. §. 2.

p l. §. D. de

compens.

q l. 4. D. eod.

r L'exceptio-

nes. D. de si-

deiuo.

s l. postea -

quam. D. de

compens.

t l. in rem. §.

vt. D. de corā

penf. leius. C.

cod.

u lfi cum s-

liofa. D. eod.

x l. in rē. D.

eod.

y l. si procur-

ator. §. 1. de

doli excepte.

z l. 2. C. de

oblig. & act. l.

delegare. D.

de nouat. l. 3.

C. eod.

a l. §. in pro-

pria. D. quido

appellit.

b l. sed si tan-

tū. D. de pact.

c l. si duo rei.

D. de duo. re.

d l. si duo. D.

de arbi. l. §. D.

si quis caus.

O quod

• Leand. §. pen. de duob. l. 4. §. mune de effectu. de liber. leg. l. idē est. D. de pact. f. l. pen. D. de compensat. g. Linter tutores. D. de adm. nax. h. l. in fi. D. de adm. tut. i. l. quero. D. de solutio. k. Lyl. C. de diuid. tut. l. 4. D. de adm. tu. l. 3. §. si tutor. Diuid. sol. l. Linter peritos. §. cum o. moibus. D. de excus. tut. m. l. si fidei cōmissum. §. 1. D. de iudic. n. In d. linter tutores. o. l. si cū militi. D. de compensat.

p. l. si certarum. D. de mil. lit. rest. q. l. C. de cōpensat.

r. Letiam. D. de compensat. s. l. quacumque. D. eod.

t. l. §. id qd. D. ad l. falcid. l. naturales. de oblig. & act. u. l. exceptio. D. de except.

quod alteri debetur^r. Secundum hæc si quod pupillo debeatur, tutor petat, eius quod ipse ei quocum agit, debet, compensationem non patietur^r. Eius verò æris quod ipse pupillus debeat, compensatio petenti tutori vtiliter obijciatur, etsi ex ea causa debeatur, quæ ad administrationem tutoris agentis non pertinet^r. Diuisio enim tutelæ cum non ipso iure, nec à lege fiat, sed prætorè partes suas interponente^h, modum quidem gestioni & administrationi inter ipsos facitⁱ, vt agere quisque, vel actiones excipere, de ijs tantum rebus cogatur, quæ ex eius administratione pendunt^k. Creditoribus verò pupillaribus, qui vnus pupilli personam intuentur, cuius vnum patrimonium est^l, quod vniuersum æri alieno tenetur^m, nihil obstat: nec compensationem remoratur, cuius ope ipso iure pupillo teneri definit is, vnde petitur: quippe cui tantumdem ex alia causa pupillo debeat. Et ita obsecuta Papiniani verbaⁿ interpretanda censeo. Contrà si militi castrensium bonorum alius, ceterorum alius heres existat, non audietur alteri heredum obligatus, si quod sibi defunctus debuit, cuius dissoluendi onus ad alium pertinet, compensare velit^o. Nam separata prorsus vtriusq; heredum causa est, quasi duorum hominum hereditates adierint: adeo vt æri alieno in castris contracto is solus, qui castrensium, extra castra verò contracto, solus is, qui ceterarum rerum heres scriptus est, obligetur^r. Imperatoribus quoque placet eius, quod vna fisci statio debet, alteri agenti compensationem obijci non posse^q: ne fiscalium officiorum ordo ac ratio perturbetur. Nunc tractemus, quæ sine ad compensandum idoneæ causæ, Compensationi locus est quacumque ex causa debeatur, etiam si natura tantum^r. Nam quod Iauol. ex Calsio scripsit^t, quæcumque per exceptionem perimi possunt, in compensationem non venire, id ex ipsis verbis perspicuum est ad obligationem naturalem, quæ sola per se subsistat, non pertinere: quæ cum in iudicium non veniat^u, per consequens nec exceptione, quæ actionis excludendæ causa comparata est^v, repellitur. Proinde sic & illa sententia accipienda est, vt non compensentur, quorum petitio exceptione naturalem obligationem elidende, solutiq; repetitionem tribuente submouetur: qualia sunt, quæ propter perpetuū pacti iurifurandi,

doli,

doli exceptionem, peti non possunt. Enimvero iniuria ab
 soluto, debitori obijci, si ex alia causa petat, eius quod debet
 compensatio potest, licet petentem creditorem rei iudica-
 tæ exceptione repelleret, quoniam ea exceptio naturalem
 obligationem non immutat. Nec dissimiliter ex negotio
 cum his gesto, qui alienæ potestati subiagent, solidum, quod
 nobis deberet, per compensationem agente ex eadem cau-
 sa, domino, vel patre, seruantus, quamquam peculio, tenus
 duntaxat nobis actio competisset. Siue quod exceptio fa-
 cilius, quam actio datur, retentionesq; multa seruantur, quæ
 actione non exigenterent: siue quod ex eo contractu à filio
 serouæ inuito agens dominus ratum habere negotium videat-
 ur. Idcirco enim, cum seruus quid emit, agenti ex empto
 domino non aliter venditor damnatur, quam si solidum &
 quæcumque, si cum libero contractum esset, deberentur, do-
 minus præster. Ceterum perpetam condemnatus, quemad-
 modum ex ea causa solum repetere non potest, ita quod
 soluit tanquam natura indebitum, compensare non potest,
 ex alia causa postea secum agente eo, cui condemnatus sol-
 uit. Tamen in priuatorum, quam ciuitatum, & fisci
 causis compensatio locum habet, hoc tamen obseruato, vt
 qui aduersus fiscum compensatione vitur, intra duos menses
 sibi debitum doceat, & eadem fisci statio debeat, quæ &
 petit. Neq; tantum si ex contractu, sed etiam si ex maleficio
 agatur, compensatio inducitur. Fideicommissi petitionem
 compensatio excludit. Stipulationibus quoque prætorijs,
 quæ vicem præsentant actionum, rectè opponitur, veluti si
 fatidari quis sibi legatorum vel damni infecti postulet. Age-
 re enim videtur, qui eas cautiones interponi desiderat. Et
 quæ prædij, quod liberum venierat, liberandi causa erogauit,
 agenti venditori ope compensationis reputare emptor po-
 test. Nec non qui iudicati conuenitur, compensationem
 sibi aliunde ab eo, qui agit, debite pecunie implorare po-
 test. Venit & in compensationem id, quo nomine lis cum
 actore contestata est. Nam aliud admittentibus, damnosa ei,
 qui ad iudicè prouocauit, sua diligentia constitueretur, com-

x L. Stich. §. naturalis. de solu. l. qui excep-
 tionis. D. de condi. ind.
 y l. procurator. §. 1. D. de rat. hab.
 z l. Iulianus. D. de condi. ind. deb.
 a l. si corn. filiofa. D. de cõpensat.
 b l. 1. §. 1. de pignorat.
 c l. Paul. D. de dol. excep.
 l. naturales. de oblig. & act.
 d l. si seruus alienus. D. de fideiussio.
 e l. cum fun. dos. in fin. D. si cert. pet. l. si seruus. D. de artil. ed.
 f l. C. de cõdi. ind. l. si fideiussor. §. in omnibus. D. mand.
 g l. 1. C. de compensat.
 h l. 3. C. de compensat.
 i l. vi. C. de l. auferrur.
 k qui compensatorem. D. de iur. fil.
 l l. 1. C. de compensat.
 m l. si ambo. §. 1. de cõpensat.
 n l. 4. C. de o. d. l. si ambo. §. vlt.
 p l. actionis. D. de oblig. & act. non solum. D. rem rat. hab.

q l. quoniam. C. de compensat.

r l. 2. C. de compensat. l. 1. C. de compensat. D. eod.

pensatione eius debiti denegata, quam re in iudicium non deducta fuerat habiturus. Nemo autem deteriorum suam causam licet exercendo facit. Ad summam ex omni obligatione actioneque compensatio recte fit. Depositi causam ex emptio, cuius restitutionem opposita compensatione non differri placuit, sed re ipsa protinus & absque mora reddita, cum de debito quaeri. Quod à Iustiniāno primum constitutum creditur, cum tamen id ipsum in Pauli Sententijs legatur. Quod nisi ab his qui manus illi libro attulerunt, additum est, idem olim optinuissē indicat, vt immerito Iustiniānus antiquitus constituta renouans, ea sibi tribuere atque abrogare arguatur. Ceterum ea demum compensantur, quae apparent. Nam obscuri debiti cum eo quod constat compensatio non iure postulatur. Itaque qui illud aut illud, vtrum vellet, stipulatus est, ita compensationem ex hoc debito impetrabit, si palam dixerit vtrum vellet. Aequalia quoque solum debita, & quae inter se consentiunt, compensantur: velut si vtrumque pecunia, vel aliud quod in suo genere functionem recipit, debeatur. Corporibus enim debitis compensatio non admittetur propter inaequalem eorum inter se aestimationem. Sed nec corporis ad quantitatem fit compensatio. Et hoc est quod Paulus ait, compensationem debiti ex pari specie procedere. Nam parem speciem appellat, quae in suo genere alterius vicem praestat, eandemque aestimationem & functionem habet. Cuiusmodi res communi specie contineri eodem modo Ulpianus ait. Quod in diem debetur, antequam dies veniat quo dari oporteat, eius pecuniae, quae praesenti die debetur, petitionem compensationis ratione non excludit: cum necdum ad eius exolutionem debitor compelli possit, qui medijs temporis commodo, quod & ad soluendum datum est, fraudari non debet. Nec quicquam facit, quod obligatio nata est, quando exactio in diem dilata sit, quem creditor vt petendo, ita compensando auertere non potest. Petere enim videtur & qui aduersus petentem compensatione vult. Hoc idem & curiae Parisiensis placitis confirmatum est. Planè si intra tempus, quod post condemnationem reus indulgetur, condemnatus agat, eius quoque quod ex iudicatore debet, compensationem patietur. Hic enim aliter atque

in

c Lalia. D. de nouatio.

u. L. vii. C. de compens. l. pe. C. de pos.

x Lib. 2. Sententia. 12.

y §. sed neq. Inst. de testa. l. qui testamen. so. D. de testa. x. vlt. C. de compensat.

a l. si debeas. D. eod.

b l. si conuenierit. ij. D. de pign. act. l. qd dicitur. D. de impens. in res dot.

c l. si non for. §. si cetum. de condi. ind. d. Lib. 2. Sententia. 3.

e l. cum Stichus. D. de solutio.

f l. quod in diem. D. de compensat.

g l. amplius. D. de rat. hab. h. l. o. Luc. in hb. placit. cur. tit. de compens. l. l. si cu. m. l. i. §. vlt. D. de compensat.

in superiori specie dies obligationis venit, quamquam humanitatis causa lege hæc ad soluendum condemnato dilatio tribuatur^k. Cùm verò ei, qui certo loco dare promisit, alibi agenti compensatio eius debiti obijcitur, utilitas loci in æstimationem venit: eiusq; ratio habetur, quòd creditoris interfit suo loco pecuniam solui^l. Plerumque autem ex earum rerum, quæ debentur, qualitate, compensatio impeditur. Nec enim compensantur, quæ ex causa annonarum^m, tributorum, stipendiorum, vectigalium, vel ex pretio rei à fisco emptæⁿ, vel ex frumenti oleivæ publici pecunia^o, debentur. Publice enim interest horum solutionem obtentu alterius debiti non retardari. Annonas intellegimus tam eas, quæ populo vitium ex imperatoris largitionibus diuidebântur, quam quæ exercitui, palatinisq; & militaribus officijs in speciebus vel in ære ex provincialium illatione præbebantur. Quas in lege^p, copias esse appellatas bene quidam notat. Nam verbum hoc com meatum plerumque significat, vt apud Valer. Max. illo loco^q: Obusam illi P. Cornelium Scipionem Quæstorém Capuam misit, censuitq;, vt ei domus Romæ quam optima conducèretur, & copias non solum ipsi, sed etiam comitibus eius publicè præberentur. Et apud Plinium^r: Emit fiscus quidquid videtur emere. Inde copias; inde annonæ. Et alio loco: Refudimus Nilo suas copias, recepit alimenta quæ miserat. Non compensantur item quæ ex Calendario, Sitonia, Eleemptonæ Reipub. vel ciuitati debentur^s. Enimverò Edilis idcirco condemnatus, quod artiozem annonam præstiterit, quia frumentariæ pecuniæ debitor non videtur, compensationem habebit^t. Ipsa certè ad frumenti comparisonem data pecunia, in erogata non compensatur^u. Eadem est alimentorum, quæ de publico præstantur, causa^x. Nam plerumque ciuitatibus in alimenta puerorum puellarumq; annuum quid relinquebatur^y. Plerumque etiam Imperatores, quò se plebi commendarent, eiusmodi alimenta decernebant. Quod à Nerua^z primum per Italiæ oppida institutum, Sext. Aurel. Victor scribit: post deinde à Traiano seruatum, de quo sic Plinius: Indici iussisti vt iam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experirentur: crescerent de tuo, qui crescerent tibi, alimentisq; tuis

^k Ldebetoribus. D. de re iudic.

^l L. pecuniæ. D. de cõpens. arg. l. 3. §. nisi de officio. D. quod cer. loc. m. l. ob nego. eiu. D. de compensatio. n. lausertur. §. vt debitoribus. D. de iure fisci. o. l. 3. C. de cõpensat.

^p L. ob negotiũ. D. de compensat. q. lib. 5. ca. 3.

^r In Panegyrico.

^s l. 3. C. de compensat.

^t l. idco. D. de compensat.

^u l. 5. ad finem. de adm. l. ad ciuit. x. d. l. 3. C. de compensat. y. l. quid relictum. L. ciuitatibus. D. de legat. l. Diui. D. ad l. falcid. z. In Panegyrico.

ad stipendia peruenirēt. Et paulo pōst: Paulo minus ꝑ. c. quinque milia ingeniorum fuerunt, quæ liberalitas nostri principis conquisiuit, inuenit, adsciuit. Hi, subsidium bellorū, ornamentum pacis publicis sumptibus aluntur. Cui Traiani liberalitati etiam incrementum addidisse Hadrianum Spartian. ² scribit. Etq; perceptioni Diuos fratres, nouorum quoque hominum pueros, puellasq; adscribi iussisse Capitolinus auctor est. ^b Sed & Plinium antiquum monumentum. Mediolani cōstitutum testatur in alimenta & puellarū pleb. Urbana H. s. ccc. de disse.

a In Hadria.

b In M. Anto philof.

DE PIGNORIS VENDITIONE.

NON EST & illud omittendum absque solutione debitori liberationem procedere, si tantum ex pignoris à se dati venditione, redactum sit, quantum debetur. Nec refert, creditor alij pignus vendiderit, an ipse à debitore emerit, nisi quod hoc casu confestim, illo non nisi percepta ab emptore pecunia debitor liberatur. Itaque si pretium ab emptore seruare creditor non possit, & culpa vacet, manet debitor obligatus. Sed si pretium emptori acceptum fecerit, vel ab eo fuerit stipulatus, contra dicemus, quia voluntate eius pretij petitio ei sublata est. Verumtamen ne pretio quidem accepto ante debitor liberatur, quam certum sit omnimodo id apud emptorem remansurum. Nam si re euicta ad creditorem, qui communi iure de euictione promisit, emptor recurrere possit, debitor non liberabitur. Quod si iure creditoris vendiderit, nihil liberationi officiet, quod res vendita euinci possit, quando hoc casu ad debitorem solum, non etiam ad creditorem emptor regressum sit habiturus. Quamdiu certe venditio resoluatur, & res inempta fieri potest, debito-ri liberatio non contingit. Integrum verò est creditori pignus distrahenti pretium inde acceptum in eum quam velit causam, acceptum referre. Proinde & in eam quantitatem, quæ natura tantum debetur, imputare poterit, cum in eam quoque causam pignus iure retineatur, nec aliter id restituere creditor cogi possit, quam eo quoque debito sibi persoluto. Naturales enim obligationes etsi non exactio- nem, retentionem tamen habent. Quinetiam si ob triginta

a l. si credi- tor. D. de so- lutio.

b l. in neme- rationibus. D. de solutio.

c l. quæ sit. D. de distract. pig.

d. l. si credi- tor. de solut.

e l. rescripti. circa fin. D. de distr. pig.

f l. si manda- to §. creditor. D. manda.

g Toto titu. credi. euictio- pig. nō prest.

h d. l. si credi- tor. in fi.

i l. Paulus res- pōndi. in fin. D. de solutio.

k Inaprah- ter. in suprio. de cōd. ind.

l. pignorum. C. de usur.

l' Argu. l. v. C. de obli- gationib.

nummos pecunię creditę fideiussorę in viginti, pignus in decem creditor acceperit, redacta ex venditione pignoris decę in id quod solus reus debet, non etiam in viginti quę fideiussor promiserat, accepto ferre reus potest^m. Et si vsuris fideiussores obstricti non sint, confecta ex pignori venditione pecunia in vsuras cedet, fideiussores in id quod sorti decrit, conueniunturⁿ. Planę si eodem tēpore duobus contractibus pignora sint obligata, idem arbitriũ creditor non pernittitur, sed pro modo pecunię cuiusq; contractus sibi id acceptũ ferre et creditor necesse habet^o. Ceterũ si minor, quān debeat, pecunia ex pignore vendito redacta sit, in reliquũ quod decst, creditor sua actio supererit^p. Vt autę vedito pignore, sed ita & si tantum fructuũ ex pignore perceperit creditor quantũ sorte & vsuris satis sit, debitor liberatur. Nam ex pignore perceptos fructus lucro creditoris non cedere, sed in sortę & vsuras computari oportere exploratum est^q; nisi si vti vsurarũ loco fructus creditor percipiat, conuenierit^r. Quod genus pignoris *antiprosop* appellant^s. Hinc Marcellus vxorem in bona mariti dotis seruandę causā missam peditus exactos, & pretium mouentium distractorum impueturã sibi in sortem respondit^t, vsurarũ habita ratione; si eas arbitet dotis recuperandę adiudicauerit: quasi pro soluto id habitura quod ex fructibus accepit: cui dissimilis longe illa species est, quam Accursius pro pugnantia adfert, in qua creditorem ponimus nihil ad se pertinentem debitoris hereditatę possedisse. Quamquam enim ex bonis tantum perceperit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solueret, liberaret heredem, nihilominus duraturam fideiussorum obligationem Africanus scribit^u, illa ratione, quod pro soluto haberi nõ possit id, quod ad eum peruenit ex hereditate quę euincitur, quando nec pro pignore hereditatem, sed pro domino possederit, & de fructibus restituendis teneatur. Et si deducere quod sibi debetur, si iustus possessor fuit, ei permittatur^x. Quę in superiori specie contra se habet omnia. Sola porro pignoris cessione debitor non liberatur, si non ex pignore debitum colligi possit^y. Nam & qui non idoneum pignus accepit, debitę quantitatis, in quam pignus non sufficit, exactionem amittit^z, & vel pignore perempto integrã debiti persecutio est^a.

m Lobtrigin
ta. D. de solut.

n I. fideiussor
res in fi. D. de
fideiussor.

o I. pupilli. f.
pen. de solut.

p l. 3. C. de
dist. pig.

q l. 1. C. de
pig. act. l. si pi
gnore. in prin.
D. de pig. act.
r l. si ea pa
sione. l. si ex
lego. C. de vsu
ria.

s l. si is qui.
D. de pignor.
t l. Tina. D.
de solutio.

u I. Stich. s.
si creditor. D.
de solutio.

x l. si qd pos
sessor. s. sed &
ipũ. in fin. de
peut. hered.
y l. 1. C. de pi
gnor.
z l. creditor.
D. si certpet.
a l. 1. C. de
pigno.

B. B R I S S O N I I D E
S O L V T I O N I B V S E T L I B E -
R A T I O N I B V S , L I B E R
T E R T I V S .

a §. de ſi cre-
ditor. Inſtit. de
exceptio. l. ſi
vnuſ. §. pact.
D. de pact.
b l. i. D. de
pact. l. i. D. de
conſtit. pec.
c Liurigenz.
§. prator ait.
de pact.
d l. i. §. vide
ſuperficiebus.
§. non autem
omnes. Inſtit.
de perpe.
& temp. §. hec
exempli. Inſt.
de except. §.
ſed iſt. Inſt.
de actio.
e l. de quib.
D. de legib.
f l. ius autē.
D. de iur. &
iur.
g Cicet. §. in
Verr Inſtit. de
perpet. & tēp.
h Alcon. in
Cornelia.
i l. §. i. D.
de conſt. pec.
l. creditori. C.
de pact.
k Lib. i. cap.
penult.
l l. 4. D. de
ſeruit. l. qui
ſeruum. §. ſi is
cui rei. D. de
oblig. & act. l.
nec ex prator.
rio. D. de reg.
iur.
m l. §. illud.
D. uſufr. que-
admo. cau. l. i.
in ſin. D. quod
falut.

DIXIMVS, vt mihi. quidē videtur,
abundē de his liberationum generi-
bus, quibus ipſo iure obligationes
tolluntur. Tempus eſt ad ea tranſea-
mus, quibus per exceptionem de-
mum ab obligationis nexu abſolu-
tio contingit. Quo in numero pri-
mas ſibi partes Pactum vindicat, per
quod ipſo iure æquē atque per ſti-
pulationem obligatio iuris ciuiliſ approbatione, auxilioq; de-
ficiēte, non tollitur. Naturali quidem certē æquitate motus
Prator, quæ fidem ſeruandam monet^b, pacta ſe ſeruaturum
ediçto profeſſus eſt^c. Sed Pratoris iurio nihilomagis facit, vt
ipſo iure obligationem pacta tollant. Ipſo enim iure ea tan-
tum valent, quæ eo iure quod ex legibus, plebiſcitis; Senatus-
conſultis, principum conſtitutionibus deſcendit, adiuantur.
Et in vniuerſum ipſius iuris appellatio^d, *in quæſtione ſic exau-*
dienda eſt, vt à pratorio ſeparetur^e, quod ad vniuſ hominiſ
voluntatem propoſitum, in libera ciuitate legum populi iu-
dicio receptarum^f auctoritate non cenſebatur: ipſius dum-
taxat pratoris imperio iurisdictione q; propter vtilitatem pu-
blicam^g vim habebat: ideoq; & cum imperio vnà concide-
bat^h, quoad vt ex ediçtis perpetuis Pratores ius dicerent, le-
ge cautum fuitⁱ. Quo fiebat, vt tota pactorum vis ex Prato-
rum iurisdictione penderet, qui ea datis exceptionibus, ſi in
iure apud ſe oppoſita eſſent, ſeruari curabant. Exceptiones
enim, pratorij iuris, vt ita dicam, arma ſunt^k. Quod & Rhetor-
icorum ad Herennium auctor tradit^l. Ita verba hæc ipſo
iure, & per exceptionem^m, vel pratoris iurionemⁿ, auctores
noſtri aduerſa faciunt. Quorum ſunt pleni exemplorū libri,
quæ

quæ nos latius tractare instituti ratio non patitur. Sic igitur cum Paulo^o statuamus, in pactis factum, in stipulationibus ius versari. Pacta enim ex solo conuentu & consensu valent: soloq; conuentionis facto sustinentur, propter quod seruari ea naturali rationi congruum prætor putauit. Conuentiones autem facti sunt^o. ipsa quoque quæ ex pactis proficiscitur, si modò aliqua proficiscitur, ad factum referenda obligatio est^p. Proinde pactis quæ facti sunt, pacta ipso iure tolli non possunt. Stipulationes contra, quibus præter consensum iuris auctoritas inest, per stipulationes ipso iure tolluntur, id est, vt planissimè dicam, mero iure, ipsaq; potestate & auctoritate legis absque auxilio prætoris. Nam vbi quid ipso iure efficax, vel inutile est, prætor se interponere non debet^q. fit quippe hoc, vt Constantinus ait, *ἀπὸ αὐτῶ νόμος*. Prætorisq; in eo partes cessant: quemadmodum acceptilationis exemplo, quæ stipulatione constat, demonstrari liquidò potest: per quam tota funditus obligatio tollitur, vt eum, qui postea petat, non exceptione à prætore implorata repellere necesse habeamus, sed rectè intendamus actionem non habere. Similiq; modo & eæ, quæ lege aliqua approbantur, conuentiones ipso iure obligationem tollunt^r. Cuiusmodi sunt, quæ de furto iniuriæ interponuntur^s. Eas enim pactiones lex xij. tab. confirmat^t: cuius verba, qua parte de iniuria pacisci permittebat, hæc fuisse accepimus^u. **SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO.** Ceteras per se infirmas & legum auxilio destitutas conuentiones exceptione, quæ agentem summoueat, proposita, Prætor tueretur. Id quod à Cornificio^x, Ciceroneq; significatur, cum pacta quædam sine legibus ex conuentu seruari tradunt, quæ iure præstare dicantur^y. Quæ verba hanc, nisi fallor, habent sententiam, pacta conuenta, quæ ex nuda conuentione soloq; placito absque iuris adminiculo consistunt, ita Prætoriarum exceptionum ope seruari, vt vel iure ipso rectè institutas actiones repellant, quemadmodum à Iustiniano in Institutio. explicatur^z. Sed iam qui paciscendi ius habeant, consideremus. Pacisci ne petant, vtiliter ij demum possunt, qui sui iuris sunt. Nam qui alienæ potestati subiacent, ita paciscendo nihil agunt, etiam si maximè liberam habeant peculij administrationem.

n d. §. pactus
ne peteret.

o l. consilio,
§. quartus. D.
de cur. fur.
p l. nec de-
bere. D. de pe-
cul.

q l. in caus.
ij. §. Pompo-
nius. D. de in-
iuris.

r l. legiti-
ma. D. de pact.
s l. si tibi. §. 1.
D. de pact.
t l. iuris. §.
si paciscar. de
pact.
u Gell. libro
10. cap. 3.

x Libro 1. ad
Herenn. cap.
de iuris. ab-
sol.

y Libro 1. de
inuentio. ca. 5.

z Tit. de ex-
ceptio.

tionem^a, propterea quod huiusmodi pactio donationis vicem obtineat, quæ libera administratione concessa, ipsa tamen concessa non videtur^b, cum ab administratione aliena sit, & ad profusionem dilapidationemq; magis accedat. Quocirca donationis suspicione ab eo pacto amota, rata habebitur pactio^c, veluti si pro eo, vt ita paciscerentur, aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecuti fuerint^d. At si filij actio est, cuiq; suo nomine competit, vt iniuriarum^e, videndum erit, num pactio valitura sit. Et cum ex iniuria filiosam. facta patri tam suo quam filij nomine actio queratur^f, dubitandum non est, quin filij pactio ius suum persequenti patri nihil sit nocitura^g, cuius condicio pactio filij deterior constitui non potuit^h. Planè de eo, quod sub condicione sibi legatum est, filiusfamil. rectè pacisciturⁱ, & quod ad ipsum attinet, vtile pactum erit, quia possit existens condicione tempore sui iuris factus sibi capere^k: patris verò ius nullatenus minuit. Eodemq; modo & filiafamil. ne de dote agat, cum sui iuris esse cœperit, vt iliter paciscitur^l. Quamquam enim eo tempore hæc conuentio fiat, quo dotis actio sibi cum patre communis eius solius pacto remitti non possit^m, quia tamen in id tempus vis pactiois excurrit, quo dos eius propria futura estⁿ, idcirco perinde valet, atque si ab emancipata factum esset^o. Quod postremum nullam aliam difficultatem habet. Prius illud ex eo dubitationem recipit, quòd sub condicione relictum frustra remitti videatur^p. Sed quamquam inutiliter, quæ sub condicione legata sunt, antequam eorum condicio extiterit, repudientur^q, vt iliter tamen de his nõ petendis paciscimur^r, eòq; modo futuri iuris spem remittimus. Repudiatione enim ea tantum amittuntur, quæ in ea causa sunt, vt adgnoscentibus nobis statim adquirantur^s. Pacto etiam ea quæ nondum competunt, rectè abdicantur^t. Verum institutam de paciscendum personis questionem absoluamus. Pupillus sine tutore paciscendo ne à debitore petat, nihil agit, cum eo modo deteriorem suam causam faciat, quod sine tutore facere non potest^u. Sed ne

TUTORES

tutores quidem, vel furiosorum ac prodigorum curatores ita paciscendo, his personis, quorum res gerendæ eis mandantur, nocent^r. Quamquam si non donationis causa, sed ita administratione exigente, vel utilitate ferente pacti sint, pacificationem recipiendam puto^r. Eademq; & in Reipub. curatoribus erunt dicenda^r. Litis procurator, & qui ad agendum tantum, vel ad vnam aliquam speciem constitutus est, pacisci non potest, ne petat^a. Vtroque enim casu mandatum egressus, de iure domini nihil detrahit^b. Sed si hoc ei specialiter mandatum, vt pacisceretur, vel libera totorum bonorum administratio concessa fuerit^c, pacisci poterit. Idem dicemus, & si in rem suam datus sit^d. Vnde ab emptore hereditatis, qui in rem suam procuratorio nomine agit^e, cum debitoribus hereditarijs factum venditori, quandoque postea agenti pactum obstat^f. Vtique enim domino præferretur, qui in rem suam mandatas sibi actiones exercet^g. Immò & ipse domini loco est^h, quandoquidem ad eum periculum onine litis, emolumentumq; pertinetⁱ. Si tamen præueniens dominus cum ignaris debitoribus ante litem à procuratore contestatam, vel partem debiti acceptam, vel mandatum actionum editum^k, prolatumq; pactus sit, exceptio contra procuratorem illis propter suam ignorantiam accommodabitur^l. Iusta enim existimatione ducti sunt ad paciscendum: imputareq; sibi procurator debet, qui eos de mandato certiores non fecerit, ne à domino circumuenirentur. Porrò quod diximus vniuersorum bonorum administrationem sustententem procuratorem paciscendi ius habere, quod tutoribus, & curatoribus, & liberam peculij administrationem habentibus denegatur, ne cui scrupulum iniicere vel attentari aliqua ratione possit, sic accipiendum censeo, vt ita demum pactum valeat, si negotiorum administratione exigente pacti sint. Alioquin durum hoc & permirum facta superiorum personarum contentione apparebit. Nec enim eis magis profundendi, perdendi, dilapidandi potestas est^m, quàm his, quibus libera peculij vel pupillarium rerum administratio datur. Si vnus ex argentarijs focijs cum debitore pactus sit, alteri nihil nocet. *Tantum enim*, ait Paulusⁿ, *constitutum est, vt solidum alter petere possit*. Constitutum lege fortasse, vel principum constitutio-

x In d. l. contra in si. prin. l. pactus curatoris. Ceod.

y Argu. l. tutor quantum. D. de adm. tu. & l. tutor. D. de auctur.

z l. Imperatores. D. de pactis. l. p. r. l. C. de transact.

a l. sed si tantum. D. de pactis.

b l. si procurator. C. de procur.

c l. 13. D. de pactis.

d l. 4. D. de eo. l. 3. § si procurator. D. quibus mod. pig.

e l. si quis in rem. D. de procur.

f l. si cum emptori. D. de pactis.

g l. procuratore. D. de procur.

h l. sed si tantum. D. de pactis.

i l. si in propria. D. quibus appell. sit.

k l. 1. C. de nouar.

l l. vlt. D. de transact.

m l. herediton. §. Lucius. D. manda.

n l. si vnus. D. de pactis.

o l. adulter.
D.de adulter.
l.Nefenn^o.D.
de neg.gest.l.
6. D. de in in-
teg. restit. l. in
herede. D. de
calūn. l. de mi-
nor. §. 1. D. de
quæstio. l. sca-
rius. in fin. D.
de iure fil.
p. Lib. 5. ca. 10.

q Arg. l. si ve-
ro. §. de viro.
D. sol. matr.
r d. l. si vnus.

s l. 1. D. de
duob. re. l. si
rem. §. 1. D. de
nouat. l. & per
lustrandum.
§. pe. de acce-
pitatio.
r d. l. 1.

u l. 1. & l. ex
duobus. D. de
duob. re.
x l. qd quis.
D. de solut.
y l. & suum.
cum ll. seq. D.
de pact.

z l per fun-
dum. D. de ser-
uit. rust. c. 1. qd
cō. de regul.
iur. in vj.

a l. iuris gen-
tium. §. p. cto-
rum. de pact.

ne: sic enim hoc verbum in libris nostris exaudiendum est^o. Extitisse verò aliquam de ea re legem indicio est Quintiliani locus, cuius hæc verba sunt^p: Lex est, vt argentarij dimidium ex eo, quod debebant, soluerent, creditum suum totum exigent. Argentarius ab argentario solidum petit, proprium ex materia est argumentum creditoris, idcirco adiectum esse in lege, vt argentarius totum exigeret. Aduersus alios enim non opus fuisse lege, cum omnes præterquam ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Qua de lege nihil aliud succurrit. Ex ea verò ducit Paul. paciscendi ius alterum, ex argentarijs socijs ius non habere, quoniam de sola petitione lex loquatur, quam non est æquum ad alias species, quæ ab expressis abhorrent porrigi^q. Idem in duobus reis stipulandi dicendum esse lex^r ait, propria & istud ratione. Nam solutionem quidem accipiendo, vel acceptum ferendo, vel nouando vnus ex duobus reis alterius perimit obligationem^s: quæ cum in vtriusque persona solida consistat^t, solida quoque ab vtriusque corum, quibus id iure contingit modis, tollitur. Paciscendo verò ne petat, cum obligationem non extinguat, correo petitionem non aufert, qui saluum sibi & integrum ius suum post huiusmodi pactioem relictum exercere potest contra atque si legitimis modis obligatio sublata, vel certè iudicio debitor præuentus esset^u. Minus dubium est eum, qui solutionis gratia stipulationi adijcitur, paciscendi ius non habere^v. Maioris partis debiti remissa heres inuitatur, minori nocet^y. Quod, tamen de ea re agatur, quæ ad singulos priuatim pertineat, quæq; omnium consensu approbanda videatur^z, singulari iure receptum est, cum vt heres aliquis defuncto existat, tum vt commodius creditores ad suum perueniant, allecto eo modo herede, qui absq; eo esset, timidius se oneribus hereditarijs implicaret.

N V N C videndum est, quibus proficiat pactio, & ad quos pacti exceptio porrigatur. Multum verò quod ad hoc caput attinet, interest, in rem sit pactum, an in personam. In rem pactum est, quotiens generaliter paciscor ne petam. In personam, quotiens ne à certa persona petam^a. Pacta in rem omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius interest,

interest, qui paciscitur ^b. Itaque fideiussori cum debitore facta conuentio prodest, nisi vel aliud actum sit ^c, vel in rem suam ^d, aut donandi animo ^e, fideiussurrit. Addo ego, aut pro inuito & verante fideiussurrit. In paribus enim causis paria iura statuenda sunt ^f. Atquin vt illo, ita & hoc casu, quia mandati actione non est ad reum fideiussor regressum habiturus ^g, rei nihil interest ab eo peti. Quotiens verò mandati vel negotiorum gestorum actio fideiussori competit, totiens & ei rei conuentio proficit, ac tamdiu quidem, quamdiu & reo. Itaque si cum reo ad certum tempus pactum factum sit, vltra nec ipsi, nec fideiussori eius proderit ^h. Quæstio sanè semel ei ex pacto perpetuo exceptio, vltèrius contraria rei conuentione minimè consentienti adimi non potest ⁱ. At ex cõtrario fideiussoris conuentio, nisi hoc quoque in paciscendo actum sit ^k, reo vel confideiussoribus non prodest: cum eius nihil intersit, à quoquam eorum peti ^l. Nam affectus in hac causa ratio nulla habetur, principaliterq; & pecuniariè interesse necesse est ad alium conuentionis exceptionem transire, atque ita, vt aliter ei qui pactus est, consuli non possit, quàm si alij quoque consulatur. Planè si in rem suam fideiussor sit acceptus, pro procuratore puta, vel seruo suo, eius pactio reo proderit ^m, quoniam pro reo principali ipsemet habetur, qui suam verius quàm alienam obligationem intercessionem suscepit ⁿ, & qui ex pacto commodum sentire non potest, si non eius quoque auxilio reis se tueri concedatur. Cum alterò ex duobus promittendi reis vel argentarijs socijs factam conuentionem alteri prodesse Paul. scribit ^o; cuius responsum non ad proximè præcedens caput referendum, sed fini capituli xxiiiij. ^p annectendum est, quòd & eiusdem auctoris est, & ex eodem libro sumptum, in quo hanc quæstionem Paul. latissimè tractauerat ^q. Id quod Accursium aliquantulum turbauit, qui in duas sententias diuersè tractus; quo consistat, & vbi gradum figat, reperire non potest. Sedenim superiori à nobis ex eodem Paulo positæ regulæ, qua duce numquam aberrabimus, consentaneum est vnus ex duobus reis conuentionem alteri prodesse, si socij sint, propterea quòd pacifcentis hoc interest, cui societatis iudicio, quod communi creditori soluerit, alter sit reputaturus ^r ab eo, vt vi ipsa peti

^b l. & heredi. §. vlt. de pactis.

^c d. §. vlt. cõl. seq.

^d Argul. sed si fideiussor. D. de pact.

^e l. quod distum. D. eod.

^f Cic. in Topic. l. illud. D. ad l. Aquil.

^g l. si remunerandi. §. si passus. l. si prote. D. mand. l. §. D. de liber. l. g.

^h l. si vnus §. si cum reo. D. de pact.

ⁱ l. vlt. D. eo.

^k l. videlicet. D. eod.

^l l. fideiussoris. D. de pact.

^m l. si stipulæ. §. vlt. D. de fideiuss.

ⁿ l. sed si fideiussor. D. de pact.

^o l. de die. §. r. D. de pact. h. §. D. ad Velletia.

^p l. idem in d. iobus. D. de pact.

^q l. fideiussoris. D. eo.

^r l. & heredi. l. si vnus. D. cod.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

^r l. omne. r. D. pro soc. i.

1. l. i. duo. D. de arbit.
 t. l. 4. §. nunc de effectu. D. de lib. leg.
 u. l. 3. in fi. D. de duob. re.
 x. l. an. dē. D. de acceptil.
 y. l. si ex pluribus. D. de acceptil.

z. l. 3. heredi. §. vlt. l. si vnus. §. ante omnia. D. de pact.
 a. Arg. l. vlt. D. de duo. re.

b. l. vranus. D. de fidel. off.

c. l. qui homi nem. §. vlt. de solutio.

d. l. vranus. §. si ponamus. D. de fidel. off.

e. l. si tibi. §. pactū de pact.
 f. l. idolia. §. 1. D. de cōrah. empt.

g. l. si pactū. D. de probat.

h. l. si debitori. D. quibus mod. pig.

i. Bart. cum alijs. in l. iuril. gent. §. pactorum.

k. l. iuril. gēt. §. pactorum. l. acquirere. in fi. cōiuncta. l. & heredi. l. q. in futurū. §. vlt. D. de pact.

videatur, dum à correo petitur: non prodesse contrà, si nulla inter eos societas fuerit. Nam solutione quidem ab vno facta, vel si ei accepto latum sit, alter liberatur. Vtique enim cum vna sit obligatio, & vna etiam summa est, vt siue vnus soluat, siue vni accepto feratur, vterque liberetur, cum solutionis exemplo acceptilatio totam obligationē tollat, omnibusq; proficiat, qui eadem obligationē adstringantur. Quod in pacto secus est, quod ijs tantum prodest, qui vel eo comprehensi sunt, vel obligationis ita participes, vt eorum quoque obligationem dissolutam esse principaliter paciscentis interfit. Nec absimiliter cōfusione inter creditorem & reum promittendi facta alter eiusdem pecuniz reus, si nulla intercesserit societas, nullatenus liberatur, tamquam eo modo exempta tantum persona, non etiam obligatio tota perempta videatur: si societas fuerit, in eam partem liberabitur, cuius solido soluto repetitionem ab ipsomet creditore habere. Secundum hæc si ex duobus reis promittendi alter pactus ne à se petatur, postmodum soluerit, quia solutum per conditionem indebiti reuocare potest, durare alterius obligationem dicemus. Enimvero qui pro duobus promittendi reis mandator extitit, quorum vnus, ne à se peteretur, cum creditore pactus fuerit, post solutum creditori pecuniam vel eum, qui pactus est, eligere potest, quia non est ei electio sua creditoris pacto adempta.

Pacta conuenta his qui in rem successerint, profunt. His enim eadem solent, quæ & auctoribus, competere exceptiones, paciscentisq; plerumque interest ab his non peti, cum ad eum ex ea causa rediri possit. His vero, qui in ius vniuersum successerint, quin pactio proficiat, non dubitatur: quorum persona superuacue pactis comprehenditur, cum ad eos, ea etiam non adiecta, transeant. Quinimò plerique teneant, licet debitoris persona pactio expressa sit, ad heredem nihilominus pactum pertinere, nisi nominatim conuenisse probeatur, vt ab ipso dumtaxat debitore non petatur. Quorum sententia mihi semper falsa visa est. Certo enim constat, & ita à prudentibus definitur, in personam pactum esse, quotiens debitoris nomen pactio inferitur, nisi eum non vt personale pactum fiat, sed vt demonstretur cum quo pactum

pactum fiat, personam adijci non dubijs argumentis constat. Quæ autem in personam sunt pacta, æquè exploratum est ad heredem non transire^k, vt qui horum alterutrum in dubium reuocat, stultitiæ reprehensionem effugere non possit. Quibus concessis, hoc quoque detur necessè est, pacto insertum debitoris nomen impedire, quominus ad heredes id transeat. Hoc enim ex superioribus efficitur necessariò. Nec me mouet quod Pomponius respondit^l, si creditoris dumtaxat persona ea pactione comprehensa sit, qua de vendendo pignore conuenit, heredem tamen iure venditurum, si nihil in contrarium actum sit. Nam hoc idcirco est, quoniam in obligationem creditæ pecuniæ succedit, cuius iure pignus in eam causam datum distrahere ei licet, si modò non conuenierit, vt ne liceat^m. Eum enim pactiones à defuncto interpositæ tenentⁿ, quibus nisi constringatur, eadem ei circa pignus quæ & defuncto licent^o. Quod verò obijci solet, tale pactum, *Profiscor te non teneri*, inter heredes locum habere^p, expeditam ac facilem solutionem habet. Nec enim in personam pactum hoc dirigitur, sed generale & vagum est: nec artandi pacti; sed demonstrandæ obligationis causa personam hic adijci manifestum est. Ipsaq; adeò verborum conceptio multum inter hoc & illud superius pacti in personam positum exemplum interesse ostendit. Nam qui ita dicit, *Profiscor te non teneri*, de tota obligationis substãtia loquitur, quam non subesse attestatur, nec sibi quicquam deberi, profitetur, vt meritò cum obligatio deficiat, nihil sit quod ab heredibus petatur. At qui à Titio, verbi gratia, se non petiturum pollicetur, nihil in obligationem egit, sibi tantum petendi à Titio facultatem præcidit: itaque cum obligatio maneat, ab heredibus rectè petit. Celsi verò responsum^q, in quo opinionis suæ arcem statuunt, qui contra nos sentiunt, de pacto in rem factò accipiendum impellente iuris ratione verè dicere possumus, cuiusmodi pactum, licet heredum in eo mentio nulla fiat, ad eos tamen transit, si non aliud actum manifestis argumentis appareat. Longius progressus sum, quàm putaram. Vt ad pacta in rem redeam, concludendæ totius disputationis causa statuamus, cum alio factam conuentionem alij non prodesse, si paciscentis nihil intersit^r: ac proinde cum possessore

k *l. idem in duobus. §. vlti. l. qui in futurum. in fin. D. de pact.*

l *l. si necessitas. §. de vendendo. D. de pig. act.*

m *l. 4. D. de pig. act. l. r. C. de pact. pig. n. l. ex qua. D. de reg. iur. l. si tibi. §. si quis pacificator. l. epistola. D. de pact.*
 o *l. hered. D. de reg. iur. p. l. tale pactum. D. de pact.*

q *In l. si pacti. D. de probatio.*

r *l. si vnus. §. anec omnia. D. de pact.*

fore

s. l. si tibi. §. cū possessor. eod.
t. l. si post. D. de consti. pec.

fore hereditatis factum pactum ei qui hereditatem euicerit non prodesse³: quamquam si possessori constituta fuerit pecunia, post euictam hereditate actionem heredi decerni placet⁴. Nam ea quidem, quæ circa hereditariam obligationem getuntur, cuiuscumq; qui hereditatem optinebit, profunt: pacta verò hæc, quæ debiti remissionem continent, cum ob meritum plerumque fiant, & ex liberalitate proficiantur, intuitu magis possessoris, quàm hereditatis contemplatione facta intelleguntur. De illo itaque quæri & dubitari poterit, num cum herede facta pactio fideicommissario restituta hereditate proficit. Et si cum eo pactus sit creditor, ne res pignori sit, fideicommissario id profuturum Ulpian. respondit⁵.

u. l. sicut. §. 1. D. quib. mod. pign.

x. d. l. si post. y. l. si heres. D. ad Trebell. l. heres. D. de fideiussorib.

z. l. Imperator. D. de pac. a. l. idē in fin. D. de pact.

b. l. videlicet. D. eod.

c. l. qui in futurum. in. fin. D. eod.

d. l. acquirat. §. vlt. cū duabus seq. D. de pact.

e. l. quoniam. in. fin. D. de reg. iur.

f. l. quæ cūq;. D. de oblig. & act. l. ea quæ. D. de acq. rer. dom.

g. l. stipulatio uita. §. alteri. de verb. obl. l. moltrum. C. si qs. alt. vel sibi.

h. l. per quos. D. de pact.

i. l. si tibi. §. vlt. cum i. seq. D. eod.

k. l. si vult. in. fin. D. eod.

De constituta quoq; heredi pecunia actionem cum habiturum⁶ consentiens omnium opinio est, quamquam circa fideiussores & pignora dissentire videantur⁷. Porrò si creditores cum extraneo adituto pacti sint, vt minus soluat, eam conuentionem etiam necessarijs personis, si idoneæ sint, & oneribus se hereditatis implicare velint, profuturã quidam aiunt, cumq; efficiūt rescripti Antonini⁸ sensum. Personale pactum ad alium non pertinet, ne ad heredem quidem⁹, nisi aliud actum sit^b. Proinde si conuenerit, ne à te ego petam, & heres meus à te rectè petet, & ab herede tuo rectè petam^c. Item si filiusfã. pactus fuerit, ne à se petatur: patri quidem, si ex persona filij viuo eo conueniatur, pactio proderit, post mortem verò eius, nec patri, nec heredi proderit, cum sit personale^d.

Sibi autem quisque pacisci debet: alij inutiliter paciscitur^e. Quæcumque enim ciuilitè geruntur (quo in numero pacta sunt) nisi à nostra persona initium capiant, inanem habent exitum^f. Ideoq; nec paciscendo, nec stipulando, nec vendendo, nec aliàs contrahendo extra quàm per eas personas, quæ iuri eius subsunt, alij caueri^g, vel liberatio adquiri potest: Planè per quos stipulationibus acquiritur, per eosdem & pactis adquiri posse lex ait^h. Cui consequens est filiosfã. vel seruos paciscentes, ne à patre dominoue petatur, eis exceptionem adquirereⁱ. Hereditarium tamen seruum heredi post adituro nomine eius expresso inutiliter, vt stipulari, ita & pacisci traditum est, cum perinde id sit ac si extraneæ personæ paciscatur^k: propterea quòd nondum dominus est is, cui paciscitur,

ciscitur, ac nec iuris quicquam habere intellegitur. Sed si generaliter pactus sit ne petatur, vel, ne ab hereditate petatur, pactio valebit, & hereditati interea, quæ defuncti personam sustinet, quæ sita pacti utilitas ad heredem postea aduentem transferetur: lacente enim hereditate seruus vniuerso hereditatis iure continetur, & ceterarum rerum hereditariarum exemplo dominantem hereditatem habet. Proinde omnia sibi vtiliter stipulatur, præter ea quæ personam, personamque factum desiderant. Quinetiam si proprio nomine non expresso heredi futuro seruus pactus sit, admittendum est pactioem valere, quæ in id tempus conferatur, quo heres adeat: cuius aditio, quantumcumque post intervallo secuta, retro tamen ad mortis tempus trahitur, & quæ interim gesta sunt, confirmat: Nec tantum per seruos nostros, sed & per eos, quos bona fide possidemus, nobis pacti exceptio acquiritur; quia res nostra ad quæ nobis videtur, cum obligatione liberamur. Quamobrem & ex serui fructuarii vsuariiue pacto ei qui vsum fructum vel vsum tantum habeat, acquiritur. Quod si ne à se petatur seruus pactus sit, inutile pactum esse Paulus ait. Ego existimo magis inane & derisorium esse, quam nullam: quia nec à seruo aliàs peti potuisset, quo cum nec actio est, nec iudicium consistit. Verbum enim petendi hic, vt aliàs ferè semper, ad iudicia referendum est. Sed quamquam pacti exceptio ex eiusmodi serui conuentione domino non datur, doli tamen competituram Paulus probat: è contrario si filius familiæ ne à se petatur, pactus sit, non æquè inane pactum est, cum in filium vtiliter actio competat: & hæc pactio patri si de peculio, vel in rem verso, vel quasi defensor filij conueniatur, nec non & heredi quoque eius viuo filio proderit, post filij mortem nulli proderit: quia personalis est. Ex diuerso autem his qui in nostra potestate sunt (nisi vt hæredibus pacificamur) paciscendo prodesse non possumus: sic vt dicitur, et pacti exceptio acquiritur. Doli certe ex æquo, & bono exceptio, accommodabitur, quæ deficiente pacti exceptione presumpe competit. Heredibus certe, nostris pacisci nos posse, & vel vni ex his consulere, non dubium est: Nec huic simile est, quod si se & heredem suum Titium daturumque sponpenderit, non obest rem minus ex parte des Titio adip-

l. l. protia. in
si prin. D. ad l.
Falcid.
m. l. quod ser
uos. in fi. D. de
stipul. seru.
n. l. v. usufructus. D. de stipul. seru.
o. l. si ex re. §.
v. l. seru. hereditarius. D. de stipul. seru.
p. l. heres qui doctiq. D. de acq. her.
q. l. adquiret. D. de pact.
r. l. species. D. de acceptil.
s. l. si debitor. D. de pact.
l. sed & si sit. D. de iust. d. l. species. §. ut per liberos. & ibi Theoph. per quas pto. nob. oblig.
t. l. & heredes. r. ad pact.
a. l. c. serui. de reg. iur.
x. l. seruus. G. de iudic. l. 1. amplius. D. de iust. ob.
l. si quis stipulatus. D. de solutio.
x. l. si con tractat. D. de iust.
a. l. adquiret. §. 1. c. si seq. de pact.
b. l. auus. D. de pact.
c. l. si tibi. §. si pactus. l. & heredi. §. nos aut. de pact.
d. l. & heredi. §. tollitur. e. l. rescriptum. §. l. de pact.
e. l. d. de ob.

g. eum qui
ita. §. de & Tit.
tit. D. de ver-
bo. obl.

h. Legatorū.
§. vcl. l. Titia.
§. Lucius. l. cū
ab vno. de le-
git. ij.

i. Lale pa-
ctum. §. vcl. de
pact.

k. Arg. l. si vno
quam. C. de re
uoc. don.

l. l. tutoris.
D. de pact.

m. Licta. in
fi. prin. De od.
n. Litem ma-
gistri. D. de pa-
ctis.

o. l. rescriptū.
§. vcl. cum l.
seq. De od.

p. l. soluti. §.
per liberi. de
pig. vel.

q. l. si vno. §.
1. D. de pact.

r. d. l. si vno.
§. ante oia.

s. l. si si-
pulan. de ver-
bor. obl.

t. d. l. si vno.
§. si cū mihi.

u. l. D. quod
cert. loc.

ci tenentur, quoniam ex defuncti persona obligantur, quam vnà cum Titio representant. Ceterum non vt qui se datu- rum promisit, heredes quoque suos obligatos relinquit, ita qui ne à se peteretur pactus est, heredibus liberationem quaerit: quorum vni dumtaxat prouidere cum, quemadmodum & vnum legatis onerare^b, nihil vetat. Sed hoc tum admit- tendum erit, tūm disertè vni ex heredibus defunctus cauit. Alioquin etiam coheredes exceptione vtrentur. Quinim- mo si vnitattū pactus sit quis, quod eum solum heredem sibi extitū putabat, susceptis postea liberis, & heredibus te- stamento relictis exceptio proderit, propter verisimilem paci- scentis voluntatem^k, qui heredi cauere in animo habuit: plu- res expressurus, si plures habiturum se præsensisset. Tutorum etiam^l, curatorumq;^m pacta pupillis, furiosis, prodigis pro- sunt. Eadem causa est eorum, qui societatibus præsunt. Ho- rum enim pactiones sodalitati proficiuntⁿ. Quinetiam pro- curator pactus ne à domino petatur, ci doli exceptionem adquiret^o, quamquam obligationem vix vnquam acqui- rat^p. Denique & reus Ne à fideiussore petatur, rectè paci- scitur, cum non tam alij acquirere, quam ipse sibi consule- re videatur^q.

Atque vt cum alio facta conuentio alij neque nocet neq; prodest, ita nec in alia re facta ad aliam trahitur^r. Planè si de- cem debitor pactus sit cum creditore, ne viginti petat, in de- cem exceptione se tuebitur: quoniam qui viginti se non pe- titurum promisit, re ipsa quoque pactus sit, ne decem petat^s. Sed si viginti debeantur, & de decem pactus sit, reliqua de- cem petenti exceptio non nocebit^t. Decem verò aut Sti- chum stipulatus, si de Sticho pactus sit, nec decem rectè pe- tet: quandoquidem illius aut illius rei promissio ad alteram tantum præstandam promissorem obligat: & siue soluta vna, siue acceptolata, siue in iudicium deducta fuerit, siue de ea non petenda pactum intercesserit, in summa, quoquomodo creditoris voluntate ab obligatione altera exempta sit, tota obligatio consumitur, & ab altera liberatio contingit. Nam vnus certè morte ante moram in accipiendo factam contin- gente non tollitur obligatio, sed in ea quæ superest consistit, quoniam reo competens electio alterius morte finiatur^u, nec

nec creditor satis acceperit hinc ut in superioribus speciebus videatur. At si alicui incertus homo ita debeat, ut ad eum electio pertineat, ex legato fortè, & pactus sit, ne Stichum petat, Stichum quidem petenti exceptio obijciatur, contra atque si Stichum repudiasset eum proponeremus. Homine enim legato frustra Stichus repudiatur², qui ante optionem ad nos non pertinet, eligi quæ adhuc potest, pacto verò non inutiliter remittitur. Id quæ ea ratione contingit, quam in hoc tractatu notauimus, quòd repudiatione ea tantum amittantur, quæ nobis eo ipso tempore competunt, quò repudiantur³; pacto verò etiam spes iuris abdicari possit⁴. Et ideo is cui homo legatus est, Stichum ne petat pactus, Stichum postea petens exceptione repellitur: alium verò quemlibet hominem electionis sibi competentis iure petenti exceptio non obstat. Itaque in hac obligatione ubi electio debitori competet, idem quod in disiunctina admittendum esse iuris ratione ductus crederem⁵. Quod enim inuito solui potuit, quare non pacto renuissum liberationem pariet? Et alioquin quæ utilitas pacti esset, cum ad eum hominem soluendum absque eo cogi non potuisset? Et ita Paulum⁶ interpretandum multi summi iudicij viri sentiunt: quibus accedo. Iusto pacto naturalem obligationem ipso iure tolli Paulus ait⁷. Iusta autem pacta sic accipio, quæ rationi & æquitati consentanea sunt: quæ quæ eiusmodi sunt, ut à prætorè seruari debeant, id est neque vi, neque metu, neque dolo malo extorta, neque contra leges, plebiscita, Senatusconsulta, principum constitutiones, edicta, neque quo frays cuiquam eorum fiat, facta⁸. Nam ut illis assentiar, qui iustum pactum legitimum interpretantur, adduci nullo modo possum, cum & iusto pacto iusurandum comparetur⁹, & iusurandi iusta esse conuentio dicatur¹⁰: Quod ad ius civile planè referri non potest, quia nec lege aliqua iusurandi conuentio confirmatur, & prætoris dumtaxat iurisdictione sustinetur, qui exceptionem iurisciprando interposito tribuit¹¹, aut si ad obligatum pertineat, actionem¹². Magis est autem, ut & in superiore loco & alijs omnibus auctororum nostrorum locis¹³, iustas conuentiones intellegamus, quæ turpes improbæque non sint, quæ ab æquitate naturali ad quam potissimum redigendæ sunt, non recedant,

x I. homine.
D. de opteg.

y L. 1. §. decre
tabis. D. de iur
cessed. l. si illa
scriptum. §. si
sub condicio-
ne de leg. ij.
z l. & heredi.
di. §. filia Estm.
D. de pact.

a Arg. l. 1. §. p
iusurandū. §.
si is qui homi
nem. D. de ac-
ceptil.

b. in d. l. si
vras. §. sed si
generaliter.
c. l. Stichum.
§. naturalis. D.
de solut.

d Iurisgen.
§. prætor. iur.
D. de pact.

e In d. §. na-
turalis.

f. l. si quis est
debitore. D.
de iureiur.

g §. 2. quæ si
creditor. Inst.
de exceptio.
h Inst. de
actio.

i l. cum em-
ptio. D. de re-
sead. vendit.

cedant, quo modo & pactum illud, quo conuenit, ut pecunia intra dictum certum non soluta iudicatis debitor satisfaciatur, & item illud, quo placuit, ut tributa prædij pignori nexi debitor pendatur, quod ad ipsos, qui pacti sunt, attinet, iusta esse, & ideo seruanda iureconsulti dicunt^k, quòd scilicet æquitate conuentionis nitantur, neque legibus repugnent, nec ullam turpem causam contineant. Non quod legis alicuius auctoritate firmentur. Atque ita etiam iustam causam conuentionis^l, & iustam exceptionem^m, dicunt. Vnus restat scrupulus, qui multos male habet, quòd ipso iure pacto naturalem obligationem tolli Paulus aitⁿ. Quòd certe si subtilem verborum obseruationem, quam initio huius libri exposui, sequamur, vix consistet, quoniam ipso iure civili pactum obligationem non tollit. Sed hoc ita à Paulo *ἐπιμαρτυρίας* dictum est, ut vim ipsam naturalis obligationis pacto, æquo iustoq; interposito tolli significet, nec ullas iam eius reliquias superesse. Nam neq; soluta postea pecuniæ repetitio inhibebitur, nec compensatio ex pristina obligatione admitteatur, nec ei fideiussor restituetur, nec pignus in eam causam datum tenebitur, quæ sunt naturalis obligationis clarissima indicia^o. Ipso certe iure civili tolli non sensit, qui conuentionis æquitate hoc fieri subiunxit, quam solam sine civilis iuris consideratione spectari hic oportet. Non enim iuris civilis potestate, quod fit in stipulationibus & legitimis conuentionibus, sed contraria conuentionis æquitate, naturale vinculum dissolui subdit.

1. Omnia verborum quæstione, maneat illud, Pacto conuenito iusto exceptionem acquiri, qua qui tutus postea per errorem soluerit, indebiti conditionem habebit^p, si modò pactam perpetuum est. Nam si ad certum tempus pactio facta sit, soluti ante tēpus conditio non magis dabitur, quam si debitor ex ea die soluisset^q. Non tancam autem, si disterte pactus sit et ditor, sed & si debitori suo cautionem reddiderit, profutura debitori exceptio est, quasi tacito consensu conuenit, ne et ditor petat, aliter atque pignore reddito statuitur^r, ex cuius redditione cum alia nascatur utilitas, remissio debiti coniectura numquam capietur. Quæ vna ex chirographi redditione utilitas singl potest. Eadem differentia & in testamentis seruatur^s, ut si debitor suo docedens

quis

k l. tale pactum. §. i. l. epistola. §. pactus. D. de pact.

l l. si obone rit. D. de pact. m l. Marcellus. D. de reg. iur. o d. §. naturalis.

o l. natura les. de oblig. & act. l. etia. D. de compell. l. naturaliter. in fin. prin. de cond. inde. l. i. D. de fideiuss.

p l. qui hemi nem. §. vii. de solutio.

q l. sufficit. D. de condi. indeb.

r l. i. §. si quis. D. de pact.

s l. i. §. si quis. D. de lib. leg.

quis chirographum legauerit, pro liberatione legata id sitis pig-
nore verò legato non ita. Redditum certè debitori contra
creditoris voluntatem chirographum, creditori debite pec-
cuniaz petitionem non adimit^a. Nihil verò ad pacti utilita-
tem necesse est paciscendi causam exprimi. Hoc enim in
cautionibus dumtaxat, quæ ad obligandum pertinent, exigitur^b.
in pactis non locum non habet, cum quibus certa ple-
rumque res & indubitata ex liberalitate remittitur^c. Hæc de
pactis, quæ liberandi causa interponuntur, dicta sunt. De re-
liquis alius nobis est ad dicendum constitutus locus.

LIBERARI etiam testamento debitor potest. Utliter
enim quacumque ex causa obligato debitori, siue ex contra-
ctu, siue ex delicto eum dare facere oporteat, liberatio lega-
tur^a. Nec nostro tantum vel heredis nostri, sed & cuiuslibet
alterius debitori per fideicommissum liberatio relinqui po-
test^b. Quæ res nullam alieno creditori iniuriam facit^b: he-
redem dumtaxat onerat, qui re ipsa tantam pecuniam infer-
re damnatur, quantam legatarius debet. Et vel his, qui hon-
orario tantum iure adstringuntur, liberatio rectè legatur. Sic
enim patri, quorum ex filij contractu honoraria de peculio
actio est, liberatio relinquitur, vtileq; est legatum, etsi die eius
cedente nihil in peculio fuerit^c; cum potuerit rei iudicanda
tempore aliquid esse: quod tempus in actione de peculio
obseruandum esse placet^d. Similiter si marito dotis liberatio
legetur, legatum valet, licet die eius cedente facere maritus
nihil possit: Tanto magis, quod hic nihilominus debitor
est, quamquam soluendo non sit, vsque adeò, vt eius quod
vltrà quàm facere posset; soluerit, conditionem non ha-
beat^e. Ideoq; liberationis incommodum sentiens, longè magis
legatarius habendus est, quàm pater, cui tum cum in peculio
nihil esset, liberatio est relicta. Quem propterea quod non-
dum debeat, nec nisi propter spem futuri peculij ex legato
commodum percipere possit; legatarium esse absolute Try-
phoninus non definit, sed hoc in pendenti esse statuit; petiti-
de ac si qua alia causa incertam ad dubiam spem legati facer-
ret. Atque hac quidem in parte incoite Accursi Iulianum Iu-
liano aduersantem facit^f; quem hæc dicere malè existimat,
marito, cui liberatio legata est, solui per errorem conditio-

u Lquod de-
bitori. C. de so-
lutio.

x I. cum de
ind. bito. in fi.
D. de probat.
l. 2. §. circa. D.
de dol. excep.
y l. 1. D. de
transactio.

z l. 2. §. vlt. si
ei. D. de liber.
leg.
a l. non so-
lum. ij. D. de li-
ber. leg.
b Argum. l. si
Stichum. in fi.
D. de nouatio.

c l. si quis reu-
s. idem Iulianus,
aliis l. si
filius. D. de
liber. leg.
d l. quæ sit. D.
de pecul.

e l. quod no-
mine. l. n. & si
cum maritus.
D. de cond. in-
deb.

f. I. videantur.
D. de lib. leg.
g. id est l. si
hustus. D. de
lib. leg. cum
si non forte
d. de p. q. de
cond. in deb.

nem denegari. Quod Iuliano numquam in mentem venit qui vt legatarium probet esse maritum, cui eo tempore, quo facere nō poterat, liberatio est legata, hoc pro ratione affert, non eo minus omni iure maritum debere quod soluendo non sit: in tantum vt solutæ quantitatis eo nomine repetitionem non habeat^b. Quamquam humanitatis causa ei indulgeatur, vt eatenus exigatur, quatenus salua dignitate facere potest. Contra atque (vt bene Marcellus Iulianum notans animaduertit¹) in patre dicendum sit, qui tunc cū in peculio nihil esset, pro filio soluit: hic enim cū ex filij contractu ciuilitur non obligetur^k, sed prætorio dumtaxat iure hætenus teneatur, quatenus in peculio est^l, indebitum soluisse existimatur: & idcō repetit. Ceterum post legatam liberationem à marito solutam pecuniam condici posse Iulianus illic non negat. Et aliàs^m, non obscurè significat, atque adeo apertè ostendit, ex liberationis legato exceptionē perpetuam quæri, quæ postea per errorem soluti conditionem tribuat. Sed de his satis. Etiam fideiussori suo debitor liberationem rectè legat, tamen si creditori à debitore eo modo legari videatur, quod futurum sit, vt soluta à fideiussore pecunia mandati heredes obstringantur. Sed cū fideiussoris intersit pecuniam retinere potius, quàm solutam repetereⁿ, non bene eius legati commodum est, ex quo vtrò agere vt liberetur fideiussor, potest^o. Debitori sanè, qui se perpetua exceptione tueri possit, inutiliter liberatio legatur^p. Nec enim debere videtur, qui perpetua exceptione submouere petentem potest^q.

Nunc quis sit legatæ liberationis effectus, videamus, eo antè præmisso, quod nihil interest, prohibeat quis heredē suum non exigere, damnet non petere, iubeat liberare, aut debitori ipsi id quod debet leget^r, cū his omnibus modis debitori liberatio præstanda sit: nec exceptio tantum doli, si ab eo petatur, se tueri, sed & vtrò agere, vt accepto liberetur: aut pacto, si ad alios liberationem porrigi testator noluerit, & velut fideicommissum vt liberetur, petere possit^s. Et quidem si à reo non petere heres damnatus sit, ne à fideiussore quidem eius rectè petet^t, propterea quod cū fideiussor conuenitur, vi ipsa conueniri reus videtur^u, qui de refundenda pecunia

h. Loam & si maritus. D. de cond. indeb.

i. In d. J. si f. f. i. s. f. a. m.

k. I. an iur. lis. in fi. D. de acceptil.

l. §. actiones autem. In fi. de actio.

m. d. si non forte. §. adeo.

n. Si stipulatus. D. de fideiussor. l. adeo.

o. D. de cōpens. o. l. si debitor. D. de lib. leg.

p. l. si creditor. D. de lib. leg.

q. l. creditor. D. de verb. sig.

r. l. l. si cui. D. de lib. leg.

s. l. 4. §. vnc de effectu. de liber. leg.

t. l. leg. au. D. de liber. leg. l. 1. §. si debitor. D. vt in pos. se. leg.

u. l. 1. D. de liber. leg.

v. l. 1. D. de re. hab.

pecunia tenetur, vt aliter ex legato commodum sentire non possit, quàm si fideiussori quoque liberatio proficiat. Proinde acceptilatione hic erit reus liberandus, etiam si qui ab eo petere veritus est, damnatus sit, quod fideiussor eius debet, Titio præstare. Quo casu cum reo liberato & ipse fideiussor obligatione dimittatur, litis æstimationem legatario præstare heres cogetur^y, quasi factio eius fideiussor liberatus sit^z. Si tamen donationis causa fideiussor vel pro inuito, vel in rem suã interesse sit, pacto erit reus liberandus^a, nullum damnum passurus, licet à fideiussore petatur, qui solutz pecuniæ nomine ad eum non sit recursurus^b. E diuerso, si fideiussori liberatio legata sit, non eo minus à reo rectè petetur^c. Igitur pacto fideiussor erit liberandus, nisi vel verè reus, vel socius reus fuerit^d. Secundùm hæc si vni ex duobus reis debendi testamento liberatio legetur, si quidem ei soli consultum testator voluit, & socij non sunt, pacto: si socij sint, acceptilatione liberatio præstabitur^e. Cum enim societas inter reos intercedit, non potest vni legati utilitas præstari, quin & socio proficiat, & ab ipso peti videtur, dum à correo petitur^f. Proinde si duos reos liberare heres iussus est, & alter ex his capere non potest, nec vlla est inter eos societas, delegari debet is qui nihil capit, ei qui capere potest. Ita enim effectum legati sentiet, cui solidi liberatio est legata. Si socij sint, acceptilatione qui capit, liberabitur, atque ita propter eum & ille qui capere non potest, per consequentiam dimittetur^g. Sic enim plerumq; ex socij persona consequimur, quod ex nostra consequi non possumus^h, cum videlicet vtriusque causa ita commixta est, vt separari non possitⁱ. Patri, qui pro filio fideiussit, si liberatio legetur, vt fideiussor pacto liberabitur, non etiam de peculio tamquam pater, nisi & hoc testator voluerit^k. Quo casu, post filij etiam emancipationem, patri in id actio competet, vt eo liberetur quod de peculio vel de in rem verso actione fuerat præstaturus. Filio verò inde liberatio peti non poterit, cuius obligatio separatam causam habet, cum nec patris vltra intersit, quàm vt eo quod heredi præstaturus fuerit, liberetur^l. At ex contrario si filio liberatio legetur, acceptilatione is liberandus erit, ni aliud testator senserit. Quæ res & patri proficiet, qui ex filij persona honoraria actione conuen

y l. si damna-
tur. D. de lib.
leg.

z Argu. l. qui
duos. D. de le-
gat. ij.

a l. c. D. de li-
ber. leg.

b l. quod di-
ctum. D. de pa-
ctis. l. e. §. si
passus. l. si pro-
prio. D. de iud.

c l. a. D. de li-
ber. leg.

d l. j. D. de li-
ber. leg. l. sed

est. D. de pac.

e l. a. §. nunc
de effectu. D.

f l. si duo. D.
de arbit. l. j.

g l. e. rat. hab.

h l. si is qui
duos. D. de li-
ber. leg.

i l. si comu-
ne. D. que ad-
feram.

k l. si sponsus.
§ generaliter.
D. de donat.

l. inter vir.

m l. a. §. vlt. D.
de liber. leg.

n l. j. in prin.
& §. i. D. eod.

o l. a. §. vlt. D.
de liber. leg.

p l. j. in prin.
& §. i. D. eod.

m d.l.6. §. si quis reum. n. l. cū filiū. fa. l. si seruū. §. an filiū. fa. de verb. obl.

conueniri potuiffet^m. Non multum enim pater ab accessore distatⁿ, cū suo nomine non teneatur. Illiusque exemplo etiam iuuari eum non repugnante æquum est testatoris voluntate, liberatione ei legata, cuius nomine in eum actio competiffet.

o l. 1. l. si qd in testamēto. D. de lib. leg. p. l. §. tale. D. eod.

Herede porrò petere prohibito nec heredis heres petere poterit^o: Sed nec à debitoris herede rectè petetur, si in reus concepta sint legati verba: alioquin si personæ eius, cui relinquitur, liberatio cohæreat, ab herede petetur^p, veluti si ita testator scripserit, *Heres meus à solo Titio ne petito*. Vel ita, *À Titio, quamdiu uiuet, exigi nolo*^q. Perspicuum est enim

q l. Aurelio. D. eod.

utroq; casu soli debitori prospicere testatorem uoluisse, cuius morte liberationis commodum euanescit. Quamquam autem rationes à tutore, curatore, negotiorum gestore, procuratore exigì testator uetuerit, nihilominus tamen quod dolo fecisse vel ex rebus testatoris penes se habere arguentur, id

r l. §. si heres. l. Aurelio. in fi. l. Aurel. §. Marcia. D. de liber. leg. s. l. si quis rationes. l. procurator. l. vi. §. inter. D. eo. c. l. cū n. tale. §. 1. in fi. D. de cond. & dem. l. si seruus uenturus. D. de leg. 1. §. 1. u. l. si quis rationes. in fi. D. eod.

eis remissum intellegetur^r, nec reliqua exigere, debitamue ex contractibus tutorio aut procuratorio nomine gestis pecuniam repetere, chartasue in quibus rationes conscriptæ sunt, petere heres prohibebitur^s. Et omnino simpliciter reddendarum rationum necessitate remissa, culpa remissa intellegitur, non etiam dolus^t. Quòd si quis reliqua & quæ fraudulenter gesta fuerint, remittere uelit, damnare heredem debet; quidquid illa uel illa exegerit, id ei restituere, uel actionem remittere. Ita enim & quæ fraudulenter admissa fuerint, uel ipsa remittuntur^u. Itaque & heres damnatus aliquem liberare, quòd is negotia defuncti gesserit, & si quid ex ea causa eum date facere oportet, id ab eo exigere prohibitus, ne creditas quidem ex administrationis ratione pecunias ab eo exigere poterit^x. Sed etsi patrem actione tutela liberari filius uoluerit propter naturalem affectum, pecunias quoque ex uenditionibus rerum confectas, uel ex nominibus exactis in eius usus uersas, remissas accipimus, si non aliud filium sensisse heredes manifestis argumentis probent^y. Liberatione colono relicta, si iure locationis heres quid reuincat, ex testamento obligabitur: & agi cum eo potest, ut non illatarum pensionum & conductionis liberatio præstetur^z. Non tantum autem quod testamenti tempore debebatur, sed, & quòd ex

x l. cū ita. D. eod.

y l. Aurelius. §. Titius testamento. D. de liber. leg.

z l. si cui. l. Celsus. D. eo.

summa

summa debita vsurarum nomine postea accesserit, liberationis legato cedit, cum totam debiti causam, omnemq; obligationem dissolui testator voluerit^a. Planè si postea nouatione facta ampliata summa sit, id tantum quod ex veteri contractu debebatur, si tamen mansisse in voluntate testator probabitur, legato comprehendetur. Vix enim est, vt non huiusmodi nouatione recessisse à priore voluntate videatur^b. Ampliata utique summa perinde ac nouum quodlibet post testamentum debitum contractum, vtiliter à legatario petetur. Etenim quæ post legaram liberationem credita sunt, in legatum venire non possunt, cuius in præsens vel in præteritum verba conferuntur^c. Itaque sic statuamus liberationem legatam ad ea tantum quæ testamenti tempore debentur, non etiam quæ postea deberi cæperint, pertinere, nisi ea accessio nis dumtaxat loco forti addita sint^d. Quamquam autem Stichum aut decem stipularus, heredem dumtaxat decem non petere damnauerit, tota tamen obligatione debitor erit liberandus^e: quæ cum ad alterum tantum præstandum debitorem obstringat, altero vel soluto vel acceptolato, vel si de eo non petendo pactum intercesserit, tota tollitur^f.

Liberatio legata ita effectum habet^g, si in diem mortis obligatio manserit. Quod si à debitore, dum testator viuit, exactum vel sponte solutum fuerit quod debetur, aut aliàs eo nomine satisfactum, extinguitur legatum. Sed & si heres debitorem suum liberare rogatus sit, quod ante apertas tabulas exactum fuerit, fideicommissio non comprehendetur. Probabiliter enim potuit heres nondum resignatis tabulis, quæ testamento continerentur, ignorare: post apertas sanè tabulas, licet ante aditam hereditatem, exactum, cum doli suspicio heredem vrgeat, reuocabitur^h. Quinetiam si cum debitori sub conditione liberatio legata esset, pendente conditione heres exegerit, (exigere verò oblata cautione iure potest) existente post conditionem cum eo actio erit, vt quod acceperit restituat, aut si litem contestatus nondum ad sententiam peruenerit, vt actiones remittatⁱ. Huiusmodi legatario similem facimus eum, cui à pupilli substituto liberatio legatur. Quem si ad solutionem pupillus adegerit, intra pubertatem postea mortuo eo, ex testamento substitutus tene-

a l. Aurelio. §. legati. l. vt. §. Cato. de liber. leg.

b l. vt. in fin. D. eod.

c l. Aurelio. §. 1. §. Titius Scio. de liber. leg.

d l. Aurelio. §. legatum. l. vt. §. vt. eod.

e l. §. 1. D. eod.

f l. si vobis. §. sed si stipulatus. D. de pact.

g l. §. liberatio. D. eod.

h l. cum heres. D. eod.

i l. §. in fin. §. id quod. D. de liber. leg.

k Lio ratio-
ne. §. quod vul
go. D. ad leg.
Falcid.

l L si nõ for-
tè. §. adeò. D.
de condi. ind.

m L. 9. in prin.
l. Aurelius. §.
crotum. de li-
ber. leg.

n §. æquè si
creditor. Inst.
de exceptio.
o L si quis est
debitor. D.
de iureiur.

p l Stichus. §.
naturalis. de
solutio.

q L iusiuran-
dum à debi-
tore. l. vii. D.
de iureiur.

r Gell. lib. 16.
cap. 7.

s Obligatio
num ferè. §.
placet de ver-
bor. obl.

t §. at si ita
stipuleris. In-
stit. de ver. ob.
argu. l. 4. D. de
seruit.

u L si pupill.
in fi. D. de ad-
min. tut.

x l. si quis
postequi. D.
de fideiussor.

y l. vii. §. vii.
D. de rat. hab.

bitur, cum ea, quæ secundis tabulis relinquuntur, quasi in pri-
mjs sub conditione relicta intellegantur^k. Ceterum quod
imprudens heredi post aditam hereditatem soluerit, is cui
testamento liberatio legata est, eius conditionem habet^l.

Quæ omnia ita se habent, si in perpetuum & sine temporis
præfinitione liberatio sit legata. Nam si ad certum dumtaxat
tempus, intra id quidem nec à debitore, nec ab eius herede
rectè petetur, sed & vsurarum cursus & obligatione compre-
hensa pœna inhihibetur^m: post tempus verò ultra neque de-
bitori, neque heredi eius, neque fideiussori proderit.

IN HUNC ordinem etiam iusiurandum refertur. Nam
qui se creditore deserente non debere iurauit, ipso quidem
iure obligatus manet. Sed quia iniquum est de periurio que-
ri, imputareq; sibi debeat, qui ad delationem processerit,
ideò exceptio ei ex Prætoris iurisdictione datur, qua peten-
tem creditorem repellatⁿ, vt de eo amplius non queratur,
debitum fuerit nec ne, sed perinde quasi pactio intercesse-
rit^o, ita & naturalis obligatio tollatur^p, & pignus liberetur, &
solura post pecunia condicatur^q. Eaq; ratione eleganter La-
berius iusiurandum emplastrum esse æris alieni dixit^r, cuius
inuolucro plerumque debiti veritas tegitur. Hæc de iureiur-
ando quantum ad institutum necessè est, breuiter attingisse
satis est. In aptiorem enim locum totam iusiurandi quæstio-
nem reiiciendam censeo.

TEMPORE quoque liberamur, & quidem exceptio-
nis beneficio, non etiam ipso iure. Semel enim constituta iu-
re ciuili obligatio, tempore tolli nequit^s, quod alicui deberi
cœperit, id certis modis deberi desinit, non tempore, non pa-
cto, ceterisq; lege ad eam rem minimè comparatis modis.
Sed cum pactis conuentis stari prætor ratione naturali addu-
ctus velit, idcirco contra placita post tempus petenti per pa-
cti vel doli exceptionem occurreretur^t. Itaque & tempore li-
berati his comparantur, qui satisfecerunt, cum habeant quod
creditori opponere possint^u: vsquè adeò, vt datus ab his fi-
deiussor, quia nulla iam res subsit, cui accedat, non oblige-
tur^v, & soluta ab his post tempus per errorem pecunia, con-
dicetur^w. Idemq; in his qui temporali actione tenebantur,
postquam dies actionis exierit, dicendum est.

PRÆTEREA qui iudicis sententiâ absolutus est, liberatur. Petentem enim creditorem rei iudicatæ exceptione submovere potest. Sed cum verè debuerit, perperam absolutus nihilominus natura debitor manet^a. Et ideo solum non recipit^a.

Postremò generaliter debitori liberationem competere statuendum est, cum res debita sic ad creditorem pervenerit, ut nec possit auocari ab eo, nec ei ob eam causam aliquid absit^b. Itaque quicumque ex causa lucratiua speciem debent, liberantur, cum ea alicunde ad creditores ex causa lucratiua pervenit sic, ut auelli his nulla ratione possit^c. Etenim si quo casu ab his eius rei dominium discessurum sit, non protinus obligatio perimitur^d. Atque hi ferè omnes sunt liberationum modi. Nam & capitis rami maxime quam media minutione debitorem liberari^e, non sum nescius, veluti si deportetur^f, vel

ademptis bonis exulare iubeatur^g, vel in opus publicum damnatur. Sed cum in locum ita damnatorum fiscus publicatis bonis succedat^h, actiones quoque

in eum transferrunturⁱ.

*

F I N I S.

x l. Julianus. D. de cod. iud.
 a Iavoc. z. D. eod.
 b l. quotiens. l. Stichus. §. si creditor. D. de solutio.
 c l. oēs. D. de oblig. & act. l. non quot. i. q. D. de leg. j.
 d l. inter stipulationem. §. si rem. D. de verbor. obl. l. non quocumque.
 e l. vi. D. de duob. re.
 f l. ii. debitorum. D. de fideiussor.
 g l. i. C. de fideiussor.
 h l. actione. §. publicatione. D. pro soc.
 i l. i. C. ad l. lul. de vi pub. l. j. C. de bon. proscript. l. i. D. de capit. de nonut.

Errata sic corrigito.

Pag. 3. vers. 16. sit: quod. p. 4. v. 8. sacras litteras. p. 8. v. 9. l. Abesse. p. 9. v. 23. Rutilio, florenti. p. 10. v. 12. Tacitus. p. 15. v. 29. indices. p. 18. v. 21. lupanari. p. 21. v. 7. κρησπολις. p. 23. v. 27. ære infecto. p. 26. v. 12. repugnante. p. 28. v. 19. exemplum eorum. p. 28. v. 24. non videatur. p. 31. v. 23. existimans. p. 32. v. vlt. haberent: idq; non. p. 35. v. 20. dele, scribit. p. 37. v. 4. vii. & hisce. p. 38. v. 20. Alterū ex l. si seruitus. v. 27. Aliud promemus. p. 39. v. 27. contextitur. Multisq;. p. 49. v. 28. modum faciam. Pli. p. 52. v. 21. dele, vt. p. 55. v. 8. de instruc. vel instru. & sic in reliquis. p. 57. v. 17. vinc̄tis colerentur. p. 61. v. 4. mos autem, &c. hic locus ita castigandus. Quo verbo & in hanc sententiam Cornut. in 1. satyr. Persij vsus est. Mos, ait, erat vt tabernarij, &c. v. 28. rem. In. p. 67. v. 25. appellatio iniusta pron. p. 75. v. 18. arbitrio, extra quam si. p. 76. v. 31. locis. Multos. p. 86. v. 3. controuersa. v. 10. Quinquennalis. Per. p. 92. v. 12. idq; alternis. p. 107. v. 33. dele, &. p. 111. v. 26. itineris, viæ, actus. p. 119. v. 4. à fine. sententia. p. 137. v. 4. quoque loco eius. p. 147. v. 3. legis Mamilix, & in lege Fabia. v. 4. cum demum.

Le Priuilege du Roy.

Enri par la grace de Dieu Roy de France, à noz amez & seaux Conseillers, les gens tenans noz Courts de Parlement, Baillifs, Seneschaux, Preuots, & autres iusticiers & officiers de nostre Royaume, Salut & dileccion. Nostre bien amé Barnabé Briffon, Aduocat en nostre Court de Parlement de Pa-

ris, nous ha humblement fait exposer, que par ci deuant avec grans trauail, soing & sollicitude, il s'est employé aux bonnes lettres, & mesmement aux estudes du droit Ciuil, de sorte que continuant tousiours sa vacacion, il en auroit composé plusieurs liures : & entre autres, ceux qui sont intitulez en cette maniere: *Selectarum ex iure ciuili antiquitatum lib. 1111. Ad legem Iuliam de Adulterijs lib. singulari. De Solutionibus & Liberationibus lib. 111. De verborum que ad ius ciuile pertinent, significatione lib. xix.* Lesquelz liures il seroit volontiers imprimer, s'il n'estoit retardé par l'ignorance & negligence de plusieurs Imprimeurs, lesquelz si tost qu'ils peuent recouurer vn liure nouueau, le r'impriment si incorrectement & avec si mauuais caracteres, que l'Authéur d'icelui n'en sauroit recueillir que deshonneur: requerant icelui exposant, sur ce luy estre par nous proueu de remede conuenable. **N o u s** à ces causes voulans à nostre pouuoir fauoriser les personnages studieux des bonnes lettres, mesmement de la Iurispudence, par laquelle noz subietz sont main tenuz en repos & en tranquillité, auons à icelui exposant permis, & permettons, de faire imprimer les susdis liures, ou aucuns d'iceus, par tel Imprimeur que bon lui semblera choisir & eslire, sans que aucuns autres Imprimeurs ni Libraires, sans son expresse permission & congé, puissent de six ans à

conter de la premiere imprefion paracheuee, imprimer ou faire imprimer, vendre ni debiter lefdis liures, fur peine de mille liures Parisifs d'amenue, applicables, moitié à nous & l'autre moitié audit expofant, & de faifie & confiscacion desdis liures ainfi imprimez fans fon congé: & des despens, dommages & intereftz que en pourroit auoir encouru l'imprimeur, par ledit expofant choifi & cflu pour l'impreffion desdis liures. Et outre, voulons & nous plait, que en inferant le contenu en ces presentes, ou l'extrait d'icelles au vray, à la fin ou au commencement desdis liures imprimez par la permission dudit expofant, elles foient tenues pour fuffifamment signifiees & venues à la notice & connoiffance de tous Libraires & Imprimeurs, tout ainfi que fi nofdites lettres leur auoient expreflement & particulierement esté montrees & signifiees. Mandons & commandons au premier noftre huisfier ou fergent, fur ce requis, qu'il adiourne par deuant celui de vous, auquel la connoiffance en appartiendra, les infracteurs des presentes, pour se voir condamner es peines fufdites, & autrement proceder ainfi qu'il appartiendra par raifon. Le tout nonobftant quelconques lettres, statuts, ordonnances de nous, ou de noz predeceffeurs à ce contraires: aufquelles & aux derogatoires y contenues, nous auons derogé & derogeons par ces presentes. Donné à Paris le xv i i. iour de Feurier, l'an de grace mil cinq cens cinquante fept. Et de noftre Regne le onzieme.

*Par le Roy, vous Monsieur le Cardinal de Sens,
Garde des feaux de France, present.*

De Vabres.